

**ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM
UNIVERSITY**

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

**ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

2021 [XIV]2

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Erzincan Binali Yıldırım University
Social Sciences Institute**

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute
E-ISSN 2148-9289

Cilt/Vol. XIV – Sayı/Issue (2) –Aralık/December2021

Sahibi/Owner

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
On Behalf Of Erzincan Binali Yıldırım University Social Sciences
Institute

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Necdet TOZLU

Sorumlu Müdür/Director

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜLMEZ
Editör/Editor-In-Chief

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜLMEZ

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

Uluslararası Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD gibi uluslararası dizinlerde taranmakta ve Ulakbim Online Dergi İzleme Sistemi tarafından izlenmektedir. Dergimiz yılda iki kez yayınlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle dergide yayınlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

**Dergiye yapılacak atıflarda ESBDER kısaltmasının kullanılması
tavsiye olunur.**

**Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, an
international journal, is indexed by Index Copernicus, Researchbib,
DRJI, SOBIAD and followed by Ulakbim Online Journal Management
System. The journal is biannually published. The publications can be
cited according to academic ethic rules.**

**ESBDER is suggested to be used as an acronym for the journal title
and for all citations.**

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The author of the article published in this journal is duly responsible for its
content.

İletişim Bilgileri/Contact Details

ebyu.sbder@erzincan.edu.tr

Adres/Address: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Eğitim Fakültesi
Binası, Kat: 2, **Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN**

Tel.: +90 446 224 29 00

Fax: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

EDİTÖR KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İsmail ALTUN

(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Glenn W. MUSCHERT

(Khalifa University, UAE)

Prof. Dr. Müjdat AVCI

(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Alina SAMAY

(Turan University, Kazakhstan)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ

(Atatürk Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Mukaddes YEŞİLKAYA

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Yahya YEŞİLYURT

(Kastamonu Üniversitesi)

Assoc. Prof. Dr./Doç. Dr. Semanur SOYYİĞİT

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr. /Doç. Dr. Funda NALDAN

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./ Dr. Ryan GUNDERSON

(Miami University, USA)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yakup YAŞAR

(Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ŞAHİN

(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Suat TUYSUZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gürkan ALAGÖZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BABÜR

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Sevgi CENGİZ

(Kafkas Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞEN

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

LANGUAGE EDITOR/DİL EDITÖRÜ

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Emrah ÖZBAY

ADMINISTRATIVE ASSISTANT/İDARI BİRİM

Teaching Assistant/Arş. Gör. İbrahim Kurtcebe AKKUŞ

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

2021 (XIV)2

TEŞEKKÜR/ACKNOWLEDGMENT

Bu dergi, kıymetli bilgileriyle yayınları değerlendiren değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır. Emeklerinden dolayı minnettarız.

We acknowledge our gratitude to the dearest reviewers for their scoring and evaluating the articles submitted and their valuable contributing comments.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır.
 2. Makalelerin uzunluğu dergi formatında olup, 20 sayfayı geçmemelidir.
 3. Sayfa düzeni; Normal olup Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.
 4. Makalenin ilk sayfasında;
 - Türkçe Başlık, 12 punto TIMES NEW ROMAN olarak için Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın (Bold) formatta; İngilizce başlık 12 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı.
 - Yazarın ad ve soyadı tamamı büyük, Times New Roman, 11 punto olarak makale başlığının altında ortalı bir şekilde belirtilmelidir.
 - Yazarın unvanı, çalıştığı kurum bilgisi, e-posta adresi ORCID numarası 10 punto, Times New Roman olacak şekilde yazar adının altına, şablonda gösterildiği şekilde yazılmalıdır.
 - Türkçe ve İngilizce atıf/citation bilgisi Times New Roman, 10 punto yazılmalıdır.
 5. Makalenin ikinci sayfasında;
 - Türkçe Başlık, 12 punto TIMES NEW ROMAN olarak Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın formatta; İngilizce başlık, 12 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı. Makale başlığının altına Times New Roman, 11 Punto ve tamamı büyük olacak şekilde yazar ismi yazılmalıdır.
 - 150 kelimeyi geçmeyecek Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 - en fazla ise 4 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Türkçe özet “Öz” ve İngilizce özet “Abstract” 10 punto Times New Roman, tek satır aralığı olacak şekilde yazılmalı.
- ÖNEMLİ UYARI:** Makalemizde kör hakemlik sistemi uygulandığından dergimize gönderilen metnin ilk halinde yazar kimliğini belirtecek herhangi bir ifadenin yer almaması gerekmektedir. Yazarın kişisel bilgileri hakem sürecinin ardından metne eklenecektir.
6. Makale Metni;
 - 11 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı alt ve üstten 6nk kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
 - Paragraflarda başlangıç girintisi olmamalıdır, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Ayrıca Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
 - 40 kelimedenden fazla olan alıntılar ortalanmalı ve 10 punto olarak italik yazılmalıdır
 7. Başlıklar;
 - Makalede ana başlıklar 11 punto ve tamamı büyük; Alt başlıklar 11 punto kalın (bold) ve sola yaslı, olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır.
 8. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler;
 - Metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde, sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler kolaylıkla okunacak biçimde olmalı ve yukarıda verilen sayfa yapısına (sayfa marjlarını aşmayacak şekilde) uygun olmalıdır.
- Örnek: Tablo 3: Gruplararası Etkileşim

9. Extended Summary (Genişletilmiş Özet);

-Türkçe makalelere "İngilizce Genişletilmiş Özet (Extended Summary)" eklenecektir. "Extended Summary" Times New Roman 11 punto, tek satır aralıklı olacak şekilde metnin sonunda Sonnotlardan önce yazılmalıdır.

10. EÜSBED Yazım Kuralları olarak DİPNOT ve METİN İÇİ olmak üzere iki tür yazım kuralı kabul edilmekte tercihen APA 6 yazım kuralları istenmektedir. Metin içi ve Dipnot usullerine ilişkin gerekli bilgi ve örnekler "Atıf Kuralları" başlığı altında verilmiştir.

11. Makalede kullanılan her türlü kaynak, kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en yeni tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça girintisi (Asılı – 1 cm) olarak ayarlanmalıdır.

ATIF KURALLARI

EÜSBED Yazım Kuralı APA 6 yazım kuralları istenmektedir.

- Atıflar metin içerisinde APA 6.ya uygun olarak yapılmalıdır. Dipnot yerine sonnotlar tercih edilmeli. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek;

Tek yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

İki yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez ve Akar, 2016:22).

Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf: (Akar vd., 2014:35).

Birden fazla kaynağa atıf: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Kaynağın tamamı için atıf: (Inal, 1995)

Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf: (TÜİK, 2012:45).

- Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayımlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır. Örnek;

Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf: (Yerli, 2012)

Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf: (Rekabet Kurumu, 2008).

- Bir yazarın aynı yıl içinde yayımlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir. Örnek;

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

KAYNAKÇA YAZIM ÖRNEĞİ

Kitap

TURAN, E. (2008). Siyaset Bilimine Giriş, YKY, İstanbul.

INAL, D. ve TIKEN, N. (2008). Dil Politikası, Ütopya Yayıncılık, Ankara.

REIS, Y., EREN, O. ve GUNDUZ, İ. (2008). Karşılaştırmalı Edebiyat, Hacettepe Yayınları, Ankara.

Ceviri Kitaplar

DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

Editörlü Kitaplar

OKÇU, M., AKTEL, M. ve KERMAN, U. (2007). "İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma'", (Ed.) YILMAZ, A. ve BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Yazar Adı Olmayan Kitaplar

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

Dergiler

YAVUZ, A., ALBENİ, M. ve KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi EÜSBEDİ ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

Gazeteler

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

Tezler

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

İnternet Bazlı Kaynaklar

1. Eğer kaynağın yazarı belirli ise süreli yayımlardakine benzer şekilde kaynakçada verilmelidir. Ancak, kaynağın yer aldığı internet adresi de tüm uzantılarıyla verilmelidir. Eğer internetten indirilen kaynaklar için tarih verilmemişse, ilgili dosyaya erişim tarihi hem kaynakçada hem de metin içinde kullanılmalıdır. Örnek;
ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, (10.05.2005).
2. Eğer kaynak bir yazara ait değil de bir kurum veya kuruluşa ait web sayfasından alınmış ise, kaynakçada kurumun adı, yazının başlığı (varsa) ve tüm uzantılarıyla internet adresi verilmelidir. Örnek;
REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, (17.03.2010).

SUBMISSION GUIDELINES

1. Articles should be prepared in A4 sizes in "Office Word".
2. The length of the articles is in journal format and should not exceed 20 pages.
3. Page layout; Normal should be Left: 2.5 cm, Right: 2.5 cm, Top: 2.5 cm and Bottom: 2.5 cm.
4. On the first page of the article;
 - Turkish Title should be written in All Large, Medium and Bold format for 12-point TIMES NEW ROMAN; English title 12 Point Initials should be Capitalized and Centered.
 - The author's first and last name should all be indicated inlarge, Times New Roman, 11 point under the article title.
 - The title of the author, the information of the institution in which he works, the e-mail address orcid number 10 point should be written under the author's name, as shown in the template, as shown in the template.
 - Turkish and English citation information Times New Roman, 10 points should be written.
5. On the second page of the article;
 - Turkish Title, 12 point TIMES NEW ROMAN in All Large, Medium and Bold format; English title should be written with 12 Point Initials Large and Centered. Under the article title should be written times new novel, 11 point and the author's name, all of which are large.
 - Turkish and English abstracts that will not exceed 150 words and Turkish and English keywords should be present, at least 3 - maximum 4. Turkish abstract "Abstract" and English abstract "Abstract" 10 point Times New Roman should be written as a single linespacing.

IMPORTANT WARNING: Since the blind refereeing system is applied in our article, the first version of the text sent to our journal should not contain any statements that will indicate my author ID. The author's personal information will be added to the text after the referee process.
6. Article Text;
 - Single line spacing with 11 points and the character "Times New Roman" should be written using 6nk from the bottom and top. In writing, a character must be paused after commas and dots.
 - Paragraphs should not have an initial indent, and 6nk spaces should be left before and after the paragraph. Additional blank lines should not be left between paragraphs.

Excerpts with more than 40 words should be centered and written italics in 10 points
7. The titles are;
 - The main titles in the article are 11 point and all large; Subheadings should be numbered as 11 points thick (bold) and left-leaning, denoted as 1st, 1.1st, 1.1.1st, 1.1.2., 1.1.2.1. All letters of the main headings should be capitalized, and only the initials of the subheadings should be capitalized. Titles should be partitioned up to 4 levels. 1 line of space should be left before the headings, and no spaces should be left after the title.
8. All tables, figures, and charts in the article;
 - It should be shown in the center of the page, numbered sequentially in the appropriate places of the text. Each table, shape, or chart must be given a title. The title should be located at the top of the table, shape, or chart, centered on the page, with only the initials of the words capitalized, and 10 points. The text in the table, shape, and chart must be in the range of 10 points. Tables, figures or charts must be readable easily and comply with the page structure given above (not exceeding page margins).

Example: Table 3: Intergroup Interaction
9. Extended Summary
 - "Extended Summary" will be added to Turkish articles. "Extended Summary" Times New Roman 11 point should be written before endnotes at the end of the text with a single linespacing.

10. As EUSBED Spelling Rules, two types of spelling rules, DIPNOT and TEXT, are accepted and preferably APA 6 spelling rules are requested. The necessary information and examples regarding the text and footnote procedures are given under the heading "Citation Rules".

11. Any resource used in the article should be included in the bibliography section. References used in quality (thesis, book, article, report, etc.) it should be sorted alphabetically according to the author's surname without discrimination. The works of the same author should be placed in the bibliography starting from the "most recent dated". Bibliography indentation (Hanging – 1 cm).

12. EUSBED Spelling Rule APA 6 spelling rules are requested.

Citations should be made in accordance with APA 6 in the text. Endnotes should be preferred instead of footnotes. Citations in the text should be made in the form of the surname of the author(s), the year of the source and the page number. If the author name does not exist, the institution name should be used instead of the author. The example is:

Citation in single-author publications: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

Citation in two-author publications: (Gulmez and Akar, 2016:22).

Citation in publications with three or more authors: (Akar et al., 2014:35).

Reference to multiple sources: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Citation for the entire resource: (Inal, 1995)

Citation for sources without author names: (TÜİK, 2012:45).

If the citation is taken from a website and the author of the citation is specific, it should be referred to in a similar way to in periodicals. If no date has been given for the resource downloaded from the Internet, the date of access to the relevant file should be used as the year of the resource. If the author of the citation is not known, the institution of the website and the year of access should be written in parentary brackets. The example is:

Citation with author's name and publication year: (Yerli, 2012)

Author name and unspecified citation: (Rekabet Kurumu, 2008).

If more than one work of an author published in the same year is cited, the works should be shown by giving letters a, b, c, next to the year. The example is:

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

A- ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Mikail İPEK

İMAM MÂTÜRÎDÎ'DE BİLGİ KURAMI VE İMANDA İSTİDLÂLÎ BİLGİNİN (AKLIN) ROLÜ / THE KNOWLEDGE THEORY OF İMAM MÂTÜRÎDÎ AND THE ROLE OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE (MIND) IN FAITH.....249-264

Özkan DAŞDEMİR

GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİNDE KAYITLI BİR ÇINNAME ÖRNEĞİ / A REGISTERED ÇINNAME SAMPLE IN GAZİ HUSREV BEY LIBRARY.....265-274

Mücahit ÇOLAK

HANEFÎ FAKİHİ ÖMER b. ABDÜLMUHSİN el- ERZİNCÂNÎ'NİN et-TEKMÎL fi'l-USÛL İSİMLİ ESERİNDE KIYAS / QIYAS IN THE WORK NAMED ET-TEKMÎL Fİ'L-USÛL OF HANEFÎ JURIST OMER B. ABDÜLMUHSİN AL- ERZİNCÂNÎ.....275-290

Mahmut ÜSTÜN

YAYGIN KULLANILAN ARAP MESELLERİNİN TÜRKÇEDEKİ KARŞILIKLARI/ TURKISH EQUIVALENTS OF COMMONLY USED ARABIC PROVERBS.....291-303

Abdurrahman ATALAY

CUMHURİYET DÖNEMİ HÜSÜN-KUBUH TARTIŞMALARI / REPUBLIC PERIOD HUSN-QUBH DISCUSSIONS.....304-315

Hüseyin YILMAZ - Yakup AÇAR

KAYNAK KİŞİSİ ALİ EKBER ÇİÇEK OLAN ERZİNCAN TÜRKÜLERİNİN DEĞER VURGULARI VE DEĞERLER EĞİTİMİ ACISINDAN İNCELENMESİ / INVESTIGATION OF ERZİNCAN FOLK SONGS, WHOSE SOURCE PERSON ALİ EKBER ÇİÇEK, IN TERMS OF VALUE EMPHASIS AND VALUES EDUCATION.....316-328

Muhammed Sami ÜNAL

MU'İNÜ'L MÜRÎD'DE "ÖLÜM" VE ÖLÜMÜ ÇAĞRIŞTIRAN KELİMELER ÜZERİNE / ON THE DEATH AND WORDS THAT EVOKE DEATH IN MU'İNÜ'L MÜRÎD.....329-341

Ferdi KARAÖNÇEL - Ayşe KARAÖNÇEL - Ersan ÇİFTÇİ

TRT TÜRK HALK MÜZİĞİ REPERTUVARINDA BULUNAN SİVAS YÖRESİ OYUN HAVALARININ MAKAMSAL VE RİTMİK ANALİZİ / MAQAM AND RHYTHMIC ANALYSIS OF THE TRADITIONAL DANCE MUSIC IN THE SİVAS REGION IN TRT TURKISH FOLK MUSIC REPERTORY.....342-352

Merve YILDIZ - Emre OĞUZ

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DESTEKLERİ İLE STRESLE BAŞA ÇIKMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ / INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL SUPPORT AND COPING WITH STRESS OF HIGH SCHOOL STUDENTS.....353-364

Yasemin YAYLALI

PERVİN-İ İTİSÂMİNİN BİR ŞİİRİNİ MAZMUN VE İMAJLAR YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME / EVALUATING A POEM BY PERVIN-I İTİSAMI IN TERMS OF MAZMUN AND IMAGES.....365-376

Erdem YAVUZ

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANININ TÜRKİYE'YE VE DİĞER ÜLKELERE OLAN ETKİSİNİN İSTATİSTİK ANALİZİ / STATISTICAL ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE 1929 WORLD ECONOMIC DEPRESSION ON TURKEY AND OTHER COUNTRIES.....377-390

Ebru SİLAHŞÖR ÖZTÜRK

CEBÜ'L-'UCCÂB ADLI ESERDE BAZI BÖCEKLERLE İLGİLİ İLGİNÇ BİLGİLER / INTERESTING INFORMATION ABOUT SOME INSECTS IN A'CEBU'L-'UCCÂB.....391-398

Girayalp KARAKUŞ

YAKIN DÖNEM TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ORTADOĞU İLE TARİHSEL-JEOPOLİTİK-TEOPOLİTİK BÖLGESEL İLİŞKİLERİ / JEO-POLITICAL-THEO-POLITICAL REGIONAL RELATIONS OF THE REPUBLIC OF TURKEY IN THE RECENT ERA.....399-409

Gülhan KÖÇER - Fatih ÇINAR

ÖDÜL VE CEZA OLMADAN ÇOCUK DİSİPLİNİ MÜMKÜN MÜ? / IS CHILD DISCIPLINE POSSIBLE WITHOUT REWARD AND PUNISHMENT?410-429

Salih KAYMAKÇI - Harun TURAK

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDE GİRESUN YERLEŞİMLERİ / GİRESUN SETTLEMENTS IN HELLENISTIC AND ROMAN PERIOD430-447

Alpay Doğan YILDIZ

YILDIZ RAMAZANOĞLU'NUN CAM KENARI ADLI HİKÂYE KİTABINDA MÜLTECİLER/ REFUGEES IN YILDIZ RAMAZANOĞLU'S STORY BOOK TITLED CAM KENARI448-455

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

**İMAM MÂTÜRÎDÎ'DE BİLGİ KURAMI VE İMANDA İSTİDLÂLÎ BİLGİNİN
(AKLIN) ROLÜ**

The Knowledge Theory of İmam Mâtürîdî and The Role of Scientific Knowledge (Mind) in
Faith

MİKAIL İPEK

Dr., Erzincan Ortaokulu

Dr., Erzincan Secondary School

mikail_ipek22@yahoo.com

0000-0001-7594-0230

Atf/©: İpek, Mikail (2021). İmâm Mâtürîdî'de Bilgi Kuramı ve İmanda İstidlâlî Bilginin (Aklın) Rolü, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 249-264.

Citation/©: İpek, Mikail (2021). The Knowledge Theory of İmam Mâtürîdî and the Role of İnferential Knowledge (Reason) in Faith, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 249-264.

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *05/05/2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *23/09/2021*
Sayfa Numarası/Page Number: *249-264*
Doi : *10.46790/erzisosbil.933464*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

İMAM MÂTÜRİDÎ'DE BİLGİ KURAMI VE İMANDA İSTİDLÂLÎ BİLGİNİN (AKLIN) ROLÜ

The Knowledge Theory of İmam Mâtürîdî and The Role of Scientific Knowledge (Mind) in
Faith

MİKAİL İPEK

Öz:

Allah'a inanmayan kimselerin ilahi bir dine teslim olması muhaldır. Böyle kimselere karşı, Allah'ın varlığını ispat etmenin vahiyden ziyade istidlâlî bilgi ile olabileceği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bir insan Allah'ın varlığına iman ettikten sonra, mutlaka O'nun gönderdiği dinin diğer unsurlarına da iman edecektir. Zîrâ doğruluğuna ve dürüstlüğüne inandığı bir insanın sözlerine de inanması kaçınılmazdır. Bu sebepten dolayı iman mefhumu içerisinde "Allah'a İman" ayrı bir önem arz etmektedir. Bizim de bu çalışmadan gayemiz, İmam Mâtürîdî'nin (öl. 333/944) Allah'ın varlığını akıl ile ispat etme noktasındaki düşüncelerini ortaya koymak ve bu konuda akla verdiği rolün önemini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Mâtürîdî, İman, Akıl.

Abstract:

It is impossible for people who do not believe in God to embrace a divine religion. Against such people, we realize that proving the existence of God is possible with inferential knowledge rather than talking about revelation. After a person believes in the existence of God, he will definitely believe in other elements of the religion He sent. For, it is inevitable for a person who believes in his truth and honesty to believe his words. For this reason, "Belief in God" has a special importance in the concept of faith. Our aim in this study is to reveal the thoughts of Imam Maturidi (d. 333/944) about proving the existence of God with the mind and to determine the importance of the role he gave to the reason in this regard.

Keywords: Kalam, Mâtürîdî, Faith, Mind.

GİRİŞ

1. İMAN KAVRAMININ MAHİYETİ

İman kelimesi, “e-m-n” fiilinden türemiş olup, lugatte “*nefsin itminanına kavuşması ve korkunun ortadan kalkması*” (İsfahânî, 2012: 143). anlamına gelmektedir. Ehl-i Sünnet âlimlerinin iman kavramına ilişkin görüşleri incelendiğinde, genel olarak imanın bir tasdik olduğu ve bu tasdik de kalple ilgili olduğu düşüncesinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. İmam Mâtürîdî (öl. 333/944), imanı tarif ederken imanın kalp ile bir ilişkisi olmadığını ve dil ile ikrardan mücerred olduğunu savunan Kerrâmiyye’ye¹ karşı çıkararak, imanın oluşmasındaki en önemli unsurun kalp olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla ona göre iman kalbin tasdiki anlamına gelmektedir. (Mâtürîdî, 2014: 565; Kılavuz, 1998: 18). Yine Mâtürîdî âlimlerinden Ebu’l-Muîn en-Nesefî (öl.508/1115) de imanı kalbin tasdiki olarak tarif etmektedir. (Nesefî, 2003: II/415). Bir başka Mâtürîdî âlimi Ebu’l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî (öl.493/1100) ise iman kavramının lügat anlamının tasdik olduğuna ve dolayısıyla bu kavramın şeriat da itikatta da tasdik olarak anlaşılması gerektiğine dikkat çekmektedir. (Pezdevî, 2013: 217). Bu konuda Nureddin es-Sabûnî (öl.580/1184)’nin de aynı fikri benimsediğini ve Mâtürîdî anlayışını terk etmediği bilinmektedir. (Sâbûnî, 2014: 170-171).

İmanı kalbin tasdiki olarak benimseyen Mâtürîdî âlimlerinin dayandıkları delilleri şöyle sıralayabiliriz; Yakub (a.s.)’ın oğulları “*Dediler ki; Ey babamız, Yusufu eşyalarımızın yanında bırakarak yarış yapmaya gitmiştik, o sırada onu kurt kapıverdi; her ne kadar söylediğimiz doğru ise de, bize inanmayacaksınız.*” mealindeki ayet, Mâtürîdî âlimlerden Sâbûnî ve Pezdevî’ye göre imanın kalbin tasdiki olduğuna dair dikkat çekici bir örnektir. Onlara göre buradaki inanmak ibaresi tasdik olarak kabul edilmiş ve iman, tasdik olarak açıklanmıştır. (Sâbûnî, 2014: 170-171; Pezdevî, 2013: 217).

İmam Mâtürîdî’ye göre Allah’ın Hz. İbrahim’e hitabı bu konuya verilebilecek başka bir örnektir: “*Yoksa inanmadın mı? İbrahim: ‘Hayır inandım fakat kalbimin mutmain olması için’ dedi.*” (el-Bakara, 2/260). Allah burada Hz. İbrahim’e “inanmadın mı” diye hitap etmiş, “bilmedin mi” diye hitap etmemiştir. Mâtürîdî’ye göre iman bilmekten değil tasdik etmekten ibarettir. (Mâtürîdî, 2014: 575).

“*Bedeviler: «İman ettik.» dediler. De ki: Siz henüz iman etmediniz, fakat henüz iman kalplerinizin içine girmemiş olduğu halde «İslama girdik» deyin. Eğer Allah’a ve peygamberine itaat ederseniz, size amellerinizden hiçbir şey eksilemez; çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, merhamet edendir.*” (el-Hucurat, 49/14). Bu ayette de yine imanın kalplere girmesinden bahsedilmiş ve iman tasdik bağlamında açıklanmıştır. Sâbûnî bu ayetten hareketle dil ile ikrar ettiği halde kalben imanını tasdik etmeyen kimsenin insanlar nazarında mümin, Allah nazarında ise kâfir olduğunu belirtmiştir. Ona göre kalp ile tasdik ettiği halde dil ile ikrarda bulunmayan kimse Allah nezdinde mümin, insanlar nezdinde ise kâfir kabul edilir. (Sâbûnî, 2014: 171).

İmanın mahiyetine ilişkin yukarıdaki delillere bakıldığında imanın kalple ilgili bir kavram olduğu ve imandan bahsedebilmek için tasdik zarurî olduğu anlaşılmaktadır. Mâtürîdî dışında Ebu’l-Muîn en-Nesefî (508/1115) ve Sâbûnî (öl.580/1184) gibi Mâtürîdî âlimlerin, Ebu’l-Hasan el-Eş’arî (öl. 324/936), Bâkillânî (öl. 403/1013), Cüveynî (öl. 478/1085), Gazzâlî (öl. 505/1111), Şehristânî (öl. 548/1153) ve Seyfeddin Âmidî (öl. 631/1233) gibi Eş’arî kelamcılarının, imanı kalbin tasdiki olarak benimsedikleri bilinmektedir. (Eş’arî, 2005: 137). Cehm b. Safvan (öl. 128/745)’ın kurucusu olduğu Cehmiyye ise imanın marifet olduğunu savunmuştur. (Eş’arî, 2005: 137, 229; Şehristânî, 2011: 85). Mürcie ve Kerrâmiyye ekollerine göre iman dilin ikrarından ibarettir. (Eş’arî, 2005: 137-144). Hanefî fıkıhçıların konuya ilişkin görüşlerine bakıldığında ise onların iman için hem tasdiki hem de ikrarı benimsedikleri görülmektedir. Ebû Hanîfe (öl. 150/767), Ebu’l-Usr el-Pezdevî (öl. 482/1089), Serahsî (öl. 490/1097) bunlardan bazılarıdır. (Beyazîzâde, 2010: 38). Hariciyye, Mu’tezile ve Zeydiyye gibi mezheplerin ise iman konusunda kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve ameli benimsedikleri müşahede edilmektedir. (Eş’arî, 2005: 83, 103, 131). Bu durumda Mürcie, Kerrâmiyye ve Cehmiyye dışındaki bütün ekoller iman için kalbin tasdikini şart olarak kabul etmektedir. Burada dikkat çeken hususlardan biri hiç şüphesiz fıkıhçıların meseleye iki i’tikâdî ve amelî boyuttan yaklaşarak kalp ile tasdik yanı sıra dil ile ikrarı da zikretmeleridir. Muhtemelen bunun sebebi, amelin pratiğe dönük bir uygulama olmasıdır. Zira bir kişinin iman edip etmediği dışarıdan bakıp bilinemez. Ancak dünya hayatında o kişinin Müslüman olup olmadığı ibadetleri ve söylemleri neticesinde şekillenir ve buna göre muamele edilir. Bundan dolayı

fıkıhçılar dilin ikrarına da önem vermektedirler. Yukarıda zikredildiği gibi Sâbûnî'nin görüşlerinde de bu duruma dikkat çeken açıklamalar mevcuttur. Öte yandan Mâtürîdî âlimlerin bu konuda ortak bir görüş belirtmek suretiyle imanı, kalbin tasdiki olarak kabul ettikleri görülmektedir.

2.BİLGİ VE BİLGİ KURAMININ MÂHİYETİ

“Bilgi kuramı” ibaresinin anlaşılabilmesi için öncelikle bilgi kavramının açıklanması gerekmektedir. Bilgi kelimesinin Arapça karşılığına baktığımızda karşımıza “İlm”, “Ma’rifet”, “Şi’r”, “Haber” gibi anlamlar çıkmaktadır. İlm, “*bir şeyi hakikatiyle idrak etmek*” (İsfahanî, 2012: 1037). Ma’rifet ise “*Bir şeyi tefekkür ederek ve etkisinin veya sonucunun üzerinde düşünerek idrak etmektir.*” (İsfahanî, 2012: 998). Şi’r, “*İnce bilgi*” (İsfahanî, 2012: 804). Haber, “*Haber cihetinden, yönünden veya haber olarak bilinen şeylerle ilgili bilgi sahibi olmak*” (İsfahanî, 2012: 464). anlamlarına gelmektedir. Kalam ilminde bilginin pek çok tanımı yapılmakla birlikte üzerinde ittifak edilmiş bir tarif mevcut değildir. Bunun sebebi olarak da her ekolün kendi i’tikâdî görüşleri çerçevesinde bir tanım yapması gösterilebilir. Konumuzla direk ilişkili olması münasebetiyle, burada Mâtürîdî'nin bilgi kavramına yüklediği anlama yer vermek yerinde olacaktır. Ona göre bilgi “*Sahibine aklın ve duyuların sahasına giren, söylenilebilen ve düşünülebilen herşeyi açık hale getiren sıfattır.*” (Mâtürîdî, 2014: 45; Sâbûnî, 2014: 49); Yeşilyurt, 2016: 312-313). Mâtürîdî âlimlerine göre bu tarif eksiksizdir. (Yeşilyurt, 2016: 313.; Özcan, t.y.: 54-55). Kanaatimizce bu tarif bilgiyi etraflıca anlatan bir tanımdır. Zira bilgi elde edebilmek için üç mefhuma ihtiyaç vardır. Bunlardan birincisi duyular ki haberleri de duyular aracılığı ile algılarız. İkincisi akıl ve üçüncüsü aklın işlevi olan istidlâl ve nazardır. Söz konusu tarifte zikredilen üç mefhuma da görev verilmiş görünmektedir. Sâbûnî bilgiyi iki cihette ele alarak “zorunlu bilgi” ve “iktisâbî bilgi” tasnifini yapmıştır. Ona göre zorunlu bilgi, Allah’ın “bilen” kişinin zatında yaratmış olduğu, herhangi bir çaba veya gayrete bağlı olmayan bilgidir. Acıkmak, susamak, acı çekmek ya da sevinmek buna örnek verilebilir. İktisâbî bilgi ise Allah’ın yarattığı sebeplerden hareketle gayret ve çaba harcanarak elde edilen bilgidir. (Sâbûnî, 2014: 49). Pezdevî’ye göre bilgi, “olduğu hal üzere malumu idrak etmek” anlamına gelmektedir. O bilgiyi üç kısımda incelemiştir: Zorunlu, kazanılmış (iktisâbî) ve mutlak bilgi. (Pezdevî, 2013: 32-33). Eş’arî âlimlerden Bağdâdî ise bilgiyi “canlının kendisi ile âlim olduğu bir sıfat” şeklinde telakki etmiştir. Bağdâdî'nin bu tarifi, ölümlerde ve cansızlarda bilginin olabileceğini imkân dâhilinde kabul eden Kerrâmiyye ve Mu’tezile’den Ebu’l-Huseyn es-Sâlihî'nin görüşünü reddetmektedir. (Bağdâdî, 2016: 30-31). Öte yandan Mu’tezile’den Kâdî Abdulcabbâr’a (öl.415/1025) göre bilgi, “Nefsin üzerinde sükûn bulması ve karar vermesiyle bir şeye olduğu şekilde itikat etmektir. Mu’tezile de Sâbûnî gibi, bilgiyi zorunlu ve iktisâbî bilgi şeklinde tasnif etmektedir. (Kâdî Abdulcabbâr, 1962: XII/13-17, 59). Şia’nın da bu konuda benzer fikirler ileri sürdüğü bilinmektedir. (Murtaza, 1411: 154-157). İslâm kalamcılarının bilgi tariflerine bakıldığında, birbirlerinden farklı ancak aynı anlamı ihtiva eden tarifler yaptıkları görülmektedir. Ayrıca gerek Ehl-i Sünnet gerekse Mu’tezile’nin bilgiyi kazanılmış bilgi ve zorunlu bilgi şeklinde tasnif ettikleri müşahede edilmektedir. Gerek bilgi kavramının sözlük manası gerekse İslâm ekollerinin yapmış olduğu tariflere baktığımızda, bilginin, duyuların elde ettiği malzemenin akıl süzgecinden geçirilerek, ona berrak bir nitelik kazandırmak suretiyle, bazı mânâlar yüklemek ve mânâların sistematize edilmiş şekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.İMAM MATÜRİDİ’NİN BİLGİ KURAMI

İmam Mâtürîdî'nin bilgi kavramına yüklediği anlamı anlayabilmek için, “süje” ve “obje” kavramlarının anlamları iyi anlaşılmalıdır. Kısa bir tarifile süje, bilen; obje de bilinen demektir. Süje, “*Şuur ve irade sahibi davranışlarda bulunan kişidir.*” (Özcan, t.y.: 55). Objeye ise “*Bilme amacıyla kendisine yönelinen, idrak edilebilir, duyulabilir ve düşünülebilir şeylerdir.*” (Özcan, t.y.: 55-57). Bu tariflere baktığımızda, bilme işinin gerçekleşebilmesi için karşımıza iki önemli şart çıkmaktadır. Birincisi “bilen” mefhumunun akıl irade ve şuur sahibi olması gerekmektedir. İkincisi ise bilinen mânânın idrak edilebilir, düşünülebilir ve öğrenilebilir olmasıdır ki bu iki şarttan biri veya her ikisi olmazsa bilme fiili gerçekleşmeyecektir. Objeye mefhumunun işgal ettiği alanı incelemeye niyetlendiğimizde, varlık kavramı ile karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır. Zira bir mânânın bilme fiiline muhatap olabilmesi için mevcudiyeti şarttır. Bu bağlamda varlığı iki kısımda ele almak gerekmektedir. Bunlardan birincisi, beş duyu organı ile

algılanabilen, görünen varlık âlemdir. Diğeri ise beş duyu organının veya tecrübenin uzanamadığı, görünmeyen varlık âlemdir.

Görünen varlık âleminde bilen, süje; bilinen ise obje olarak tarif edilebilirken, görünmeyen manevi varlık alanında ise süje, “inanın”; obje ise “inanılan” olarak nitelendirilmiştir. (Mâtürîdî, 2014: 45.; Sâbûnî, 2014: 49-50.; Özcan, t.y.: 60). Dolayısıyla görünen varlık alanında süje ile obje arasındaki ilişki neticesinde ulaşılan mefhuma bilgi; görünmeyen manevi varlık alanında ise bu ilişkiye iman denilebilir. Mâtürîdî, bilginin mâhiyeti, değeri, imkânı ve bilgi edinme yolları gibi konulara eserlerinde yer vermiş, bunu kendine has bir metodoloji ile sistemleştirmiştir. Ona göre bilgi edinme yolları üçtür: (Mâtürîdî, 2014: 46.; Sâbûnî, 2014: 49-50.; Özcan, t.y.: 58-63).

- ✓ Duyular
- ✓ Haberler
- ✓ İstidlâl (akıl)

3.1. Duyular

Mâtürîdî, bilgi edinme yollarından duyuları açıklarken “â’yan” ve havas-ı selime” kavramlarını kullanmıştır. Beş duyu organını da kapsamak suretiyle, insanın duyuşsal yönünün yanı sıra iç gözlemine de vurgu yapmış ve buna ilaveten hayvanların duyularını ve içgüdülerini de â’yan kavramı ile açıklamıştır. Ona göre havas ise sadece duyma, görme, koklama, tatma ve dokunma duyularını ifade etmektedir. (Özcan, t.y.: 60-61). Kelâmcıların ekseriyeti bu görüşü kabul ederken, Mu’tezile’den Abbâd b. Süleyman (öl. 250/863) bu beş duyuya cinsî münasebet ve acı duymayı da katarak, duyuların yedi adet olduğunu ileri sürmüştür. (Pezdevî, 2013: 32-33). Cinsî münasebet ve acı duyma olayları duyuların direk kendisi ile ilgili değildir. Yani bunlar aslında söz konusu beş duyu ile gerçekleşen olaylardır. Dolayısıyla Abbâd’ın bu görüşü isabetsiz görünmektedir. Duyu organlarından her biri kendine has bir ilgi alanı ile yaratılmış olup, her duyu organı yalnızca kendi görevini yerine getirebilmektedir; Göz rengi görür, kulak sesi duyar ve dil tadı hisseder. Her bir duyu organı kendi görevini yerine getirdiği sürece, bu yolla elde edilen bilginin güvenilirliği yüksek olur.

3.2. Haber

Mâtürîdî’ye göre haber, içerdiği bilgiler itibariyle doğru ve yanlış olma ihtimalini üzerinde taşıyan söz anlamına gelmektedir. (Mâtürîdî, 2014: 46-49). Ona göre duyuların ve tecrübelerin ulaşamadığı, melekler, kabir hayatı, cennet-cehennem, ahiret hayatı ve mucize gibi gâybî meselelerde akıl ve haberlere başvurmak gerekmektedir. (Özcan, t.y.: 63). O bu bağlamda haberi üç başlık altında incelemiştir. (Mâtürîdî, 2014: 46-49).

- ✓ Vahiy
- ✓ Haber-i Rasul
- ✓ Genel haberler

Mâtürîdî’ye göre haberin kaynağı temelde ikidir. “*Kaynağı bizzat Allah olan bir haber, Allah’tan Peygambere ulaşırken vahiy, Peygamberden bize intikal ederken de haber-i rasül ismini alır.*” (Esen, 2008: II/47). Vahiyden kastedilen ilahi kitaplardır. Peygamberin Allah’tan getirmiş olduğu haberler ise haber-i rasüldür. (Esen, 2008: II/47). Burada “vahiy” ile “haber-i rasul” kavramlarının birbirinden ayrı kullanılmasının sebebi bilginin kaynağı ile ilgilidir. Sözelimi Allah peygambere mesajı gönderirken, bilginin kaynağı Allah olduğu için vahiy ismini almıştır. Öte yandan peygambere ulaşan mesaj aynı içeriği taşısa bile insanlara tebliğ edildiği için, bilginin kaynağı peygamber olarak telakki edilmektedir. Zira insanlar nazarında bilginin kaynağı peygamberdir. Bu sebeple peygamberin bildirdiği habere haber-i rasul denilmektedir.

Mâtürîdî, peygamberden gelen haberleri mütevâtir ve ahâd olmak üzere iki kısımda incelemiştir. (Mâtürîdî, 2014: 47-48). Ona göre mütevâtir haber, yanlışları veya yalan söyleme ihtimali olan kimselerin dilinden bize ulaşan haberlerdir. Zîra bu haberlerin masumiyetini kanıtlayacak bir delil yoktur. Dolayısıyla bu tür haberlerin sıhhati araştırılmalıdır. Mâtürîdî, mütevâtir haberin tarifini yaparken “Yalan söyleme ihtimali olan” ibaresine vurgu yapmıştır. Onun burada arz etmek istediği şey,

insanların peygamberler gibi “emanet”, “sıdk” ve “ismet” sıfatına sahip olmamalarıdır. Dolayısıyla tevâtür haberin araştırılması, doğru bilgi elde etme noktasında daha doğru bir tutumdur. Mâtürîdî’ye göre bir haberin yalan olmasına hiçbir şekilde ihtimal verilmiyorsa, bu durumda kişinin o haberi, masumiyeti noktasında şüphe bulunmayan birinden (peygamber) almış gibi hareket etmesi gerekir. “Yalan söyleme ihtimali olan” ibaresinden kasıt, söz konusu topluluğun içinde güvenilir olmayan kimselerin bulunabileceği ihtimalidir. Ona göre bir topluluk içinde güvenilir olmayan kişiler olsa bile, çoğunluk bir haber konusunda aynı şeyi söylüyorsa bu habere ihtiyatlı yaklaşmakla birlikte güvenilir. Çünkü farklı karakterlere ve amaçlara sahip birçok insanın herhangi bir konuda aynı şeyi söylemeleri sağduyuya uygun değildir. Böyle bir durum ancak Allah’ın lütfu sayesinde mümkün olabilir. (Mâtürîdî, 2014: 47-48). Mâtürîdî burada mütevâtir haberi değerlendirirken, hadisçilerin aksine meseleye ihtiyatla yaklaşarak tedbirli davranmaktadır. Söz konusu haberin güvenilir olması, bilgi kaynağı olabilme cihetiyle önem arz etmektedir. (Mâtürîdî, 2014: 49.; Sâbûnî, 2014: 49-51). Hele ki bu alan, i’tikâdî meselelerle doğrudan ilgili olunca, Mâtürîdî işi daha ciddiye almış görünmektedir. Ona göre ahâd haber ise, mütevâtir derecesine ulaşmamış haberdir. Bu tür haberlerin senedi mutlaka incelenip araştırılmalıdır. Senedi sağlam olan bir ahâd haber, kesinliği sabit olan bir nas ile karşılaştırılmalı ve ona göre ya bu haberle amel edilmeli ya da ictihad vasıtasıyla bu haber terkedilmelidir. (Mâtürîdî, 2014: 46-51; Sâbûnî, 2014: 49-51). Mâtürîdî, hadisçilerin kesin gözüyle baktıkları mütevâtirⁱⁱ haberlere şüphe ve tedbirli yaklaşmakta; ahâdⁱⁱⁱ haberlerin durumunu ise müctehidin ictihadına bırakmaktadır. Buradan da Mâtürîdî’nin ahâd haberleri kesin bilgi edinme yollarından biri olarak görmediği ve bu haberlerin bilgi değeri taşıması için ek kriterler aradığı anlaşılmaktadır. Ahad haberlerle dinî konularda hüküm verilip verilemeyeceği ya da amel edip edilemeyeceği meselesi İslâm ulaması tarafından tartışma konusu olmuştur. Aslında bu mesele iki boyutta ele alınmış görünmektedir. Bunlardan birincisi i’tikâd, ikincisi ise amel ile ilgili konulardır. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Ebu’l-Hasan el-Eş’arî, İbn Hazm (öl. 456/1064), İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350) gibi âlimler i’tikatta ahad haberlerin delil sayılabileceği fikrini savunmaktadır. Onlara göre i’tikâdî konularda mütevâtir haber ile ahad haber ayrımı gibi bir durum söz konusu değildir. Öte yandan Mu’tezile kelâmcıları başta olmak üzere mütekellimlerin büyük çoğunluğu ahad haberleri inanç konularında delil olarak kabul etmemektedir. (Koçkuzu, 2014: 136-141). Amel konusunda da İslâm ulemasının iki farklı görüş beyan ettiği görülmektedir. Âlimlerin ekseriyeti ahad haberlerin amel konusunda delil edebileceğini belirtirken Mu’tezile kelâmcıları, Hâricîler, Râfizîler, Mürcie gibi gruplar ve Cehm b. Safvan gibi şahıslar bu düşüncüyü reddetmektedir. (Koçkuzu, 2014: 136-141). Kanaatimizce amelî konularda ahad haber, Kur’an’dan veya muhkem kabul edilen diğer haberlerden bir takviye destek sağlandığı takdirde kendisiyle amel edilebilir. Zira amel Allah’ın sevgisine mazhar olmak için gerçekleştirilen bir eylemdir. Müctehid yanlış ictihadda bulunmuş olsa bile ibadet sevabı alınmış olur, en kötü ihtimalle sevap ve günah söz konusu olmaz. Öte yandan i’tikâdî meseler ayrı bir önem arz etmektedir. Zira kişi doğru bir şekilde iman etmediği zaman amelî de doğru olmaz ve dahası ibadeti geçerli olmayabilir. Dolayısıyla i’tikâdî kabullerin sağlam temellere dayanması gerekmektedir. Bu itibarla İmam Mâtürîdî’nin konuya ilişkin görüşünün isabetli olduğu kanaatindeyiz.

Haber konusuyla ilgili Mâtürîdî, Eş’arî ve Mu’tezile âlimlerinden görüş beyan edenler olmuştur. Sâbûnî’ye göre haber iki çeşittir. Bunlardan birincisi mütevâtir haberdir ki kesin bilgi ifade eder. O mütevâtirin tanımını “yalan söyleme konusunda ittifak edebilecekleri düşünülmemeyen kimselerin getirdiği haber” şeklinde yapmaktadır. İkincisi ise peygamberin gösterdiği mucize ile doğruluğu kanıtlanmış haberdir. Bu haberin doğruluğu küçük bir akıl yürütme neticesinde ortaya çıkar ve kesin bilgi ifade eder. (Sâbûnî, 2014: 49). Pezdevî ve Mu’tezile kelâmcısı Nazzâm’a göre de mütevâtir haber kesin bilgi ifade etmektedir. (Pezdevî, 2013: 32). Eş’arî kelâmcı Bağdâdî de aynı görüştedir. Ona göre mütevâtir haber, yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan topluluğun verdiği haberdir. Bağdâdî’ye göre ahad haber ise isnad açısından sahih metin açısından mümkün olduğu takdirde ilim gerektirmese de amel gerektirir. (Bağdâdî, 2016: 39). Bağdâdî burada ahad haberin amel açısından dikkatle ele alınıp değerlendirilmesi ve isnad açısından güvenilir, metin açısından da akla uygun bulunduğu takdirde kendisiyle amel edilmesi gerektiğini ima etmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla İmam Mâtürîdî mütevâtir haberi araştırma yapılması şartı ile bilgi kaynağı olarak kabul etmiş, ahad haberi ise müctehidin ictihadına bırakmıştır. İfadelerde farklılıklar olmakla birlikte aslında Eş’arî, Mu’tezilî ve diğer Mâtürîdî âlimlerinin de aynı görüşte olduğu söylenebilir. Burada Mâtürîdî’nin mütevâtiri tarif ederken kullandığı “Yalan söyleme ihtimali olan” ibaresi, insanların

peygamberler gibi “emanet”, “sıdk” ve “ismet” sıfatına sahip olmamaları ile ilgili bir durumdur. Yoksa onun mütevâtir haberi büsbütün muteber görmediğini söylemek isabetli bir tutum değildir.

3.3.İstidlâl (Akıl Yürütme)

Mâtürîdî’ye göre gayb âlemi bilgisine ulaşmanın yolu akıl ve haberdur. Burada akıldan maksat işlevsel bir akıldır. Yani bu aklın kullanılması ve durağanlık sahasından çıkarılması gerekmektedir. Mâtürîdî’ye göre aklın işlevi, zararlı olan ile yararlı olanı birbirinden ayırmaktır. (Mâtürîdî, 2014: 165-175). Ona göre aklını kullanan kimse, gerek dünya, gerekse ahiret hayatında kazançlı çıkacaktır. Akıllı kimse yaratıldığını, bu dünyanın ve varlıkların boşuna yaratılmadığını, hiçbir şeyin başboş olmadığını, dünyanın ceza ve mükâfata sebep olacak davranışların alanı olduğunu, bu bağlamda dünya hayatının imtihan olduğunu, iyilik yapanların ödül, kötülük yapanların ise ceza alacağını akli ile bilir ve ona göre hareket eder. (Mâtürîdî, 2014: 45-51; Sâbûnî, 2014: 49-51). Mâtürîdî’ye göre akıl yöntemini kullanmanın en önemli esası istidlâldir. İstidlâl olmazsa akıl yürütme de söz konusu değildir. Gelen haberlerin doğru olup olmama ihtimallerinin belirlenmesi, mucize ile mucizeye benzer olaylar arasındaki farkın ortaya konması gibi konularda istidlâl ve akıl yürütmeye ihtiyaç vardır. Ancak bu şekilde hak ile batıl, doğru ile yanlış birbirinden ayrılmış olacaktır. (Mâtürîdî, 2014: 49-51).

Mâtürîdî akılla ilgili birçok açıklamada bulunmuş olmasına karşın onun günümüze ulaşan mevcut eserlerinde bir akıl tanımına rastlanmamıştır. Muhtemelen o akli mahiyeti itibariyle ele almamış, bir problem olması itibariyle değerlendirmiş görünmektedir. (Mâtürîdî, 2014: 49-51). Ona göre akıl kendisini tarif etmekten aciz bir mekanizmadır. Akıllar, akılların nasıl olduğunu bilemez dahası nasıl işlediğini de bilemez. (Mâtürîdî, 2007: VIII/251). O aklın mahiyetine dair bir açıklamada bulunmamasına rağmen akılla ilgili birçok şey söylemektedir. Mâtürîdî aklın ontolojik varlığını kabul etmektedir. Ona göre akıl âlemin bir parçasıdır ve âlemin içinde yer almaktadır. (Mâtürîdî, 2014: 4-5). Onun akılla ilgili dikkat çeken görüşlerinden biri vücutta aklın fonksiyon alanı olarak kalbi kabul etmesidir. Yani ona göre akletme işini kalp yapar. Hatta bazı araştırmacılar, Mâtürîdî’nin akıl ile kalbi aynı anlamda telakki ettiğini belirtmektedir. (Alper, 2013: 56). Zira İbn Manzûr (öl. 711/1311) aklın kalp, kalbin de akıl anlamına gelebileceğini belirtmektedir. (İbn Manzûr, 2000: “Akl” md.). Mâtürîdî’ye göre akıl bilgi üreten ve ruhun bir faaliyeti niteliğindeki sistemdir. Akıl dış dünyayı duyular vasıtasıyla algılar ve duyuların parçalar halinde elde ettiği malzemeleri bir araya getirerek kavramlar ve anlamlar üretir. Bunu yaparken de istidlâl ve nazar yöntemini kullanır. (Mâtürîdî, 2014: 426). Görüldüğü gibi Mâtürîdî akıl ile ilgili düşüncelerini belirtirken aklın mahiyeti üzerinden değil, fonksiyonları üzerinden bir yol takip etmektedir. Ona göre aklın mahiyetini anlamanın yolu hiç şüphesiz onun eylemlerini anlamaktan geçmektedir. Onun akla ilişkin açıklamaları incelendiğinde böyle bir tablo ile karşılaşmaktayız.

Mâtürîdî’ye göre akıl, “doğuştan var olan akıl” ve “sonradan kazanılan akıl” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aslında bu tasnifi âlimlerin geneline görmek mümkündür. (Alper, 2013: 59). O akli açıklarken akıl yerine genellikle “nazar” kelimesini kullanmaktadır. Çünkü ona göre nazar, ruhun bir akletme ilgili bir faaliyetidir. Akıl nazar sayesinde işlevsel hale gelebilmektedir. Aksi halde kullanılmayan akıl bilgi elde etme özelliğini kaybederek âtıl hale gelir. (Özcan, t.y.: 70-71). Mâtürîdî âlimlerden Ebû’l-Muîn en-Nesefî de üstadının yolunu takip etmiş ve aklın mahiyeti üzerinde durmaktansa onu bir bilgi kaynağı olması cihetiyle değerlendirmiştir. (Nesefî, 1993: I/17). Aslında Mâtürîdî ekolü içinde akla yönelik genel tavır bu şekildedir. Bununla birlikte ekol içinde farklı tavır takınanlar da olmuştur. Örneğin Ebu’l-Yusr el-Pezdevî (öl. 493/1099) akli “latif ve parlak bir cisim” şeklinde telakki etmektedir. Ona göre “Aklın etkisi kalbedir, kalp; gözün, güneşin ve eşyanın ışığıyla algılayıcı olması gibi nuruyla eşyayı idrak eder. Nur azalır veya zayıflarsa idrak de azalır ve zayıflar. Işık yok olursa algılama da yok olur.” (Pezdevî, 2013: 322-323). Pezdevî aklın latif ve parlak bir cisim olduğunu söylerken her ne kadar sağlam bir delile dayandığını iddia etse de Hadis âlimleri onun dayandığı delilin mevzû bir haber olduğunu belirtmektedir. (Alper, 2013: 60).

Mâtürîdî’ye göre istidlâli reddeden bir kimsenin elinde onu reddetmek için akıldan başka bir kanıt yoktur. Ona göre bu realite, bilgi edinme konusunda istidlâlin en önemli göstergelerindedir. Yani akli inkâr etmek için bile yine ona ihtiyaç vardır. (Mâtürîdî, 2014: 50). Mâtürîdî âlimlerden Sâbûnî de akli bilgi edinme yollarından bir olarak kabul etmektedir. Ona göre akıl iki çeşittir. Bunlardan birincisi

zorunlu (bedihî) akıldır ki ilk bakışta meydana gelen bilgiler bu kapsamdadır. Her küllün (bütünün) kendi parçasından büyük olduğunu kavramak buna örnek verilebilir. İkincisi ise istidlâlî akıldır ki burada bir bilgi elde edebilmek için düşünmek gerekir. Duman olan yerde ateşin olduğunu tahmin etmek buna örnek verilebilir. Ona göre bir insan şayet inatçı değilse, bilgi elde etme noktasında aklın rolünü apaçık görür. (Sâbûnî, 2014: 50). Ebû'l-Muîn en-Nesefî de akla verdiği önemi vurgulayarak, Mâtürîdîlerin genelinin savunduğu “*Bir kimseye peygamber ve onun tebliği ulaşmazsa, o şahıs aklını kullanarak evrenin yaratıcısının varlığı kanaatine ulaşmalıdır.*” görüşüne vurgu yapmaktadır. Bilindiği gibi Eş’arîler bu düşünceyi kabul etmemiştir. (Nesefî, 2010: 21). Eş’arîlere göre de akıl bilgi edinme yollarından biridir. Teftâzânî’ye (öl. 792/1390) göre akıl, “*İnsana bilme ve idrak etme gibi istidatları sağlayan bir kuvvettir.*” Öte yandan Sümeniyye bütün nazarî bilgilerde, bazı felsefeciler^{iv} ise ilahiyat konularında aklın bilgi edinme yollarından biri olduğunu inkâr etmektedir. (Teftâzânî, 2017: 87). Mu’tezile’den Kâdî Abdulcabbâr (ö. 415/1025) ise akılı, “*bilgiye ulaşmak için deliller üzerinde düşünmek*” şeklinde tarif etmektedir. (Kâdî Abdulcabbâr, 1988: 45). Görüldüğü gibi mütekellimler akılı bilgi edinme yollarından biri olarak kabul etmektedir. Mu’tezile akla en az nakil kadar önem veren bir mezheptir. Öte yandan Mâtürîdî âlimlerin konuya ilişkin görüşlerine bakıldığında, onların da akla büyük bir önem verdikleri, hüküm çıkarma noktasında akıl-nakil dengesini sağladığı görülmektedir.

Mâtürîdî’ye göre akıl bilgi edinme yollarından biridir. İnsan duyu organları ve haberler yoluyla elde ettiği malzemeleri birleştirerek bilgi elde edebilir. O sofistlerin “Bilgi yoktur.” iddialarına karşı ironi bir tavır takınarak diyaktik bir yöntem kullanmak suretiyle cevap vermektedir. Ona göre “Bilgi yoktur.” iddiası bir bilginin ürünüyse zaten bunu diyenler de bilginin varlığını kabul etmiş olmaktadır. Şayet bu söz bir bilgiye dayanmadan söylenmişse, dayanağı olmayan bir sözün bir anlamı da değeri de yoktur. (Mâtürîdî, 2014: 234). Mâtürîdî burada kısaca şunu belirtmek istemektedir: Bilgiye dayanılarak bilgi reddedilemez. Bu realiteden hareketle bilginin varlığı ve Mâtürîdî’nin akılı bir bilgi edinme yolu olarak kabul ettiği söylenebilir. Ona göre aklın bir bilgi kaynağı olduğu gerçeği de yine akılla bilinebilir. Buna göre akıl bilgi edinme yolu olmanın yanı sıra bir bilgi edinme yolu olduğunu da bilmektedir.

Mâtürîdî’ye göre bilgi edinme yolları olan duyu ve haberin doğruluğu da yine akılla bilinebilmektedir. İnsan duyu organlarından uzakta bulunan ya da zerre büyüklüğünde olan nesnelere hakkında ancak akılla bilgi edinebilmektedir. Öte yandan fizik âleminin içinde bulunmasına karşın aradaki mesafe veya nesnelere sahip olduğu hacim sebebiyle duyu organları söz konusu nesnelere algılamayabilir veya algılasa da hatalı bir şekilde algılayıp değerlendirebilir. Tam bu noktada akıl devreye girer ve duyuların elde ettiği bilgiyi tashih ederek bilginin doğruluk değerini ölçer. (Mâtürîdî, 2014: 13-15). Bu durum haber için de söz konusudur. Mâtürîdî’ye göre bir haberin bilgi değeri taşıyıp taşımadığı herhangi bir delile ihtiyaç duymadan bedihî olarak bilinemez. Dolayısıyla bununla ilgili değerlendirme yapabilmek için nazar ve istidlâl ihtiyacı hâsıl olmaktadır. (Mâtürîdî, 2007: VII/56; Alper, 2013: 69). Mâtürîdî akla verdiği bu denli değer ve rolün yanı sıra ona bir sınır koymaktan da geri durmamaktadır. (Mâtürîdî, 2014: 179). Ona göre akıl Allah’ın varlığını bilse de Allah’ın mahiyeti hakkında bize bilgi vermemektedir. (Mâtürîdî, 2007: V/381). Akıl ahiret, ceza ve ödül gibi mefhumların gerekliliğini bildirirse de bunların mahiyetine ilişkin malumat vermemektedir. (Alper, 2013: 82-83). Öte yandan insan yaratıcıya şükretmesi gerektiğini aklen bilebilir. Ancak bunu nasıl yapacağı, tövbe, şükür ve ibadet gibi konularda bize bilgi sağlamamaktadır. (Mâtürîdî, 2014: 278; Nesefî, 1993: I/457; Alper, 2013: 83).

Özetle, Mâtürîdî’ye göre bilgi edinme yolları üçtür; duyular, haber ve akıldır. Bu bilgi edinme yollarından bazen bir tanesi, bazen ikisi, hatta bazen üçü birlikte bize kesin bilgi verebilmektedir. Mâtürîdî her ne kadar, her bilgi edinme yolunun sadece bir alanı var dediyse de yine kendisi aynı nesne veya varlık gurubunun iki ya da üç farklı bilgi kaynağının konusu olabileceğini belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle bazı objelerin bilgi kaynağı sadece haber veya sadece duyular olabilirken bazılarının ise akıl ve haber, akıl ve duyular veya her üçü olabilmektedir. (Mâtürîdî, 2014: 45-51; Sâbûnî, 2014: 49-51). Mâtürîdî bilgi edinme yollarından akla özel bir önem atfetmektedir. Ona göre akıl hem bir bilgi edinme yolu hem de diğer bilgi edinme yollarını denetleyen bir mekanizma görevini üstlenmektedir. O her ne kadar aklın mahiyetine ilişkin bir tanımlamada bulunmamışsa da aklın birçok fonksiyonundan bahsetmiş, bilgi edinme noktasında aklın önemine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte akla bir sınır çizerek, aklın bilemeyeceği birçok mefhumun mevcudiyetinden bahsetmektedir.

4. İMAM MÂTÜRİDÎ'YE GÖRE İMANDA İSRİDLALİ BİLGİ'NİN ROLÜ

Gayb alemini bilmenin, anlamının ve idrak edebilmenin en önemli yolları sarîh akıl ve haberlerdir. Çalışmamızda ele almak istediğimiz asıl mesele, inanç bahislerinde söz konusu iki yoldan biri olan aklın rolüdür. Her ne kadar iki metod da gayb aleminden haber verse de kanaatimizce akıl bilginin anahtarı; haberler ise bu anahtarın açtığı kapının ardındaki mânâlar ve değerlerdir. Bu anlamda ele alınacak iman bahislerini de iki kısımda incelemek gerekmektedir. Bunlardan birincisi Allah'a ve Peygambere iman; diğeri ise geri kalan (melekler, kitaplar, kaza ve kader v.b.) inanç esaslarıdır. Bu taksimatın sebebi şöyle açıklanabilir: Yukarıda da belirtildiği gibi akıl bilginin anahtarıdır ve aklın bulması gereken en önemli bilgi, hiç şüphe yok ki Allah'a iman'dır. Allah'a imandan sonra da Allah'ın insana iletmek istediği emir ve yasakları bildirmenin yolu Peygamberlik (Risalet, Nübüvvet) müessesesidir. Nitekim Allah insanlarla bizatihi konuşmaz. Mü'min kimse Allah'a ve Peygamberine iman ettikten sonra diğeri iman esaslarına da inanması kaçınılmaz olacaktır. Zira kendisine iman edilen yüce yaratıcı vahiy yoluyla bu esasları açıklamakta ve bunlara inanmayı emretmektedir. (en-Nisa, 4/136). Dolayısıyla bir insanın "Ben Allah'a inanıyorum ama meleklerine kitaplarına inanmıyorum" demesi akla aykırı bir durum olarak kaşımıza çıkmaktadır. Bir elma ağacının ağaç olduğunu kabul edip, onun elma ağacı olduğunu inkâr etmek ne kadar akla aykırı bir durum teşkil ediyorsa, Allah'a ve Peygamberine inanıp diğeri inanç esaslarını reddetmek de o kadar tenakuz arz etmektedir. Çünkü o ağaç bütün benliği ile ben elma ağacıym diyorsa ve meyve olarak elma veriyorsa, bunun gerçekten elma ağacı olduğunu kabul etmek aklın tek çıkar yoludur.

İmam Mâtürîdî'ye göre iman tasdikten ibarettir. (Mâtürîdî, 2014: 565). Tasdik kavramının zaruri bir kabul ediş olmayıp, tahkiki bir süreç olduğu, bu anlamda iman ile İslam kavramlarının mânâ itibariyle Kur'an-ı Kerim'de ayrıldığı bilinmektedir. (el-Hucurât, 49/14). Bizim de çalışmamızda üzerinde durmaya çalıştığımız mesele İslam'dan ziyade iman kavramıdır. Mâtürîdî âlimlerinin çoğunluğuna göre Allah'ın bilinmesi aklın bir gereğidir. Hatta onlara göre sadece Allah'ın varlığı değil, nübüvetin ispatı gibi bazı meselelerin bilinmesinde aklın rolü yadsınamayacak kadar büyüktür. Mâtürîdî'ye göre duyulardan veya haberlerden bilgi elde edilirken, bu bilginin güvenilirlik açısından istidlâl ihtiyacı vardır. Öte yandan gelen haberlerin doğru veya yanlış olduğunu belirlemede de yine istidlâlî bilginin rolü inkâr edilemez. (Mâtürîdî, 2014: 49-50). İmam Mâtürîdî Allah'ın bilinmesi ve ona inanılması gerektiği meselesini şu açılardan ele almaktadır:

4.1. İnsanın ruhsal ve bedensel yapısı

İnsan ne kadar yaşayacağını, ne zaman ve nerde bulunacağını vb.. bilemez. Sahip olduğu görme işitme tatma gibi özelliklerinin inceliklerinden haberdar olmadığı gibi bedeninde veya ruh dünyasında bozulan, hastalanan mekanizmaları düzeltmekten ve onları kontrol etmekten de acizdir. Öte yandan insan, bedensel ve ruhsal anlamda neye ihtiyaç duyduğunu, bu ihtiyacın ne zaman nerede ve nasıl ortaya çıktığını, bu ihtiyacın ne ile giderileceğini bilemez. İnsanın vücuda gelmek için nefsin geçirdiği evreleri, bu nefis mekanizmasının psikolojik anlamda nasıl çalıştığı da insan tarafından tam anlamıyla idrak edilemez. İnsanın kendi öz yapısı karşısındaki durumu, diğeri bir ifadeyle acizliği böyleyken kişi sahip olduğu bu özelliklerin yanı sıra nefsin ve bedenini kendisinin yaratmadığı ve dolayısıyla yönetmediği gerçeği ile karşı karşıya kalmaktadır. (Mâtürîdî, 2014: 172-173). Mâtürîdî'nin burada iki noktaya vurgu yapmak istediği görülmektedir. Bunlardan birincisi insanın birçok açıdan donanımlı bir varlık olmasına karşın sınırlı ve aciz bir yapı arz etmesidir. İkincisi ise Allah'ın âlemdaki bütün varlıkları, zerresine varıncaya kadar kontrol altında tutmasıdır ki insanın aciz ve sınırlı olması ile kastedilen de aslında budur. Yani insan kendisini ayakta tutan, düşündüren, konuşturan, yürüten ve uygulandıran mekanizmaların nasıl çalıştığından habersiz bir şekilde hayatına devam etmektedir. Söz konusu mekanizmaları insan yönetemediğine göre bunları kontrol altında tutan çok yüce bir varlığın mevcudiyeti fikri akıllarda hâsıl olmaktadır.

4.2. Yaşam için toplumun zaruri olması

İnsanlar farklı arzu ve isteklere sahip olmakla birlikte farklı tabiatlara da mensup olduklarını müşahede etmekteyiz. Söz konusu arzu ve isteklerin yanında farklı insan tabiatları da düşünüldüğünde, aslında

karşımıza vahim bir manzara çıkmaktadır. Zira bu arzu ve istekler insanın tabiatına öyle bir yerleştirilmiştir ki insanlar yaratılış tabiatları ile baş başa bırakılsalar menfaat, üstünlük, hükümlanlık ve iktidarı ele geçirmek gibi birçok meselede birbirleri ile mücadele ve çekişmeye girişirler. Bu durumu kanlı savaşlar, nefret kin gibi olumsuz durumlar takip eder. Sonuç olarak da toplumlar çöker ve yok olur. Öte yandan kâinatın gayesi var olmaktır, yok olmak değildir. Gerçek bu olduğuna göre, insanları uzlaştıracak, çöküşe ve yok oluşa sebep olan çekişmelere ve kanlı savaşlara girmekten alıkoyacak, dolayısıyla insanları bir arada tutacak ve barışı sağlayacak bir “asıl” mefhumunun gerekliliği kaçınılmazdır. O zaman insanlar da kendilerini bir arada tutacak bir asılın ne olduğunu, sahip oldukları bilişsel, duyuşsal, fiziksel ve mantıksal özelliklerini kullanarak aramaları elzemdir. Tam bu noktada da asılın bilinmesinde, insanların bir yaratıcısı ve yöneticisinin olduğu şuuru öncelik kazanan bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaratıcı öyle bir yaratıcıdır ki insanları yaratan ve onların bütün ahvalinden haberdardır. (Mâtürîdî, 2014: 7). İmam Mâtürîdî’nin yukarıdaki temellendirmeleri incelendiğinde, Allah’ın varlığı bilgisinin gerek insanın yaratılışı gerekse toplumların yapısı açısından zarurî olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Aslında bu gibi temellendirmeler ışığında hayatın her sahasında Allah’ın varlığı bilgisine ulaşmak mümkün görünmektedir. Zira her şey O’nun eseridir ve her eser mutlaka ustasından işaretler taşır. İnsan da aklı sayesinde bu işaretleri tanır ve hârikulâde bir varlığın mevcut olduğu bilgisine ulaşır.

Mâtürîdî’ye göre imanın tasdik anlamına gelmesinin manası şudur: “*Tasdik, bütün eşyanın, Allah’ın kendilerinin Rabbi ve yaratıcısı olduğuna dair ettiği şahitliktir.*” (Mâtürîdî, 2007: II/269, VII/97). O başka bir yerde de imanı “*Allah’ın her şeyin Rabbi olduğuna, yaratmanın ve emrin ona ait olduğuna ilişkin gelen haberi tasdik etmek*” (Mâtürîdî, 2007: II/270; Alper, İmam 2013: 167). şeklinde tarif etmektedir. Mâtürîdî’nin yapmış olduğu bu tariflere bakıldığında, onun imanın temeline akli da yerleştirdiği müşahede edilmektedir. (Alper, 2014: 167). Zira Mâtürîdî düşüncesinde âlemdeki her bir varlık ve o varlıkları oluşturan zerrelere her biri bizatihi Allah’ın varlığına delil teşkil etmektedir. Fakat bu varlıkların Allah’ın varlığına delil teşkil ettiğini anlayabilmek için aklın devreye girmesi gerekmektedir. Bu durumda iman, aklın türevleri olan nazar ve istidlâl yoluyla ulaşılan hakikatin, kalp ile tasdik edilmiş şekli olmaktadır. Öte yandan akıl aynı zamanda konu ile ilgili haberlerin de tasdiki olarak kabul edilmektedir. Nihayetinde bir haberin doğru veya yanlış olduğunun bilgisini bize akıl vermektedir. (Mâtürîdî, 2007: VI/56; Alper, 2013: 167). Sonuç olarak Mâtürîdî düşüncesinde iman, aklın ulaştığı bilgilerin onaylanmasıdır denilebilir.

Mâtürîdî’ye göre aklın türev ve fonksiyonları olan nazar ve istidlâl yöntemlerini kullanan bir kimsenin inkârdan ziyade iman etme ihtimali çok daha yüksektir. (Alper, 2013: 168). O “*Akli bir faaliyet ve çabanın ürünü olan ve şuurlu bir tercihe dayanan bir iman anlayışını ortaya koymak için imandan önce gelen ve onun temelini oluşturan bir bilgiden söz etmektedir. Zaten Kur’an’ın tavsiye ettiği iman da böyle bir imandır.*” (Özcan, t.y.: 150.; Alper, 2013: 168). Bu durumda Allah’ın varlığı Kur’an’ın mesajı ile çatışmayacak bir biçimde, mantıksız ve manasız bir inanış olmaktan çıkarılmakla kalmayıp bir gerçeklik halini almış olmaktadır. Mâtürîdî bu düşüncesi ile gerçekliğin nazar ve istidlâlden ziyade inanışa dayandığını iddia eden, imanı önceleyen, imanın rasyonel bir yaklaşım için uygun olmadığını söyleyen fideist bir yaklaşımın karşısında yer almış olmaktadır. (Alper, 2013: 168). Ona göre iman ile akıl arasında herhangi bir zıtlık söz konusu değildir. Bilakis Mâtürîdî, aklın ve imanın insanın nefesine uymaması noktasında aynı çağrışı yaptığini belirtmektedir. Dahası akıl ve iman insanı hayra ve güzele davet eder. Ona göre iman ile aklın işbirliği içinde insan nefesine ve hevâsına karşı mücadele vermesi dünyadaki imtihanın bir yansımasıdır. (Mâtürîdî, 2007: II/14). Zira “*Aklım yatmıyor ama inanıyorum*” şeklindeki bir kabulleniş Kur’an’ın ruhuna aykırı bir anlayıştır. İslâm dünyasında insanlar “*aklım ermediği için inanıyorum.*” gibi bir tavrı kabul etmemiş, kendi inanını tartışma konusu haline getirerek, rasyonel bir zemin oluşturma çabası içinde bulunmaktadır. Yani Müslüman, akıl erdiremediği için değil, mantıklı bulduğu için iman etmektedir. (Aydın, t.y.: 261-284). Mâtürîdî bu görüşlerine bağlı olarak taklidî imanın da geçersiz olduğunu savunmaktadır. O bu konuda “*kişi inandığı konunun doğruluğunu ortaya koyacak akli delile ve akıllı bir kişiyi kabule mecbur bırakacak ispata sahip olduğu takdirde inancında haklı addedilebilir*” diyerek taklidî imanın mâkul olamayacağını ortaya koymuştur. (Mâtürîdî, 2014: 2; Alper, 2013: 170). Mâtürîdî’nin aksine Nesefî (Nesefî, 1993: I/23)., Pezdevî (Pezdevî, 2013: 229). ve Sâbunî (Sabunî, 2014: 172-173). mukallidin imanını geçerli kabul etmiştir. Fakat Nesefî yine de imanın çıkarımsal bir bilgi olduğunu düşünmektedir. (Nesefî, 1993: I/35). Ayrıca Nesefî’nin insanları “*akli yetenekleri yüksek*” ve “*anlayışları kıt*” şeklinde ikiye ayırdığını görmekteyiz.

Ona göre bu iki guruptaki insanlar içinde aklını kullanmaya istekli olmayan veya akli kıt insanlar için vahiy bir rahmettir. (Nesefî, 1993: I/33). Nesefî'nin bu taksimatından ve akli kıt insanlara vahyin bir rahmet olduğu görüşünden hareketle, aslında onun da taklidî imanı pek benimsemediği anlaşılmaktadır. Kanaatimizce Mâtürîdî burada mukallidin imanını geçersiz kılmak gibi bir çaba içinde değildir. O, imkânı ve akli yeterliliği olduğu halde taklidî iman ile yetinen kimsenin yanlış bir yolda olduğunu, imanını sağlam delillerle temellendirmesi gerektiğini ima etmektedir. Zira onun imana dair düşüncelerinde taklitten ziyade tahkiki bir imanın benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Matürîdî, imanın yakîni bir tasdik olması gerektiğini öne sürmüş ve bu sebeple “İmanda İstisna” meselesini (Matürîdî, 2014: 585). kabul etmemiştir. Ona göre “İnşallah Allah’a inanıyorum” gibi şart bildiren ifadeler tasdik mahiyeti itibariyle yanlış sözlerdir. Çünkü “İnşallah” ibaresi istisna için kullanılır. Bilindiği gibi istisna da zan ve şüphe anlamları taşımaktadır. En iyi söylemle yakîni bir anlamı devre dışı bırakmaktadır ki yukarıda da belirtildiği gibi iman tasdiktir ve tasdik kesin bilgi anlamına gelmektedir. (Matürîdî, 2014: 388-392). Ebu'l-Muîn en-Nesefî de bu konuda üstadı ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Ona göre imanda şart edatının kullanılması, ayakta olduğu halde “Ben inşallah ayaktayım.” ya da oturduğu halde “Ben inşallah oturuyorum.” demeye benzerdir. Dolayısıyla imanda böyle bir şart edatı kullanmak gereksiz ve anlamsızdır. (Nesefî, 2003: II/423). Sâbûnî de bu konuda hocası Mâtürîdî'nin yolundan giderek imanda şart edatını kabul etmemiştir. (Sâbûnî, 2014.: 175). Eş'arilerde ise durum farklıdır. Onlara göre şart edatı, insanın son haline izafeten zorunludur. İnsan ne zaman öleceğini, nasıl yaşayacağını, birkaç dakika sonra ne olacağını bilemediği için imanda şart edatını kullanmalıdır. Onlara göre bu cümle “Ben inşallah mümin olarak öleceğim.” şeklinde anlaşılmalıdır. (Eş'arî, 2005: 91). Ebû Hanîfe'ye göre ise şart edatı istikbâl için kullanıldığında caizdir. (Ebu Hanife, 2013: 65). Eş'arî ve Mâtürîdîlerin imanda istisna meselesi konusunda ihtilaf içinde oldukları görülmektedir. Kanaatimizce şart edatı istikbâl için kullanılıyorsa uygun, hal için kullanılıyorsa uygun değildir. Zaten “inşallah” kelimesi “Allah izin verirse” anlamına geldiğinden gelecek anlamı taşımaktadır. Yoksa imanından emin olan bir kimsenin bu edatı kullanması, Nesefî'nin de dediği gibi oturan bir kişinin “Ben inşallah oturuyorum.” demesine benzerdir.

İman Âzam Ebu Hanife'nin (öl.150/767) iman mahiyeti ve onun kesin bir bilgi olduğu yönündeki açıklamaları da Matürîdîlerin iman tasdik oluşu yönündeki görüşünü destekler mahiyettedir. Ona göre “İman: tasdik, marifet (bilgi) yakîn ve İslam'dır. Bu kavramlar mânâ itibariyle birbirinden farklı değildirlir.” (Ebu Hanife, 2013: 19). Dolayısıyla ona göre iman yakîn anlamına gelmektedir. Ebu Hanife yakîn kavramının şöyle tarif etmektedir: “Bir şeyi şüphe etmeyecek bir şekilde kesin olarak bilmektir.” (Ebu Hanife, 2013: 21). Kanaatimizce Ebu Hanife'nin bu tarifindeki “bilmek” kavramından kastı istidlâlî bilgidir. Yani eldeki verileri akıl süzgecinden geçirmek ve mantıksal önermeleri doğru şekilde sıralamak suretiyle elde edilmiş kesin bilgidir. Bu bilgilerden hareketle Mâtürîdî'nin iman tanımını yaparken Ebû Hanîfe'den etkilendiği ve bu konuda onun görüşlerini geliştirerek benzer düşünceler ortaya koyduğu söylenebilir.

Matürîdî'ye göre Allah'ın varlığı ve nübüvvetin gerekliliği vb.. meseleler istidlâlî dayalı kesin delillerle bilinebilir. (Matürîdî, 2014: 10; Uslu, 2004: 259-371; Arslan, 2014: 29-78, 91-176). Ona göre duyulara ve akla açık bilgiler şahid, kapalı olanlara ise gâib bilgiler denir. O bu iki kavramdan yola çıkarak imanî meselelerin çıkarımsal kesin bilgiler olduğunu ifade etmiştir. Örneğin yazı şahid, yazar ise gâib bilgi kabul edilirse; yazının yazarına delâlet etmesi kaçınılmazdır. Matürîdî'ye göre kâinatın ve içindekilerinin Allah'a delâleti de bu cihettendir. O buradan da evrenin kendi cinsinden olmayan bir varlık tarafından yaratıldığını ispat etmiştir. (Matürîdî, 2014: 29). Ona göre inanç konularının akılla bilinmesi dinin bir gereğidir. Zira Allah Teâlâ birçok ayette düşünmeyi, tefekkürü tezekkürü, emretmiştir. (Matürîdî, 2014: 10). Mâtürîdî inanç esaslarının anlaşılması noktasında akla büyük bir rol biçmekle birlikte imanda insan iradesinin etkinliğini de vurgulamaktadır. Ona göre tasdik gerçekleşmesinde aklın yanında iradenin de rolü büyüktür. Mâtürîdî Firavun'un boğulma anındaki imanını ya da azap çeken mücrimlerin azap anında iman etmelerini örnek göstererek, iman irade boyutuna da değinmektedir. Ona göre böyle bir iman geçerli olmayıp, azaptan veya elemden kurtulma amacı taşımaktadır. Ona göre cehennemde azap çeken kâfirlerin tekrar dünyaya dönüp imanlı bir hayat yaşamayı talep etmeleri ancak bu durumda da yine iman etmeyeceklerini belirten ayetler (el-En'âm, 6/27-28). bu imanın geçersiz bir iman olduğunun göstergesidir. (Mâtürîdî, 2007: VII/104-105).

Mâtürîdî’ye göre iman konularında istidlâl yapmanın yolu şâhidi gâibe kıyas etmektir. Dolayısıyla iman ile ilgili meseleler müşâhede bilgisinin ardında olduğundan onlara ulaşmak ancak nazar ve istidlâl ile mümkündür. Bundan dolayı da imanda her daim irade boyutu ön plana çıkmaktadır. Mâtürîdî’ye göre akıl her ne kadar iman etmeyi tasdik etse de insan iradesini elinden alan bir mekanizma değildir. Yani akıl, istidlâl ve nazar aracılığı ile Allah’ın varlığını bize gösterse de bizi ona inanmaya mecbur kılmaz. Tam bu noktada insan iradesi devreye girer. Aslında dünyadaki imtihanın da gayesi budur. Şayet akıl insanı tasdik etmeye mecbur kılsaydı imtihan diye bir şey olmazdı. Dolayısıyla insana doğruyu ve yanlış gösteren bir mekanizma olarak akıl verilmekte ancak doğruyu veya yanlış seçme konusunda insan özgür bırakılmaktadır. (Mâtürîdî, 2007: VIII/198).

Özetlemek gerekirse, Mâtürîdî bilgi edinme yollarını üç kategoride ele almışsa da akla büyük bir rol biçmiş görünmektedir. O aklın gerek haberler gerekse duyarlar konusunda bir hakem olduğunu vurgulamaktadır. Duyu organları ile elde edilen bilgiler ve haberler bazen yanıltıcı veya anlaşılabilir olabilmektedir. Akıl buradaki bilgileri ele alıp nazar ve istidlâl süzgecinde geçirmek suretiyle paçaları birleştirerek aklî bilgi elde etmektedir. Dolayısıyla haber ve duylardan gelen malumatlar aklın imtihanından geçmektedir. Burada akıl nazar ve istidlâl fonksiyonlarını harekete geçirerek kişiye doğru bilgi verme gayreti içine girmektedir. İnsan akıl sayesinde kendi bedensel ve ruhsal yapısından ve yaşam için toplumun zorunlu olması fikrinden yola çıkarak bir yaratıcının varlığına rahatlıkla ulaşabilmektedir. Mâtürîdî’ye göre sadece bu fikirlerden değil, âlemdeki her varlığın her zerresi, meydana gelen olayların her biri yaratıcı bir varlığı işaret etmektedir. Ancak bunu görebilmek için aklın işlevsel hale gelmesi gerekmektedir. Çünkü duyu organları her ne kadar çevremizde gerçekleşen birçok mucizeye tanık olsa da buradan hareketle Allah’ın varlığını tefekkür etmeyebilir. Bu anlamda akıl önemli bir konumda yer almaktadır. Mâtürîdî bu düşünceden hareketle kelamda tartışma konusu olan “imanda istisna” ve “mukallidin imanı” gibi düşünceleri kabul etmemektedir. Çünkü ona göre iman bir kabulleniş değil tasdik ve onaylamadır. O akla bu kadar önem vermesine karşın ona bir sınır çizerek, Allah’ın, ahiretin, ödül ve cezanın, ibadetlerin ve nimete şükrün mahiyeti ile ilgili bilgiyi haberlere devretmektedir. Mâtürîdî ayrıca aklın insanı imana zorlamadığını belirterek, imanda insan iradesinin rolünü vurgulamaktadır. Ona göre imtihanın anlamı da budur.

5. SONUÇ

Hanefî geleneğini devam ettiren en önemli âlim hiç şüphesiz İmam Mâtürîdî’dir. Mâtürîdî, kelâm ilmini gerek “Dakiku’l-Kelâm” gerekse “Celîlü’l-Kelâm” bağlamında ele alan mütekellimlendendir. O Allah’ın bilinebilmesini ve tahkiki bir imanın imkânını akılda aramaktadır. Ona göre insan aklen Allah’ı bilebilir. Allah’a iman ettikten sonra da O’ndan gelen haberlerin muteber olması kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla insanın öncelikle Allah’ı bilip O’na iman etmesi gerekir. Ona göre Allah’a dair bilginin araştırılması ve tahkik edilmesi gerekmektedir. Böylece insan taklidî imandan tahkiki imana geçiş yapılmalıdır. Aksi halde sadece büyüklerinden gördüğü şekilde iman ederse aklına takılan birtakım sorulara cevap bulamadığı zaman imanı tehlikeye girer ve hatta yok olabilir. Çünkü sağlam temellere dayanmayan inanç muhkem değildir. Mâtürîdî bu tehlikenin farkına varmış ve Allah’ın varlığının birtakım aklî delillerle açıklanması gerektiğini belirtmektedir. O, insanın sahip olduğu bedene hükmedememesi ve bedeninde gerçekleşen dinamiklerin farkında olmamasından hareketle Allah’ın varlığını ortaya koymuştur. Öte yandan birbirinden farklı düşünen, farklı arzu ve isteklere sahip insanların bir arada yaşamasının insan tabiatına aykırı olmasından yola çıkarak Allah’ın varlığının vacip olduğunu belirtmektedir. Mâtürîdî’nin akla verdiği bu denli önemin arkasında hiç şüphesiz onun benimsediği bilgi kuramının etkisi büyüktür. O özellikle i’tikadî konularda haber ve rivayete dayalı bilgilerin herkes tarafından kabul edilmesinin zor olduğunu belirtmiştir. Özetlemek gerekirse, İmam Mâtürîdî’nin benimsediği bilgi kuramının temelini akıl oluşturmaktadır. O Allah’ın varlığı meselesinden bahsederken de buna vurgu yapmış, taklidî imanın zayıflığından bahsetmiştir. Ona göre insanın tahkiki imana sahip olması gerekmektedir. Bunun en önemli yolu da akıldır.

İmam Mâtürîdî ve ilham kaynağı olduğu âlimlerin, iman mahiyetine ve iman nazarî bilgi ile ilişkisine ilişkin görüşlerine baktığımızda, Mâtürîdî geleneğinde bazı istisnalar ve farklı görüşler olmakla birlikte, iman çıkarımsal bir bilgi olduğu fikrinin kabul edildiğini görmekteyiz. Kanaatimizce söz konusu farklılıklar aslında bir yol ayırımından ziyade ifade veya kavram tercihi farklılığıdır. Diğer

bir ifade ile söyleyecek olursak, Matürîdî âlimlerinin ekseriyeti bu konuda aynı görüşü benimsemekle birlikte bu görüşlerini farklı şekillerde ifade etmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ALPER, H. (2013). "Kelâm İlminde Vahyin ve Aklın Yeri" Akâid ve Kelâm İlminde Vahyin ve Aklın Yeri, Editörler: İlyas Çelebi – Mehmet Buğlen, Ensar Yayınları, İstanbul.
- ALPER, H. (2013). İmam Matürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi, İz Yayınları, İstanbul.
- APAYDIN, H. Y. (1996). "Haber-i Vâhid", DİA, İstanbul, XIV/355-363.
- APAYDIN, H. Y. (2006). "Mütevâtir", DİA, İstanbul, XXXII/208-211.
- ARSLAN, İ. (2014). Dinin Aklî ve Ahlâkî Savunusu, Otto Yayınları, Ankara.
- AYDIN, M. (ty.). *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, Ankara.
- BAĞDÂDÎ, A. (2016). Usûlü'd-Dîn (Ehl-i Sünnet Akâidi), İşaret Yayınları, İstanbul.
- BEYAZÎZÂDE A. E. (2010). İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İ'tikâdî Görüşleri, Çev. İlyas Çelebi, İFAV Yayınları, İstanbul.
- ÇELEBİ VE TOPALOĞLU, İ. ve B. (2017). Kelâm Terimleri Sözlüğü, İSAM Yayınları, İstanbul.
- EBU HANİFE, N. (2013). Alim ve'l Müteallim, (Çev.) ÖZ M., İFAV Yayınları, İstanbul.
- EBU HANİFE, N. (2013). Fıkhu'l-Ekber, (Çev.) ÖZ M., İFAV Yayınları, İstanbul.
- ERTÜRK, M. (1996). "Haber-i Vâhid", DİA, İstanbul, XIV/349-352.
- ESEN, M. (2008). "Matürîdî'nin Bilgi kuramı ve Bu Bağlamda Onun Âlem, Allah ve Kader Konusundaki Görüşlerinin Kısa Bir Tahlili", AÜİFD, sayı II.
- EŞ'ARÎ, E. H. (2005). Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallîn (İlk Dönem İslâm Mezhepleri), Kabalcı Yayınları, Çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, İstanbul.
- İBN MANZÛR, E. F. (2000). Lisânü'l-Arab, Dâru'l-Sâdır, Beyrut.
- İSFAHÂNÎ, R. (2012). el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân, (Çev.) TÜRKER, Y., Pınar Yayınları, İstanbul.
- KÂDÎ ABDULCABBÂR (1988). Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, Tahk. Abdulkerşm Osman, Mektebetü'l-Vehbe, Kâhire.
- KÂDÎ ABDULCABBÂR, (1962). el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîdi ve'l-Adl, Tahk. İbrahim Medkûr-Taha Hüseyin, Kâhire,
- KILAVUZ, A. S. (1998). Ana Hatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâm'a Giriş, Ensar Yayınları, İstanbul.
- KOÇKUZU, A. O. (2014). Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri, Ensar Yayınları, İstanbul.
- KUTLU, S. (2002). "Kerrâmiyye", DİA, Ankara, XXV/394-396.
- MÂTÜRÎDÎ, E. (2014). Kitâbü't-Tevhîd (Açıklamalı Tercüme) (Çev.) TOPALOĞLU, B., İSAM Yayınları, İstanbul.
- MURTAZA, Ş. (1411). el-Zabîra fi İlmi'l-Kelâm, Tahk. Seyyid Ahmed el-Huseynî, Kum.
- NESEFÎ, E. (1993). Tabsiratü'l-Edille, (Tahk.) ATAY, H., DİB Yayınlar I. Cilt, Ankara.
- NESEFÎ, E. (2003). Tabsiratü'l-Edille, (Tahk.) ATAY, H., ve DÜZGÜN, Ş.A., DİB Yayınlar II. Cilt, Ankara.
- NESEFÎ, E. M. (2010). Bahrü'l-Kelâm (Mâtürîdî Akâidi), Çev. Ramazan Biçer, Gelenek Yayınları, İstanbul.
- ÖZCAN, H. (1998). Mâtürîdî'de Bilgi Problemi, İFAV Yayınları, 3. Baskı, İzmir.
- PEZDEVÎ, E. (2013). Usûlü'd-Dîn (Ehl-i Sünnet Akâidi), (Çev.) GÖLCÜK, Ş., Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- SÂBÛNÎ, N. (2014). el-Bidaye fi Usûli'd-Dîn (Mâtürîdîyye Akâidi), (Çev.) TOPALOĞLU, B., İFAV Yayınları, İstanbul.

- ŞEHRİSTÂNÎ, M. (2011). el-Milel ve'n-Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi), Çev. Mustafa Öz, Litera Yayınları, İstanbul.
- TEFTÂZÂNÎ, S. (2017). Şerhu'l-Akâid, Çev. Talha Hakan Alp, İFAV Yayınları, İstanbul.
- USLU, F. (2004). Felsefî Açıdan İmanı Temellendirme, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- YAVUZ, Y. Ş. (1996). "Haber-i Vâhid", DİA, İstanbul, XIV/352-355.
- YEŞİLYURT, T. (2016). Bilgi Kuramı, (Edt.) DÜZGÜN Ş.A., Kelam El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara.

EXTENDED SUMMARY

Belief in God has always preserved its existence since the earliest times of history. In other words, believing in God, belonging to a supreme being, and the need for refuge have always existed throughout history. However, not all people in the world can be expected to believe in God. Because humans are beings with intelligence and will, the processes they all experience in terms of thought, emotion and cognition differ from each other. This reveals the fact that people think differently from each other. When this is the case, there are people who are different from each other in terms of mind and emotion. The most affected by this situation is the issue of belief.

Throughout history, there have been theist people who believe in God as well as Atheist people who deny Him. Apart from this, some have an anonymous attitude towards God, while others have a skeptical approach. Although they accept the existence of God, it is possible to come across groups who argue that He did not interfere with the realm. The reason why so many thought systems have been born among people is that, as stated above, the mind and emotions work differently. However, there are some propositions accepted by reason and respected by all. Islamic philosophers and some theologians from Mu'tezile thought about this work and tried to reveal the rational proofs of the existence of God. One of those who think about this issue is undoubtedly Imam Maturidi.

The concept of faith in Islamic thought has been an important issue for both Islamic theologians and philosophers throughout history. There are many reasons for this, but the concept of belief expresses an abstract meaning and is not highly regarded from a rationalist point of view, and on the other hand, Muslims and some members of other religions attribute importance to this concept and attribute it to a sacred entity. Of course, it is primarily the duty of religion to explain the idea of faith, which is a matter of debate between the concepts of rationality and submission. However, it is impossible for those who do not believe in God to surrender to a religion that has been shaped as a result of the revelations sent by God, to the thoughts adopted by this religion and most importantly to God. When this is the case, we are faced with the fact that proving the existence of God can be through theoretical knowledge rather than revelation. In other words, it can be said that the most important and primary source of proving God's ontological existence is reason. After a person believes in the existence of God, he will definitely believe in the other elements of the religion He sent. It is inevitable that we believe the words of a person whose truthfulness and honesty we believe. For this reason, "Faith in God" has a special importance within the notion of belief. Our aim in this work is to present Imam Mâtürîdî's (d. 333/944) thoughts on proving the existence of God with theoretical knowledge (reason) and to emphasize how important the role of mind is in this matter. In addition, we aimed to examine the subject within the Mâturidî tradition by putting forward the thoughts of other scholars in the Mâturidî thought on the subject. Thus, it will be revealed what an important mechanism the mind is in accepting the existence of God, and perhaps some denialist thoughts that occupy minds today will be eliminated.

SONNOTLAR

-
- ⁱ “Milâdî 9. yüzyılın sonlarından itibaren Mâveraünnehir ve Horosan gibi bölgelerden ortaya çıkan i'tikâdî bir mezheptir. Kurucusu Muhammed b. Kerrâm'dır. Önceleri Mürcie mezhebine mensupken daha sonraları kendi inanç sistemlerini oluşturup müstakil bir tavır takınmışlardır.” Bkz. (Kutlu, 2002: XXV/094-096).; Çelebi ve Topaloğlu, 2017: (183-184).
- ⁱⁱ “Konusunun doğruluğu bilgisini bizzat kendisi veren haber anlamında kelâm ve fıkıh usulü terimi.” Bkz. (Apaydın, 2006: XXXII/208-211).
- ⁱⁱⁱ “Mütevâtir derecesine ulaşmayan haber.” Bkz. (Ertürk, 1996: XIV/349-352). Kelâm açısından bkz. (Yavuz, 1996: XIV/352-355).; Fıkıh açısından bkz. (Apaydın, 1996: XIV/355-363).
- ^{iv} Burada Geometrici filozoflar kastedilmektedir.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİNDE KAYITLI BİR ÇINNAME ÖRNEĞİ

A Registered Çinname Sample In Gazi Husrev Bey Library

ÖZKAN DAŞDEMİR

Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assoc. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish
Language and Literature

ozkandasdemir@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4308-3710

Atıf/©: Daşdemir, Özkan (2021). Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde Kayıtlı Bir Çinname Örneği, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 265-274

Citation/©: Daşdemir, Özkan (2021). A Registered Çinname Sample In Gazi Husrev Bey Library, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 265-274

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 04.11.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 26.112021
Sayfa Numarası-Page Numbers: 265-274
Doi : 10.46790/erzisosbil.1018215

Notlar/Notes

Etik Kurul Bilgisi (Varsa)
Daha Önce yapılmış bir çalışma ise detayları buraya yazılacaktır.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİNDE KAYITLI BİR ÇINNAME ÖRNEĞİ

A Registered Çınname Sample In Gazi Husrev Bey Library

ÖZKAN DAŞDEMİR

Öz:

Halk bilgisinin konuları arasında yer alan fal ve kehanet gibi gaibi ilim şubeleri, insanın gelecek ile ilgili bilinmeyenlere dair merakının bir sonucudur. Geleceğe dair bilinmeyene merakın bir sonucu olarak ortaya çıkan Çınname ilmi; fizyolojik ve nörolojik bir vaka olan kulak çınlamasının gün ve vakitlere göre gelecekte gerçekleşmesi öngörülen bir durum veya olaya dayandırılması, nadiren de olsa, bir yönergeyle kişinin yönlendirilmesi şeklinde izah edilebilir.

Türk halk inanış ve uygulamaları arasında örnekleri olan kulak çınlaması yorumlarının ayrıntılı olarak ele alındığı Çınnameler Arapça ve Farsçadan çeviriler yoluyla Türk edebiyatında yaygınlaşmıştır. Bu yazıda Bosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde R 3551/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bir Çınname örneği yeni harflere aktararak tanıtılmış ve incelenmiştir. Türk edebiyatında tespit edilen az sayıda Çınname örneğinden hareketle söz konusu metinlerdeki benzerlik ve farklılıkların izleri sürülebilir. Bu türden eserlerin halk inanışına dayalı içerikleri ve varyantlaşma eğiliminde olan yapıları nedeniyle halk kültürü ve edebiyatı içinde değerlendirilmesi uygundur.

Anahtar Kelimeler: Fal, Çınname, kulak çınlaması.

Abstract:

Branches of unseen science such as fortune telling and prophecy, which are among the subjects of folklore, are the result of people's curiosity about the unknown future. The science of Cinnama, which emerged as a result of curiosity about the unknown future could be described as tinnitus, which is a physiological and neurological case based on a situation or event that is predicted to occur in the future according to the day and time, although rarely, can be explained as directing the person with instructions. Cinnamas, in which tinnitus interpretations, which are examples of Turkish folk beliefs and practices, are discussed in detail, have become widespread in Turkish literature through translations from Arabic and Persian. In this article, a Çınname sample registered with the inventory number R 3551/3 in the Turkish Manuscripts section of the Bosnian Gazi Hüsrev Bey Library was introduced and examined by transcribing into Latin letters. Based on the few examples of Cinnama found in Turkish literature, the similarities and differences in the mentioned texts can be traced. It is appropriate to evaluate such works within folk culture and literature because of their content based on folk beliefs and their structures that tend to be variants.

Keywords: Fortune, Çınname, Tinnitus.

1. GİRİŞ

Bilinmeyi biliniyor kılma amacı taşıyan “mitos” ve “logos” kendi yol ve yöntemleri doğrultusunda bir “gelenek” ve “birikim” oluşturmak suretiyle ilerler. “Mitos” için “gelenek”, “logos” için “birikim” bir sürdürülebilirlik ilkesidir. Bilinmeyi kendi yöntemleriyle açıklayan “mitos”un geleneksel süreci içinde biçimlenen “fal” olgusu ilkel insan topluluklarından bu yana güncellenerek sürdürülebilir olma özelliğini muhafaza etmiştir.

Türk halk kültürü içinde gelişen “fal” olgusu ve uygulamaları bir yandan Türk sözlü geleneğine dayanırken diğer yandan Arap-Fars yazılı kültür kaynakları ile de beslenmiştir. Türk edebiyatında *Falname* türü bu yazılı kaynaklardan beslenerek gelişmiştir. *Falname* adı verilen yazılı kültür ürünlerinin içinde değerlendirilen *İhtilaçname*; “*bedenin bazı organlarının oynaması, seğirmesine göre çeşitli anlamların çıkarıldığı hususları anlatan Seğirname*” (Kaya, 2007: 636) ve “*kulağın çınladığı günlere göre çeşitli anlamların çıkarıldığı hususları anlatan Çınname*” (Kaya, 2007: 195) türünden eserlerin genel adıdır.

Halk bilgisinin konuları arasında yer alan fal ve kehanet gibi gaybi ilim şubeleri, insanın gelecek ile ilgili bilinmeyenlere dair merakının bir sonucudur. Geleceğe dair bilinmeyene merakın bir sonucu olarak ortaya çıkan *Çınname* ilmi; fizyolojik ve nörolojik bir vaka olan kulak çınlamasının gün ve vakitlere göre gelecekte gerçekleşmesi öngörülen bir durum veya olaya dayandırılması, nadiren de olsa, bir yönergeyle kişinin yönlendirilmesi şeklinde izah edilebilir. Türk halk inanış ve uygulamaları arasında örnekleri olan kulak çınlaması yorumlarının ayrıntılı olarak ele alındığı *Çınnameler* Arapça ve Farsçadan çeviriler yoluyla Türk edebiyatında yaygınlaşmıştır. Türk edebiyatında *Çınname* örneklerini işleyen az sayıda bilimsel çalışma mevcuttur (bk. Tatçı, 1993; Tetik, 2019).

2. RİSÂLE-İ KULAK ÇİNLAMASI

2.1. Eserin Tanıtımı

Bosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde R 3551/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan söz konusu *Çınname* örneği gerek bulunduğu kütüphanede gerekse Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kataloğunda “*Risâle-i Kulak Çekilmesi*” şeklinde yanlış kaydedilmiştir. Metin başlığının “Bu Risâle Kulak Çınladığının Bildirür” şeklinde okunması gerekirken başlıktaki = “çınladığının” ifadesi “çekildüğün” şeklinde okunmuş ve kataloglanmıştır. Bu yanlış kayıttan dolayı olmalı ki söz konusu metin, araştırmacıların dikkatinden kaçmıştır.

Çınname metninin içinde yer aldığı yazma eser R 355 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup 220x150-160x105 mm ölçülerindedir. Mecmua niteliğindeki yazma eserin içinde ayrıca *Ta’bir-nâme* ve *Segir-nâme* metinleri kayıtlıdır. *İlm-i İhtilaç* niteliğindeki bu tür eserlerde *Seğirname* ve *Çınname* örneklerinin bir arada olması alışıldık bir durumdur.

Çalışmaya konu olan “*Bu Risâle Kulak Çınladığının Bildirür*” başlıklı metin söz konusu yazmanın 26a-28a varakları arasında olup nesih yazı türü ile kaleme alınmıştır. İstinsah tarihi ve müstensih kaydı olmayan metnin her sayfasında 13 satır bulunmaktadır. Dört yerde cümle sonlarında geçen Farsça “bâşed” (“olur”, “ola” anlamında) ifadesi metnin Farsçadan tercüme edilmiş bir eserden istinsah edildiği izlenimi uyandırmaktadır.

2.2. İnceleme

İlm-i İhtilaç şubesine bağlı *Seğirnameler*de başta göz olmak üzere bedenin uzuvlarının seğirmesi yani oynaması durumunun gelecekte gerçekleşeceği öngörülen bir olayla ilişkilendirilmesi esastır (Daşdemir, 2016: 20). *Çınname* türünden eserlerde ise söz konusu olan uzuv kulaktır ve kulak çınlamasının haftanın günlerine, günün vakitlerine göre yorumlanması söz konusudur.

Elimizdeki metinde ilkin sağ kulağın çınlaması ile ilgili yorumlar verilmiştir. Birinci günden başlayarak haftanın günlerinde öğleden önce ve öğleden sonra vakitleri söz konusu edilmiştir. Sağ kulağın çınlaması 14 vakitte 8 olumlu, 6 olumsuz nitelikte yorumlanmıştır. Olumlu-olumsuz yorumların ağırlığı hemen hemen aynı orandadır. Olumlu yorum nitelendirmeleri “saygınlık”, “yarar”, “sevinç” kavramlarıyla;

olumsuz yorum nitelermeleri ise “tasa”, “zarar”, “pişmanlık”, “kavga” ve “dedikodu” kavramlarıyla sunulmuştur.

Çınname'nin bu bölümünde verilen yorumlardan biri “Kadın ile kavga eder, kadın galip gelir.” şeklindedir. Bu yorumdan hareketle Çınname'nin hedef kitlesinin erkekler olduğunu söylemek mümkündür. Genel bir hüküm gibi sunulan söz konusu yorum, eserin eril bakış açısıyla erkekler için yazılmış olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Sağ Kulak Çınlaması (Gündüz)

Gün	Vakit	Yorum
Yek-şenbih (Pazar)	Öğleden önce	Kaygılı olur. (-)
Yek-şenbih (Pazar)	Öğleden sonra	Haceti reva olur. (+)
Dü-şenbih (Pazartesi)	Öğleden önce	Fayda ve menfaatler bulur. (+)
Dü-şenbih (Pazartesi)	Öğleden sonra	İzzeli olur, ululuklar bulur. (+)
Se-şenbih (Salı)	Öğleden önce	Ziyan görür. (-)
Se-şenbih (Salı)	Öğleden sonra	Haceti reva olur. (+)
Çehâr-şenbih (Çarşamba)	Öğleden önce	Hakkında kötü söz söylenir. (-)
Çehâr-şenbih (Çarşamba)	Öğleden sonra	Bir uludan fayda görür. (+)
Penç-şenbih (Perşembe)	Öğleden önce	Haceti reva olur. (+)
Penç-şenbih (Perşembe)	Öğleden sonra	Bir işten dolayı pişman olur. (-)
Âzîne (Cuma)	Öğleden önce	Hürmetli olur. (+)
Âzîne (Cuma)	Öğleden sonra	Biraz kaygı çeker. (-)
Şenbih (Cumartesi)	Öğleden önce	Kadın ile kavga eder, kadın galip gelir. (-)
Şenbih (Cumartesi)	Öğleden sonra	Hayırlı haber işitir veya bir şeye sevinir. (+)

Metnin ikinci bölümünde sol kulağın çınlaması ile ilgili yorumlar verilmiştir. Aynı şekilde birinci günden başlayarak haftanın günlerinde öğleden önce ve öğleden sonra vakitleri söz konusu edilmiştir. Sol kulağın çınlaması 14 vakitte 11 olumlu, 4 olumsuz nitelikte yorumlanmıştır. Perşembe öğleden sonra sol kulağın çınlaması ile ilgili olumlu-olumsuz yorum bir arada sunulmuştur. Görüldüğü üzere sol kulak bahsinde olumlu yorumlar ağırlıktadır. Olumlu yorum nitelermeleri “sağlık”, “yarar”, “sevinç”, “zafer” kavramlarıyla; olumsuz yorum nitelermeleri ise “tasa”, “zarar”, “hastalık” ve “kavga” kavramlarıyla sunulmuştur.

Tablo 2: Sol Kulak Çınlaması (Gündüz)

Gün	Vakit	Yorum
Yek-şenbih (Pazar)	Öğleden önce	Darlıktan kurtulup şad olur. (+)
Yek-şenbih (Pazar)	Öğleden sonra	Gaipten bir nesne eline girer, sevinir. (+)
Dü-şenbih (Pazartesi)	Öğleden önce	Bir işten dolayı şad olur. (+)
Dü-şenbih (Pazartesi)	Öğleden sonra	Hayırlı haberden dolayı sevinir. (+)
Se-şenbih (Salı)	Öğleden önce	Bir kimse ile husumet eder veya küçük bir ziyan görür. (-)
Se-şenbih (Salı)	Öğleden sonra	Hayırlı bir haber işitir veya yazılı gelen bir haberden şad olur. (+)
Çehâr-şenbih (Çarşamba)	Öğleden önce	Biraz zahmet çeker. (-)
Çehâr-şenbih (Çarşamba)	Öğleden sonra	Düşmanına karşı zafer bulur. (+)
Penç-şenbih (Perşembe)	Öğleden önce	Gaip görür, sevinir. (+)
Penç-şenbih (Perşembe)	Öğleden sonra	Hastalıktan tez kurtulur (+) veya tasalı olur. (-)
Âzîne (Cuma)	Öğleden önce	Hayırlı haberden dolayı sevinir. (+)
Âzîne (Cuma)	Öğleden sonra	Bir miktar hasta olur. (-)
Şenbih (Cumartesi)	Öğleden önce	Bir kimseden fayda görür. (+)

Şenbih (Cumartesi)	Öğleden sonra	Hastalıktan tez sıhhat bulur. (+)

Son bölümde genel olarak kulak çınlaması ile ilgili yorumlar verilmiştir. Birinci günden başlayarak haftanın günlerinde gece yarısından önce ve gece yarısından sonra vakitleri söz konusu edilmiştir. Gece kulak çınlaması 14 vakitte 9 olumlu, 4 olumsuz nitelikte yorumlanmıştır. Salı gece yarısından sonra ise “hastalıktan Allah’a sığınsın” şeklinde bir yönerge verilmiştir. Gece vakti kulak çınlamasında da olumlu yorumlar ağırlıktadır. Olumlu yorum nitelemeleri “saygınlık”, “yarar”, “sevinç”, “sağlık” kavramlarıyla; olumsuz yorum nitelemeleri ise “tasa”, “dedikodu”, “pişmanlık” ve “kavga” kavramlarıyla sunulmuştur.

Tablo 3: Kulak Çınlaması (Gece)

Gün	Vakit	Yorum
Yek-şenbih (Pazar)	Gece yarısından önce	Hakkında kötü söz söylenir. (-)
Yek-şenbih (Pazar)	Gece yarısından sonra	Memuriyete girer veya sultandan iltifat görür, sevinir. (+)
Dü-şenbih (Pazartesi)	Gece yarısından önce	Haceti reva olur, isteği hasıl olur. (+)
Dü-şenbih (Pazartesi)	Gece yarısından sonra	Pişmanlık hasıl olur. (-)
Se-şenbih (Salı)	Gece yarısından önce	Hayırlı haberden dolayı sevinir. (+)
Se-şenbih (Salı)	Gece yarısından sonra	Hastalıktan Allah’a sığınsın. (!)
Çehâr-şenbih (Çarşamba)	Gece yarısından önce	Bir kimseden fayda görür. (+)
Çehâr-şenbih (Çarşamba)	Gece yarısından sonra	Hastalıktan tez sağalır. (+)
Penç-şenbih (Perşembe)	Gece yarısından önce	Dile düşer, pişmanlık hasıl olur. (-)
Penç-şenbih (Perşembe)	Gece yarısından sonra	Darlıktan kurtulup şad olur. (+)
Âzîne (Cuma)	Gece yarısından önce	Hayırlı bir haber işitir. (+)
Âzîne (Cuma)	Gece yarısından sonra	Bir işten dolayı şad olur. (+)
Şenbih (Cumartesi)	Gece yarısından önce	Bir kimse ile husumet eder. (-)
Şenbih (Cumartesi)	Gece yarısından sonra	Hayırlı bir haber işitip sevinir. (+)

3. SONUÇ

Bilmeyeni bilme, anlamlandırma ve açıklama amacı güden mitosun bir şubesi olan “fal” olgusu halk kültürünün ve edebiyatının vazgeçilmez konuları arasındadır. Bu olguya bağlı gelişen *İlm-i İhtilaç*; Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında *Seğirname*, *Çınname* gibi eserlerin üretildiği gaybi bir ilim şubesi olarak göze çarpmaktadır. Genellikle çeviri yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan bu türden eserlerde uzuvların seğirmesi ya da kulak çınlaması ile ilgili yorumlar birer fal niteliğindedir.

Türk halk inanış ve uygulamalarında da örneklerini gördüğümüz çınlama yorumları *Çınname* türünden eserlerde ayrıntılı olarak verilmiştir. Türk edebiyatında tespit edilen az sayıda *Çınname* örneğinden hareketle söz konusu metinlerdeki benzerlik ve farklılıkların izleri sürülebilir. Bu türden eserlerin halk inanışına dayalı içerikleri ve varyantlaşma eğiliminde olan yapıları nedeniyle halk kültürü ve edebiyatı içinde değerlendirilmesi uygundur.

REFERENCES/KAYNAKÇA

DAŞDEMİR, Ö. (2016). “İngiltere Kütüphanelerinde Kayıtlı Dört Seğirname Üzerine”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 11, s. 19-46.

KAYA, D. (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları: Ankara.

TATÇI, M. (1993). “Türk Edebiyatındaki Seğir-Nâme ve Çin-Nâme Türlerinden Birer Örnek, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 87, s. 237-242.

TETİK, B. (2019). “Mehmet İlmî’nin Segirname ve Çinnamesi”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, C. 3, S. 2, s. 72-85.

EK-1 METİN

^[26a] Bu Risâle Kulak Çınladugın Bildirür

[Sağ kulağı] yevm-i yek-şenbih gün öyleden evvel çınlasa kaygulu ola, öyleden soñra çınlasa hâceti revâ ola. Dü-şenbih gün ^[26b] öyleden evvel çınlasa fâ'ide ve menfa'atler bula, öyleden soñra çınlasa 'izzetlü ola ve ululuklar bula. Se-şenbih gün öyleden evvel çınlasa ziyân göre, öyleden soñra çınlasa hâceti revâ bâşed. Çehâr-şenbih gün öyleden evvel çınlasa hakkında yaramaz söz söyleyeler, öyleden soñra çınlasa hizmetinde bir ulu kimesneden fâ'ide gö[re]. Penç-şenbih gün öyleden evvel çınlasa hâceti revâ bâşed, öyleden soñra çınlasa bir işden pişmân bâşed. Âzîne gün öyleden evvel çınlasa hürmetlü ola, öyleden soñra çınlasa biraz kaygu çeke. Şenbih gün öyleden evvel çınlasa bir 'avrat ile cenk ede, 'avrat gâlib ola, öyleden soñra çınlasa bir hayır haber işide yâhûd bir nesneye sevine.

Sol kulağı yek-şenbih gün öyleden evvel çınlasa darlıktan kurtulup şâd bâşed, ^[27a] öyleden soñra çınlasa gâybden bir nesne eline gire, sevine. Dü-şenbih gün öyleden evvel çınlasa bir işden şâd [u] hurrem ola, öyleden soñra çınlasa hayır haberden mesrûr ola. Se-şenbih gün öyleden evvel çınlasa bir kimesne ile husûmet ede veya sehl ziyân göre, öyleden soñra çınlasa hayır haber işide veya bitiden şâd ola. Çehâr-şenbih gün öyleden evvel çınlasa biraz zahmet çeke, öyleden soñra çınlasa düşmânına zafer bula. Penç-şenbih gün öyleden evvel çınlasa gâyb göre, sevine, öyleden soñra çınlasa hastalıktan tez kurtula veya gussalu ola. Âzîne gün öyleden evvel çınlasa hayır haberden mesrûr ola, öyleden soñra çınlasa bir mikdâr hasta ola. Şenbih gün öyleden evvel çınlasa bir kimesneden fâ'ide göre, öyleden soñra çınlasa hastalıktan ^[27b] tez sıhhat bula.

Yek-şenbih gecede kulak çınlasa hakkında yaramaz söz söyle[ye]ler, nısfü'l-leylden soñra çınlasa mansıb eline gire yâhûd sultândan iltifât göre, mesrûr ola. Eger dü-şenbih gecesi çınlasa hâceti revâ ola, maksûdı hâsıl ola, nısfü'l-leylden soñra çınlasa nedâmet vâki' ola. Se-şenbih gecesi çınlasa hayır haber ile mesrûr ola, nısfü'l-leylden soñra çınlasa hastalıktan Allah'a sığına. Çehâr-şenbih gün gecede çınlasa bir kimseden fâ'ide göre, nısfü'l-leylden [soñra] çınlasa hastalıktan tez sağala. Penç-şenbih gecesinde çınlasa dile düşe, nedâmet vâki' ola, nısfü'l-leylden soñra çınlasa darlıktan kurtula, şâd [u] hurrem ola. Cuma' gecesinde çınlasa hayır haber işide, nısfü'l-leylden soñra çınlasa bir iş ucundan ^[28a] şâd u hurrem ola. Şenbih gecesinde çınlasa bir kimse ile husûmet ede, nısfü'l-leylden soñra çınlasa hayır haber işidüp şâd [u] hurrem ola. Allahü a'lem ve's-savâb.

EK 2- SÖZLÜK

Âzîne: Cuma.

Bâşed: Olur, ola.

Biti: Mektup.

Çehâr-şenbih: Dördüncü gün,
Çarşamba.

Dü-şenbih: Pazartesi.

Gussa: Kaygı, tasa.

Hurrem: Şen, sevinçli.

Mansıb: Devlet hizmeti, makam, rütbe.

Mesrûr: Sevinçli, memnun.

Nedâmet: Pişmanlık.

Nısfü'l-leyl: Gece yarısı.

Penç-şenbih: Beşinci gün, Perşembe.

Sehl: Kolay, âsân.

Se-şenbih: Üçüncü gün, Salı.

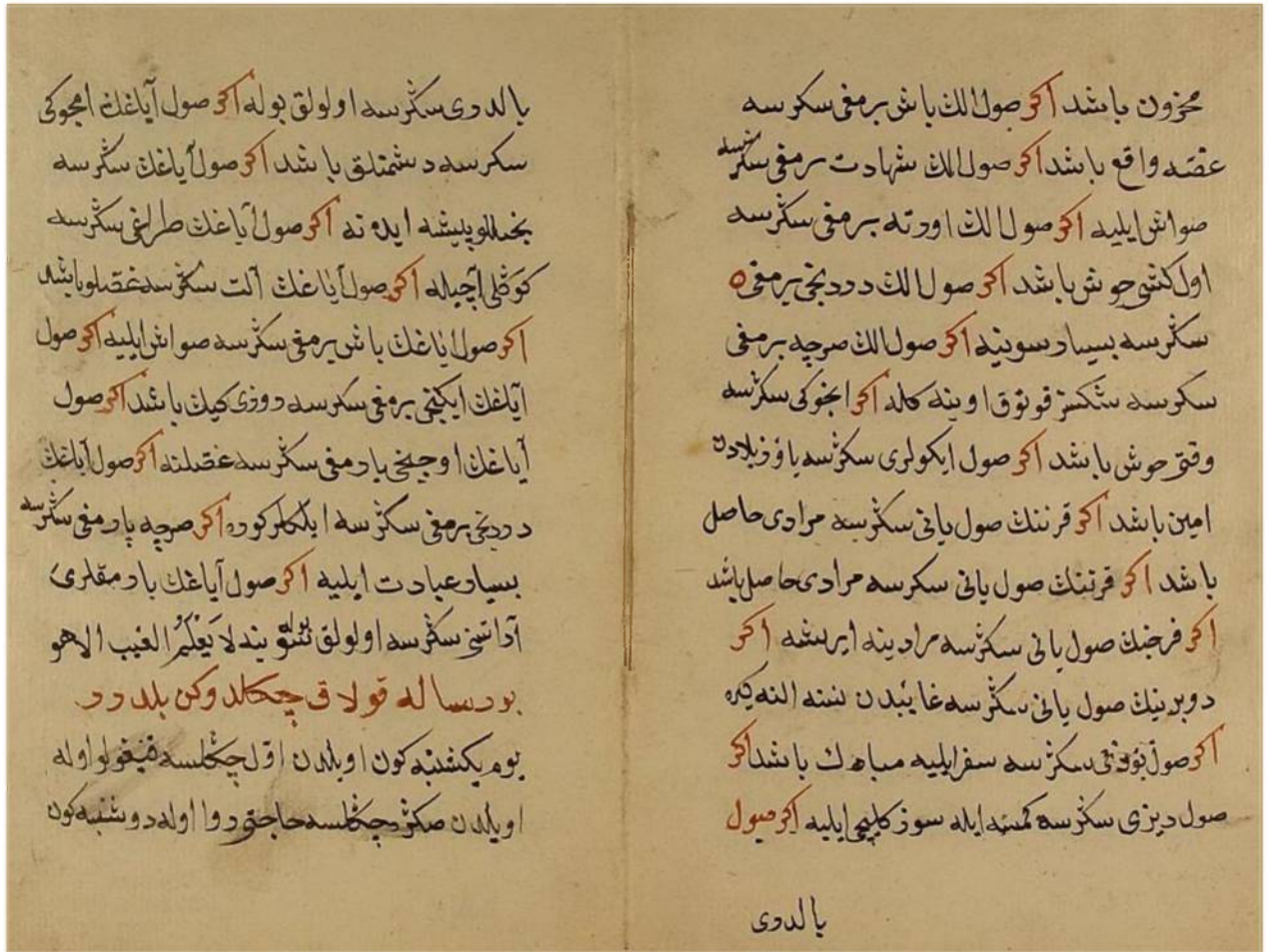
Şenbih: Gün, Cumartesi.

Ucundan: İçin, yüzünden.

Yek-şenbih: Birinci gün, Pazar.

Yevm: Gün.

EK-3- TIPKIBASIM

او یلدن اول چکلسه فاند و منفقا بوله او یلدن
 صکره چکلسه عزت اوله و اولوق بوله سه شنبه کون
 او یلدن اول چکلسه زیان کوره او یلدن صکره چکلسه
 حاجت روا باشد چهارشنبه کون او یلدن اول چکلسه
 حقدن بر امر سوز سولیلر او یلدن صکره چکلسه حقد
 مندان بر اولوکسینه دن فاند کون پنجشنبه کون او یلدن اول
 چکلسه حاجت روا باشد او یلدن صکره چکلسه بر
 ایشدن پشیمان باشد اذینه کون او یلدن اول چکلسه
 حرمشو اوله او یلدن صکره چکلسه بر زقیف چکله شنبه
 کون او یلدن اول چکلسه بر عورت یاله جنک اید عورت
 غالب اوله او یلدن صکره چکلسه بر خیر خیر اسله یا
 حود بر نسنه به سوینه **صوب قولای یکشنبه کون**
 او یلدن اول چکلسه طار لقدن قورنلوب شاد باشد

او یلدن صکره چکلسه غایب دن سر نسنه الله کون سوینه
 دو شنبه کون ایلدن اول چکلسه بر ایشدن شاد حرم
 اوله او یلدن صکره چکلسه خیر خبردن مسرور اوله
 سه شنبه کون او یلدن اول چکلسه بر کشته یاله حصوت
 ایدن و یاسهل زیان کوره او یلدن صکره چکلسه خیر
 ایشدن و یابیتدن شاد اوله چهارشنبه کون او یلدن
 اول چکلسه بر زحمت چکله او یلدن صکره چکلسه
 دشمنانه ظفر بوله پنجشنبه کون او یلدن اول چکلسه
 غایب کوره سوینه او یلدن صکره چکلسه حسته لقدن
 بیز قورنوله و باغصا اوله اذینه کون او یلدن اول
 چکلسه خیر خبردن مسرور اوله او یلدن صکره چکلسه
 بر مقدار حسته اوله شنبه کون او یلدن اول چکلسه
 بر کشته دن فاند کوره او یلدن صکره چکلسه حسته
 لقدن

او یلدن

شاد و حرم اوله شنبه کجه سندن چکلسه بر کشته
 ابله حصوت ایدن نصف ایلدن صکره چکلسه خیر خبر
 ایشدن و شاد حرم اوله الله اعلم و الثواب
حضرت رسول صلی الله تعالی علیه وسلم
 وصیت قلدی رضوانه عنه هر بر ایدن ینده با حق حرکت
 آتی بیان ایدد ایتدی هر کیم بو تکلمه عمل قلسه مبارک اوله
 مقصود بنده ابره نسنه شترندن امین اوله ان نشاء الله تعالی
حرم آبی کورچیک صوبه باقه با ییروزه یه یا فیه یا یوزک
 قاشنه بقه **صفر** آبی کورچیک کندونک الی یا سنه بقه
 یا حود قورنوبن آچه باقه **ربیع الاول** آبی کورچیک عودته و الخویه
 بقه **ربیع الآخر** آبی کورچیک عودت بو زینه بقه **جماد الاول**
 آبی کورچیک فاعنه سور سبین او قنه کوکه بقه بو زین
 سبیه **جماد الآخر** آبی کورچیک قه قهها ابله کوکه یا

بتر زحمت بوله **یکشنبه کور** قولای چکلسه حقدن بر اعاز
 سوز سوینه لر نصف ایلدن صکره چکلسه منصب الله
 کیره یا حود سلطان دن التفات کوره مسرور اوله اگر
 دو شنبه کجه سو چکلسه حاجت روا اوله مقصودی
 حاصل اوله نصف ایلدن صکره چکلسه تدا مت واقع
 اوله سه شنبه کجه سو چکلسه خیر خبر یاله مسرور
 اوله نصف ایلدن صکره چکلسه حسته لقدن اللهم
 صفنه چهارشنبه کون کجه ده چکلسه بر اسه دن
 فاند کوره نصف ایلدن چکلسه حسته لقدن تیز
 صاغاله پنجشنبه کجه سندن چکلسه دیله دوسته
 نلومت واقع اوله نصف ایلدن صکره چکلسه طار لقدن
 قورنوله شاد حرم اوله جمعه کجه سندن چکلسه خیر خبر
 ایشدن نصف ایلدن صکره چکلسه بر ایش او جندن

شاد

EXTENDED SUMMARY

“Mythos” and “logos”, which aim to make the unknown known, advance by forming a “tradition” and “accumulation” in line with their own ways and methods. “Tradition” for “mythos” and “accumulation” for “logos” is a sustainability principle. The "fortune" phenomenon, shaped within the traditional process of "myth" that explains the unknown with its own methods, has been updated since primitive human societies and has preserved its sustainability feature.

The "fortune" phenomenon and practices that developed in Turkish folk culture are based on the Turkish oral tradition, on the one hand, and on the other hand, they are fed with Arab-Persian written cultural resources. The type of *Falname* in Turkish literature developed by feeding on these written sources.

Branches of unseen science such as fortune telling and prophecy, which are among the subjects of folklore, are the result of people's curiosity about the unknown about the future. The science of *Cinnama*, which emerged as a result of curiosity about the unknown about the future; The fact that tinnitus, which is a physiological and neurological case, is based on a situation or event that is predicted to occur in the future according to the day and time, although rarely, can be explained as directing the person with a directive. *Cinnamas*, in which tinnitus interpretations, which are examples of Turkish folk beliefs and practices, are discussed in detail, have become widespread in Turkish literature through translations from Arabic and Persian.

The aforementioned *Cinnama* sample, which is registered with the place number R 3551/3 in the Turkish Manuscripts section of the Bosnian Gazi Husrev Bey Library, has been incorrectly recorded as "*Risâle-i Kulak Drawing*" both in the library where it is located and in the catalog of the Turkish Manuscripts Institution. It must be because of this wrong record that the text in question escaped the attention of the researchers.

The text titled "*Bu Risâle Kulak Çınladüğün Report*", which is the subject of our article, was written in nesih script. There are 13 lines on each page of the text, which has no copy date and no copy record. The Persian phrase “başed” (meaning “happens”, “become”), which is used at the end of sentences in four places, gives the impression that the text is copied from a work translated from Persian.

In the *Segirnames* of the *İlm-i İhtilaç* branch, the twitching, that is, the movement of the body's limbs, especially the eyes, is associated with an event that is predicted to occur in the future. In the works of the *Cinnama* type, the organ in question is the ear, and the tinnitus is interpreted according to the days of the week and the time of the day.

In the text we have, firstly, comments about tinnitus in the right ear are given. Starting from the first day, the times of the day before noon and in the afternoon are mentioned on the days of the week. The tinnitus of the right ear was interpreted as 8 times positive and 6 times negative. The weight of positive and negative comments is almost the same. Positive comments are characterized by the concepts of "respectability", "benefit", "joy"; negative comments were presented with the concepts of "concern", "harm", "remorse", "fight" and "gossip".

One of the comments given in this part of *Cinnama* is "the woman fights with the woman, the woman wins". Based on this interpretation, it is possible to say that the target audience of *Cinnama* is men. This interpretation, which is presented as a general provision, shows that the work was written for men from a masculine point of view.

In the second part of the text, comments about tinnitus in the left ear are given. Likewise, starting from the first day, the times of the morning before and after the day of the week are mentioned. Tinnitus in the left ear was interpreted as 11 positive and 4 negative in 14 times. Because on Thursday afternoon, positive and negative comments about the ringing in the left ear were presented together. As can be seen,

positive comments predominate in the left ear bet. Positive interpretation qualifications with the concepts of “health”, “benefit”, “joy”, “victory”; negative comments were presented with the concepts of "concern", "harm", "illness" and "fight".

In the last section, comments about tinnitus in general are given. Starting from the first day, the times before and after midnight on the days of the week are mentioned. Tinnitus at night was interpreted as 9 times positive and 4 times negative. After midnight on Tuesday, a directive was given: "Let him seek refuge in Allah from illness". Positive comments predominate in tinnitus at night. Positive comments are characterized by the concepts of “respect”, “benefit”, “joy”, “health”; negative comments were presented with the concepts of "concern", "gossip", "regret" and "fight".

The interpretations on tinnitus, the examples of which we also see in Turkish folk beliefs and practices, are given in detail in the *Çinnama*-like works. Based on the few examples of *Cinnama* found in Turkish literature, it is possible to trace the similarities and differences in the mentioned texts. It is appropriate to evaluate such works within folk culture and literature because of their content based on folk beliefs and their structures that tend to be variants.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

**HANEFÎ FAKİHİ ÖMER b. ABDÜLMUHSİN el- ERZİNCÂNÎ'NİN et-TEKMÎL fi'l-
USÛL İSİMLİ ESERİNDE KIYAS**

*Qiyas in The Work Named et-Tekmîl fi'l-Usûl of Hanefî Jurist Omer b. Abdulmuhsin al-
Erzincânî*

MÛCAHİT ÇOLAK

*Dr, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assist. Prof. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Teology, Department o Islamic Law*

muc.colak@gmail.com

Orcid: 0000-0001-5725-7200

Atf/©: Çolak, Mücahit (2021). Hanefî Fakihî Ömer b. Abdülmühsin el- Erzincânî'nin et-Tekmîl fi'l-Usûl İsimli Eserinde Kıyas, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 275-290

Citation: Çolak, Mücahit (2021). *Qiyas in The Work Named et-Tekmîl fi'l-Usûl of Hanefî Jurist Omer b. Abdulmuhsin al- Erzincânî*, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 275-290

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi-Received Date : 13.10.2012
Kabul Tarihi-Accepted Date : 24.11.2021
Sayfa Numarası-Page Numbers: 275-290
Doi : 10.46790/erzisosbil.1009082

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

HANEFÎ FAKİHİ ÖMER b. ABDÜLMUHSİN el- ERZİNCÂNÎ'NİN et-TEKMÎL fi'İ-USÛL İSİMLİ ESERİNDE KIYAS

Qiyas in The Work Named et-Tekmîl fi'İ-USûl of Hanefi Jurist Omer b. Abdulmuhsin al- Erzincânî

MÜCAHİT ÇOLAK

Öz:

Bu çalışma Hanefî fıkıh usûlünün temel eserlerinden olan Pezdevî'nin Usûl'üne şerh olarak Vecihüddîn Ömer b. Abdulmuhsin el-Erzincânî tarafından yazılmış ve kıyas anlayışını inceleyen değerlendirmeleri içermektedir.

İslâm hukuk usulü alanında hicri 726 da Vecihüddîn Ömer b. Abdulmuhsin el-Erzincânî tarafından yazılmış "et-Tekmîl fil-Usûl" isimli eser, bu alandaki el yazma nüshalarından birisidir. Et-Tekmîl fil-Usûl Pezdevî'nin usul ve yöntemi ile yazılmış olmakla birlikte Erzincânî'nin kendine has fikir, görüş, örnek ve değerlendirmeleriyle ortaya çıkan bir çalışmadır Erzincânî kıyası kabul etmeyenlere verdiği cevapta kıyasın mutlaka bir hikmete binaen teşride yer aldığını, şer'î hükümleri anlama ve idrak etme yöntemlerinden birinin de kıyas olduğunu vurgular.

Çalışmamızın alanı et-Tekmîl fi'İ-USûl isimli eserin kıyas bölümüdür. Böyle bir çalışmayı yapmamızın nedeni Erzincânî'nin eseri içerisinde kıyas bölümünün İslâm hukuk usulü açısından nasıl işlendiğini incelemektir. Geleneksel usule paralel ve farklı yaklaşımların tespiti yapılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma Erzincânî'nin şerhi bağlamında fukaha metodu üzerine yazılan Pezdevî'nin Usûl'ündeki kıyas üzerinden, şârihin alana yaptığı katkıları ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıyas, Pezdevî, Abdulmuhsin el-Erzincânî, et-Tekmîl.

Abstract:

This study includes the introduction of the work named 'at-Tekmîl fil-Usûl' written by Vecihuddîn Omer b. Abdulmuhsin al-Erzincânî as an annotation to Pazdawî's Usûl, which is one of the main works of Hanafi fiqh method and includes evaluations examining the understanding of qiyas.

In the field of Islamic law procedure, Vecihuddin Omer b. Abdulmuhsin al-Erzincânî the work named et-Tekmîl fil-Usûl written by Abdulmuhsin al-Erzincânî in 726 is one of the manuscripts in this field. It is an annotation to's Usûl, which is one of the main works of Hanafi fiqh. Erzincânî's work has been described as an exemplary study in the field of fiqh. Although Et-Tekmîl fil-Usûl was written with the method and technique of Pazdawî, it is a work that emerges with Erzincânî's unique ideas, views, examples, and evaluations from time to time.

The field of our study is the *qiyas* part of the work named at-Tekmîl fil-Usûl. The reason why we do such a study is to examine how the chapter of qiyas is handled in terms of Islamic law procedure in Erzincânî's work and to determine its parallel and different approaches to the traditional method.

Keywords: Qiyas, Pazdawî, Abdulmuhsin al-Erzincânî, at-Tekmîl

1. GİRİŞ

Kıyas İslâm hukukunun dinamizmini sağlayan ve karşılaşılan problemlere çözümler üretmede ve ichtihad faaliyeti içerisinde kendisine başvurulmuş en önemli delil/yöntemlerden birisidir.

İslâm hukuk usulünde Şâri'in -kanun koyucunun- muradını, naslar doğrultusunda anlama ve açığa çıkarma faaliyetinin usul ve esasları kıyasın da konusudur. Naslarda yer alan hükmün açığa çıkarılması ve belirgin hale gelmesinin yöntemlerinden birisi de kıyastır. Kıyas, İslâm hukuk usulünün temel konularındandır.

İslâm hukuk usulü alanında hicri 726 da Vecihüddin Ömer b. Abdulmuhsin el-Erzincânî tarafından yazılmış et-Tekmil fil-Usûl isimli eser de İslâm hukuk usulü alanındaki el yazma nüshalardan birisidir.

Vecihüddin Ömer b. Abdulmuhsin el-Erzincânî Hanefî bir fakih ve usulcü olup VIII. Asır usulcülerindedir (Boynukalın, 2017b: 236).

Müellifin çalışmamıza konu olan et-Tekmil fil-Usûl isimli eserin yazma nüshaları Süleymaniye, Selimiye ve Millet Kütüphanelerinde bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah Efendi koleksiyonunda 492 numaralı kayıta 249 varak, 493 numaralı kayıta 261 varak, 494 numaralı kayıta ise 232 varaktan ibaret bir kısım bulunmaktadır. Eserin tamamı Edirne Selimiye Kütüphanesi 4579 numarada 407 varaktan müteşekkil olarak bulunmaktadır. Et-Tekmil fil-Usûl'ün kıyas bölümünün tahkiki, müstakil bir çalışma olarak tarafımızdan yapılmıştır. Eserin tamamı ile ilgili tahkik çalışmasının Ürdün'de yapıldığını çalışmamızın sonuna doğru öğrenmiş olmamıza rağmen esere ulaşma imkânımız olmamıştır.

Vecihüddin Ömer b. Abdulmuhsin el-Erzincânî'nin şerhini yaptığı bu eser Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrülislâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî'ye (482-1089) aittir. Pezdevî Hanefî usulünde en etkili eserlerden birini telif etmeye muvaffak olmuştur (Boynukalın, 2017a:492).

Hanefî usulünün ilk ve en önemli muhtasarı Fahrülislâm el-Pezdevî'nin (482/1089) Usûl'üdür. Pezdevî'nin bu eserinden kendi döneminde ve kendinden sonraki asırlarda birçok usulcü faydalanmış, onu özetlemiş veya şerh etmiştir. Bu özet ve şerhler aracılığıyla Pezdevî'nin Usul'ü yazıldığı dönemden bu güne kadar, yaklaşık bin yıldır etkisini sürdürmüştür (Boynukalın, 2017a:514).

Pezdevî'nin fıkıh usulüne dair Usûlü'l-Pezdevî adlı bu eseri hem başvuru kaynağı hem ders kitabı olarak yaygın biçimde kullanılmıştır.

Usûlü'l-Pezdevî, fukaha metoduyla yazılan fıkıh usulü edebiyatının nihaî ve olgun düzeyini temsil eden bir klasiktir. Pezdevî'den sonra fıkıh usulü alanında üretilen eserler ve özellikle ders kitapları onun eseri model alınarak yazılmıştır (Bedir ve Koca, 2007, 34/264-265).

İslam hukuk tarihinde Pezdevî'nin eseri üzerine çok şerh yapılmıştır. Usûlü'l-Pezdevî üzerine yapılan 26 farklı çalışmadan 23'ünün günümüze ulaştığı Mehmet Boynukalın tarafından tespit edilmiş ve kaynakları ile birlikte belirtilmiştir (Boynukalın, 2017a: 526).

Hanefî usulünün gelişmiş halini başarılı şekilde özetlemesi sebebiyle Usûlü'l-Pezdevî Hanefî fakihler tarafından özel bir ilgiye mazhar olmuş ve üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Kendisinden sonra Hanefî usulüne dair yazılan hemen bütün eserlerin bir ölçüde Pezdevî'nin Usûl'ünden istifade ettiğini söylemek mümkündür.(Boynukalın, 2017a: 514).

Vecihüddin Ömer bin Abdulmuhsin el-Erzincânî'nin hayatını konu edinen kaynaklar arasında müellifin yaşadığı dönem konusunda farklı rivayetlerin olduğunu görmekteyiz. Bursalı Mehmed Tahir Efendi (ö.1925), Erzincânî'nin 843/1439 tarihinde vefat ettiğini kaydeder (Bursalı, 1975: 1/422). Mu'cemü'l-Müellifin sahibi Kehhâle (ö. 1987) Erzincânî'nin 871/1467 yılında hayatta olduğunu ifade eder (Rıza, 1957:1/794). Ziriklî (ö.1976) el-A'lâm adlı eserinde Erzincânî'nin vefat tarihinin 700/1300'den sonra olduğunu belirtir (Ziriklî, 1984: 5/53).

Mezkûr kaynaklar muvacehesinde konuyu değerlendirdiğimizde müellifin vefat tarihi hakkında net bir bilginin olmadığı kanaatine varmaktayız.

Müellifin yaşadığı dönem hakkında farklı bilgiler olmakla beraber Süleymaniye Kütüphanesi Fatih koleksiyonunda bulunan nüshada, eser Şâban 726/ Temmuz 1326 tarih ve “vakaa'l-ferâğ an tahrîrihî” ifadesi ile son bulmuştur. Bizim de kanaatimiz, bu nüshadaki tarihin müellifin eseri bitirdiği tarih ve yaşadığı dönem hakkında en sağlıklı kaynak olacağı görüşüdür. Müellifin hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşamamakla birlikte eserinde “Erzincânî” nisbetini kullanmasından Erzincanlı olduğunu anlamaktayız.

Erzincânî, alanında örnek bir çalışma olması nedeniyle kitabına *et-Tekmîl* ismi verdiğini eserinin sonunda belirtmiştir.

İncelememizde esas aldığımız Selimiye nüshasında yer alan konu başlıkları ve varak numaraları şöyledir: Fıkhın tarifi v.8; sünnet ve rehber oluşu v. 9; şeriataın asılları v. 11; Kitap (Furkân-ı münezzel) v. 13; müşterek lafız v. 18; müevvel v.17; zâhir v.21; nass 23; hâs lafızın hükümlerini beyan v.32; emir v. 38; nehiy v. 85; âm lafızın hükümlerinin bilinmesi v. 95; umûmiyet ifade eden lafızlar v.101; hakikat, mecaz, sarîh ve kinaye v.109; hurûful meânî v.127; azimet ve ruhsat v.174; sünnetin kısımları v. 189; nesh v. 235; Peygamber'in fiilleri v. 245; şerâyiü men kablenâ v. 247; icma v. 250; kıyas v. 256; sebep-illet ve şart v. 321; ehliyet v. 347, ehliyete ârız olan durumlar v. 356 da işlenmiştir (Erzincânî, 4579: 8-356).

Pezdevî'de konu başlıkları “bâb” adıyla tasnif edildiğinden Erzincânî de aynı yöntemi takip etmiştir.

Pezdevî usûlü'l-fıkh kavramı yerine usûlü'ş-şer' kavramını kullanmıştır. Usûl-ü şeriataı üç olarak zikredip usûlü'ş-şer' yerine usûlü'l-fıkh kavramı kullanmaması, fıkhın asılları çok olduğundan fıkhın usûlünü bu üçü ile sınırlandırmamak içindir.

Asıl ve fer' kavramları göreceli kavramlar olduğundan bir şeyin hem asıl hem de fer' olması mümkündür. Bu açıdan fıkh, fıkh usûlüne göre fer'dir. Çünkü fer'î hükümler fıkh usûlünün belirlediği kurallar üzerine bina edilir ve ona dayanır. Fıkh usûlü de kelâm ilmine göre fer'dir. Her yönüyle şer'î asılların en yücesi Allah'ın kitabıdır

Pezdevî eserinde, şer'î hükümlerin asıllarını üç grupta incelemiştir (Pezdevî, 2014: 5). Erzincânî Pezdevî'nin, dördüncü asıl kıyas olarak zikretmesini bir soru ve o soruya verdiği cevapla açıklamıştır: Şayet kıyas Şer'î hükümlerin asıllarından biri ise bu asılları dört olarak ifade etmek gerekirdi? Asıllardan biri değilse neden dördüncü asıl olarak ifade edildi?

Birincisi: Kıyas başlangıçta bir hüküm koymaz. Ancak hususi hükümdeki özel bir vasıfta bulunan illetten dolayı, hükmü hususilikten çıkarıp umumi hale getirir. Kıyas, başlangıçta bir hüküm koymadığı için fer'dir. Ancak kendisi ile hüküm hususilikten çıkıp, umumi hale geldiği için de asıldır. Kitap, Sünnet ve icmâ, hükmün ispatında her yönüyle asıl olduğundan kıyas bu asılların içine dâhil edilmemiştir (Erzincânî, 4579: 11).

İkincisi: Kıyası uygulamak Kitap, Sünnet ve icmâdan sonra geldiği için bu üç asıldan sonra ifade edilmiştir.

Üçüncüsü: Kıyas, Kitap, Sünnet ve icmâda bulunmayan konularda asıl, Kitap, Sünnet ve icmâdan hüküm çıkarmada ise fer' konumundadır.

Dördüncüsü: Kitap Sünnet ve icmâ kati delillerdendir. Kıyas ise zannî bir delildir. Bu açıdan zannî delilin kati delillerle beraber ifade edilmesi uygun değildir (Erzincânî, 4579: 11).

Erzincânî kıyasın şartlarını rükünlerinden önce incelemesinin sebebini, şart ve rükün sırasındaki tertip ile açıklamıştır. Meselâ, namaz kılmaya niyetlenen kişi namazın rükünlerinden önce taharet ve setr-i avret gibi namazın şartlarını yerine getirmelidir. Yani rükün şarta bağlı olup, şart olmadan rükün yerine gelmesi mümkün değildir. Şart ve rükün arasındaki bu tertip, kıyas konusunun işlenmesinde de dikkate alınmıştır.

Hanefî fıkhı usûlünün temel eserlerinden olan Pezdevî'nin Usûl'üne yapılan şerh niteliğindeki *et-Tekmîl fi'l-Usûl* isimli yazma eserin kıyas bölümü, çalışmamızın konusudur. Hacımlı bir çalışmanın içerisinden kıyas bölümünün incelenerek Erzincânî'nin kıyas konusunu şerh ederken geleneksel kıyas anlayışıyla aynı ve farklı olan yaklaşımlarını belirterek incelenmesi çalışmamın amacıdır.

2. KIYAS

Arapça bir kelime olan kıyas, يقايس -مقاييسه - وقيايس (kâse-yekîsü-kıyâsen) geldiği gibi يقايس (kâyese- yükâyisü-mukâyeseten ve kîyâsen) bâbında da gelir. Kelime anlamı olarak takdir etmek, mukayese etmek, karşılaştırmak demektir. Meselâ iki şeyin birbirine eş olduğunu anlamak için birini diğeri ile karşılaştırma işlemini ifade için de Arapça'da aynı fiil kullanılmıştır (İbn Manzûr, 1993: 6/187). Erzincânî de bu şekilde klasik tanımlamadan sonra kıyasın bir ictehad olduğunu ifade etmiştir. Çünkü kıyas yapan kişi cehd ve gayret ederek bir sonuca ulaşmaktadır. Bu itibarla kıyasın yolu ictehattan geçtiğinden, şer'î bir konuda ortaya çıkan yeni bir meselenin hükmünü nas ile sabit bir hükme kıyas etmek, ictehad olarak da isimlendirilmiştir.

Terim olarak kıyas, iki şeyden birinin hükmünü aralarındaki illet birliği sebebiyle diğesinde de açığa çıkarıp belirtmektir (Cürçânî,1983:181). Hüküm koyma Allah'a ait bir durum olduğundan kıyas, hüküm koyan değil, hükmü açığa çıkaran ve hükmün anlaşılmasına vesile olan yöntemdir. (Erzincânî, 4579: 258).

Erzincânî'nin ifadesiyle kıyas, asıl ile fer'in, illet birliği sebebi ile hükümde eşitlenmesidir. Dumanın varlığının ateşe delâleti gibi. Kıyas da olmayan bir hükmü koymayıp, olan bir hükmü anlama ve açığa çıkarma yöntemidir. Bu nedenle kıyas, açıklayıcı ve hükmü izhar edici olarak vasıflandırılmış, kıyastan maksadın aslın hükmünün fer'de de açığa çıkarılması olarak vurgulanmıştır (Erzincânî, 4579: 258).

Genel olarak ifade edilirse kıyas yoluyla ulaşılan sonuç Allah ve Rasulün dini olarak nitelendirilmesi mümkün görülmüş, fakat bu sonucun Allah'ın sözü veya peygamberin sözü olarak nitelendirilmesi câiz görülmemiştir (Zerkeşî, 1992: 5/14; Apaydın, 2002: 25/534).

Erzincânî'ye göre kıyas, helal ile haramı birbirinden ayıran bir yöntemdir. Kıyasla amel etmenin gerekliliğini de Allah'ın (c.c.) kitabından anlamaktayız.

İllette birlik olmadığında kıyas da mümkün değildir. Erzincânî kıyastaki illet birliğini şöyle bir örnekle açıklar: Bin dirhem alacağı olan kişi bu iddiasına şahit getirdiğinde, şahitler bin dirhem değil de bin koyun alacağına şahitlik etseler, şehadet ile dava arasında bir uygunluk olmadığından bu iddianın bu tür bir şahitlikle ispatı mümkün değildir (Erzincânî, 4579: 258).

Kıyas işlemi, mahkemedeki bir davaya benzetilerek şöyle bir teşbih yapılmıştır: Davacı, kıyas yapan kişidir. Davalı, kıyası kabul etmeyenlerdir. Davanın konusu, kıyas sonucu ulaşılabilecek şer'î hükümdür. Hâkim ise, vasfın hükme etkisi konusunda hüküm veren kalptir (Erzincânî, 4579: 258).

Davalı ve davacı, dava konusuyla beraber hâkimin huzurunda bulduklarında davacının savunma hakkı doğar. Bu örneklemenin kıyasla bir hükmün çıkarılmasına nasıl uyarlandığını Ebu Hanife'nin kıyasında görelim: “İki yolun dışında vücuttan çıkan necis bir şey, abdesti bozar.” Bu iddianın sahibi Ebu Hanife'dir. Bu iddiaya şahit “sizden biriniz ayak yolundan gelirse, ...su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin” (Nisâ 4/43) âyetidir. Bu nassın şehadetinin delaleti ise “bedenden çıkan necasetin abdesti bozduğu” hükmüdür. Nasta belirtilen illetin vücuttan çıkan necasete verilebilmesinin uygunluğu, nassın kıyas yapmaya uygun oluşudur. Bu davada şahidin adaletine delil ise vücudun herhangi bir yerinden necasetin çıkabilmesi ve insanın göbeğinden çıkan necasetin abdesti bozduğuna icmânın olmasıdır (Nevevî, trs.: 2/8). Ebu Hanife bu durumu delil getirerek vücudun herhangi bir yerinden çıkan necasetin de abdesti bozduğuna dair şer'î hükme, kıyasla ulaşmıştır (Erzincânî, 4579: 258; Kâsânî,1986: 1/24).

Hakkında nas bulunmayan konularda kıyasın, şer'î hükümlerin asıllarından biri olduğu ve şer'î hükümlere ulaşmanın bir yöntemi olduğu konusunda sahâbe, tabiin ve müctehid imamlar ittifak etmişlerdir (Cessâs,1994: 2/319).

2.1. Kıyasın Şartları

Erzincânî geleneksel kıyas anlayışına paralel olarak kıyasın şartlarını dört olarak zikrettikten sonra bu dört şarta ilave olarak Serahsî'nin “mansus lafızlardan birinin iptalini içeren bir ta‘lilin olmamasını” beşinci şart olarak zikreder ve kıyasın geçerliliği için aşağıdaki şartların olması gerektiğini belirtir.

2.1.1. Kıyas Edilen Hükümün Başka Bir Nas ile Hususi Olmaması

Naslarda Hz. Peygambere ve bazı sahabeye mahsus olduğu belirtilen bir durumun kıyasa konu olması nassa vurgulanan hususiliğe aykırı olacağından bu tür bir kıyas, geçerli kabul edilmemiştir.

Allah (c.c) şahitlik konusunda “*erkeklerinizden iki şahit tanıklık etsin*” (Bakara 2/282) buyurarak şahitlikteki sayıyı belirtmiştir. Ancak “*Huzeyme birinin lehine şahitlik ederse, onun şahitliği delil olarak yeter.*” (Nîsâbûrî,1990: 2/122; Beyhakî, 2003: 10/246; Taberânî, 1984: 4/87) hadisi Huzeyme'ye ait bir onurlandırma hükmüdür. Huzeyme'ye hâs bir hüküm olduğundan bu nassa başkasının kıyası mümkün değildir. Zira bu nassa başkasının kıyas edilmesi Huzeyme'ye hâs olan hükmü iptal eder (Erzincânî, 4579:267).

Hz. Peygamber'in mehirsiz ve dört kadından fazla kadınlarla evlenebilmesinin Hz. Peygamber'e hâs bir durum olduğu âyette (Ahzâb 33/50) belirtilmiştir. Hz. Peygamber'e has olan bu tür durumların kıyasa konu olması nassa aykırı olduğundan bu şekilde yapılacak bir kıyasın da batıl olduğu belirtilmiştir (Serahsî, 1993a:2/150).

2.1.2. Kıyas Metoduyla Ulaşılabilecek Hüküm, Akılla Kavranması Mümkün Bir Hüküm Olmalı

Hz. Peygamberin, unutarak orucunu yiyen kişiye “*orucunu tamamla*” (İbn Hibbân,1988: 8/288) ifadesinde, unutarak yeme içme ile orucun bozulmaması nas ile sabit olup, kıyastan ayrılarak verilen bir hükümdür. Çünkü orucun rüknü, kişinin yeme içme ve nefsanî arzularından kendini tutmasıdır (Bakara 2/187). İbadetlerin rüknü yerine getirilmeden edası, şer'an ve aklen mümkün değildir. Kıyasa göre, unutarak yeme içme ile orucun rüknü ortadan kalktığından orucun bozulmaması kıyasa aykırıdır. Unutarak orucunu yiyen kişi, orucun rüknünü eda etmese bile, şer'an orucunun bozulmadığı nas ile sabit olup akıl ile kavranamayacak bir durumdur. Unutarak yeme içme sonucu orucun bozulmadığı, akıl ile kavranamayacak bir durum olduğundan Hanefiler hatayı unutmaya kıyas etmemişlerdir (Abdülazîz, 1890: 3/ 310; Erzincânî, 4579:268).

İdrarını tutamayan kişi, müstehâza gibi her namaz vakti abdest alır. Müstehâza için bu hüküm kıyas ile değil, nas ile sabittir (Buhârî, 2001: "Vudû" 65). Bu konudaki nas, özrün devamından dolayı vârid olmuştur. Yarısından devamlı kan gelen ya da idrarını tutamayan bir kişi için verilen hüküm de -kıyas ile değil- nassın delâleti ile sabittir. Bu nedenle, idrarını tutamayan ve yarısından devamlı kan gelen kişiler, özürlerinin devamından dolayı abdest konusunda müstehâza için verilen hükme tabidirler.

Netice olarak unutma kişinin fitratının gereği olup, iradî olmadığından orucun rüknü hükmen var kabul edilmiştir. Zorlanan ve hata eden kişinin irade ve ihtiyarı etkili olup Allah tarafından vuku bulmadığı için unutanla aynı hükme tabi tutulmamıştır. Kişinin iradesi ile vukua gelen olaylar, irade dışı vukua gelen konular üzerine kıyas edilmemiştir. Meselâ ayakta namazını kılamayacak durumda olan bir kişi namazını oturarak kılar. Daha sonra iyileştiğinde oturarak kıldığı bu namazı iade etmez. Fakat bağlanmış bir kişi namazını oturarak kıldıktan sonra bu durumdan kurtulsa namazını iade edeceği belirtilmiştir (Serahsî,1993a: 24/77). Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre namazda -dışardan gelen bir etki ile- başı yaralanan kişi abdest alıp namazını iade eder. Ancak namazda burnu kanayan veya kusan kişi, abdestini aldıktan sonra kaldığı yerden namazına devam eder. Çünkü bu hüküm kıyasla değil, nas (Dârekutnî, 2004: 1/282) ile sabittir.

Hata eden, unutan ve mükreh, kasıtları olmadığından hükümde eşittirler. Ancak Hanefilere göre orucun rüknünü yok etmede kasta itibar edilmiş olsaydı mükrehin ve hata edenin orucunun bozulmaması gerekirdi. Fakat itibar kasta göre değildir. Meselâ, gün batımından önce bayılan bir kişinin baygınlığı

ikinci günün sonuna kadar devam ederse orucu terk etme kastı olmamasına rağmen oruçlu sayılmamaktadır (Burhâneddin, 2004: 2/380). Bu itibarla hata eden, unutan ve mükreh, kastın aranmadığı durumlarda -orucun bozulup bozulmaması açısından- hükümde eşit değildirler. Hanefiler hata ile orucu bozulan kişiyi unutana kıyas etmemişler ve farklı bir açıklama getirmişlerdir. Oruçlu iken hata ile boğazına su kaçan kişinin ağzına su verme kastı olmasına rağmen su içme kastı yoktur. Ancak boğazına suyun kaçmasından korunması mümkün olduğu halde, tedbirsiz davranarak hata ile su içmiştir. Unutan kişi ise kesinlikle oruçlu olduğunu bilmediğinden kastı yoktur (Erzincânî, 4579:268).

Unutan kişinin orucunun bozulmaması, kastı olmadığından değil, manasını akıl ile anlayamayacağımız bir nas ile sabit olduğundandır (İbn Hibbân,1988:8/283). Unutma kişinin fitratının bir gereği ve iradesinin dışında olup Allah'tan gelen semavî bir durumdur (Erzincânî, 4579: 271).

Kişi oruçlu iken hata ile boğazına suyun kaçmasından -bu durum kastını yok etse bile- tedbirli davranarak sakınması mümkündür. Unutan kişi ise kesinlikle oruçlu olduğunu bilmediğinden unutma, kastını yok etmiştir (Erzincânî, 4579:271). Unutmanın kişinin kastını yok ettiğine ve bundan sakınmasının mümkün olmadığına delil ise Allah Rasûlü'nün "*Allah onu yedirip içirmiştir*" hadisidir (Buhâri, 2001: Savm, 26).

2.1.3. Nas İle Sabit Hükümün, Fer'e Uygulanmasına Engel Bulunmamalı

Hanefilere göre illetin konulma gayesi, şer'î hükümleri açıklamak ve ispat içindir. Hükümün konulmasını ifade eden illet, bu hükümün başka bir konuya da uygulanmasını mümkün kılar (Erzincânî, 4579:269-270). Fer'i bir konuya uygulanacak hüküm, eksik ya da fazla bir hüküm değil, nastaki hükümün aynısı olmalıdır. Meselâ, Maiz muhsan olarak zina suçunu işlediğinde recmedilmiştir. Recmin illetinin "ihsan" olduğu nasta belirtilmiştir. Bu illetten hareketle muhsan olan her kim zina ederse recmine hükmedilir (Erzincânî, 4579: 260). İslam ceza hukukunda ve pozitif hukukta kıyasın mukayeseli bir değerlendirmesi için bk. (Demir, 2018: 250-251).

2.1.4. Kıyas Sonucu Ulaşılan Hüküm ve Nassın Hükümü Değişmemiş Olmalı

İmam Şafiî, zekât hakkında varid olan "*beş deve de bir koyun ve kırk koyunda bir koyun*" (Ebû Davud, 2009: "Zekât" 4) hadisinden hareketle bizzat koyunun zekâtının koyundan verilmesi görüşündedir. İmam Şafiî, Hanefilerin koyduğu bu kurala kendilerinin uymadığını ifade ederek -kabul etmediğiniz şeyleri yapıyorsunuz- şeklinde itirazda bulunmuştur Hanefiler, fakire zekât olarak koyunu vermekten maksadın fakirin ihtiyacının giderilmesi olduğunu anlamışlardır. Kıymetinin verilmesi ile koyunun bizzat kendisinin verilmesini aynı manada değerlendirerek, kıymetinin de verilebileceğine hükmetmişlerdir. İmam Şafiî'ye göre ise, bu şekildeki bir uygulama, nastaki hükümün değiştirilmesi olarak değerlendirilmiştir (Tefâtânî,1957:2/118). Hanefilerin bu itiraza cevabı şöyledir: Hükümü nass ile sabit olan zekâtın fakirin hakkı olduğu nas ile sabit değil ki kıyas ile değişsin (Erzincânî, 4579:275). *Zekât, sırf bir ibadet olup, İslâm'ın beş rüknünden biridir* (Buhârî, 2001: "İman"1).

İbadete müstahak olan Allah olduğundan zekâtın kul hakkı olarak vasıflandırılması uygun değildir. İman, Allah hakkı olduğu gibi, zekât da imana tahsis edilmiş bir ibadet olup, o da Allah hakkıdır. Bu itibarla biz de zekâtı sırf bir ibadet olarak ifade ettik (Erzincânî, 4579: 275).

Hanefilere göre zekâtın, malın kendisinden olduğu gibi bedelinden de verilebileceği hükümü kıyas ile değil, "*yeryüzünde yürüyen her canlının rızıkı, yalnızca Allah'ın üzerindedir*" (Hüd 11/6) ayeti ile sabit olduğu belirtilmiştir.

Kişilerin ihtiyaçları farklıdır. Bir kısmı yiyeceğe muhtaç iken, diğer bir kısmı elbiseye, diğer bir kısmı başka şeye muhtaçtır. Şâri'in/ kanun koyucunun zekât emri ile va'dinin yerine gelmesi bu ihtiyaçların karşılanmasıyla olacaktır. Farklı ihtiyaçların karşılanması için zekâtın sadece aynı ile değil, bedelinin de verilmesi zaruret gereği bir izindir. Zekâtın bizzat Allah hakkı olduğu sabit olunca aynıyla verildiği gibi kıymetinin de verilebilmesi mümkündür (Erzincânî, 4579:275).

İman, Allah hakkı olduğu gibi, zekât da imana tahsis edilmiş bir ibadet olup, o da Allah hakkıdır. İbadete müstahak olan Allah olduğundan zekâtın kul hakkı olarak vasıflandırılması uygun değildir (Erzincânî, 4579:275). Hanefîlere göre zekât, fakirin hakkı olduğu için değil, Allah'ın emrini yerine getirmek için fakire verilir (Erzincânî, 4579: 275).

3. KIYASIN RÜKNÜ

Rükün, varlığı kendisi ile kaim olan şeydir (Cürçânî,1983:112). Meselâ namazdaki kıyam, kıraat, secde ve rükû gibi. Kıyasın rükünü ise, nassın ihtiva ettiği hükme, alem olacak belirleyici vasıftır. Burada alemden maksat, nassın hükmünün kendisine bağlı olduğu vasfı ifade eder. Nassın ihtiva ettiği illetten dolayı asılda var olan nassın hükmünü, aynı illetten dolayı fer'î bir meseleye de vermektir (Erzincânî, 4579: 277).

Hanefî'lere göre illetle hükmün sabit olması demek, hakkında nas olmayan fer'î bir konuya nassın hükmünün verilmesidir. Bu açıdan kıyas, hakkında nas olmayan konuda hata ihtimali ile beraber zann-ı galiple hükmün sabit olmasıdır. Hüküm koyan, kişiler değil Allah (c.c.) tır. Bu itibarla kıyas, şer'î hüküm koymayıp şer'î hükümlerin anlaşılması için konulmuştur (Erzincânî, 4579: 287). Kıyasın kesinlik ifade etmeyip zann-ı gâlibden (ez-zannü'l-gâlib, ekberü'r-re'y) ibaret bulunduğu ve Allah'ın herhangi bir mesele hakkındaki hükmünün bu olduğu yönünde bir kanaat oluşturduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır (Apaydın, 2002: 25/534).

Mansudaki hüküm ise illetle değil nas ile sabittir. Bu itibarla kıyas, hüküm koyan değil hükmü açıklayandır. Yani kıyas, var olan hükmü açığa çıkarma işlemidir. Şer'î illetler hüküm koyucu değil, birer alamet ve işaretlerdir. Çünkü hakikatte hüküm koyan Allah'tır. İlet, fer'î meselelerde hükmün sübutuna delâlet etmek içindir. Bu açıdan illet, hükmün varlığına (vücuduna) bir alem; fer'î konularda da hükmün sübutuna bir delildir (Erzincânî, 4579: 277).

Erzincânî konu ile ilgili zikredilen “*hâkim kızgın olduğunda hüküm vermesin*” (Buhârî, 2001: Ahkâm, 13) hadisinin yorumunu şöyle yapar: Bu hadisten anlaşılana, kişinin gadap ve kızgınlık halidir. İlet ise, kişinin kalbinin meşgul olmasıdır. Kalp meşguliyeti varsa hâkimin hüküm vermesi caiz değildir. İdrara sıkışmak, açlık ve susuzluk gibi durumlar, kalp meşguliyeti örneklerindedir. Bundan anlaşılana, hâkimin hüküm vermekten menedilmesi, kızgınlığından dolayı değil, kalbi meşgul eden şeyin varlığına bağlıdır. Hanefîler hâkimin öfkeliyken hüküm vermekten menedilmesini, kalp meşguliyetinden dolayı hata yapma ihtimaline dayandırarak bu konuda icmanın olduğu görüşündedirler. (Ferrâ, 1990: 5/1430; Serahsî, 1993b: 2/181). İcmâ ise fukahânın ittifakıyla kıyastan üstündür (Cüveynî,1997:1/140). Hâkimin kalbini meşgul eden aşırı açlık, abdeste sıkışık olma gibi durumlarda da hüküm vermesinin yasaklanması, hadisten de anlaşıldığı üzere doğru karar vermesini etkileyen âmiller sebebiyledir (Erzincânî, 4579:282).

4. ERZİNCANİ'NİN KIYASI KABUL ETMEYENLERE CEVABI

Erzincânî kıyası kabul etmeyenlerin iddia ettikleri delilleri zikrettikten sonra her bir iddiayı ele alarak cevap vermektedir. Örnek olması bakımından aşağıdaki açıklamaları vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Kıyası kabul etmeyenler Kur'ân'da “*Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır,*” (En'âm: 6/59) âyetini delil getirerek her şeyin Kur'ân'da lafzan, işareten, delâleten ya da iktizâen var olduğu görüşündedirler. Kıyası kabul etmeyenlerle edenler arasındaki tartışmanın terminolojik bir tartışma olduğu söylenebilir. Mesela kıyası şer'î bir delil kabul etmeyen Caferî mezhebi onun yerine akli, bir delil olarak kabul etmektedir. Ancak Caferî mezhebine ait fıkıh kitaplarında yer alan fıkhi meseleler incelendiğinde onların isim vermese de kıyası uyguladığı sonucuna gitmek mümkündür (Demir, 2016: 98-99). Kıyası kabul etmeyenler kıyasın, Kitaba muvafık ya da muhalif olduğunu söylerler. Eğer Kitaba muvafık ise kıyasın bir faydası ve gereği yoktur. Şayet Kitaba muhalif ise caiz değildir (Cessâs,1994: 2/319; Erzincânî, 4579: 259).

Bu iddiaya cevap olarak “*Ey akıl sahipleri! İbret alın*” (Haşr 59/2) âyeti delil getirilerek Kur’ân’ın görünenden görünmeyene istidlâlde bulunmamızı emrettiği, vurgulanmıştır. Geçmiş ümmetlerin helâk olma sebebinden ibret alarak onların başına gelenlerin bizim de başımıza gelmemesi için onların yoluna ve inançlarına tabi olmamak ancak kıyasla varılacak bir sonuçtur (Beyzâvî, 1997: 5/198).

“*Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır*” (Âl- i İmrân 3/13). “*Siz rüya tabir edebiliyorsanız benim bu rüyamın tabirini bana bildirin*” (Yûsuf 12/43) âyetlerindeki “i’tibar” kelimesi lügatte bir şeyi benzeri ya da eş olanı ile eşitlemek manasına geldiğinden (İbn Manzûr, 1994: 4/531; Cürçânî, 1983: 30) müfessirler nas ile kıyasın emredildiğini bu âyetlerle açıklamışlardır (Sem’ânî, 1997: 5/397).

Kıyası kabul etmeyenlerin argümanları ya hissî bir yaklaşım, ya kıyasın kati bir nassa aykırı olma iddiası ya da kıyasın haber-i vâhidle sabit olduğudur. Kıyas, hissi bir durum olmayıp delile dayandığından, kıyasın duyularla inkârı da mümkün değildir.

Kur’ân’da bizden öncekilerin başına gelen cezaların sebepleri: Peygamberleri hafife alma, inadı sebebiyle hakkı kabul etmeme ve küfürlerinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Şâri‘, bizden öncekilerin başlarına gelen cezaların sebeplerini belirterek bizlerin de böyle durumlarla karşılaşmamamız için düşünüp ibret almamızı ve bizden öncekiler hangi fiilleri sonucu bu cezaya müstahak oldular ise onlardan sakınmamızı emretmektedir. Şâri‘ nas olmayan konularda düşünüp ibret almamızı istemektedir. Zira bir şeyi emretmek onun gereği olan şeyleri de emretmek demektir. Meselâ namazı emretmek, aynı zamanda tahareti de içine alan bir emirdir. İbret almak ise, ancak düşünme ve ders çıkarma ile olur. Biz de kıyasla aynı şeyi yapmaktayız. Yani nassın hangi illet ve sebebe binaen konulduğunu düşünerek benzer meselelerde de aynı hükmü veririz. Mesela insanların etrafında dolaşan kedinin pis olmadığı hükmü, nasta belirtilirken insanlarla beraber olması ve onlar arasında yaşaması illetine binaen aynı özellikteki hayvanların da buna kıyas edileceği vurgulanmıştır (Erzincânî, 4579: 260-262).

Haber-i vâhidin doğru ve yalan olma ihtimali vardır. Râvinin adaletinin tespiti ve doğruluğunun tercihi ancak kıyasla mümkündür. Suçlardan ve yasaklardan kaçınan bir kişinin yalandan da kaçındığına hükmetmek kıyas yöntemi ile bir sonuca ulaşmaktır. Haber-i vâhidi kabul etmek kıyasın ispatıdır. Haber-i vâhidin kabul şartları içerisinde kıyas bir yöntem olarak kullanıldığından, kıyası inkâr edenler bu yöntemi kullanmakla kıyasın varlığını zarurî olarak kabul etmişlerdir (Erzincânî, 4579: 262).

Züheyr b. Muaviye’nin (ö. 173/789) naklettiğine göre Ebu Hanife ile Ebyad b. Ağar bir konuda kıyas yapıyorlardı. Medine ehlinde olduğunu zannettiğim bir adam sesini yükselterek şöyle dedi: Bu yaptığınız kıyas nedir? Bırakın onu. Çünkü ilk kıyas yapan şeytandır. Ebu Hanife ona yönelerek: Be hey adam! Konuyu yanlış anladın. İblis’in durumunu Allah (c.c.) şöyle anlatır: *Hani meleklere, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu* (Bakara 2/34).

“*Meleklere: Âdem’e secde edin! Demiştik. İblis’in dışında hepsi secde ettiler. İblis: Ben dedi, çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim!*” (İsrâ 17/61) diyerek kibirlendi ve Allah’ın emrine karşı geldi. Allah’ın emrini her kim inkâr ederse kâfir olur. Bizim şu anda yapmakta olduğumuz kıyas ise Allah’ın emrine uyma yönünde yapılan bir kıyastır. Çünkü biz, fer’î bir meseleyi Allah’ın (c.c.) asıl olarak koyduğu bir hükme ya da Allah Rasûlü’nün sünnetine, ya da sahâbe ve tabiînin ittifak ettikleri meselelere kıyaslıyoruz. Bu yaptığımızla da Allah’ın emrinin dışına çıkmıyoruz. Bu itibarla yaptığımız iş, Kitap ve sünnete uygundur. Zira Allah (c.c.) “*Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Rasûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir*” (Nisâ 4/59) buyurmaktadır.

Şeytan ise Allah’ın emrine karşı gelmiş ve isyan etmiştir. Bu nedenle şeytanın yaptığı ile bizim yaptığımız nasıl eşit olur. Bunun üzerine Ebu Hanife’ye itiraz eden adam yanlış yaptığını kabullenerek

pişmanlığını ifade edip “Allah senin kalbini nurlandırdığı gibi benim de kalbimi nurlandır” (Kerderî, 1903:1/81) duasında bulunmuştur (Erzincânî, 4579: 264).

Kıyası kabul etmeyenler “ictihad zan ifade eder,” kıyas da bir ictihad olduğundan o da zannîdir, hükmünü verip şöyle bir soru sorarlar: Kıyas zannî olduğundan kendisinde şüphe olan bir delildir. Kendisinde şüphe olan bir delil ile Allah’ın emrini nasıl yerine getiriyorsunuz? Hâlbuki her şeye gücü yeten Allah kendisinde şüphe olmayan bir delili ikame edecek güce sahiptir. Erzincânî bu iddiaya şöyle cevap verir: Şüphenin, delilin aslında ya da vafında olması arasında fark yoktur. Haber-i vâhidin sübutunda ve yoruma açık âyetlerin te’vilindeki şüphe bu iddiayı çürütür ve hükümsüz bırakır. Zira bunlarda şüphe ve hata olmasına rağmen mücebi/gereği ile amel edilmesi konusunda icmâ vardır (Cessâs, 1994: 3/67). Bu icmâdan, şüpheli bir delil ile Allah’ın emrine itaat edileceği anlaşılmaktadır. Zannî bir delil ile amel etmeyi yasaklayan bir nas da olmadığından zannî delil ile amel edilmesine karşı çıkanların iddiası mesnetsizdir (Erzincânî, 4579: 264). Bu durumu, nassın delaletindeki zannilikten dolayı farklı yorumlanmasına sebep olan şu örnekle açıklayabiliriz: Boşanmış kadın Hanefilere göre üç hayız, (Serahsî, 1993a: 6/13) Şafiilere göre ise üç temizlik (Şâfiî, 1990: 5/224) süresi beklemesi gerekir. Boşanmış kadının iddetindeki farklılık, Kur’ân’daki *kur’* ifadesinin her iki manaya da muhtemel olması sebebiyledir. Bu durumda iki manaya da muhtemel olan bir kelimeye hüküm bina edildiğini görmekteyiz. Delilin yorumundaki farklılık ihtimali, onunla amel etmeye engel değildir. Bu itibarla “kelâmın i’ mâli ihmalinden evlâdır” (İbn Nüceym, 1999: 114) kuralı gereği kıyasla amel edilmesi evlâdır.

Naslardaki hükümlerin illetlerinin naslarda belirtilip belirtilmediği İslâm hukukçuları arasında ihtilâflıdır. Bir kısım fukahâ, illetini gösteren delil yok ise illetin belirtilmediğine hükmetmiştir. Diğer görüş sahipleri ise, illeti gösteren bir delil olmadığı sürece mümkün bir vasıfla illetli olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Üçüncü görüş sahipleri ise, her bir asılda var olan illetin belirlenmesi için belirleyici bir delilin bulunması gerektiği görüşündedirler (Abdülazîz, 1890: 3/293).

Hanefiler hükmün illetine mani bir delil olmamakla beraber, naslarda illetin olmasını da yeterli bulmayıp illeti temyiz eden ve nassın illetini gösteren bir delilin de bulunması gerektiği görüşündedirler (Abdülazîz, 1890: 3/294; Erzincânî, 4579: 265).

Hanefilere göre şarabın haram oluşunun illeti, akli devre dışı bırakıp örtmesi -İmam Şâfiî’nin dediği gibi- değildir. Çünkü nasta bunun illet olduğunu gösteren bir delil bulunmamaktadır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) şarabın illetiyle değil “*aynıyla haram olduğunu*” (Beyhakî, 2003: 10/361) belirtmiştir (Erzincânî, 4579: 266).

Şarap dışındaki sarhoş edici içecekler, şarap olmadığından şarabın hükmüne kıyas edilmediği gibi haramlık ve necisliği de şaraba kıyas edilmemiştir. Hanefiler şarabın haramlığının aynıyla ve âyetle, (Mâide 5/90) şarabın dışındaki sarhoş edici içeceklerin haramlığının ise hadisle (Ebû Dâvûd, 2009: "Eşribe" 5) sabit olduğunu belirtirler (Erzincânî, 4579: 266).

Şarabın dışındaki alkollü içeceklerin haramlığı, zannî bir delil olan sünnetle sabit olmasına rağmen, bu tür içkileri içenlere had cezasının uygulanması kesin bir delille sabit olmalıdır. Şarabın necaset miktarı ile diğer içkilerin necaset miktarının farklı olduğu, şaraptan bir yudum içene *haddi şirb* uygulandığı halde diğer sarhoş edici içkileri içenler sarhoş olmadıkça had cezası uygulanmayacağı (Nesâî, 1986: "Eşribe"49) hadisinin bir sonucu olarak Hanefiler şarabın dışındaki içkileri şaraba kıyas etmedikleri gibi (İbnü'l-Hümâm,1319: 10/95) had cezalarında da kıyası kabul etmeyip (Cessâs, 1994: 4/105) had ve kefareterde nassın delaleti ile hüküm vermişlerdir (İltaş, 2020: 362).

5. ERZİNCANİ'YE GÖRE KIYASIN HÜCCİYYETİNE KUR'ÂN'DAN DELİLLER

Kur’ân, muhataplarına hakikatleri ifade ederken en yüce temsillerin Allah’a ait olduğunu belirtir. Kur’ân’ın temsil metodunu kullandığı gibi kıyas yöntemini de kullandığını âyetlerden anlamaktayız.

Kur'ân'ın, “*kısasta sizin için hayat vardır*” (Bakara 2/179) hükmünü, düşünmeden anlamamız mümkün değildir. Bu âyeti teemmül ve dikkatle iki şekilde anlayabiliriz. Birincisi: Bir kişiyi öldürmeyi düşünen adam, öldürme suçunu işlediğinde kendisinin de kısas edileceğini düşünüp suçu işlemekten vazgeçtiğinde hem öldürmeyi kastettiği kişi ölümden kurtulacak, hem de kendisi böyle bir suçu işlemediği için kısas edilmekten kurtulacaktır. Kısas hükmü, bu suretle iki kişinin hayatta kalmasına sebep olduğundan “*kısasta hayatın olduğu*” anlaşılmaktadır. Kısas hükmünün yürürlükte olmasına rağmen kasten adam öldürme suçu işlenmiş ise, öldürülen kişinin geride kalan varisleri, -kâtil kısas edildiğinde- intikam duygusunu devam ettirmeyeceklerinden -öldürülen ve kısas edilenin dışında- geride kalanların hayatları kurtulmuş olur.

Kur'ân'da “*Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûl'e götürün*” (Nisâ 4/59) emredilir. Kur'ân ve Sünnette hükmü sabit olan bir konuda müminler arasında anlaşmazlık çok az vuku bulacağından bu âyetten, “*anlaşmazlığa düştüğünüzde Kur'ân ve Sünnete gidin*” hükmü çıkarılamaz. Zira Kur'ân ve Sünnete tabi olmak, müminler arasında anlaşmazlık şartına bağlı değildir. Buradan anlaşılan, anlaşmazlığa düştüğünde kıyasa gitmektir. Yani Kur'ân ve Sünnette hükmü bulunan aslı bir meseleye fer'î bir meselenin hükmünü kıyas etmektir. O halde böyle bir durumda kıyasın yapılması Allah'ın ve Rasûlü'nün emridir.

Hakkında nas olmayan konularda anlaşmazlığa düştüğünde naslarda olan meselelerin benzerlerini düşünme, teemmül ve i'mal-i rey ile kıyas yapıp hüküm istinbât edilmesi mezkûr nassın emri olarak değerlendirilmiştir (Erzincânî, 4579: 260).

6. KIYASIN HÜCCİYYETİNE SÜNNETTEN DELİLLER

Kıyasın hücciyeti konusunda Kur'ân'dan sonra Hz. Peygamberin hadislerinde ve uygulamasında da örnekler vardır. Bu delillerden bir kısmı burada incelenecektir.

Allah Rasûlü Muâz b. Cebel'i Yemen'e kadı olarak gönderirken aralarında şöyle bir konuşma geçer: *Ya Muaz, ne ile hükmedeceksin? – Allah'ın Kitabı ile - Allah'ın Kitabında bulamazsan? – Rasûlü'nün Sünneti ile – Onda da bulamazsan? – Kendi görüşüm ile ictihad ederim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Rasûlü'nün elçisini Rasûlü'nün razı olduğu cevaba muvaffak kılan Allah'a hamdolsun”* buyurmuştur (Ebu Dâvud, Akdiyye, 11; Tirmizi, Ahkâm, 3; İbn Ebî Şeybe, 1988: 4/543). Bu sahih bir nas olup kıyasın meşruiyetine delildir. Zira Muâz'ın dediği hak olmasa idi Allah Rasûlü bu söz üzerine Allah'a hamd etmezdi.

Kıyası kabul etmeyenler, Hz. Peygamber ile Muaz b. Cebel arasında geçen konuşmaya şu gerekçe ile itiraz etmişlerdir: Bu olay nasların az olduğu İslâm'ın ilk günlerinde vuku bulan bir olay olduğundan kıyas meşru olabilir. Daha sonra naslar çoğaldığında kıyasa ihtiyaç yoktur. Erzincânî de bu soruya Hanefî fıkıh usulcülerinin verdiği cevabı aynen zikrederek şöyle cevap vermiştir: Naslar o zamanda da az değildi. Şayet az olduğunu kabul etsek bile Muâz'ı kıyas yapmaya götüren şey, karşılaşılan problemler hakkında nassın olmayışıdır. Nassın olmadığı yerlerde kıyasın kullanımı caiz olduğundan biz de nassın olmadığı durumlarda kıyası kullanmanın caiz olduğuna hükmettik (Cessâs, 1994:2/319; Erzincânî, 4579:260). Farklı bir açıdan bu hadisi değerlendirdiğimizde Allah Rasûlü Muâz'a Allah'ın kitabında bulamazsan şeklinde soruyor, Allah'ın kitabında yoksa diye sormuyor (Erzincânî, 4579: 260). Çünkü Kur'ân'da “*gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır,*” (En'âm 6/59). “*Bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama olarak indirdik.*” (Nahl 16/89) buyrulmuştur. Ayetlerden anlaşılan Allah'ın kitabında bulamadığımız bir meselenin hükmüne kıyasla ulaşmak, naslarda olan hükmü bu yöntemle açığa çıkarmak demektir.

Oruçlu iken hanımını öpmenin hükmünü soran Hz. Ömer'e Allah Rasûlü'nün verdiği cevapta (Ahmed b. Hanbel, 1999: 1/286) Hz. Ömer'e kıyası öğrettiğini anlamaktayız. Öpmek şehvetin başlangıcıdır, fakat kendisi değildir. Suyu ağza almak, su içme fiilinin öncüsüdür. Ancak su içme fiili gerçekleşmediğinden oruç bozulmamıştır.

Diğer bir örnekte ise, Has'am kabilesinden bir sahâbî Rasûlullah'a gelerek: Babam geç yaşta Müslüman oldu, bineğine binmeye dahi güç yetiremiyor, hac da kendisine farz, ben onun yerine hac yapabilir miyim? Allah Rasûlü, *-babanın bir borcu olsaydı sen o borcu ödeseydin borcunu yerine getirmiş olur muydun? Sorusuna sahâbî evet cevabını verince Allah Rasûlü: "Allah'ın borcu daha önceliklidir"* buyurarak (Dârimî,1407: Bâbü'l-Hac ani'l- Meyyit,1836) kıyasla bir meselenin hükmünü açıklamıştır.

7. KIYASIN HÜCCİYYETİNE SAHÂBE UYGULAMASINDAN ÖRNEKLER

Hz. Peygamberin tedrisiyle yetişen, âyetlerin nüzulüne, hadislerin vüruduna şahit olan sahabelerin şer'î meselelerin çözümünde kıyası kullandıklarını örnekleriyle görmekteyiz.

Sahabenin kıyas yaparken nassa bağlılık noktasındaki hassasiyetini aşağıdaki örnekler bize anlatır.

Abdullah b. Mesud (r.a) nassın vârid olduğu yerde kıyas yapan İblis'in, Allah'ın lânetine müstahak olduğunu belirtir. (Taberânî, 1984: 9/105).

Hz. Ali (r.a) de "şayet din rey ile olmuş olsaydı mestin altını mesh etmek, üstünden önce gelirdi" buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, 2009: Taharet, 61).

Sahabenin bu yaklaşımından, nastan bağımsız rey ile amel etmeyi nefsin hevâ ve hevesine uymak olarak anlamak mümkündür.

Allah Rasûlü savaş stratejisi, ezan ve benzeri konularda ashâbıyla istişare edip, görüş alış verişinde bulunmuştur (Beyhakî, 2003: 6/546; Ebû Dâvûd, 2009: Salât, 27).

Allah Rasûlü Bedir harbi sonrası esirlerin durumu ile ilgili Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'le istişare ettiğinde Hz. Ebu Bekir esirlerin fidye ile serbest bırakılmaları, Hz. Ömer ise, öldürülmeleri konusunda görüş belirtmişlerdir. Hz. Peygamber her bir görüşü güzel karşılamış, Hz. Ebu Bekir'i Hz. İbrahim'e (a.s.) ve Hz. Mikail'e (a.s.) benzeterek (Ahmed b. Hanbel, 1999: 6/138) "Rabbim şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin" (İbrâhim 14/36) âyetini okumuştur. Hz. Ömer'i de Hz. Nuh'a ve azapla inen Cebrail'e (a.s.) benzeterek (Ahmed b. Hanbel,1999: 6/138) "Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!" (Nûh 71/26) âyetini okumuştur.

Kıyasa karşı çıkanlar Bedir esirleri konusunda "yeryüzünde ağır basıncaya (küfrün belini kırıncaya) kadar, hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, hâlbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir" âyetini delil göstererek, bu konuda rey ve meşveret müstahsen bir şey olsaydı âyet bunları itâp etmezdi demişlerdir. Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: Buradaki itap rey ve meşveret için değil, fidye olarak esirleri serbest bırakma hususunda doğru olmayan bir hüküm verdikleri içindir. İctihad ve meşveret ise müstahsendir. Müctehid ichtihadında isabet de eder, hata da edebilir (Erzincânî, 4579: 261).

İctihada açık konularda rey ile amel edilmesinin Kur'ân'ın hükmüne dayandığı belirtilmiştir. "O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever" (Âl-i İmrân 3/159) âyetinde belirtilen hüküm, savaşa mahsus olmayıp ichtihad yapılabilecek tüm alanları kapsamaktadır. Bu nedenle rey ile amel edilmesi sahâbe arasında meşhur ve ittifak edilen konulardandır.

Erzincânî kıyası kabul etmeyenlerin selef-i sâlihîni suçlamalarını, doğru yoldan sapmalarının ve İslâm'ın hükümlerinin dışına çıkmalarının bir sonucu olduğunu vurgular. Bu tür kimselerin durumu "Bu konuda ne kendilerinin ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ne büyük bir söz (bu) ağızlarından çıkan! Onlar ancak yalan söylüyorlar (el-Kehf 18/5) âyetinde belirtildiği gibidir. Çünkü Allah (c.c) kitabında selef-i sâlihîni övmüştür (el-Fetih 48/29). Allah Rasûlü'de "insanların en hayırlıları benim asrında

yaşayanlardır”(Buhârî, 2001: Şehâdât 9) hadisiyle sahabenin insanların en hayırlısı olduklarını belirtmiştir. Çünkü İslâmiyet onların vasıtasıyla bize ulaşmıştır (Erzincânî, 4579: 261).

Rey ile amel etmenin cevazına delâlet eden deliller mutlakdır. Çünkü “Ey akıl sahipleri! İbret alın” (Haşr 59/2) âyetinin hükmünde, mükellefiyet açısından tüm insanlar eşittir (Erzincânî, 4579:262). Sahabenin ibret alarak uyguladığı kıyası daha sonraki dönemlerde yaşayan fukahânın da örnek alması ve uygulaması selef-i salihinin çizgisinde olduğunun delilidir.

8. SONUÇ

Erzincânî de Pezdevî gibi Kitap, Sünnet ve icmâyı şeriatın asılları olarak ifade etmiştir. Bu asılların başında Allah'ın kitabı Kur'ân gelir. Sünnet ve icmanın da asli delillerden olduğunu belirten kaynak Kur'ândır.

Kıyas bir yönüyle asıl, diğer bir yönü ile de fer' dir. Kıyas, naslarda hükmü bulunmayan konularda asıl, bu asıllardan hüküm çıkarmada ise fer' olarak değerlendirilmiştir. Başlangıçta bir hüküm koymayıp Kitap, Sünnet ve icmâdan hüküm çıkarmada bir yöntem olduğu için fer' olarak değerlendirilmiştir. Kıyas sonucu ulaşılan hüküm ise artık fer' olmayıp umumiyet ifade ettiğinden Kur'ân, sünnet ve icmadan sonra dördüncü asıl olarak incelenmiştir.

Kıyas konusu işlenirken gözetilen tertip, müellifin arzusuna göre değil, şer'î tekliflerde rükünden önce şartın olması kuralından hareketle tasnif edilmiştir.

Kıyasın hücciyeti, Kur'ân, hadis ve sahabelen getirilen delillerle açıklanmıştır.

Erzincânî, kıyası kabul etmeyenlerin delil ve mesnetten uzak, duygusal bir yaklaşımla nassa aykırı hareket ettiklerini belirtmiştir. Kıyası kabul etmeyenlerin görüşlerine ayet, hadis ve Hz. Peygamberin fiili uygulamalarını delil getirilerek cevap vermiş, kıyasın naslarda var olduğunu vurgulamıştır. Bu yönüyle geleneksel kıyas anlayışının kullandığı deliller tekrar edilmiş, kıyasın şer'î hükümleri açıklamak için kullanılan bir yöntem olduğu vurgulanmıştır.

Kıyasın hükmün müsbiti değil muzhiri olduğu örneklerle açıklanmıştır. Kıyas, yeni bir hüküm koyma işlemi değil, var olan hükmü açığa çıkarma işlemi olduğu belirtilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) ashabından gelen sorulara cevap verirken, şer'î hükümleri öğrettiği gibi, nas olmayan konularda ise bazen kıyas yöntemini kullanarak cevap verdiği belirtilerek kıyasın hücciyetine Hz. Peygamber'in uygulamasından örneklerin verildiğini görmekteyiz.

Kıyasın geçerlilik şartları açıklanmış, nas olan bir konuda kıyas yapmak nassa aykırı bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Genelde Hanefî ve Şafiî mezhebinin kıyas anlayışı mukayese edilerek mezheplerin ulaştığı hükümlerdeki farklılıklar vurgulanmıştır.

Eser şerh niteliğinde olması nedeniyle klasik bir usul ve yöntemle yazılmıştır. Bu usul ve yöntemi izlerken kıyasla ilgili naslara farklı yorumların getirilmesi ve delillerin yorumlanmasında Erzincânî'ye özgü değerlendirmeler açısından orijinaldir. Özellikle onun, “Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resûl'e götürün” (Nisâ 4/59) âyetini kıyasa delil göstermesi ve bu yönde yaptığı değerlendirmeler gerçekten dikkat çekici özelliktedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ABDÜLAZÎZ, B. (1890) *Keşfü'l-Esrâr fi şerhi Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. Dersaadet: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye.
- AHMED B. H. (1999). *el-Müsned*. thk. Şüayp Arnavut. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r- Risale.
- APAYDIN, H. Y. (2002). "Kıyas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/529-539. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BEYHAKÎ, H. (2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- BEYZÂVÎ, N.A. (1997). *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*. thk. Muhammed Mar'aşlı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi-t Türesi'l 'Arabî.
- BOYNUKALIN, M. (2017a) "Usûl Muhtasarlarının Gelişimi:(I) Usûlü'l-Pezdevî ve Hanefî Usûlündeki Yeri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (Sayı:30), 487-526.
- BOYNUKALIN, M. (2017b). *Fıkıh Usulü Alimleri Ve Eserleri*, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları.
- BUHÂRÎ, M. (2001). *Sahihü'l-Buhari. el-Camiu'l-Müsnedü's-Sahih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât.
- BURHÂNEDDİN, B. (2004). *el-Muhitü'l-Burhani fi'l-Fıkhi'n-Nu'mani*. thk. Abdülkerim Sami el-Cündî. 11 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- BURSALI, M. T. (1975). *Osmanlı Müellifleri*. Haz: A. Fikri Yavuz – İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınları.
- CESSÂS, A. (1994). *el-Fuşûl fi'l-Uşûl*, 4 Cilt. Kuveyt: Vezâretü' Evkâf el-Küveytiyye.
- CÜRCÂNÎ, S. Ş. (1983). *et-Ta'rifât*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- CÜVEYNÎ, R. A. (1997). *el-Burhân fi Usûli'l-Fıkıh*. thk. Salah b. Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- DÂREKUTNÎ, A. (2004). *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şüayp Arnavut. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r- Risale.
- DÂRİMÎ, A. (1407). *es-Sünen*. thk. Fevvâz Ahmed. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- DEMİR, B. (2016). *İslam Hukuk Metodolojisinde Kaynak Kavramı*, Ankara: Aktif Yayınevi.
- DEMİR, B. (2018). *İslam Ceza Hukukunda Kanunilik İlkesi*, İstanbul, Hiperayın.
- EBÛ DÂVÛD, S. (2009). *Kitâbü's-Sünen*. thk. Şüayp Arnavut. 4 Cilt. Beyrut: Dâru-Risâleti'l-Âlemiyye.
- ERZİNCANÎ, V. Ö. *et-Tekmîl fi'l-Usul (Şerhu Usûli'l-Pezdevî)*. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 4579.
- KOCA, F.ve BEDİR, M. (2007). "Pezdevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.34/264-266.
- FERRÂ, M. (1990). *el-Udde fi Usûli'l-Fıkıh*. thk. Ahmed b. Ali. Riyad: y.y.
- İBN EBÎ ŞEYBE, A.(1988) *el-Musannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İBN HİBBÂN, M. (1988). *Sahihu İbn Hibbân*. thk. Şüayp Arnavut. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r- Risâle.
- İBN MANZÛR, M. (1994). *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır.

- İBN NÜCEYM, Z. (1999). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İBNÜ'L-HÜMÂM. K. M. (1319). *Şerhu Fethü'l-Kadîr*. 10 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Meymeniyye.
- İLTAŞ, D. (2020). *Kelâmcı Usülcülerin Delâlet Anlayışı*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2. Basım
- KÂSÂNÎ, A. (1986). *Bedâ'i'ü's-Sanâ'i' fi Tertibi's-Şerai'*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- KERDERÎ, H. M. (1903). *Menâkıbü'l-İmâm Ebî Hanîfe*. 2 Cilt. Hindistan: Dâru'l-Maârifî'n-Nizâmiyye.
- KUR'ÂN-I KERÎM MEÂLÎ. (2011). çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- MÜSLİM, H. *Sahih-i Müslim*. (ts). thk. Muhammed Fuad Abdulkaki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ-i Türesi'l 'Arabî.
- NESÂÎ, A. (1986) *Sünenü'n-Nesai*. thk. Ebu Gudde Abdülfettah. 5 Cilt. Halep: Mektebetü-Matbuati'l-İslâmiyye.
- NEVEVÎ, M. (ts.). *el-Mecmû' Şerhü'l-Mühezzeb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- NÎSÂBÜRÎ, M. H. (1990) *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- PEZDEVÎ, A. (2014). *Usûlü'l-Pezdevî (Kenzü'l-Vusûl İlâ Ma'rifeti'l-Usûl)*. Medine: Darü's-Sirac.
- RIZA, Ö. K. (1957). *Mu'cemü'l-Müellifin*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ.
- SEM'ÂNÎ, M. (1997) *Tefsirü'l-Kur'ân = Kitâbü't-Tefsîr*. thk. Ebu Temîm Yâsir b. İbrahim. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan.
- SERAHSÎ, M. (1993a) *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rife.
- SERAHSÎ, M.(1993b) *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebu'l- Vefâ el-Afgânî. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ŞÂFÎ, M. B. İ. (1990). *Kitâbü'l-Üm*. Beyrut: Darü'l-Ma'rife.
- ŞÂŞÎ, N.A.(ts.)*Usûlü's-Şaşi: Muhtasar fi Usûli'l-Fıkhî'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l- 'Arabî.
- TABERÂNÎ, S. (1984). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecid. 20 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türesi'l-Arabi.
- TEFTÂZÂNÎ, S. (1957). *Şerhü't-Telviḥ ale't-Tavziḥ*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ZERKEŞÎ, B. (1992) *el-Bahrü'l-muhit fi Usûli'l-fıkh. nşr. Abdülkadir Abdullah Ani*. Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye.
- ZİRİKLÎ, H. (1984) *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm.

EXTENDED SUMMARY

This study is limited to the *qiyas* (*analogy*) section of the work named 'et-Tekmîl fil-Usûl', which was written as an annotation to Pazdawi's Usûl, which is one of the main works of Hanafî *fiqh* in the field of Islamic legal procedure.

The work was written by Vecihuddîn Omer b. Abdülmuhsin al-Erzincânî in the first quarter of the 8th century. One of the most influential works in Hanafî style is Usûl by Fahrulislâm al-Pazdawi (482/1089).

Pazdawi's Usûl has continued its influence for about a thousand years since the time it was written. Of the 26 different studies on Usûl al-Pezdevi, 23 of them have reached the present day, are the findings of those who do research on the field. Vecihuddin Omar b. Abdülmuhsin al-Erzincânî himself stated at the end of his work that he named his book '*et-Tekmîl*' because it is an exemplary study in its field. Our study is based on the Salimiye copy of the work.

Qiyas is one of the fundamental subjects of Islamic legal procedure. The methods of understanding and revealing the purpose of the legislator in line with the texts (*nass*) are also the subject of *qiyas*.

Manuscripts of the work named '*et-Tekmil fil-Usûl*', which is the subject of our study, are in Suleymaniye, Salimiye and Millet Libraries.

While the subject of *qiyas* is being treated, the conditions of *qiyas* are processed first in the work, not according to the wishes of the author, but in accordance with the rule that there is a condition before the *rukun* in the *shar'i* proposals.

The source stating that Sunnah and *ijma* (*consensus*) are among the original proofs is the Qur'an. Since the Book, Sunnah and *ijma* are essential in proving the judgment, *qiyas* are not included in these originals and it is in the fourth place because it comes after these three principals.

Despite the schools of *fiqh* that accept *qiyas* as evidence and make up the majority, there are also schools such as the Shi'a and the Zahiris that do not accept *qiyas*. The arguments of those who do not accept *qiyas* are either a sentimental approach or the claim that *qiyas* is against a definite scripture or that *qiyas* is fixed by a method that expresses doubt. The subject is explained with evidence to those who do not accept *qiyas* by giving examples from the Qur'an, the practices of the Prophet (*pbuh*) and His Companions.

While expressing the truths to its audiences, the Qur'an states that the highest representations belong to Allah. We understand from the verses that the Qur'an uses the method of *qiyas* as well as the representation method.

In the Qur'an, it is commanded that if you disagree over anything, refer it to Allah and the Messenger, if you should believe in Allah and the Last Day (Surat An-Nisâ 4/59). Since there will be very little disagreement among believers on an issue that is fixed in the Qur'an and Sunnah, the provision "when you have a disagreement, go to the Qur'an and Sunnah" cannot be deduced from this verse. Since following the Qur'an and Sunnah is not dependent on disagreement among believers. What is understood here is to go to the *qiyas* when there is a disagreement. In other words, it is to compare the decree of a secondary (*fer'i*) issue to a fundamental (*aslî*) issue that has a decree in the Qur'an and Sunnah. In such a situation, then, it is the order of Allah and His Messenger to make *qiyas*.

When there is a disagreement on issues about which there is no text (*nass*), it has been considered as the order of the Qur'an to think about the similar issues, to make comparisons and to draw conclusions.

While the Prophet (*pbuh*) answered the questions came from his companions, it is stated in the hadith sources that he taught the Shari'ah provisions, and that he sometimes answered using the method of *qiyas* on non-text issues. The authority of *qiyas* is also supported by the sunnah with the examples given from the practice of the Prophet (*pbuh*).

While the Messenger of Allah was sending Muadh b. Cebel to Yemen as a judge, at the end of the conversation between them, Muadh's answer, 'I would like to *ijtihad*' on an issue that he could not find

in the Qur'an and Sunnah, made the Prophet happy. This is a sound *nass* and is proof of the legitimacy of *qiyas*.

Since *qiyas* is not an emotional state and is based on evidence, it is not possible to deny *qiyas* with the senses.

Qiyas is in the position of fundamental in matters that are not found in the Book, Sunnah and *ijma* (*consensus*), and in the position of secondary in deducing judgments from the Book, Sunnah and consensus.

It is a method of understanding and revealing a judgment that does not make a judgment that cannot be compared, like the existence of smoke is a sign of fire.

It was considered possible to describe the result reached by *qiyas* as the religion of Allah and His Messenger, but it was not considered permissible to describe this result as the word of Allah or the word of the Prophet (*pbuh*).

Qiyas is a method that distinguishes halal and haram. The necessity of acting by *qiyas* is understood from the book of Allah (*swt*).

The Prophet's companions, the following generation (*tabi'in*) and mujtahid imams have unanimously agreed that *qiyas* is one of the main principles of shar'i rulings and is a method of attaining shar'i rulings. Activities were carried out in line with the rules determined to ensure objectivity in comparison.

The judgment to be reached by comparison will not contradict the provisions of the Qur'an and Sunnah, and it should be ensured that the judgment is revealed based on the *malady* in the text.

For example, based on the rule that 'the judge should not give a verdict when he is angry', prohibiting the judge from making a judgment in a situation such as extreme hunger, which prevents the mind and heart from thinking properly, is a judgment reached as a result of *qiyas*.

The judgment to be reached by the method of *qiyas* must be a judgment that can be comprehended by the mind. Since eating and drinking by mistake while fasting is a situation that cannot be comprehended by the mind, Hanafis did not compare it to forgetting, which is a judgment about mistake. Events that occur with the will of the person are not compared to the issues that occur out of will.

Qiyas is the fact that the verdict is fixed when conjecture prevails, together with the possibility of error in a matter about which there is no text.

The validity conditions of the *qiyas* have been explained, and it has been considered as an activity contrary to the text to make a comparison on a matter of the text. In general, the understanding of *qiyas* of Hanafi and Shafi'i sects is compared and the differences in the rulings reached by the sects are emphasized.

Qiyas is an *ijtihad* to obey Allah's order. It is to compare an issue about which there is no provision, with a decision originally made by Allah (*swt*), or with the Sunnah of the Messenger of Allah, or with the issues on which His Companions agreed. Because Allah (*swt*) said, 'If you have a disagreement about anything, refer it to Allah and His Messenger if you truly believe in Allah and the Last Day. This is the best (way) and best in result' (Surat An-Nisâ 4/59).

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

YAYGIN KULLANILAN ARAP MESELLERİNİN TÜRKÇEDEKİ KARŞILIKLARI

Turkish Equivalents of Commonly Used Arabic Proverbs

MAHMUT ÜSTÜN

*Arş. Gör. Dr. Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı
Anabilimdalı*

*Research Assist. Dr. University of Kafkas Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch
of Arabic Language and Rhetoric*

mhmtstn@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-4902-1051

Atıf/©: Üstün, Mahmut (2021). Yaygın Kullanılan Arap Mesellerinin Türkçedeki Karşılıkları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 291-303

Citation/©: Üstün, Mahmut (2021). Turkish Equivalents of Commonly Used Arabic Proverbs, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 291-303

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma / Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *10.11.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *24.11.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *291-303*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1021804*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

YAYGIN KULLANILAN ARAP MESELLERİNİN TÜRKÇEDEKİ KARŞILIKLARI

Turkish Equivalents of Commonly Used Arabic Proverbs

MAHMUT ÜSTÜN

Öz:

Belli bir kaynaktan çıkan fakat zamanla yaygınlaşan ve halka mal olan meseller, kullanıldıkları dönemin sosyal, dinî, iktisadî ve siyâsî hayatı hakkında bilgi verdikleri ve belli bir döneme ışık tuttukları için oldukça önemlidirler. İçerisinde kullanılan edebî sanatlardan dolayı fennî nesir grubunda yer alan meseller, bütün dünya edebiyatlarında büyük bir öneme haiz olmuş ve meseller üzerine birçok çalışma yapılmıştır. İlk dönemlerde sözlü kültürün bir parçası olan meseller, tedvin dönemiyle birlikte yazıya geçirilmiş ve kalıcı olmaları sağlanmıştır. Atasözlerinde kullanılan lafızların birbirleriyle benzerlikleri ve farklılıkları vardır. Bu benzerlikler ve farklılıklar, sadece farklı dillerde değil aynı dilin konuşulduğu farklı bölgelerde dahi mevcuttur. Ortak insani unsurlar ve inanç gölgesinde doğan atasözlerinde kullanılan lafızlar hemen hemen birbirinin aynısıdır. Fakat farklı bölgelerde coğrafi şartlar gölgesinde meydana gelen veya yaşanmışlıklardan doğan atasözlerinde kullanılan lafızlarda farklılık vardır. Bu çalışmada Arap meselleri hakkında genel bir bilgi verildikten sonra yaygın kullanılan Arap mesellerinin Türk dilindeki karşılıkları, bu atasözlerinde geçen lafızlardaki benzerlikler ve farklılıklar ihtimal dahilindeki sebepleriyle birlikte sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça-Türkçe, Mesel, Benzerlikler, Farklılıklar.

Abstract:

The proverbs, which originated from a certain source but became widespread in time and became public property, are very important as they give information about the social, religious, economic and political life of the period in which they were used and shed light on a certain period. Due to the literary arts used in them, the proverbs are in the literary prose group have a great importance in all world literatures and many studies have been made on the proverbs. The proverbs, which were a part of the oral culture in the early periods, were put into writing together with the tadvin period and they were made permanent. The words used in proverbs have similarities and differences with each other. These similarities and differences exist not only in different languages, but also in different regions where the same language is spoken. The words used in the proverbs born under the shadow of belief and common human elements are almost the same. However, there are differences in the words used in the proverbs arising from the experiences that took place in the shadow of geographical conditions in different regions. In this study, after giving a general information about the Arabic proverbs, the Turkish equivalents of the widely used Arabic parables were tried to be presented with the reasons for the similarities and differences in the words in these proverbs.

Keywords: Arabic-Turkish, Proverbs, Similarities, Differences.

1. GİRİŞ

Arap edebiyatında fennî nesir örneklerinden birisi sayılan ve m-s-l kök harflerinden türeyen “mesel” (-امثال-ج- مثل) kelimesi, sözlüklerde “benzetmek, andırmak, anlamına gelmek, ifade etmek, benzetmek, örnek, vasıf, sıfat, kıssa veya ibret” gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, h. 1400: XV/610-611; el-Fîrûzâbâdî, 2008,1058-1059). Benzerlik ilişkisini açıklamak için kullanılan mesellerin ilk haline kök/kaynak veya mevrîd (مورد), sonraki dönemlerde kullanıldığı haline ise fer‘/dal veya madrib (مضرب) denilebilir. Dolayısıyla mesel, muhadese esnasında fer‘in yerine kökün zikredilmesi şeklinde de tanımlanabilir (es-Süyûtî, 2004: 99).

Meseller, bir milletin hem yaşayış şeklinin, hayat tarzının dolaylı bir vasfı; hem de ait olduğu milletin sosyal, kültürel ve rûhî yapısını, tabiatını ve karakterini yansıtan bir ayna gibidir. Edebi türler içinde insanın his, şuur ve inancına doğrudan tercüman olan mesellerin bazıları acı ve tatlı olaylar, tarihi hadiseler, felaketler, hüznler veya mutluluklar neticesinde meydana gelmişlerdir. Dolayısıyla bu sözlerin engin bir tecrübenin veya deneyimin ürünü olduğu söylenebilir (Demirayak, 2009: 265).

Herhangi bir söz öbeğinin mesel olabilmesi için gerekli şartların başında sahibinden ayrılıp topluma mal olması gelmektedir. Lafzının kısa, anlamının doğru ve kalıplaşmış olması ise meselleri diğer söz öbeklerinden ayıran en önemli özelliklerdendir. Konuya bu pencereden bakıldığında mesel, “atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini değişmez kalıp ve klişeleşmiş özlü sözlerle öğüt ve hüküm içerecek biçimde yansıtan, lafzı ve anlamı beğenilerek nesilden nesile aktarılan, çoğunlukla aslı durumuna benzeyen halleri açıklamak ve örnekleme amacıyla kullanılan anonim mahiyetteki özdeyiştir” (Durmuş, 2004: XXIX/293-297).

Câhiliye Döneminden günümüze intikal etmiş olan nesrin en güvenilir kısmını oluşturan mesellerin önemini, dil ve edebiyat âlimi Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 400/1009’ dan sonra), “Meseller; düşünce sahasını genişleten, gönlü ferahlatan, iradeyi kuvvetlendiren, ilmi ve edebî konuşmalarda kişiye destek veren ifadelerdir. Alışverişte pazarlık, elbisede desen ve bahçede çiçek ne ise mesellerin söz ve konuşmadaki yeri de odur.” diyerek özetlemiştir (el-Askerî,1988: 4).

Arap meselleri müceza, kıyâsî ve hurâfî olmak üzere üç ana başlık altında ele alınabilir. Sâir meseller olarak da adlandırılan müceza meseller, kısa, öz, isabetli olan; madribi mevrîdine benzeyen mesellerdir. Bu tür meseller oldukça yaygındır ve hitabette, kitabette ve muhadese de oldukça fazla kullanılırlar. “*Sır emanettir*” (السِّرُّ أَمَانَةٌ), “*Harp zalimdir, acımasızdır*” (الْحَرْبُ غَشُومٌ) veya “*Söz vermek hediyedir*” (الْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ) gibi meseller bu türe örnek olarak verilebilir. Ayrıca “*ef‘elu min*” (أَفْعَلُ مِنْ) kalıbıyla oluşturulan mesellerde bu türün içerisinde yer almaktadır (Katâmiş, 1988: 28-29).

Kıyâsî meseller, kıyas ve karşılaştırmaya dayanan teşbih veya temsîl yoluyla herhangi bir fikri açıklamayı veya ona delil getirmeyi hedefleyen, betimleme veya hikâyeleme üslûbunda kullanılan mesellerdir. Müceza mesellere göre oldukça uzun olan ve eski Arap meselleri külliyyatında neredeyse hiç bulunmayan bu tür meseller, daha çok Kur‘ân ve Hadîs kaynaklıdır. Bu tür meseller daha çok “meselü, kemeseli, keenne ve kemâ” gibi teşbih edatları ile ifade edilmiştir. Vâkı‘a Sûresindeki (22-23) “*Saklı inciler misali güzel gözlü huriler*” (وَحُورٌ عَيْنٌ. كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ) ayet-i kerimesi ve “Mümin, bir delikten iki defa sokulmaz” (لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُرْحٍ مَرَّتَيْنِ) hadis-i şerifi bu türe örnek olarak gösterilebilir (‘Âbidîn, 1956: 11; Katâmiş, 1988: 30-31; Durmuş, 2004, XXIX/293-297).

Hurâfî meseller ise bazen cinlerden bilgi alan birisinin anlattıklarından oluşan veya daha çok hayvanların dilinden anlatılan, mizah ve latife yoluyla eğitimin, ahlâk derslerinin ve öğüt vermenin hedeflendiği mesel türüdür. Kıyâsî meseller gibi hikâye tarzında olan bu türler, ismi ile müsemma olarak değerlendirilmiş ve “*Ekâzîbu’l-‘Arab/A‘râb veya Rumûzu’l-‘Arab*” şeklinde isimlendirilmişlerdir. Farklı hikâyelerde geçen “*Uyarı ok atılmadan öncedir*” (الْحَذَرُ قَبْلَ إِسْئَالِ السَّهْمِ) ve “*Filin soyu eşektendir*” (رَحْمَ الْفِيلِ مِنَ الْجَمَارِ) şeklindeki örnekler bu türe örnek olarak gösterilebilir (Katâmiş, 1988: 31-33).

Bazıları, Arap mesellerini ortaya çıkışları veya ilk kullanımları açısından bir hadiseden doğan meseller, bir kıssa hakkında rivayet edilen meseller, Kur‘ân‘dan doğan meseller, hadislerden çıkan meseller, teşbihten doğan meseller ve aslı kinaye olan meseller olmak üzere altı başlık altında ele almışlardır. Arap meselleri, zaman açısından ise Câhiliye ve İslâmî Dönem meselleri şeklinde tasnif edilebilirler. Fakat İslâmî dönemde özellikle Abbâsîler Dönemi şiiri gibi mesellerin de çeşitlilik ve farklılık açısından

toplumdaki yenilik hareketlerinden etkilendiği unutulmamalıdır (Katâmiş, 1988: 185-189; Demirayak, 2009: 265; Durmuş, 2004, XXIX/293-297).

İnsanların sürekli tekrar eden olumlu veya olumsuz tutum ve davranışlar karşısında daha önceden temelleri atılmış olan bir söz öbeğini kullanmış olmaları, mesellerin yaygınlaşmasında ve kalıcı olmalarındaki etkenlerin başında gelmektedir. Çünkü meseller, yazıya geçirilmeden önce sözlü kültür aracılığıyla sonraki nesillere aktarılmıştır. Tedvin faaliyetleri sayesinde ise diğer bütün edebî türlerde olduğu gibi meseller de kayıt altına alınmış ve kaybolmalarının önüne geçilmiştir. Yine mesellerin şiirlerde, hutbelerde, yazışmalarda, kıssa, hikâye ve roman gibi çeşitli türlerde çokça kullanılmaları da mesellerin kaybolmasını engelleyen ve yaygınlaşmasına etki eden unsurlardandır (Halitîm, 2017:156-176).

Arap mesellerine sadece farklı özellik veya yönleriyle meşhur olan insanlar değil birçok hayvan, bitki, dağ, çeşitli yerler ve şehirlerde öne çıkan yönleriyle konu olmuşlardır. Örneğin aslan cesareti, çita avcılığı, deve zorbalığı, kurt düşmanlığı, horoz aptallığı, kirpi uykusuzluğu, yılan ve timsah zalimliği, tilki kurnazlığı, karınca biriktirmeyi ve karga sabrı simgeleyen hayvanlar olarak bolca zikredilmişlerdir. Bitkiler, cinsine göre sertliği ve yumuşaklığı, tadına göre tatlılığı ve acılığı, elde edilen kazanca göre bereketi simgeleyen ögeler şeklinde kullanılmışlardır. Örneğin hurma ağacı, şeklin güzelliğini ve ömrün uzunluğunu, yay yapımında kullanılan kayın ağacı sertliği ve geven ağacı ise sürekli insanları yaralamayı temsil etmiştir. Yine aynı şekilde dağlar, çeşitli yerler ve şehirlerin de bazı özellikleri mesellerde kendilerine yer bulmuşlardır. Örneğin Uhud ağırlığı, vadiler durgunluğu, dereler coşkunluğu ve kumlar ise çokluğu simgelemiştir (Katâmiş, 1988: 421-428, 429-445, 446-462; Durmuş, 2004, XXIX/293-297; İpek, 2014: 187-196).

Ayrıca Arap meselleri, içerisinde zikredilen çeşitli isimler yönünden kullanıldıkları dönemin sosyal, dinî, iktisadî ve siyâsî hayatı hakkında bilgi verdikleri ve belli bir döneme ışık tuttıkları için oldukça önemlidirler (Emîn, 2012: 225).

İçerisinde çokça teşbih, istiare, kinaye, seci, cinas, tibak, mukabele ve izdivaç gibi birçok belagât unsurunu barındırması veya kısa sözle çok şey anlatmaları, mesellerin fennî nesir örnekleri grubunda ele alınmasının en önemli sebepleridir. Meseller, Emevîler Döneminde derlenmeye başlanmış fakat o dönemde telif edilen eserler günümüze ulaşmamıştır. Abbâsîler Döneminin ilk zamanlarında başlayan tedvin faaliyetleri sayesinde mesellerin bazıları kayıt altına alınmış ve kaybolmaktan kurtarılmıştır. Bu dönemde birçok isim, bu konuda bazıları hikâye ağırlıklı, bazıları lügat ve dil boyutuyla ilgili veya hem dil hem de hikâye açısından ele alınan çeşitli eserler telif etmişlerdir (Durmuş, 2004, XXIX/293-297; İpek, 2014: 189-190). Bu ediplerden meşhur olanları, el-Mufaddal ed-Dabbî (ö. 170/786), el-Asma'î (ö. 216/831), İbnu's-Sikkît (ö. 244/858), İbn Kuteybe (ö. 276/889), el-Mufaddal b. Seleme (ö. 291/903), Sa 'leb (ö. 291/903), Hamza el-İsfehânî (ö. 351/962), Ebû Hilâl el-'Askerî, el-Meydânî (ö. 518/1124) ve ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) şeklinde sıralanabilir (Demirayak, 2009: 267-268).

2. MESELLERDE KULLANILAN LAFIZLARDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Farklı dillerde ifade edilen mesellere/atasözlerine bakıldığında hemen hemen hepsinin birbirine oldukça fazla benzediği söylenebilir. Bu durumda kişinin aklına “Acaba hangi söz daha eski, bu sözün kaynağı neresi, hangi millet hangisinden etkilendi veya bu benzerlik neden olabilir?” gibi sorular gelmektedir. Fakat öncelikle bilinmesi gerekir ki içerisinde belli bir şahsın, yerin veya nesnenin zikredilmediği atasözleri dışındaki atasözlerinin hangi dönemde söylendiği, ne kadar eski oldukları veya nereye ait oldukları bilinmemektedir. Kültürlerarası etkileşim ise sosyal, ticârî veya askerî sebeplerden dolayı eskiden beri süregelen bir durumdur. Dolayısıyla etkileme ve etkilenme kaçınılmazdır.

Bu benzerlik, etkilenme veya farklılık tartışmaları sadece mesellerde değil diğer bazı edebî türlerde de kendisini göstermiştir. Örneğin bazı araştırmacılar masalların kaynağının Hindistan olduğunu, İpek ve Baharat yolları vasıtasıyla diğer yerlere yayıldığını ifade ederken bazıları ise bu durumu şiddetle reddetmiş ve antropoloji okulunun görüşünü kabul ederek masalların medeni hayatın artıkları, başka bir deyişle bir arada yaşamaya başlamanın ürünleri olarak değerlendirmişlerdir (Sakaoğlu, 1999: 8-9). Buradan şöyle bir çıkarım yapılabilir: Birlikte yaşamının belirli kuralları vardır ve insanoğlu bu düzeni koruyabilmek için olumlu veya olumsuz durumları yaymak veya kontrol altına alabilmek için çeşitli

masallar veya kahramanlar üretmiştir. Bu bilgidен hareketle masalların kaynağından ziyade amacının ne olduğu daha önemlidir gibi bir yargıya varılabilir.

Atasözleri veya meseller için de aynı durum söz konusudur. Bir arada yaşamının getirdiği bazı şartlar neticesinde gülmek, ağlamak gibi insanî değerler aynı olduğu için kullanılan mesellerin lafızları da birbirlerine oldukça fazla benzemektedir. Fakat bunun yanında yaşanan coğrafyanın da lafızlara tesir etmesi ve lafızlarda değişiklik meydana getirmesi muhtemeldir.

2.1. Lafızlardaki Benzerlikler

Günlük yaşamı içerisinde çeşitli ruh hallerine bürünen insanoğlu, bu duygularını veya tecrübelerini bazen hal bazen söz ile övme, yerme veya öğüt verme amacı güderek sonraki nesillere aktarmıştır. Dil aracılığıyla yapılan ve zamanla anonim bir hale gelen meseller, inanç, sevinç, üzüntü, kaygı, dostluk ve düşmanlık gibi ortak duyguları ifade ettikleri için nerede zikredilirlerse zikredilsinler lafız yönünden birbirlerine benzemektedirler ve hatta birbirlerinin aynaları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Mesellerde/atasözlerinde kullanılan lafızlardaki benzerliği, zor olsa da ana hatlarıyla insanî değerler veya evrensel temalar (Suçin, 2013: 188-189) ve inanç gölgesinde meydana gelen meseller başlığı altında ele almak mümkündür. Bu durum, örneklerle daha açık bir şekilde görülecektir.

2.1.1. Ortak İnsani Unsurlar/Evrensel Temalar

Çalışıp elde edilen herhangi bir malın ileride karşılaşılma ihtimali olan zor günler için saklanması anlamında Türk dilinde kullanılan “*Ak akçe kara gün içindir*” atasözüne karşılık olarak Arap dilinde اِحْفَظْ قِرْشَكَ الْاَبْيَضَ لِيَوْمِكَ الْاَسْوَدُ ifadesi kullanılmıştır (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 50; Aksoy, 1993: no. 150).

İnsanoğlu, çeşitli sebeplerden dolayı diğer kişilerle ilişki kurup dostluk yapmaktadır. Bu ilişki de sevgi veya anlaşma unsuru oldukça önemlidir. Çünkü dostların birbiri üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Bu durumu anlatmak için Türkçedeki “*Arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim*” atasözünün Arapça karşılığı قُلْ لِي مَنْ تُعَايِرُ أَقْلَ لَكَ مَنْ أَنْتَ şeklinde (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 73; Aksoy, 1993: no. 330). Yine aynı anlamda kullanılan “*Kişi arkadaşı ile tanınır*” atasözüne karşılık olarak Arap dilinde يُعْرِفُ الْمَرْءُ بِأَقْرَابِهِ meseli kullanılır (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 12).

Sıkıntı, felaket veya musibetin özellikle uğradığı kişiyi kıvrandırır veya acıyı gerçek anlamıyla yaşayan bilir, diğer kişiler o kadar etkilenmez anlamına gelen “*Ateş düştüğü yeri yakar*” atasözüne denk olarak Arapçada الْجَمْرَةُ لَا تُحْرِقُ إِلَّا مَكَانَهَا meseli kullanılmıştır (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 10; Aksoy, 1993: no. 391).

Herhangi bir emek veya para verilmeden elde edilen şeyin değerine bakılmaksızın insana hoş geldiğini anlatmak için Türkçede kullanılan “*Bedava sirke baldan tatlıdır*” atasözünü, Araplar اَلْخَلُّ بِالْمَجَانِ حُلْوٌ كَالْعَسَلِ şeklinde ifade etmişlerdir (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 87; Aksoy, 1993: no. 553).

Kişinin yapmakla mükellef olduğu işleri sonrasında herhangi bir problemle karşılaşmaması için vaktinde yapması, ertelememesi gerektiği anlamında Türk dilinde “*Bugünün işini yarına bırakma*” atasözüne karşılık olarak Arap dilinde لَا تُؤَجِّلْ عَمَلَ الْيَوْمِ إِلَى الْغَدِ ifadesi kullanılmıştır (Samir ve Fuad, 2011: 71; Aksoy, 1993: no. 708).

İnsanoğlu, çeşitli sebeplerden dolayı bazen ehemmiyet göstermesi gereken şeyleri ikinci plana atarak dünyalık şeylere oldukça fazla yönelebilir. Bu durumun önüne geçmek veya muhatabı uyarmak için Türk dilinde “*Dünya malı dünyada kalır*” anlamındaki atasözü kullanılır. Bu ifadenin Arapça karşılığı ise مَالُ الْأَرْضِ بَيِّنِي بِالْأَرْضِ meselidir (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 83; Aksoy, 1993: no. 1428).

Elde edilmek istenen iyi ve güzel her şeyin az veya çok sıkıntı veren bir yönü vardır anlamında kullanılan “*Gül dikensiz olmaz*” atasözünün Arapça karşılığı لَا وَرْدَةَ مِنْ غَيْرِ شَوْكٍ ifadesidir (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 81; Aksoy, 1993: no. 1312).

Güneşin ısısı ve ışınları, vücudun dinç tutulması ve birçok mikroptan uzak durulması için oldukça önemlidir. Bu durumun önemini anlatmak için Türkçede “Güneşin girdiği eve doktor girmez” atasözü kullanırken Arapçada الَّذِي تَدْخُلُهُ الشَّمْسُ لَا يَدْخُلُهُ الطَّبِيبُ meseli kullanılmıştır (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 11; Aksoy, 1993: no. 1321).

Bağırıp çağırarak insanları korkutmak isteyen kişiden zarar gelmez veya zarar vermeye gücü yeten kişi bağırıp çağırılmaz, yapacağını yapar anlamında kullanılan “Havlayan köpek ısırmaz” atasözü, Arapçada الْكَلْبُ النَّبَاحُ قَلَّمَا نَعَضُ şeklinde mesel haline gelmiştir (Samir ve Fuad, 2011: 81; Aksoy, 1993: no. 817).

İnsanlar, kendilerine ait aile, ev veya çeşitli mekânlarda daha rahat eder, kıymet taşır veya insanların sözleri o bölgelerde geçerlidir anlamında Türk dilinde kullanılan “Her horoz kendi çöplüğünde öter” atasözünün Arap dilindeki karşılığı كُلُّ دَيْكٍ عَلَى مَرْبَلَيْتِهِ صَبَّاحٌ ifadesidir (Bâşâ, 2014: 375).

Herhangi bir işten çıkarı olan kötü niyetli, ahlaksız kişiler, birbirlerini tanır ve birbirlerine zarar vermezler anlamında Türkçede kullanılan “İt, iti ısırmaz” atasözüne karşılık olarak Arapçada لَا الْكَلْبُ لَا يَعْضُ بَعْضُهَا الْبَعْضُ ifadesi mesel halinde kullanılmıştır (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 26).

Gerçekleşmesi doğal olan işlerin engellenmeyeceği veya doğru yolda yürüyen bir kişiye kötülük yapmak isteyenlerin çabası boşunadır gibi anlamlara gelen “İt yürür, kervan yürür” atasözünün Arapça karşılığı الْكَلْبُ تَنْبُحُ وَ الْقَافِلَةُ تَسِيرُ (Samir ve Fuad, 2011, 87; Aksoy, 1993: no. 1610) ve لَا يَضُرُّ السَّحَابُ تَنْبُحُ لَا يَضُرُّ السَّحَابُ şeklinde (Meydânî, 1961: II/215).

Yapılan iyiliğin karşılıksız olmasını veya iyilik yapan kişinin iyiliği karşılık beklemeden yapmasını tavsiye etmek için kullanılan “İyilik yap denize at” atasözüne karşılık olarak Arapçada اِعْمَلْ خَيْرًا وَالْقَه فِي الْبَحْرِ meseli kullanılmıştır (Bâşâ, 2014: 34; Aksoy, 1993: no. 1510).

Çeşitli savaş aletleriyle yapılması zor olan bazı şeylerin bilgi yoluyla yapılabileceği anlamında kullanılan “Kalem, kılıçtan keskindir” atasözünün Arapça karşılığı الْقَلَمُ أَقْطَعُ مِنَ السَّيْفِ şeklinde (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 78).

Otoritede meydana gelen boşluk neticesinde bazılarının kendilerini rahat hissedip etrafa zarar verebilme ihtimalini anlatmak için Türkçede “Kediler olmayınca fareler cirit atar” atasözü kullanılır. Bu sözün Arap dilindeki karşılığı ise إِذَا انْطَلَقَ الْقَطْرُ رَقَصَتْ الْفَرَائِدُ ifadesidir (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 91; Samir ve Fuad, 2011: 89).

Anlayışsız, bilgisiz veya beceriksiz insanların çok olduğu bir yerde çok az bir anlayışa, bilgiye veya beceriye sahip olan kişilerin yönetimi ele alacaklarını, söz sahibi olacaklarını anlatmak için Türkçede “Körlerin memleketinde şaşılabilir padişah olur” atasözü kullanılır. Arapçada bu durumu anlatmak için ise اَلْأَعْوُرُ مَلِكٌ فِي بِلَادِ الْعُمَيَّانِ meseli kullanılmıştır (Samir ve Fuad, 2011: 89; Aksoy, 1993: no. 1893).

Konuşmak her ne kadar iyi ve güzel olsa da umulmayan zamanda söylenen sözün sahibinin başına iş açabileceği ihtimaline karşılık bazen suskunluğun tercih edilmesini teşvik eden “Söz gümüşse sükût altındır” atasözü, Arapçada إِذَا كَانَ الْكَلَامُ مِنْ فِضَّةٍ وَالسُّكُوتُ مِنْ ذَهَبٍ şeklinde ifade edilmiştir (Samir ve Fuad, 2011: 96; Aksoy, 1993: no. 2300).

2.1.2. Din/İnanç

Bu grupta ele alınan ve atasözü olarak verilen ifadeler, daha çok Kur’ân ve hadis kaynaklıdır. Henüz kaynaklarda zikredilmeyen ve atasözü gibi kullanılan bu ifadelerin içeriğini, toplum düzenini kurmak veya korumak, insan haklarına verilen önemini göstermek ve insanoğlunun ruh durumunu olumlu yönden etkilemek gibi konular oluşturmaktadır. Ayrıca bu ifadeler, kaynağını ayet ve hadislerden aldığı için bu ifadelerde kullanılan lafızlar, neredeyse birbirlerinin aynıdır.

Örneğin işleri yolunda gitmeyen bir kişi karamsarlığa kapılır veya Allah’tan ümidini kesebilir. Fakat Allah, rahmeti ve merhameti bol olandır. Umulmayan bir zamanda insanın karşısına farklı şeyler çıkabilir. Bu durumda olan kişiye “Allah bir kapıyı kaparsa diğerini açar” ifadesi söylenir. Bu ifadenin Arapça karşılığı ise إِذَا أَعْلَقَ اللَّهُ بَابًا فَتَحَ بَابًا آخَرَ şeklinde (Samir ve Fuad, 2011: 64; Aksoy, 1993: no. 237).

Yapılan zulümler veya haksızlıklar karşısında Allah'ın hiçbir şeyi ihmal etmediğini, sadece bazı şeyleri çeşitli nedenlerden dolayı ertelediğini, her şeyin hesabını elbet bir gün göreceğini belirtmek için “Allah mühlet verir, ihmâl etmez” sözü kullanılır. Bu söz *إِنَّ اللَّهَ يُمَهِّلُ وَلَا يُهْمِلُ* şeklinde Arapçada mesel haline gelmiştir. Bu mesele Âl-i İmrân Sûresi (...Onlara verdiğimiz fırsat ancak günahlarını arttırmaya yarıyor. Onlar için alçaltıcı azap vardır) ve Ra'd Sûresindeki (...ancak ben inkâr edenleri bir süre serbest bıraktım, sonra da onları yakaladım.) ayetler, kaynak olarak gösterilebilir (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 36; Âl-i 'İmrân, 3/178; Râ'd, 13/32).

Çeşitli sıkıntılara maruz kalan insanoğlu bunların nedenini sorgulamaktan ziyade asıl amacını hatırlamalı ve dünyanın aslında bir imtihan yeri olduğu gerçeğine göre kendisini hazırlamalıdır. Çünkü Kur'ân'da ve Hadislerde pek çok yerde insanoğlunun deneneceği zikredilmiştir. Bakara Sûresinde geçen (*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele!*) (Bakara, 2/155) ayet ve Hz. Peygamber'in (*Müminin hali ne hoştur! Her hali kendisi için hayırlıdır ve bu durum yalnız mümine mahsustur. Başına güzel bir iş geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı geldiğinde sabreder; bu da onun için hayır olur.*) (en-Nevevî, 2001: I/ 210.) hadisi bu durumu açıklayıcı örnekler olarak gösterilebilir. İmtihan edilme olgusu Türk dilinde “Allah sevdiğine dert verir” şeklinde atasözü olarak kullanılırken Arapçada *إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا ابْتَلَاهُ* şeklinde mesel olmuştur (Samir ve Fuad, 2011: 64; Aksoy, 1993: no. 247).

İslâm Dininde niyetin ehemmiyeti oldukça büyüktür. Bunu Hz. Peygamber “Ameller niyete göredir. Herkes sadece niyetinin karşılığını alır. ...” (en-Nevevî, 2001: I/ 91; Müslim, İmâre: 155) hadisinde bildirmiştir. Yani bu hadisten kişinin din ve dünya saadetinin niyetine bağlı olduğu anlaşılabilir. Bu hadisi şerif Türkçede “Ameller niyetlere göredir” şeklinde darb-ı mesel haline gelirken Arapçada *الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ* şeklinde mesel olarak kullanılmaktadır (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 72).

İslâm Dininin üzerinde özellikle durduğu konulardan birisi ise işveren ve işçinin hakları meselesidir. İşverenin işçiye elinden geldiğince iyi davranması hususunda birçok hadisi şerif vardır. Fakat işçinin ücretinin verilmesi hususunda Hz. Peygamber'in zikretmiş olduğu “İşçiye ücretini alın teri kurumadan veriniz” (el-Askalânî, 1989: II/118) hadis-i şerifi Türkçede “Çalışanın hakkını alınının teri kurumadan ver” Arapçada *أَعْطِ الْأَجِيرَ حَقَّهُ قَبْلَ أَنْ يَجْفَ عَرَقُهُ* şeklinde herhangi bir değişikliğe uğramadan mesel olarak kullanılmaktadır (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 35).

İslâm Dini ana kaynaklarında ifrât ve tefritten uzak durmak gerektiği ve güzel olanın orta yolu tutmak olduğunu çokça zikredilmiştir. Örneğin Furkân Sûresi (*Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.*) (Furkân, 25/67) ayeti kerimesi bu durumu en iyi özetleyen örneklerdendir. Fakat orta yolu bulmak anlamında hem Türkçede hem Arapçada darb-ı mesel haline gelen bu ifade, kaynağını sıhhat derecesi zayıf olan “İşlerin en hayırlısı, orta halli olanıdır” hadisinden almıştır. Bu durum Türkçede “İşlerin hayırlısı orta olanıdır”, Arapçada ise *خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا* şeklinde ifade edilmiştir (Samir ve Fuad, 2011: 87).

İnsanoğlu, hayatta olduğu sürece bazı problemlerle karşılaşabilir veya çeşitli sıkıntılara düşer olabilir. Bu sıkıntılar ise bazen insana çok ağır gelebilir ve bilmeden insanı isyana sürükleyebilir. Fakat Kur'ân'da Allah'ın hiçbir kimseye taşıyamayacağı yükü vermeyeceği “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar” (Bakara, 2/286) ayeti kerimesiyle bildirilmiştir. Bu ifade ise Türkçede “Kimse gücünün yetmediğinden sorumlu tutulmaz”, Arapçada *لَا تُكَلِّفُ النَّفْسُ إِلَّا وُسْعَهَا* şeklinde mesel haline gelmiştir (Samir ve Fuad, 2011: 64).

Akıllı kişi, işlerinde tedbirli ve ihtiyatlı olmalıdır. Eğer aldatılmış veya gaflet halinde bir yanlışa düşmüşse ikinci kez aynı hatayı yapmamalıdır. Bu durum Türk dilinde “Mümin bir delikten iki defa sokulmaz” şeklinde, Arapçada ise *لَا يُدْعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ* şeklinde mesel olarak kullanılmaktadır. Bu meselin kaynağı Hz. Peygamber'in “Mümin, bir delikten iki kere sokulmaz” (es-San'ânî, 2006: II/480) hadisi şerifidir (Samir ve Fuad, 2011: 93).

Temizlik kişilerin hayatını rahat bir şekilde idame edebilmeleri için olmazsa olmazlardandır. İslâm Dininin temizliğe verdiği önem de herkesçe malumdur. Bu konuda Hz. Peygamber de “Temizlik imanun şartlarından... ” (el-Kuşeyrî, 2014: II/5) diyerek temizliğin önemine vurgu yapmıştır. Bu hadisi şerif Türkçede “Temizlik imandandır”, Arapçada *النَّظَافَةُ مِنَ الْإِيمَانِ* şeklinde darb-ı mesel olmuştur (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 23).

Kişi, zorda kalınca daha fazla sıkıntı çekmesin diye yasak olan bazı şeylere ölçüsünce müsaade edilmiştir. Bu durum, “Zaruretler, memnu‘ olan şeyleri mübah kılar.” kaidesinden hareketle Türkçede “Zaruretler yasakları mübah kılar” (Mecelle, madde: 21) Arapçada ise الصَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ şeklinde darb-ı mesel haline gelmiştir (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 58).

2.2. Lafızlardaki Farklılıklar

Zaman içerisinde anonimleşen atasözlerinin bir kısmı hariç çoğunun hangi durumlarda ve hangi şartlarda söylendiği net bir şekilde bilinmemektedir. Her ne kadar hem Türk hem de Arap atasözleri için bazı hikâyeler anlatılmış olsa da içerisinde özellikle herhangi bir ismin zikredilmediği atasözleri için anlatılan hikâyelerin doğrulukları tartışmaya açıktır. Dolayısıyla atasözlerinde kullanılan lafızlardaki farklılığı cinas, temsil vb. gibi belirli bir sebebe bağlamak uygun olmayacaktır. Fakat bu farklılıklar, ana hatlarıyla yaşanan coğrafyanın gölgesinde meydana gelen yaşanmışlıkların tesiri şeklinde gruplandırılabilir.

2.2.1. Coğrafi Şartlar Ekseninde Yaşanmışlıklar

Kıymet veya vefa bilmeyen kişilerin kendilerine yapılan iyilikler karşılığında kötülük yaptıkları veya ihanet ettikleri zamanki durumu anlatmak için Türkçede “Besle kargayı oysun gözünü” atasözü kullanılır. Bu atasözünün Arapça karşılığı, سَمِّنْ كَلْبَكَ يَا كَلْبُكَ (Besle köpeğini yesin seni) şeklindedir. Birinde ihanet veya kötülük eden karga birinde ise köpektir. Buradaki kelime seçiminde atasözlerinin arka planında yatan yaşanmışlıklar veya yaşanmışlık olma ihtimalleri yatmaktadır (Meydânî, 1961: I/145; Samir ve Fuad, 2011: 69).

Türkçede birbirlerine çok benzeyen iki kişiyi anlatırken kullanılan “Bir elmanın yarısı gibi” sözü, Arapçada بِالنَّمْرَةِ بِالنَّمْرَةِ (Hurmanın hurmaya benzemesi gibi ona benziyor) şeklinde ifade edilmiştir. Buradaki farklılık elma ve hurma kelimelerindedir. Lafızdaki bu farklılığın sebebi her iki milletin de yaşadıkları yerlerde çokça yetişen veya çeşitli sebeplerle oldukça fazla kullanılıyor olmalarından kaynaklanabilir. Bu örnek, yaşanan coğrafyanın atasözlerinde kullanılan lafızlar üzerindeki etkisini en güzel şekilde gösteren örneklerdendir (Meydânî, 1961: I/386).

Küçük şeylerin birikmesi sonucu büyük bir şeye sahip olunabilir gibi anlamlarda kullanılan “Damlaya damlaya göl olur” atasözüne karşılık olarak Arapçada parçalar birikince mal varlığı artar anlamında التَّمْرَةُ إِلَى التَّمْرَةِ تَمْرٌ (Hurma, hurmaya (eklenince) birçok hurma olur) meseli kullanılmıştır. Bu örneklerde görüldüğü üzere yaşanan farklı çevreler atasözlerinin lafızlarına tesir etmiştir. Türklerin geçmiş dönemlerden beri suya kutsallık atfetmeleri ve yaşam alanlarını genelde su kenarlarında kurmuş olmaları; Araplar’ın ise yaşadıkları bölgelerde hurmanın bol olması tercih sebebi olabilir (Meydânî, 1961: I/137; Aksoy, 1993: no. 851).

Yunus Emre, “Söz ola kese savaşı- Söz ola kestire başı-Söz ola ağulu aşu-Bal ile yağ ede bir söz.” diyerek dilin yani sözün ne derece önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi ağızdan çıkan bir söz olumlu veya olumsuz birçok sonuç doğurabilir. Bu yüzden kişinin konuşurken dikkatli olması hususunda hemen hemen bütün dillerde uyarı veya tavsiye niteliğinde birçok söz söylenmiştir. Bunlardan bir tanesi de “Dil yarası kılıç yarasından keskindir” atasözüdür. Bu atasözü Arap dilinde وَخَرُّ اللَّسَانِ أَحَدٌ مِنَ وَخْرِ السِّتَانِ (Mızrak yarası dil yarasından daha keskindir) şeklinde ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere Türkçede kılıç, Arapçada mızrak kullanılmıştır. Buradan önceki dönemlerde Türklerin kılıçla, Arapların ise mızrakla daha fazla ilişki içerisinde olduğu sonucuna varılabilir (el-Bustânî, 2015: 62).

Türkçede karakteri bozuk olan veya insanlık değerlerinden yoksun olan bir kişi için en güzel kıyafetleri de giyse en üst makamlara dahi getirilse herhangi bir değer kazanamaz anlamında “Eşeğe altın semer vursan da eşek yine eşektir” atasözü kullanılır. Bu atasözünün Arap dilindeki karşılığı الْكَلْبُ كَلْبٌ وَلَوْ طَوَّقَتْهُ بِالذَّهَبِ (Köpeğe altın tasma da giydiren, köpek köpektir) ve الْقَرْدُ قَرْدٌ وَإِنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ (İpek giyse bile maymun maymundur) meselleridir. Türk Halk Edebiyatında daha çok aşağılama için kullanılan eşek kelimesi yerine Arapların yükledikleri aşağılama anlamından dolayı köpeği ve yaşadıkları çevredeki bolluktan dolayı maymunu tercih etme olasılıkları ihtimal dâhilindedir (Bâşâ, 2014: 384; Aksoy, 1993, no:1151).

Bazı insanların kendilerine ait mekânlarda mutlu hissettiklerini, kıymet taşıdıklarını ve sözlerinin etkin olduklarını anlatmak için Türkçede kullanılan “Her horoz kendi çöplüğünde öter” atasözünün Arapça

karşılığı ise كَلْبٍ بِبَابِهِ نَبَّاحٍ (Her köpek kendi kapısında ürür) şeklinde mesel olmuştur. Her iki dilde de aynı durum farklı lafızlarla ifade edilmiştir. Atasözünde kullanılan hayvanların her ikisi de sınırlı alanlarda hüküm süren hayvanlardır. Bir nevi her iki hayvanda küçümseme anlamında kullanılmıştır (Meydânî, 1961: II/135; Aksoy, 1993: no. 1412).

Türk dilinde kötülük yapan bir kişinin yaptığı şeyler anlatılırken kendisinden bahsedilen mekâna gelmesi ve bu kişilere karşı tedbirli olunması gerektiği anlamında kullanılan “*İti an çomağı hazırla*” atasözünün Arapçadaki karşılığı إِذَا ذَكَرْتَ الذَّنْبَ فَأَعِدْ لَهُ الْعَصَا (Kurdu andığında sopayı hazır et) şeklindedir. Aynı anlamı taşıyan bu atasözlerindeki farklılık it ve köpek lafızlarıdır. Kurdu Türk kültüründeki ehemmiyeti oldukça fazla olduğu için burada yerme anlamında köpek lafzı kullanılmıştır. Fakat kurt, Arap toplumlarında hayvanlara zarar veren ve hilekâr bir hayvan olarak görüldüğü için bu türdeki bir meselde tercih sebebi olmuştur (Meydânî, 1961: I/88; Aksoy, 1993: no. 1591).

İnsanlar mutlu iken etrafında çok arkadaş olur. Fakat sıkıntı anında herkes uzaklaşır. Tam da bu zamanda gerçek dost meydana çıkar. Bu durumu anlatmak için Türkçede “*Dost kara günde belli olur*” atasözü kullanılır. Araplar ise bu durum karşısında الدَّوْصِيقُ فِي وَقْتِ الضِّيقِ (Dost dar vakitte belli olur) şeklinde bir mesel kullanırlar. Buradaki farklılık, kara gün ve dar vakit diye zikredilen zaman dilimleri ile alakalıdır. Türk kültüründe kara lafzına hem azamet hem de kötü ve dar anlamları yüklenmiş ve bu atasözünde kelimeye yüklenen ikinci anlam tercih edilmiştir. Fakat Araplarda dar vakit daha genel bir mana olduğu için bu meselde tercih sebebi olmuştur (el-Bustânî, 2015: 28; Aksoy, 1993: no. 1614; Yüksel ve Yılmaz, 1993: 9).

Zor durumda olan bir kişinin kendisinden yardım umduğu karakersiz veya aşağılık kimseye işi bitinceye kadar övgüler dizmesi anlamında Türkçede “*Köprüden geçinceye kadar ayıya dayı derler*” atasözü kullanılır. Bu atasözünün Arapçadaki karşılığı إِذَا كَانَ لَكَ عِنْدَ الْكَلْبِ حَاجَةٌ فَقُلْ لَهُ يَا سَيِّدِي! (Eğer köpekten bir ihtiyacın olursa ona: Ey Efendim! de) şeklinde mesel haline gelmiştir. Buradaki farklılık ayı ve köpek kelimelerindedir. Türkçede ayıya yüklenen anlam Arapçada köpeğe yüklenmiştir ve her iki hayvan da yerilmiştir. Türkler, karakersizlik veya kabalık halini ayı ile simgelerken; Araplar, çoğu atasözünde olduğu gibi yergi ifadelerinde köpek lafzını kullanmışlardır (Samir ve Fuad, 2011: 91; Aksoy, 1993: no. 1884).

Kötü huylu insanlarla arkadaşlık yapan kimse, farkında olmasa dahi onlardan etkilenir ve bazı kötü huylar edinir. Bu durumu anlatmak için Türkçede “*Üzüm üzüme baka baka kararır*”, Arapçada ise اللَّفَّاحَةُ الْعَفْنَةُ تُفْسِدُ جِيرَانَهَا (Çürük elma yanındakileri de çürütür) meseli kullanılmıştır. Türk kültüründe üzümün yeri oldukça geniştir ve atasözünde bir salkımdaki üzüm tanelerinin birbirlerine olan yakınlığından dolayı etkilenmenin kaçınılmaz olduğu ifade edilmiştir. Bu durum Arapçada ise Arap kültüründe önemli bir yere sahip olan elma ile ifade edilmiş ve birbirine yakın olan elmaların birbirini etkileyeceği dile getirilmiştir (Samir ve Fuad, 2011: 91; Aksoy, 1993: no. 2467).

Ölüm veya felaket içerikli haberler, çabuk yayılır anlamında kullanılan “*Kara haber tez duyulur*” atasözünün Arap dilindeki karşılığı خَبْرُ السُّوءِ يَنْتَقِلُ بِسُرْعَةٍ (Kötü haber hızlıca yayılır) şeklindedir. Bu kullanımlardaki farklılık kara ve kötü kelimelerindedir. Kara kelimesi, Türkçede kendisine yüklenen mecaz anlamdan, kötü kelimesi ise Arapçada daha genel bir anlam içerdiği için tercih edilmiştir denilebilir (Yüksel ve Yılmaz, 1993: 17; Aksoy, 1993: no. 1901).

Türkçede kişinin yaptığı veya emek verdiği işi kusurlarına rağmen sevdiğini anlatmak için kullanılan “*Kuzguna yavrusu şahin/anka görünür*” atasözünün Arap dilindeki karşılığı الْفَرْدُ فِي عَيْنِ أُمِّهِ غَرَالٌ (Maymun, annesinin gözünde ceylandır.) meselidir. Türkçe atasözündeki kuzgun ve şahin/anka benzetmesine karşılık, Arapçada maymun ve ceylan benzetmesi kullanılmıştır. Bu atasözlerindeki tercih durumunda hayvanlara yüklenen güzellik veya çirkinlik gibi anlamların yanında yaşanan coğrafyada bulunan hayvanların çokluğunun etkin olduğu söylenebilir (Bâşâ, 2014: 194; Aksoy, 1993, no:1951).

Kolay ve emeksiz bir şekilde elde edilen şeylerin elden daha kolay çıkacağı anlamında kullanılan “*Selden gelen suya gider*” atasözüne karşılık olarak Arap dilinde مَالٌ تَجْلِبُهُ الرِّيحُ تَأْخُذُهُ الرِّيحُ (Rüzgârın getirdiği malı fırtına götürür.) meseli kullanılmıştır. Burada da yine Türklerin tarih boyunca yerleşim içim su kenarlarını seçmesi ve suya kutsiyet atfetmesi, birçok atasözünde olduğu gibi burada da su ve benzeri lafızların kullanılmasına sebep olmuştur. Çöl ikliminde yaşayan, sürekli rüzgâr ve fırtınaya maruz kalan Araplar ise aynı durumu rüzgâr ve nev’inden olan doğa olayları ile anlatmıştır. Her iki

millet de aynı durumu yaşadıkları coğrafyalarda öne çıkan doğa olayları ile ifade etmiştir (Bâşâ, 2014: 412; Aksoy, 1993, no:1379).

Türk dilinde, herhangi bir davranışı kendisine pahalıya mal olan kişinin benzer bir durum karşısında oldukça dikkatli davranması anlamında kullanılan “*Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer*” Arapçada *مَنْ قَرَصَتْهُ الْحَيَّةُ خَافَ مِنَ الْحَبْلِ* (Yılanın soktuğu kişi, ipten korkar) şeklinde kullanılmıştır. Aynı durumu anlatmak için kullanılan atasözlerinde süt-yoğurt ve yılan-ip kelimeleri kullanılmıştır. Birisinde içerik ilişkisi; diğesinde şekil ilişkisi ele alınmıştır (Bâşâ, 2014: 429; Aksoy, 1993, no:2330).

Kişinin uzmanlığını kullanarak diğer insanlara faydalı olması fakat bu uzmanlığını kendi faydasına fırsat bulamadığı durumlarda kullanılan “*Terzi kendi söküğünü dikemez*” atasözüne karşılık olarak Arapçada *طَبِيبٌ يُدَاوِي النَّاسَ وَهِيَ عُرْيَانَةٌ* (Kendisi çıplak olduğu halde iğne gibi insanları giydirir) ve *دَوَّى النَّاسَ وَهُوَ عَلِيلٌ* (Doktor, kendisi hasta olduğu halde insanları tedavi eder) olmak üzere iki mesel kullanılmıştır. Bu mesel örneklerinde de Türklerin dokumacılığa verdiği önemin veya atasözünün ne zaman söylendiği bilinmemekle beraber Arap toplumunda yaygın olan bitkisel tedavilerin rolü olduğu söylenebilir (Meydânî, 1961: I/88; Aksoy, 1993: no. 2408).

Bir kişi, ne kadar güçlü veya soylu olursa olsun eğer gücünü kullanmayıp tembellik yapıyor ise daha az gücü olan ve çalışan bir kişinin tercih sebebi olması anlamında kullanılan “*Yatan aslandan gezen tilki yeğdir*” atasözünün Arapça karşılı *كَلْبٌ حَيٌّ خَيْرٌ مِنْ أَسَدٍ مَيِّتٍ* (Yaşayan köpek, ölü aslandan hayırlıdır) şeklindedir. Türklerde işe yarayan tilki, Araplarda ise köpek, yatan veya ölü aslana tercih edilmiştir. Bunun sebebi ise normal şartlarda her iki kültürde de kötü anlamlar için kullanılan tilki ve köpek ikilisinin işe yaramaları durumunda tercih sebebi olmalarıdır (Bâşâ, 2014: 384; Aksoy, 1993, no:2537).

4. SONUÇ

Belli bir birikimin veya tecrübelerin ürünleri olan, bazılarının söyleyeni bilirse dahi zamanla anonimleşen ve halka ait olan atasözleri, içerisinde geçen lafızlar sayesinde çeşitli toplumlar hakkında kültürel bilgiler içeren sözlü ve yazılı belgelerdir. Birçok yaşanmışlığın birkaç lafızla ifade edildiği atasözleri hakkında hem Arap hem de Türk kültüründe yaşanmış ve yaşanması imkân dâhilinde olan çeşitli hikâyeler vardır. Bu yaşanmışlıklar ise atasözünde kullanılan lafızlarda bazen benzerliklere bazen de farklılıklara sebep olmuştur.

Arap ve Türk atasözlerinde kullanılan lafızlardaki benzerliklerin sebebi, insanî değerler/evrensel temalar ve inanç olmak üzere iki ana başlık altında ele alınabilir. Yani sadece Arap ve Türk kültüründe değil, dünyanın neresinde olursa olsun bazı istisnai durumlar haricinde sevinmeye, ağlamaya, üzölmeye ve huzur içerisinde yaşamaya yönelten etkenler hemen hemen aynıdır. “*Göz renkleri farklı olsa da gözyaşları aynı renktir*” sözü, bu durumu en iyi anlatan ifadelerdendir. Dolayısıyla bu gibi durumları anlatan atasözü lafızlarındaki benzerlik kaçınılmazdır. Ayrıca bu grupta verilen atasözlerinin klasik kaynaklarda yer almaması da modern dünya ile birlikte kültürlerarası etkileşimin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. İkinci sebep olarak zikredilen ve daha düzenli bir toplum inşa edilmesini amaçlayan inanç/din kaynaklı olup atasözü gibi kullanılan ifadelerde geçen lafızlar neredeyse birbirlerinin aynısıdır.

Her iki dilde de aynı durumu farklı lafızlarla anlatan atasözlerine bakıldığında bu tür atasözlerinde kullanılan farklı kelimelerin, toplumun alışlagelmiş değerleri çerçevesinde şekillendiğini söylemek veya sadece mitlerle ilişkilendirmek uygun olmayacaktır. Çünkü çoğu zaman iyi bir şeyi temsil eden bazı varlıklar, bazen kötü durumları anlatmak için kullanılmışlardır. Dolayısıyla bu farklılıkların yaşanılan çevre ekseninde meydana gelen yaşanmışlıklardan kaynaklandığı söylenebilir.

İçerisinde herhangi bir özel ismin zikredilmediği atasözlerinin nerede, ne zaman veya kimler tarafından söylendiği tartışmaya açıktır. Bu durum lafız yönüyle birbirine benzeyen atasözleri grubunda yer alan evrensel temalar için de geçerlidir. Fakat din/inanç kaynaklı atasözlerinin çıkış yeri hakkında şüphe olmadığı için şu tarihten sonra kullanılmıştır şeklinde bir bilgiye ulaşma ihtimali vardır. Aynı durumu anlatmak için farklı lafızların kullanıldığı atasözlerinde ise içerisinde kullanılan lafızlardan dolayı atasözünün söylendiği bölgeye ulaşma ihtimali vardır. Örneğin ölkelerin coğrafi ve kültürel özellikleri iyi bilinirse içerisinde hurma, maymun, deve, köpek, rüzgâr ve fırtınanın çokça kullanıldığı atasözlerinin

Araplara; su, sel, at, kurt, eşek, karga, elma ve yoğurt gibi kelimelerin çokça kullanıldığı atasözlerinin ise Türklere ait olduğu sonucuna ulaşılabilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ‘ÂBÎDÎN, A. (1956). *el-Emsâl fi’n-Nesri’l-‘Arabî’l-Kadîm*. Kâhire: Dâru Mısır.
- AKSOY, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- BÂŞÂ, A. T. (2014). *el-Emsâlu’l-‘Âmmiyye*. Kâhire: Müessesetü Hindâvî.
- el-BUSTÂNÎ, Y. (2015). *Emsâlu’ş-Şark ve’l-Ğarb*. Kâhire: Müessesetü Hindâvî.
- DEMİRAYAK, K. (2009). *Arap Edebiyatı Tarihi- I Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- DURMUŞ, İ. (2004) “Mesel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/293-297. Ankara: TDV Yayınları.
- Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. (1989). *Telhîsü’l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi’r-Râfi’iyyi’l-Kebîr*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye.
- Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. (2014). *Sahîhi Müslim*, thk. Merkezu’l-Buhûs ve Tekniyyetu’l-Ma’lûmât. 8 Cilt. Kâhire: Dâru’t-Te’sîl.
- Ebü Hilâl el-Askerî, el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. (1988). *Cemheretu’l-Emsâl*. thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrâhim ve Abdulmecîd Katâmiş. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Fikr.
- Ebü İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San‘ânî. (2006). *Sübülü’s-Selâm*. thk. el-Elbânî ve Ebü Abdurrahman Muhammed Nâsiruddin. 5 Cilt. Beyrût: Mektebetü’l-Me‘ârif.
- EMÎN, A. (2012). *Feyzu’l-Hâtır*. Kâhire: Müessesetü Hindâvî.
- Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed. (2008). *el-Kâmûsu’l-Muhît*. thk. Enis Muhammed eş-Şâmî ve Zekeriyâ Câbir Ahmed. Kâhire: Dâru’l-Hadîs.
- HALÎTÎM, L. (2017). *Emsâlu’ş-Şa‘biyyetu’l-Cezâiriyye beyne’t-Teessür ve’t-Te’sîr*. Misîle: Dâru Kirdâde.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. (1980). *Lisânü’l-‘Arab*. thk. Ahmed Fâris. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır.
- İPEK, M. S. (2014). “Türk Atasözleri ve Deyimleri ile Eşanlımlı Arap Meselleri”. *Ekev Akademi Dergisi* 60, 187-196.
- KATÂMÎŞ, A. (1988). *el-Emsâlu’l-‘Arabiyye*. Dımaşk: Dâru’l-Fikr.
- Meydânî, Ebü’l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm en-Nîsâbüri. (1961). *Mecma‘u’l-Emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Ma‘rife.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. (2001). *Riyâzu’s-Sâlihîn*. çev. M. Yaşar Kandemir vd. İstanbul: Erkam Yayınları.
- SAKAOĞLU, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- SAMİR M. ve FUAD A. (2011). *Modern Arap Dilinde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Cantaş Yayınları.
- SUÇİN, M. H. (2013). *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Süyûtî, Ebü’l-Fazl Abdurrahmân Celâlüddîn. (2004). *Mu‘cemu Mekâyisi’l-‘Ulûm fî’l-Hudûd ve’r-Rusûm*. thk. Muhammed İbrâhîm ‘Ubbâde, Kâhire: Mektebetü’l-Âdâb.
- YÜKSEL A. ve YILMAZ M. L. (1993). *İngilizce-Türkçe-Arapça Sözlük (Atasözleri ve Deyimler)*. Ankara: Birleşik Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The word "proverb" (-امثال-ج- مثل-), which is considered one of the examples of scientific prose in Arabic literature and derived from the root letters of m-s-l, is used in dictionaries means like as "to resemble, resemble, mean, express, liken, example, quality, adjective, parable or example". Proverbs are both an indirect characteristic of a nation's way of life and lifestyle, as well as a mirror that reflects the social, cultural and spiritual structure, nature and character of the nation to which it belongs. Among the literary genres, some of the parables that directly interpret the feelings, consciousness and belief of the human have occurred as a result of bitter and sweet events, historical events, disasters, sorrows or happiness. Therefore, it can be said that these words are the product of a vast experience or experience.

At the beginning of the necessary conditions for any phrase to be a proverb, it must be separated from its owner and become a property of the society. It is one of the most important features that distinguishes proverbs from other phrases that the wording is short and the meaning is correct and stereotyped. When the subject is viewed from this perspective, the parable is "anonymous, which is mostly used to explain and exemplify the original state, which reflects the thoughts of the ancestors based on their experiences and observations over the centuries, in a way that includes advice and judgment with unchanging and clichéd concise words; is the essence of essence". Arabic proverbs can be handled under three main headings as mujaz, qiyas and superstition. Some of researchers have discussed the Arabic proverbs under six headings in terms of their emergence or first use: fables arising from an event, fables narrated about a proverbs, proverbs arising from the Qur'an, proverbs arising from hadiths, proverbs arising from similes, and proverbs that are originally allusions. The Arabic proverbs can be classified in terms of time as the proverbs of the Jahiliyyah and the Islamic period.

Not only people who are famous for their different features or aspects, but also many animals, plants, mountains, various places and cities have been the subject of Arab tales with their prominent aspects. For example, lion courage, cheetah hunting, camel tyranny, wolf enmity, rooster stupidity, hedgehog insomnia, snake and crocodile cruelty, fox cunning, ant hoarding and crow have been mentioned abundantly as animals symbolizing patience. Plants have been used as elements that symbolize hardness and softness according to their type, sweetness and bitterness according to taste, and fertility according to the income obtained. When we look at the parables/proverbs expressed in different languages, it can be said that almost all of them are very similar to each other. In this case, one's mind is "Which word is older, where is the source of this word, which nation was influenced by which, or why this similarity?" such questions arise. But first of all, it should be known that it is not known in which period the proverbs were said, how old they are or where they belong, except for the proverbs in which a certain person, place or object is not mentioned. Intercultural interaction, on the other hand, is an ongoing situation for social, commercial or military reasons. Therefore, affection and influence is inevitable.

Human beings, who have taken on various moods in their daily life, have transferred these feelings or experiences to the next generations, sometimes with the aim of praising, vilifying or giving advice verbally. Since the parables made through language and become anonymous over time express common feelings such as faith, joy, sadness, anxiety, friendship and enmity, wherever they are mentioned, they are similar to each other in terms of words, and it would not be wrong to say that they are the same. Although it is difficult, it is possible to deal with the similarity in the words used in the proverbs/proverbs under the title of parables that occur under the shadow of human values or universal themes and belief. Except for some of the proverbs that became anonymized over time, it is not known clearly in which situations and under what conditions most of them were said. Although some stories have been told for both Turkish and Arabic proverbs, the accuracy of the stories told for the proverbs in which no particular name is mentioned is open to debate. Therefore, the difference in the words used in the proverbs is pun, representation, etc. It would not be appropriate to attribute it to a specific reason such as However, these differences can be grouped as the effect of experiences that occur in the shadow of the geography lived in.

The reason for the similarities in the words used in the Arabic and Turkish proverbs can be discussed under two main headings: human values/universal themes and belief. In other words, not only in Arab and Turkish culture, but also in any part of the world, except for some exceptional cases, the factors that lead to happiness, crying, sadness and living in peace are almost the same. The phrase "Even though the

eye colors are different, tears are the same color” is one of the expressions that best describes this situation. Therefore, the similarity in the words of the proverbs describing such situations is inevitable. In addition, the fact that the proverbs given in this group are not included in the classical sources shows that intercultural interaction with the modern world is inevitable. The words mentioned as the second reason and used as proverbs that originate from belief/religion aiming to build a more orderly society are almost the same. Considering the proverbs that describe the same situation with different words in both languages, it would not be appropriate to say that the different words used in such proverbs are shaped within the framework of the customary values of the society or to associate them only with myths. Because some entities, which often represent a good thing, are sometimes used to describe bad situations. Therefore, it can be said that these differences arise from the experiences that occur in the axis of the living environment. If the geographical and cultural characteristics of the countries are well known, it can be concluded that the proverbs in which used monkeys, camels, dogs, winds and storms are widely used belong to the Arabs and such as water, flood, horse, wolf, donkey, crow, apple and yogurt are used belong to the Turks.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021 14(2) E-ISSN-2148-9289

CUMHURİYET DÖNEMİ HÜSÜN-KUBUH TARTIŞMALARI

Republic Period Husn-Qubh Discussions

ABDURRAHMAN ATALAY

*Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kalam
Anabilim Dalı*

*Doctoral Student, Atatürk University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic
Sciences, Department of Kalam*

atalay29@hotmail.com

0000-0001-8404-1528

Atıf/©: Atalay, Abdurrahman (2021).Cumhuriyet Dönemi Hüsün-Kubuh Tartışmaları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 304-315.

Citation/©:Atalay, Abdurrahman (2021). Republic Period Husn-Qubh Discussions, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 304-315.

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma Makalesi*
Geliş Tarihi-Received Date : *15.06.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *11.02.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *304-315*
Doi : *10.46790/erzisosbil.938752*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

CUMHURİYET DÖNEMİ HÜSÜN-KUBUH TARTIŞMALARI

Republic Period Husn-Qubh Discussions

ABDURRAHMAN ATALAY

Öz:

Cumhuriyet dönemindeki hüsün-kubuh tartışmaları, geleneksel dönemle benzerliklerinin yanı sıra farklı veçheleri öne çıkan bir tartışmadır. Klasik dönemde mesele marifetullah, fetret ehli, adalet ve hikmet gibi meseleler bağlamında ele alınmış ve çözüm arayışları da vahiy merkezli gelişmiştir. Yakın dönemde ise marifetullah ve fetret ehli gibi belirleyici unsurların dışına taşan bir bakış açısı geliştirilecek ve mesele daha çok bir ahlâk ve hukuk konusu olarak görülecektir. Bu sayede Batı'nın değer ve normlarına intikal ve uyum imkânı bulunacaktır. Tartışmaların bu istikamette şekillenmesinde pozitivist ve maddeci tercihlerde bulunan siyasi merkezin akılcı ve bilimci yaklaşımlarının önemli etkisi olmuştur. Bu tavra karşılık dönemdeki âlim ve mütefekkirlerin meseleyi temellendirme şekilleri ise tartışmanın çerçevesini teşkil etmektedir. Çalışmamızda çeşitli saiklerin etkisiyle farklı bir gelişme seyri gösteren yakın dönem hüsün-kubuh tartışmalarını genel anlamda irdelemek istedik. Bu sayede Cumhuriyet Türkiye'sinde bir şeyin hangi unsurlar üzere iyi-kötü, güzel-çirkin veya faydalı-zararlı şeklinde kategorize edildiğini anlamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hüsün, kubuh, akıl, din, bilim

Abstract:

Husn-qubh debates in the Republican period are similar to the traditional period, but they also have different aspects. In the classical period, the issue will be discussed in the context of issues such as marifetullah, fetret ehli, justice and wisdom. The search for a solution to the problem will also develop in the center of revelation. In the recent time, a perspective that goes beyond the determining factors such as marifetullah and fetret ehli will be developed. Thus, the issue will be handled more as a matter of morality and law. In this way, it will be possible to transition and adapt to the values and norms of the West. The rational and scientific approaches of the political center, which makes positivist and materialist choices, will have an important effect on shaping the debates in this direction. In response to this attitude, the way in which the scholars and thinkers of the period base the issue will form the framework of the discussion. In our study, we wanted to examine the recent husn-qubh discussions in general, which show a different course of development due to various motives. Thus, we will try to understand through which factors something is categorized as good-bad, beautiful-ugly and useful-harmful in Turkey during the Republican era.

Keywords: Husn, qubh, mind, religion, science

ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Klasik dönemde hüsün-kubuh mevzusu, bir taraftan kelâmî diğer taraftan da hukukî ve ahlâki bir mesele olarak ele alınmıştır. Kelâm kitaplarında Allah'ın ve kulların fiilleri, kaza-kader ve nübüvvet bahislerinde kendine yer bulurken hukukî alanda aklın yetki ve sınırları bağlamında ahkâm ve teklif konularında değinilmiştir.(Çelebi, 1998/1999:55; Bardakoğlu,1987:59). Kelâmî kaynaklarda Allah'ın fiillerinin bütünüyle hüsün olduğunda ittifak söz konusu olduğundan tartışma büyük oranda kulların fiilleri ve peygamberliğin lüzumu çerçevesinde neşvünema bulmuştur. Ayrıca meselenin kelâmın en önemli bilgi kaynakları olan akıl ve vahiy tartışmalarıyla birlikte mütalaa edilmesi, mevzunun epistemolojik yönüne de kuvvetle işaret etmektedir.

Bu noktada hüsün-kubuh meselesini ele almadaki amacımız klasik kaynaklar çerçevesinde konuyu tartışmaktan ziyade bu tartışmalardan haberdar bir şekilde cumhuriyetle birlikte aldığı yeni seyri takip etmektir. Bundan dolayı meselenin klasik dönemdeki işleniş şekline mümkün merteye özet bir şekilde yer verirken yakın dönemdeki durumuna ağırlık vermeye çalıştık. Özellikle konuyu Cumhuriyetin kurucu kadrolarının pozitivist ve seküler tutumu ve bu tutumun dönemin âlim ve mütefekkirleri üzerindeki etkisini hesaba katarak ele almaya gayret ettik.

1. GİRİŞ

Bir şeyin mahiyetine dair güzel-çirkin cinsinden yapılan değerlendirmelerin aklı mi yoksa dinî mi olduğu hususu kelâmî gelenekte önemli bir tartışmadır. Fiil ve hadiselerin veya da varlıkların kemal ve noksan sıfatlar taşıyıp taşımadığı ve maksada uygun olup olmadığıyla alakalı değerlendirmelerin akli olduğunda hemfikir olan kelâm ekolleri, fiillerin dünya ve ahiretteki karşılıkları açısından yaptıkları değerlendirmelerinde ihtilaf etmişlerdir. Bu çerçevede dünyada methe ahrette sevaba vesile olan fiiller hüsün, dünyada kınanmaya ahrette de azaba sebep olan fiiller ise kubuh diye tanımlanmış ve bu tür fiillerin aklen mi yoksa şer'en mi bilinebileceği hususu tartışmaların mihenk noktasını teşkil etmiştir. (Cürcânî, 2015b:312; Beyzâvî, 2014:212; İzmirli, 1332: 95)

Geleneksel dönemde hüsün ve kubuh tartışmaları esasında fetret ehlinin durumu ve dolayısıyla marifetullah meselesi çerçevesinde cereyan eden ve şekillenen tartışmalardır. Bu yönüyle Allah'ı tanımak akıl ile elde edilir, fakat din ile vacip olur diyen Eş'ariler, aklın hiçbir dini vazifeyi zorunlu kılmadığını savunmaktadır. (Cürcânî, 2015a:336) Bu çerçevede Eş'ariler, eşyanın zatı itibarıyla iyi veya kötü olmadığını, bir şeyin iyi veya kötü olmasının Allah'ın emir ve nehyine göre şekillendiğini vurgulamışlardır. (Teftâzânî, 2019:592) Hüsün ve kubuhta belirleyici olanın din olduğunu aklın ise ilahi hitabı anlamaya yarayan bir araç konumunda bulunduğunu dile getiren Eş'arî âlimleri, fetret ehlinin dini hükümlerden mesul olamayacağını da özellikle belirtirler. (Çelebi, 1999:60,62)¹ Akılla bu âlemin yaratıcısının bilinebileceğini düşünen Mâtürîdîlere göre bir şeyin iyi veya kötü olduğunun idrak edilmesinde akılla birlikte insan tabiatı da etkindir. Bununla birlikte aklın çelişkili durumlarla karşılaşacağını ve bu durumların da ancak peygamberlerin bildirdikleriyle aşılabileceğini düşünmüşlerdir. Bu çerçevede Mâtürîdîlere göre iyiliği ve kötülüğü akıl yoluyla bilinen hususlarda aklın, şüpheli ve itibarî olan ve aklın yeterli olmadığı hususlarda ise şeriatın esas kabul edilmesi gerekir.(Mâtürîdî, 2002:251-253)Mâtürîdîler, gerek bu yaklaşımlarıyla gerekse teklifin akıl yoluyla değil, ilahi emirle vacip olduğunu savunmalarıyla Mu'tezilî bakıştan ayrılmaktadır. (Çubukçu,1964:59-60) Bununla birlikte Allah'ın bir şeyi güzel olmasından dolayı emrettiğini savunan Mâtürîdîler, güzel bir şeyden dolayı ahrette mükâfat verilmesine aklın değil dinin hükmedeceğini ve aklın bu tür hususlarda aciz olduğunu ifade ederek Eş'arî/Selefi görüşe yaklaşırken şer'i hükmün olmadığı hususlarda aklın hüsün ve kubhu idrak edebileceğini ve bundan dolayı fetret ehlinin belli bir tecrübe zamanı geçirmesi kaydıyla Allah'ı bilmekle mesul olacağını belirtmekle de Eş'arî/Selefi düşünceden farklı bir noktada durmuşlardır.(Bilmen, 1962:90) Şeriatın önce Allah'ın aklen bilinmesinin icap ettiğini söyleyen Mu'tezile ise, bir şeyin hüsün mü yoksa kubuh mu olduğunun akılla bilinebileceğini savunur.(Kadî Abdulcebbar, 2013:114,118) Mu'tezile meseleye hadiseler arasındaki sebep-sonuç bağlantısını göz önünde bulundurarak yaklaşmakta ve Allah'ın hikmeti icabı

¹ Selefilere de hüsün-kubuhun şer'i olduğunu ifade ederek Eş'arilerle benzer görüşleri paylaşmışlardır. (Çelebi, 1999:60, 62)

her şeyi bir sebebe binaen var ettiğini savunmaktadır. İşte akli tam da burada devreye sokacak olan Mu'tezile, aklın sebepleri bulmaya ve bir şeyin iyi veya kötü mü olduğunu tayin etmeğe muktedir olduğunu söyler. Bu bakışa göre şeriat, aklın bulduğu iyi ve kötü şeyleri tespate yarar. Bununla birlikte hüsün ve kubhun bedihî/zarûrî bir şekilde idrak edildiği durumlar olduğu gibi nazarla da idrak edildiğini düşünen Mu'tezile, şeriatın ise aklın kavrayamadığı noktalarda yol açıcı bir mesabede olduğunu belirtmiş ve böylelikle meselenin epistemolojik yönüne dikkat çekmiştir. (Cürcânî, 2015b:312-314, Teftâzânî, 2019:592)

Klasik dönemde her ne kadar Mu'tezile'nin meseleyi akli gördüğü ifade edilmiş olsa da bu bakış açısına ekolün tamamının iştirak etmediği ve özellikle son dönem Mu'tezile âlimlerinin, meseleyi kategorik bir şekilde ele aldıkları ve böylece akli ve şer'î arasında bir denge arayışında oldukları da bilinmektedir. Nitekim ilk dönem Mu'tezilesi hüsün ve kubhu fiillerin sadece zatından kaynaklı bir mesele olarak düşünürken Mutezile'nin sonraki temsilcileri zatla birlikte fiillerin taşıdıkları sıfatları da hesaba katan bir metot geliştirmişlerdir.² Bu çerçevede salt akli yaklaşımlarını yumuşatan Mutezile, akıl ile şeriat arasındabir çizgiyi benimsemiştir. (Cürcânî, 2015b:314)³ Neticede hüsün ve kubuha dair geleneksel tartışmalar, bütünüyle şer'î olduğunu söyleyenler ile hem şer'î hem de akli olduğunu savunanlar arasındaki bir meseledir. Bu noktada Selef ile Eş'arîler şer'î görüşü, Mâtürîdî ve Mu'tezile de hem şer'î hem de akli olduğunu savunan görüşü temsil etmektedir.(Çelebi, 1999:61,62)

2. HÜSÜN-KUBUH TARTIŞMALARINDA DEĞİŞEN VE DEVAM EDEN UNSURLAR

Bir şeyin iyi veya kötü olmasında diğer bir ifadeyle açık ve sarîh emirlerin olmadığı yerlerde şeriatın mı yoksa aklın mı belirleyici olduğuna dair klasik tartışmalar marifetullah, fetret ehli, adalet ve hikmet gibi meseleler çerçevesinde cereyan etmiştir.(Özdiç, 2013:217). Yakın dönemde ise tartışmaların, fetret ehli ve marifetullah çerçevesinin dışına taşdığı ve bir zaruret durumu olarak görülen problemin bütün bir hayatı içine alacak şekilde genişlediğini söylemek mümkündür.(Çelebi, 1998/1999:87).Hüsün ve kubhun bir taraftan kelâmî, fikhî ve ahlâkî yönlerinin bulunması diğer taraftan da Müslümanların bu hususları kendi bilgi kaynaklarının yanı sıra başka bilgi kaynaklarını da devreye sokarak çözüm arayışında bulunmaları ya da bulunmak zorunda kalmaları, klasik dönemdeki sınırlarının aşılmasında ciddi tesir edecektir. Bu çerçevede yakın dönem hüsün-kubuh tartışmaları, klasik görüşlerin devam ettiği bir dönem olmakla birlikte bütünüyle akli ve bilimsel bir istikametle takip edildiği ve buna bağlı olarak yeni metotların tedavüle sokulduğu bir dönem olmuştur. Akli ve bilimi merkezi ve otoriter bir noktada gören bu tür yaklaşımların cumhuriyet öncesine uzanan bir tarihleri olmasına karşılık cumhuriyetle birlikte belirginleştiği ve netleştiği de görülmektedir. Daha açık ifade edecek olursak Cumhuriyet döneminde batının bilgi kaynakları, değer ve normları, mutlak bir gerçeklik olarak algılanmış ve bir şeyin iyi veya kötü olarak nitelenmesi bu esaslara göre belirlenmiştir. Bununla birlikte dönemin diğer tartışmaları gibi meselenin ele alınması ve anlaşılmasında bir yeknesaklık olmadığı da aşikârdır. Hüsün ve kubhun, dönemdeki ahlâk, hukuk, kaza, kader ve irade tartışmalarının merkezinde yer alması, meseleyi çok yönlü ve karmaşık bir hale getirdiği gibi probleme dair yaklaşımları da çeşitlendirmiştir. Özellikle hukukla olan irtibatları, modern hukuka intikal edilmesinde bir imkân olarak görülmüştür. Bu noktada Seyyid Bey'in hem meselenin çok yönlü oluşuna ve zorluklarına hem de çözüm olarak Mâtürîdî-Mu'tezilî görüşleri tercih etmesindeki saiklere işaret eden ifadelerine intikal etmek isabetli olacaktır.

“İşte bu meseleye (hüsün ve kubuh meselesi) denir ki gerek ilm-i kelâmın ve gerek ilm-i usul-i fikhun en mühim mebahisindedir. Ve aynı zamanda hem ahlâk, hem de hukuk felsefesinin üssü'l-esâsıdır. İrade-i beşer ve kaza ve kader meselelerinde olduğu gibi ulemâ-i İslâm, bu meselede de ihtilâfa düşmüşlerdir. Zaten bu hüsün ve kubuh meselesi, irade meselesinin tetimmâtındandır. Onun içindir ki, irade-i beşeri inkâr veya ızırârî olduğunu iddia edenler, nefsü'l-emirde iyilik ve kötülüğün vücudunu inkâr etmişlerdir. Bilakis, irade-i beşerin vücuduna ve gayr-i ızırârî olduğuna kail olanlar da, hüsün ve kubuhun nefsü'l-emirde mevcut olduğuna zahih olmuşlardır. Binaenaleyh bu meselede Eş'arîler Cebriye ile, Maturîdiler de Mutezile ile

²Bu hususla alakalı ayrıca bkz. (Eş'arî, 2019: 492-494; Beyzâvî, 2014:212)

³ Akli, şeriat koyucu olarak kabul etmek, din ve şeriatın müstağni kılmak demek olduğunu belirten Seyyid Bey, Mutezile'nin dahi böyle bir görüşte olmadığını düşünmektedir. (Seyyid Bey, 1338:212)

birleşmişlerdir. Gerçi Maturîdilerle Mutezile arasında irade meselesinde olduğu gibi, ufak bir ihtilaf-ı nazar vardır. Fakat bu zikre şayan olmayacak derecede ehemmiyetten ârîdir. Ve hakiki olmaktan ziyade lâfzîdir. Nizâ'-ı lâfzî kabildendir. ” (Seyyid Bey,1338:212)

Klasik kelâmda problem, Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasındaki görüş farklılığına işaret edilerek ele alınmakla birlikte Sünnî düşüncenin meselede hemfikir olmadığı da aşikârdır.(İzmirli, 1332b:95). Bu çerçevede Hanefî/Mâtürîdî geleneğin bir tarafıyla Eş'arî/Selefi diğer tarafıyla da Mu'tezilî görüşlerle örtüşen fikirlere yer verdiği bilinmektedir. Bu durum dönemde yapılan yeni tasnifler için de bir dayanak olmuştur. Zira Seyyid Bey'in Mâtürîdî ile Mu'tezile arasındaki görüş farklılıkları önemsiz görerek bu iki ekolü benzer bir noktada değerlendirmesi bu bakışla alakalıdır. Bu doğrultuda klasik dönemde Ehl-i sünnet ile Mu'tezile arasında cereyan eden hüsün-kubuh tartışmaları, dönemde Eş'arî/Selefi ve hatta Cebriye ile Mâtürîdî/Mu'tezilî karşıtlığında inşa edilmiştir. Tarafların bu şekilde belirlenmesinde, kelâm ekollerinin hüsün ve kubuhla ilgili görüşlerinden ziyade kader ve irade meselelerine bakışları belirleyici olduğu Seyyid Bey'in ifadelerinden anlaşılmaktadır. Dönemdeki mütefekkirlerin yaklaşım şeklinin bir benzeri de ulemanın meseleyi okuma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Zira hüsün ve kubhun şer'î olduğu fikrini savunanların, yaptıkları tasniflerde Mâtürîdîleri, Ehl-i Sünnetin dışında konumlandırmaları, Seyyid Bey'in ikili tasnifini tahkim edecek mahiyettedir. Bu çerçevede eşyadaki güzellik ve fenalıkları Allah'ın takdir ettiğini belirten hadise istinat eden Kamil Miras'ın, Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasındaki temel ayrımın da eşyanın bizatihi kendisinde hüsün-kubhun bulunup bulunmamasından kaynaklandığını vurgulayarak ele alması dikkat çekicidir. Bu yaklaşımıyla Kamil Miras, hüsün ve kubhun eşyanın bizzat kendisinde olduğunu düşünen Mâtürîdî görüşü hesaba katmayan Sünnî bir çerçeve çizmektedir. Belki de Seyyid Bey gibi Mâtürîdîlerin bu husustaki görüşlerinin Mu'tezile ile olan yakınlığını düşünerek bu iki ekolü bu mesele özelinde birlikte değerlendirmektedir. Bunlarla birlikte dönemdeki âlimler, Mu'tezile üzerinden aklın bir otorite merkezi haline getirilmesine de mesafeli yaklaşacaklardır. Bu noktada Kamil Miras'a göre hadiste verilen bilgiler, hüsün kubuh meselesinde Eş'arî/Selefi görüşlerin isabetli diğer görüşlerin ise hatalı olduğuna dair önemli bir delildir.(Miras, 1980:197)

Burada zamanın hissiyatına ve getirdiklerine uygun olarak diğer itikadî mevzularda olduğu gibi bu meselede de Eş'arî geleneğe mesafeli bir tutum takınıldığını da söylemek gerekir. Nitekim Eş'arîlik, geleneksel hüsün-kubuh tartışmalarının tam da merkezinde olmasına rağmen dönemin hissiyatıyla örtüşen bir şekilde problemin dışında konumlandırılmış ve meselenin şer'î istikamette çözümleri Selefiye üzerinden yapılan bir okumayla temellendirilmiştir. Hatta problemi akli bir çerçevede çözen Mu'tezilî görüşlere itirazlar da bu hat üzerinden gelişmiştir. Selefin bu şekilde öne çıkarılmasında, dönemde söz söyleyen âlimlerin kendilerini büyük oranda selefi bir çizgide tanımlamış olmalarının etkisi muhakkaktır. Bu noktada Yaltkaya'nın meseleyi ele alış şekli ve ilişkilendirdiği alanlar döneme ait önemli işaretler taşımaktadır. Yaltkaya, hüsün ve kubhu akli veya şer'î olarak görmenin esasında Allah'a bir zorunluluk atfedip atfetmeme meselesi olduğunu düşünmektedir. Daha açık ifade edecek olursak bir şeyin iyi veya kötü olduğu akılla tespit edilebilir demek Allah'ın fiillerinde vücubiyeti kabul etmek anlamına gelir. Yaltkaya'nın meseleyi vücûb alallah fikri çerçevesinde algılaması, ister istemez problemin çözümünün şer'î olarak kabul etmesi içinde önemli bir dayanak olmuştur. Zira Mu'tezile, Allah'ın fiillerine bir zorunluluk hamlederken Ehl-i Sünnet düşüncesi böyle bir zorunluluğu hiçbir dönemde kabul etmeyecektir. Hüsün ve kubhun akli mi yoksa şer'î mi olduğunu bu kadim tartışmanın bir uzantısı olarak ele alan Yaltkaya'nın, problemin çözülmesinde aktif bir konumda olan Eş'arîlikten hareketle cevaplar üretme yerine Selefiye üzerinden bir temellendirme gayreti oldukça yeni ve dikkat çekici bir durumdur.(Yaltkaya, 1926:115)

Tartışmayı vücûb alallah fikri üzerinden okumayan dönemin diğer simaları da konuyu bütünüyle akli olarak nitelemekten kaçınmışlardır. Hüsün ve kubhun belirlenmesinde akli bir otorite olarak görmeyen âlimler, vahiyle desteklenmiş bir akıl fikriyle problemi çözmek istemişlerdir. Örneğin Elmalılı, hüsün ve kubhun akıl ve şahsi tecrübeyle tespit edilemeyeceğini bunun ancak vahye müstenit bir bilgiyle mümkün olacağını vurgulamaktadır. (Yazır, 1979:584). Benzer bir şekilde Akseki de,“Akıl, hakikati mutlakayı muhît olmadığı cihetle, ne hakikat üzerinde, ne de hayr-ü şerde, husnû kubuhte müstakil bir hâkim değildir”(Akseki, 1966:98)⁴ fikrini savunmakta ve aklın hatalardan korunmasını vahye istinat

⁴ Ahlâki ilkeleri izah ederken benzer ifadeleri için ayrıca bkz. (Akseki, 1968:25-36)

etmekle mümkün olacağını düşünmektedir.(Akseki, 1966:100). Ömer Nasuhi ise, gerek aklın herkes için sabit bir yapısının olmaması-yani birinin güzel dediğine diğer birinin kötü demesi gibi- gerekse olay ve nesnelere birbirlerinden farklı mahiyette ve tarzda olması, hüsün ve kubuh meselesinde kısmen belirleyici olmasına imkân verdiğini düşünmektedir. Ömer Nasuhi'ye göre tam olarak neyin iyi veya neyin kötü olduğu ve hangi fiillerin sevap hangilerinin cezayı gerektirdiği ise ancak peygamberler ve onların getirdiği yüce mesajlar sayesinde bilinebilecek ve anlaşılabilir. (Bilmen, ts.a: 167). Hüsün ve kubuhun bilinebilmesinde akli yegâne ölçüt olmadığına ve mutlaka bir vahiy bilgisine ihtiyaç duyulduğuna dair vurgular, hem Mâtürîdî hem de Eş'arî/Selefi yorumu yakın durduğunu göstermektedir. Esasında bu bakışla geleneksel Mâtürîdî-Mu'tezilî bir yorumun da yakaladığını söylemek mümkün olabilir. Nitekim yukarıda da ifade ettiğimiz gibi geleneksel hüsün-kubuh tartışmalarında Mu'tezile'nin bütünüyle akli bir çizgi takip etmediği bilinmektedir. Bu durum âlimler için akıl ile şeriat arasında bir denge kurma fırsatı da sunmaktadır. Dönemin önemli simalarından İzmirli'nin meseleye bakışı kurulan dengeye dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

“Tarık-ı şer’î akli bulamadığı hatırlardan, afetlerden kurtarmak için nûr-ı İlâhî ile teyîd olunmuş bir tarık-ı müstakîmdir. Tarık-ı şer’î akli hicrden kurtarır, bütün ahkâmında akla hitab eder, akli medâr-ı teklif kılar. Akli dünyada medhe, ahrette sevaba müstehak olmak demek olan haseni, bunun zıddı olan kubhi idrak eder. Akli yalnız hâkim olamaz; bir şeyi haram veya vacib kılamaz. Akil delil, şeri’ hâkimdir, emir ve nehyi tatbik eden; sevab ve ikaba hükmeden şeri’dir. İman billahde tecrübe-i umûmiye şeri’ gibi vücûbî ifade eder. Maamañih bazı mezâhib indinde akil hâkim bile olur, bir şeyi haram veya vacib bile kılar.”(İzmirli, 1339-1341:51-52)

Dönemin mütefekkirleri ise bir denge arayışından ziyade çağın ve siyasî merkezin hissiyatına uygun bir şekilde meseleyi bütünüyle akli bir çerçevede mütalaa etmiştir. Akli bir otorite merkezi olarak kabul eden ve hüsün-kubuh tartışmalarını tarihte hiç olmadığı kadar akli bir noktaya taşıyan bu bakış, aklen doğru olan bir şey dinen de doğrudur yargısı çerçevesinde kurulan bir mantıkla işleyecek ve bu durum giderek dini alanı tahrip eden bir hal alacaktır.(Özdiñç, 2013:233). Örneğin Yörükân, hem Allah'ın bilinmesi hem de peygamber gönderilmesi hususunu akli görerek Mutezili bir görüşe istinat etmektedir. Fakat Yörükân'ın, İslâm'ın en büyük din olmasını da akli olmasına bağlaması ve aklın kabul etmediği şeyleri dinin de kabul etmediğini vurgulaması, hüsün-kubuh tartışmalarının Mu'tezili/Mâtürîdî bakışın çok ötesine taşıdığını göstermektedir. (Yörükân, 1927:8-9). Burada mevzu bahis edilen akıl tarihi olarak İslâm düşüncesinin içerisine doğru uzatılmayacak niteliklere sahiptir. Hatta bütünüyle seküler bir çizgide neşvünema bulmuş olmasına rağmen dönemin mütefekkirleri tarafından dinî alanın belirleyicisi olarak da görülmektedir.⁵ Bu yönüyle bir kaziyeyi muhkeme olarak savunulan bu görüşlerin Yörükân tarafından ifade biçimi dikkat çekicidir:

“Biz aklımızın kabul ettiği şeylere inanırız, sonra dinimizin emrettiği şeyleri yaparız; hakiki Müslümanlık budur. Aklımızın kabul etmediğini kabul etmeyiz. Aklımızın kabul etmediği şeyleri İslâm dini içinde dâhil imiş gibi göstermek isteyenler, dinimize fenalık etmiş olurlar. İslâm dini, bu gibi insanların akılsızca söyledikleri sözlerle kirlenmez. Dinimiz çok temiz ve çok yüksektir.”(Yörükân, 1927:10)

Cumhuriyet döneminde hüsün-kubuh tartışmalarının ahlâkî yönden ele alınması da önemli bir yekûn tutmaktadır. Bir şeyin iyi mi yoksa kötü mü olduğunu belirlemede aklın ve şeriatın yanı sıra yeni bir amil olarak temayüz eden vicdan üzerinden yapılan tartışmalar, ahlâkî sahanın çerçevesini belirleyecektir. Dinin vicdani bir hadise olarak tanımlanmasıyla da doğrudan ilişkili olarak ortaya çıkan bu bakış, esasında akıl merkezli yapılan tartışmaların bir benzeridir. Tarihi olarak bir geçmiş olmayan bu yaklaşım şeklinin dönemdeki algılanışında ise bir tekdüzelilik olmadığı görülmektedir. Metinlerin iki taraflı inşa edilmesi yani bir taraftan vicdanı ayırt edici bir otorite olduğunun vurgulanması diğer taraftan da salt bir vicdanın iyi ile kötüyü tefrik edemeyeceğinin söylenmesi ve hatta aynı simaların bu iki görüşe de yakın yerde durması meselenin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Ahlâkın kaynağına dair tartışmalardan da bağımsız gelişmeyen bu süreçte dönemin âlimleri, hüsün-

⁵ Öte yandan dinî sahada aklın hâkimiyetini kabul eden Mu'tezilî bir bakışa karşı çıkacak olan Ziya Gökalp, aklın vereceği hükmün zarar ve fayda cinsinden olduğunu; fayda ve zarar ile hüsün ve kubuhun aynı şeyler olmadığını ifade ederek meseleye bütünüyle akli bir zaviyeden yapılan okumaları hatalı bulacaktır. (Ziya Gökalp, 1332a:41)

⁶ Yusuf Ziya Yörükân'ın akli bir otorite olarak konumlandırılan ifadeleri için ayrıca bkz.(Yörükân, 1957:24, 26, 74, 178, 192, 193 ve 194)(Yörükân, ts.:5)(Yörükân, 1953: 66)

kubuh meselesini geleneksel bakışa uygun bir şekilde, değişken unsurlar yerine sabit esaslar üzerine bina etmek isteyeceklerdir.(Mert, 1994:36). Bu noktada vicdan ve ahlâkı dine/şeriata istinat ettiren âlimler, vicdan gibi birçok değişkene bağlı bir amilin iyi ve kötüyü ayırt eden bir otorite olmasını, sabit esaslarla kurulan güçlü bağlarla mümkün görmüşlerdir. Bundan dolayı İsmail Fennî vicdanın, hayır ve şerri tefrik etme istidadına sahip olmadığı gibi güzel ahlâkı da temin etmekten uzak olduğunu belirtmektedir.(İsmail Fenni,1934:27). Vicdanı fitrî ve garîzi bir meleke/bir hiss-i lâhûtî olarak tanımlayan Akseki ise,⁷ vicdanın fitraten getirdiği özellikleri koruması halinde hayır ve şer için bir ölçü olabileceğini ifade etmektedir. (Akseki, 1968:36). “Vicdan bir lâtife ilâhiye olan ruhun bir kuvvetinden, bir hassasından ibarettir. Vicdanımız, mazhar olduğu ilham sayesinde hayrı şerden, saadeti şekavetten tefrika kadir olabilir”(Bilmen, ts.b:8) diyen Ömer Nasuhi de, Akseki gibi bir ruhî hassa olarak tanımladığı vicdanın fitrat özellikleri muhafaza etmesi ve dinî bir çerçevede gelişmesi halinde belirleyici olabileceğini düşünmektedir.(Bilmen, ts.b:10)Akseki'nin vicdanın hüsün ve kubuh tartışmalarında tefrik edici bir amil olmasını bir kısım şartlara bağlaması ve son raddede hüsün ve kubuhun belirleyicisi olarak dini görmesi, büyük oranda selefi kabulleriyle de alakalıdır:

“İyi vicdana sahip olabilmek için iyi bir din terbiyesi almış, ahlâken çok yükselmiş, terbiyeli muhitlerde yaşamış olmak lazımdır. Binaenaleyh, yalnız başına vicdan, insana ne gaye-i hilkatini bildirir, ne gideceği yolu gösterebilir, ne de hayır ve şerri ayırt edebilir. Aynı zamanda hak ve vazifenin, hayır ve faziletin kâfi derecede miyarı, ne de kuvve-i te'yidesi olamaz. Vicdan dalalete düşmemek ve yolunu şaşırılmamak için kendisine yol gösterecek bir rehber muhtaçtır ki, o da Vahy-i İlahî'dir; Din'dir.” (Akseki, 1960:12)

Bu çerçevede doğrunun ve gerçekliğin kişiden kişiye değiştiği fikrine mesafeli yaklaşan âlimler, sabit esaslara dayanmayı daha güvenli görmüşlerdir. Hüsün ve kubuh tartışmalarının temeli olarak kabul edilen vicdanın sabit bir esas olmadığı gerekçesiyle tenkit edilmesi de bu durumla alakalıdır. Vicdanı dine müstenit olması halinde belirleyici bir esas olabileceğini belirten âlimlere karşılık dönemin mütefekkirleri ve batıcı aydınları, dinin dışında gelişebilecek bir ahlâk anlayışını ve sabit esaslardan bağımsız bir vicdan telakkisini mümkün görek modern bir tavır takınmışlardır.(Mert, 1994:36).Bu çerçevede ahlâkın kaynağı olarak fert, toplum ve akıl gibi unsurlar veya bunlara bağlı olarak lezzet, menfaat, hodkamlık ve diğerkamalık(Akseki, 1968:25) benzeri sübjektif esaslar olduğu fikrine yakın durmuşlardır. Bundan dolayı âlimlerin fitrî ve garîzi bir meleke olarak gördükleri vicdan, toplumun ve aklın ortaya çıkardığı bir kuvvet olarak tanımlanmıştır. Hüsün ve kubuhun tayin edicisi olduğu düşünülen vicdan, ister aklın bir tezahürü olarak düşünölsün isterse toplum düzeninden kaynaklanmış manevî bir kuvvet olarak tanımlansın her iki halde de dinden bağımsız veya dinle mesafeli bir şekilde konumlandırılmış olmaktadır.⁸ Bu noktada hüsün ve kubuhun şeriat veya akılla değil de, toplumsal bir vicdanla takdir edilebileceğini ifade eden Ziya Gökalp'in Durheimci bakışı, dönemde dinin dışında aranan otorite merkezlerine işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

“Hüsün ve kubuh, maddî nef” ve zarara yani haz ve eleme iki suretle mübayindir. Haz ve elem, ferdî şuurla temyiz olunur. Hâlbuki hüsün ve kubuh, içtimâî vicdanla takdir edilir. Hayvanlar ferdî şuura malik oldukları için haz ve elem duygularıyla mütehassısdırlar, fakat içtimâî vicdandan mahrum oldukları için hüsün ve kubuh mefhumlarından bîhaberdirlir.”(Ziya Gökalp, 1332b:229)

Bu ifadelerinin yanı sıra Ziya Gökalp, hüsün ve kubuhun belirleyen iki ölçütün, nas ve örf olduğunu ifade etmektedir. Ona göre nas, vacip ile haramdan, örf ise ma'ruf ve münkerden ibarettir ve örfi sahada fiillerin hüsün mü kubuh mu olduğuna içtimâî vicdan karar verir.(Ziya Gökalp, 1332a:42) Ziya Gökalp'in öncülüğünü yaptığı örf merkezli bakış, dönemdeki modern hukuk normlarıyla yakınlık kesp etmek için önemli bir dayanak olmuştur. Zira oldukça geniş bir alan açılan örfün dönemsel olarak

⁷ Akseki, her ne kadar vicdanı fitrî bir meleke olarak kabul etmiş olsa da bu melekenin çeşitli telkinler ve sebepler neticesinde değiştiği, fitraten getirdiği hususiyetleri ve hassasiyetleri kaybettiğini belirtmektedir. Bu hususa dair Akseki'nin açıklamaları için ayrıca bkz. (Akseki, 1966: 113-114)

⁸ Yörükân'ın ifadeleri de bu çerçeveye tetabuk etmektedir. *“Ahlâka dair işlerin iyiliğini tayin eden de vicdandır. Vicdan, insan aklıyla toplum nizamının münasebetinden doğmuş manevî bir kuvvettir. Yani, ahlâk da prensip itibariyle akla ve maslahata dayanır. İbadet konularının iyiliğini takdir eden de akıldır. Yalnız ibadet şeklinin şöyle veya böyle, namazın şu kadar rekât olmasını tayin eden Peygamberin fiilidir.”*(...)“Akla ve maslahata uymayan şey hak olmaz. Her hak bir vazife karşılığıdır ve her vazife bir hak karşılığıdır.”(Yörükân, 1957: 108-109)

değişiklik gösterdiğine dair yapılan vurguların bu bakışı tahkim etmeye dönük olduğunu söylemek mümkündür.⁹ Öte yandan İzmirli ise, ahlâkî cephesi olmakla birlikte esas olarak fikhî çerçeveden hareket eden Ziya Gökalp'in, örfe geniş alan açan bakışına karşı çıkmış ve hüsün-kubuh'da belirleyici olarak merkeze yerleştirdiği toplumsal vicdan nazariyesinin geçersiz olduğunu ifade etmiştir. İzmirli'ye göre mevzunun ele alınmasında nasla birlikte örf'e değil rey'e yer vermek isabetli olacaktır (İzmirli, 1332c:212).¹⁰ Akseki ise İzmirli ile benzer bir şekilde Ziya Gökalp'in meseleyi temellendirme biçimini hatalı görmüş ve toplumsal vicdana istinat ettirilen bir hüsün kubuh telakkisinin birçok mahzurları olacağını belirtmiştir.

“Menfaatin şahsi değil, içtimâî olduğuna kâil olanların, yani “hayr”ı, “heyet-i içtimâîye nâfi olan”, “ekseriyetin saadetini temin eden şey” diye tarif edenlerin nazariyeleri de birçok noktardan mücib-i tenkidtir. Bu nazariye de hata âlûdudur.” (Akseki, 1968:30)¹¹

Diğer taraftan geleneksel anlamda Müslümanlar dinin belirlediği çerçevede doğru ve yanlışın ne olduğunu anladıkları gibi hayatlarını da bu düsturlara göre düzenlemişlerdir. Bu bakış açısı aynı zamanda Müslümanların İslâm'a ve onun diğer dinlere ve düşünce sistemlerine olan üstünlüğüne duydukları inançtan kaynaklanmaktadır.(Özdiç, 2013:214) Modernleşme süresince mevcut üstünlüklerinden şüpheye düşen Müslümanlar, kendi kaynakları dışında bir hakikat arayışına girecek ve bu durum cumhuriyetle birlikte mutlak hakikatin batının ürettiği sistemlerde olduğu fikrine dönüşecektir. Özellikle cumhuriyetin kuruluş yıllarında dönemin siyâsîleri ve aydınları tarafından bu durum çok güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır. Meselenin bu şekilde seyretmesinde oryantalist fikirlerin de ciddi etkisi olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede İslâm'ı, Eş'arî kelâmı üzerinden ve mahkûm edici bir üslupla ele alan batılı aydınlar, İslâm'ın bilimsel bir akıl yerine sezgisel bir akla sahip olduğunu, dini çerçevenin dışında bir düşünce üretmediğini ve bu metodun teolojik sahada olduğu gibi hukukî alanda da işlediğini belirtirler. (Gibb, 2006:85-86). Bütün bu saikler, ister istemez hüsün ve kubuh tartışmalarının hem muhteva hem de metod olarak farklı bir noktaya taşınması anlamına gelmektedir. Özellikle hakikatin ve kurtuluşun dinî sahanın dışında olduğu fikrinin güçlenmesinin sonuçlarından biri olarak şer'i hukuk yerine modern hukukun tercih edilmesi, haliyle fıkıhla doğrudan ilişkili olan hüsün-kubuh tartışmalarına tesir edecektir. Meseleyi bütünüyle batılı bir zaviden görmek isteyen siyâsî merkez ve batıcı aydınlar, tartışmayı hiç olmadığı kadar seküler ve akli bir çerçeveye itmiş ve modern batı normlarınınca iyi kabul edilen hüsün, kötü diye tanımlananlar da kubuh olarak nitelmiştir. Bu doğrultuda pozitivizmin tasvir edici akılsallığı, irşat edici ve belirleyici bir konuma çıkarılmıştır (Kurtoglu, 2011:206). Böylelikle dinin dışında da hakikat olduğu düşüncesi tek hakikatin din dışılığında olduğuna evrilmekte ve hüsün-kubuh tartışmaları da dâhil birçok mesele muhkem ve sarsılmaz kabul edilen bu yeni esaslar üzerinden tefrik edilmektedir. Bu bakış açısı her ne kadar din dışı bir istikamette şekillense de mevzunun izah şeklinde şu veya bu şekilde dini kavramlara yer verildiği de görülmektedir. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa'nın 22.IX.1924 tarihinde Samsun'da yapmış olduğu konuşması, cumhuriyet ideolojinin neyin iyi veya kötü olduğunu belirlemede otorite olarak gördüğü merkezlere dair önemli vurgular içerdiği gibi mevzunun dinî kavramlarla ifade edilme biçimine de bir örneklik teşkil etmektedir.

“Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır.” (Atatürk, 2006:202)

Bundan dolayı bütün hukukî ve sosyal düzenlemeler bu bakış açısına mutabık bir şekilde inşa edilmiş, dönemin bilim ve akıl merkezli teşekkül eden tasavvurun hüsün-kubuh hususunda yaptığı

⁹ “Fıkhın menba'ları ikidir: Nakl-i şeriat, ictimâî şeriat. Nakl-i şeriat tekâmülden müteâlidir. İctimâî şeriat ise ictimâî hayat gibi daimî sayrûret halindedir. O halde fıkhın bu kısmı, İslâm ümmetinin ictimâî tekâmülüne tab'an tekâmül etmeğe yalnız müsteid değil, aynı zamanda mecburdur da. Fıkhın nususa istinad eden esâsâtı kıyamete kadarsabit ve lâ yetegeyyerdir. Fakat bu esasların nâsın örfüne fakihlerin icmâ'ına müstenit olan ictimâî tatbikatı her asrın icâbâtı hayatiyesine intibak zaruretindedir.”(Ziya Gökalp,1332a:44)

¹⁰İzmirli bir diğer yazısında hüsün ve kubuhun tek belirleyicisinin şeriat olduğunu ifade edecektir. (İzmirli, 1332a:133) İzmirli'nin Ziya Gökalp'e yönelik tenkidleri, kelâmî bir zaviyeden ziyade ağırlıklı olarak fikhî ve ahlâkî istikamette gelişecektir.

¹¹Bu minvaldeki örnekler için ayrıca bkz. (Akseki, 1968: 31)

temel ayırım takip edilmiştir. Böyle bir bakışın gelişmesinde, dini alanı inanç, ibadet ve ahlâkla sınırlandıran; siyasî, hukukî, sosyal ve kültürel alanlardan tecrit eden bir din anlayışının inşa edilmiş olmasının büyük katkısı vardır. Veya cümleyi tersinden kuracak olursak bu şekilde kurgulanan dinî alan zorunlu olarak böyle bir metodu ortaya çıkarmıştır. Bu sayede dönemin siyasî merkezi ve batıcı aydınları dinin müdahil olamadığını düşündükleri sahalarda bilimci ve akılcı bir çerçevede teşekkülünde meşru bir zemin elde etmişlerdir. Dini açıdan da bu bakışın meşru bir zemini olduğunu düşünen mütefekkirler de, meseleyi bir din-bilim çatışmasına mahal vermeden çözmek için hukukun ihtiyaç ve maslahat temelli olduğunu ve bu esasların değişmesiyle kural ve kaidelerin de değişebileceği fikrine yaslanmaktadırlar.¹² Burada dini metinler ile modern hukukun benzer esaslar ve kaygılara dayandığının vurgulanması da önemlidir.¹³ Böylelikle devletin hukuksal sisteminin modern hukukun normlarına uygun olarak inşa edilirken hem bilimsel hem de dini bir çerçevede kalınmış olmaktadır.¹⁴ Bu tavır dini yorumların kolaylıkla aşılarak siyasî ve sosyal yorumlara intikal edilmesine de önemli imkânlar vermektedir. Yusuf Ziya Yörükân'ın ifadeleri mevcut anlayışı yansıtmayı açısından önemlidir:

“...Müslümanlıkta her işte böyle sebep ve maslahata bakılır. Eğer riba insanı mahve sürüklüyorsa şüphesiz haramdır. Eğer banka muamelesi gibi hayra götürürse faydalıdır. Yasak değildir. Bankaya para yatıranlara kura ile ikramiye verilir, bunun kimseye zararı olmadığı için bunu da aynı sebebe binaen kumar saymak doğru değildir.”(Yörükân, 1957:130-131)

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslâm'ın da bireyselleşmesi ve vicdanlarla sınırlı olması gerektiğini savunan Cumhuriyetin kurucu kadroları, terakkinin diğer bir ifadeyle muasır medeniyetler seviyesine çıkmanın ancak pozitif bilimlerle mümkün olacağını düşünmüşlerdir. Bu çerçevede dinin hukukî, ahlakî, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda müdahil olamayacağı, bu alanların sadece bilimsel bir bakışla dizayn edilebileceği vurgulanmıştır. Bu yaklaşım şekli dönemdeki hüsün-kubuh meselesinin de dinî çerçeveden ziyade pozitivist ve seküler bir düzlemde tartışılmasına neden olmaktadır. Siyasî merkezin arzuladığı akli ve bilimsel yorumların giderek merkezileşmesi ise âlim ve mütefekkirlerin de bu duruma ayak uydurmasını bir anlamda zorunlu kılmıştır. Akıl kabul ettiği şeyleri dinin de kabul ettiği ve İslâm'ın bir akıl dini olduğu şeklindeki ifadelerin yaygınlaşması da tam da bu bakış açısıyla örtüşmektedir.

Öte taraftan dinî sahanın zayıfladığı, gelecekte dinlere ihtiyaç olup olmadığının tartışıldığı ve hakikatin dini çerçevenin dışında olduğu fikrinin giderek güçlendiği bir ortamda meseleye eğilmek zorunda kalan âlimler, dinin gerekliliğine ve işlevlerine vurgu yaparken hüsün-kubuh tartışmalarına intikal ederek bir çıkış bulmaya ve problemi dinin lehine olabilecek şekilde çözmeye çalışmışlardır. Bundan dolayı bir şeyin iyi veya kötü olduğunun ilahi emir ve yasaklarla belli olabileceği ya da dini açıdan emredilen şeylerin faydalı ve iyi, nehyedilen şeylerin de zararlı ve kötü olduğu fikri, dinin rehberliği ve gerekliliği üzerinden savunulmuştur. Dönemde sıklıkla karşılaşılan abdest, namaz ve oruç gibi ibadetlerin sağlık açısından ne kadar önemli olduğunun izah edilmesi ve dini metinlerde yer alan bilgilerin esasında bilimsel bir hakikate işaret ettiğinin belirtilmesi, inşa edilen bu savunmacı metoda işaret etmektedir.¹⁵ Dinin emir ve yasaklarının modern dönemin iyi-kötü algılayışıyla örtüştüren bu yaklaşım şeklinde etkin ve fail olan taraf devrin kabulleri, bilimsel algılayışı ve değişen şartları olduğu da görülmektedir. Dini taraf büyük oranda diğer tarafa uyum göstermeye çalışan, onların iyi dediklerine esasında biz de iyi diyoruz diyerek yetişmeye çalışan münfail bir konuma haizdir. Dinin gagesini izah ederken benzer bir noktadan hareket edecek olan âlimlerin de, dinin

¹² Yusuf Ziya Yörükân'ın adeletin akılla ilgili olan kısmının hiçbir dönemde değişmediğini fakat dinle veya kanunla ilgili bölümlerinin ise zamanla değiştiğini ifade etmesi de bu duruma dair bir vurgulamadır. (Yörükân, 1957: 122)

¹³ Bir İslâm Hukuku hocasının tespitleri bu durumu desteklemektedir. Bu meselenin ayrıntısı için bkz. (Berki, 1957:40)

¹⁴ Yörükân'ın, evlenme ve boşanmaya dair meseleleri bir taraftan medeni hukuka diğer taraftan dinî çerçeveye uygun bir şekilde ele almaya çalışması, dönemin aydınlarının idare-i maslahatçı bakışlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. (Yörükân, 1957: 116)

¹⁵ Bu duruma dair örnek bir yaklaşım için bkz. (Saraç, 1959: 44-47)

emirlerinin bütünüyle hayr olduğunu belirtmeleri, İslâm'ın modern dünyanın iyi-kötü algılayışıyla ters düşmediğini göstermeleri amacına matuftur. Bunun içinde hüsün ve kubuh meselesinin şer'î olduğunu savunan âlimler, dinin mevcut konumunu tahkim etme fikriyle de hareket etmişlerdir.¹⁶ Dönemin âlimlerinin hüsün-kubuh tartışmalarını, bir tür dini savunma şekline dönüştürmesine karşılık mütefekkirler daha rahat bir tavırla akli ve bilimi otorite kabul eden bir çizgide yer almış ve İslâm'ın bir akıl dini olduğunu, akli olmayan şeylerin esasında dini de olmadığını ifade ederek meseleyi izah etmişlerdir.

¹⁶ "...dinin gayesi, beşeriyetin ebedi saadeti ve hayatın ebedileşmesidir. Bunun içindir ki dinin emir ve sevk eylediği şeyler mutlaka ve bizatihi hayır(hayri âlâ) ve fazilettir, hal ve istikbalde felah ve seadeti mucibdir, bunların her birisi insanın ihrâzı kemal etmesine vesiledir. Dinin yasak ettiği şeyler de her halde şerdir, kötüdür; kemal mertebesine yükselmeye manidir."(Akseki, 1966:64)

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKSEKİ, A. H. (1968). *Ahlâk Dersleri*, 2. Baskı, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- AKSEKİ, A. H. (1966). *İslâm Fitrî, Tabîi ve Umûmî Bir Dindir*, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- AKSEKİ, A. H. (1960). *İslâm Dini-İtikat, İbâdet ve Ahlâk*, 11. Baskı, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara.
- AYDIN, A. A. (1964). *İslâm İnançları ve Felsefesi/Tevhid ve Kelam, Birinci Cilt (Genel Bilgiler ve İlahiyat)*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III) II.* (2006) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Araştırma Merkezi.
- BARDAKOĞLU, A. (1987). "Hüsün ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Maturidî," *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4):59-75
- BERKİ, Ş. (1957). "İslam Hukukunda Adalet Esasları ve Adalet Teşkilatı", *A.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI(I-IV): 35-43.
- BEYZÂVÎ, Kâdî Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed (2014). *Tavâli'u'l-Envâr min Metâli'i'l-Enzâr*, Çev.: İlyas Çelebi. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- BİLMEN, Ö. N. (ts.a). *Muvazzah İlmi Kelam*, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- BİLMEN, Ö. N. (ts.b). *Yüksek İslâm Ahlâkı*, Ravza Yayınları, İstanbul.
- BİLMEN, Ö. N. (1962). *Mûlahhas İlm-i Tevhid Akaidi İslâmiye*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul.
- ÇELEBİ, İ. (1998/1999) "Klasik Bir Kelam Problemi: Hüsün-Kubuh", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16-17): 55-90.
- ÇELEBİ, İ. (1999). "Hüsün ve Kubuh", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, XIX: 59-63.
- ÇUBUKÇU, İ. A. (1964) "Mutezile ve Akıl Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII (I-IV): 51-61.
- EŞ'ARÎ, Ebû'l-Hasan.(2019). *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*. Çev.: Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif. (2015a), *Şerhu'l-Mevakıf (I-III) I*, Çev.: Ömer Türker. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif. (2015b), *Şerhu'l-Mevakıf (I-III) III*, Çev.: Ömer Türker. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- GİBB, H. A. R. (2006). *İslâm'da Modern Eğilimler*. Çev.: M. Kürşad Atalar. Çağlar Yayınları, Ankara.
- İSMAİL FENNÎ. (1934). *Küçük Kitapta Büyük Mevzular*, Basım ve Yayın Yeri Yok.
- İZMİRLİ, İ. H. (1339-1341). *Yeni İlm-i Kelâm(I-II) I*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul.
- İZMİRLİ, İ. H. (1332a). "Örfün Nazar-ı Şer'deki Mevkii", *Sebilürreşad*, 12(293):129-133.
- İZMİRLİ, İ. H. (1332b). "Fıkıh ve Fetâvâ", *Sebilürreşad*, 12(292): 94-97.
- İZMİRLİ, İ. H. (1332c). "İçtimâi Usul-i Fıkha İhtiyaç Var Mı?". *Sebilürreşad*, 12(298): 211-216.
- KADÎ ABDULCEBBAR b. Ahmed. (2013). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse (I-II) I*. Çev.: İlyas Çelebi. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- KURTOĞLU, Z. (2011). "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset", *Türkiye'de Siyasî Düşünce/İslamcılık-6*, (Ed.) Aktay, Y., İletişim Yayınları, İstanbul.

- MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr. (2002). *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, Terc.: Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, Ankara.
- MEHMED ŞEREFEDDİN (1926). “Mu'tezile ve Hüsun ve Kubuh”, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 1(2): 102-114.
- MERT, N. (1994). *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış-Cumhuriyet Kurulurken Laik Düşünce*. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- MİRAS, K.(1980). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi(4-12) 12*. Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latîfi'z-Zebîdî, 5. Baskı. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZDİNÇ, R. (2013). *Akal İrade Hürriyet Son Dönem Osmanlı Dinî Düşüncesinde İrade Meselesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- SARAÇ, C. (1959). *Radıyo'da Dinî ve Ahlâkî Konuşmalar*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara.
- SEYYİD BEY. (1338). *Usûlü'l-Fıkh Dersleri Mebahisinden İrade, Kaza ve Kader*, Kader Matbaası, Dersâadet.
- TEFTÂZÂNÎ, Sa'düddîn Mes'ûdu b. Ömer.(2019). *Makâsıdu'l-Kelâm fî Akâidi'l-İslâm*, Çev.:İrfan Eyibil. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ, Y.(1995).“Eş'ariyye”, *DİA*, İstanbul. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, XI: 447-455.
- YAZIR, Elmalı'lı M. H. (1979).*Hak Dini Kur'an Dili(1-9) 1*. Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul.
- YÖRÜKAN, Y. Z. (1957). *Müslümanlık*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları XV. Ankara.
- YÖRÜKAN, Y. Z. (1953). “Vahhabîlik” *A.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II(I):51-67.
- YÖRÜKAN, Y. Z. (ts.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Kelam Dersleri-Ders Notları*, Basım ve Yayın yeri yok.
- YUSUF ZİYA. (1927). *İslâm Dini, Beşinci Sınıf-İkinci Kitap*. Kanaat Kütüphanesi, Türk Matbaası, İstanbul.
- ZİYA GÖKALP, (1332a) “Fıkıh ve İctimâiyyât”, *İslam Mecmuası*, 1(2): 40-44.
- ZİYA GÖKALP, (1332b). “Hüsün ve Kubuh”, *İslam Mecmuası*, 1(8): 228-230.

EXTENDED SUMMARY

The husn-qubh issue, which is one of the important issues of the kalam, was discussed within the framework of Mu'tezilî, Mâtürîdî and Ash'arî opinions in the traditional period. It constitutes the cornerstone of the debate whether religion or mind should be regarded as the authority in the understanding that something is good or bad. The debates about whether there is good or bad in the thing itself will be determinant in the approach of classical kalam schools to the issue. In this framework, the Mâtürîdî and Mu'tezilî method defends that things are good or bad in themselves and therefore the mind should be decisive in this matter. The Ash'aris will insist that things are neutral and that values such as good and bad can be attributed to them by Allah's command.

As it is known, what makes the discussion of husn-qubh a central debate in the classical period is the question of whether the ehl-i fetret have a responsibility. In this context, the Asharis, who consider it necessary to be warned by the religion for responsibility, thought that the fetret ehli did not have a responsibility, while the Mâtürîdîs who accepted the mind as functional in this regard, with marifetullah on the other hand, Mutezile will state that they are responsible for both marifetullah and some worship. Therefore, classical schools of kalam will discuss the issue together with concepts such as marifetullah, ehl-i fetret, divine justice and wisdom, and will consider whether the issue is mental or religious or both mental and religious.

On the other hand, in the near term, the discussions of husn-qubh will go beyond the context of marifetullah and ehl-i fetret and thus the domain of mind will expand in parallel with the discussions of the modern period. Mâtürîdî / Mu'tezilî views will try to be based on the idea that the mind is a center of authority not only in the field of marifetullah but also for other fields. As a continuation of this expansion, new centers of authority such as science and conscience will emerge, along with religion and mind. In this framework, the traditional perspective that wants to solve the issue based on fixed principles will begin to leave its place to a modern perspective based on variable principles. Another development that strengthens this new view is that in the process of modernization, Muslims, with the psychology of their backwardness against the West, accept that there may be other sources of information besides their own.

It is clear that with the Republic, this acceptance evolved into the idea that the only center of authority is knowledge of the West. Thus, in the Republican era, the sources of information, values and norms of the West will be perceived as an absolute reality and the qualification of something as good or bad will be determined according to these principles. It is understood that the rational and scientific approach of the political center and westernizing intellectuals is the only determining factor in the political, legal, social and cultural regulations of the Republic of Turkey. Thinkers, who think that this view is a legitimate ground in religious terms, accept that the law is based on needs and benefits in order to resolve the issue without causing a religious-science conflict. Therefore, they are interested in the idea that rules and procedures can change with the change of principles. In contrast, scholars will want to solve the issue within a religious framework, which also coincides with the Salafist line in which they are located.

All these reasons and developments show that the issue, which was handled within the framework of Mu'tezilî, Mâtürîdî and Ash'ari views in the classical period, has recently become a discussion with different sides and different perspectives. In this framework, the issue will become a debate between the thinkers who supported the political center with a western political attitude during the republican period and nurtured themselves with new Mâtürîdî / Mu'tezilian interpretations and the scholars who adopted a Shari'hi framework and Salafi metod.

We tried to determine how and in what way the discussion of husn-qubh was handled both in the classical period and in the recent period, and what were the reasons that affected the debate in the process. In this framework, we wanted to draw attention to the fact that both the search for Mâtürîdî / Mu'tezilî interpretations during the period and the Salafi / Ash'ari perspective developed differently from the classical period. We tried to investigate the changes and breakdowns of the subject both in terms of content and form.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

KAYNAK KİŞİSİ ALİ EKBER ÇİÇEK OLAN ERZİNCAN TÜRKÜLERİNİN DEĞER VURGULARI VE DEĞERLER EĞİTİMİ ACISINDAN İNCELENMESİ

Investigation of Erzincan Folk Songs, Whose Source Person Ali Ekber Çiçek, In Terms of Value Emphasis and Values Education

HÜSEYİN YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Assist Prof. Dr, University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education
huseyinyilmaz@kafkas.edu.tr arya36zh@gmail.com
Orcid: 0000-0001-8481-755X

YAKUP AÇAR

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Assist Prof. Dr, University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education
yakupacar8@gmail.com
Orcid: 0000-0001-8682-6396

Atf/©: Yılmaz H.- Açar, Y. (2021). Kaynak Kişisi Ali Ekber Çiçek Olan Erzincan Türkülerinin Değer Vurguları Ve Değerler Eğitimi Acısından İncelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 316-328

Citation/©: Yılmaz H.- Açar, Y. (2021). Investigation of Erzincan Folk Songs, Whose Source Person Ali Ekber Çiçek, In Terms of Value Emphasis and Values Education, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 316-328

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 26.08.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 11.10.2021
Sayfa Numarası-Page Numbers : 316-328
Doi : 10.46790/erzisosbil.987270

Notlar/Notes

Çalışma için 28644117-840.99 sayılı, 09.04.2020 tarihinde Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

KAYNAK KİŞİSİ ALİ EKBER ÇİÇEK OLAN ERZİNCAN TÜRKÜLERİNİN DEĞER VURGULARI VE DEĞERLER EĞİTİMİ ACISINDAN İNCELENMESİ

Investigation of Erzincan Folk Songs, Whose Source Person Ali Ekber Çiçek, In Terms of Value Emphasis and Values Education

HÜSEYİN YILMAZ - YAKUP AÇAR

Öz:

Bu çalışmanın amacı TRT THM repertuarında bulunan kaynak kişisi Ali Ekber ÇİÇEK olan Erzincan türkülerinin değer vurguları ve değerler eğitimi açısından incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama sürecinde belgesel tarama tekniği kullanılmıştır. Ali Ekber ÇİÇEK' e ait türküleri tespit etme adına TRT THM repertuarı taranmıştır. TRT THM repertuarından kaynak kişisi Ali Ekber ÇİÇEK olan toplam 20 Erzincan türküsü tespit edilmiştir. Veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde Erzincan yöresine ait olan türkülerin sözleri incelenerek adalet, aşk, saygı, sevgi, ahlak, kahramanlık, cesurluk, özgürlük, sorumluluk, dürüstlük, savaş, barış gibi değerler frekans analizi yoluyla hangi değer ne sıklıkla vurgulandığı tespit edilmiş ve bulgular tablo halinde sunulmuştur. Bu türküler içerisinde değerler toplam 102 kez işlenmiştir ve en çok kullanılan "Sevgi" değeri toplam 18 türkü de işlenmiştir. Öte yandan "Vefa", "Dürüstlük-Doğruluk", "Sabır", "İtidal", "Saygı", "Cesaret", "Güven", "Affedicilik", "Şükür", "Merhamet" gibi değerler sıkça işlenmiş, "Adalet" ve "Diğerkâmlık" değerleri ise işlenmemiştir. Ayrıca "Hazin Hazin Esen Seher Yelleri" adlı türküde 10 farklı değer işlendiği de dikkat çekici bir diğer sonuç olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ali Ekber ÇİÇEK, Türkü, Değerler Eğitimi, Müzik.

Abstract:

The aim of this study is to examine the Erzincan folk songs, whose source person is Ali Ekber Çiçek, in the TRT repertoire in terms of value emphases and values education. In the research was used Qualitative research method. In the research in the data collection process was used documentary scanning technique. TRT Turkish Folk Music repertoire was scanned in order to identify the folk songs of Ali Ekber ÇİÇEK. A total of 20 Erzincan folk songs, whose source person is Ali Ekber ÇİÇEK, have been identified from the TRT Turkish Folk Music repertoire. The data were analyzed by content analysis method. In the analysis of the data, the words of the folk songs belonging to the Erzincan region were examined, and values such as justice, love, respect, love, morality, heroism, courage, freedom, responsibility, honesty, war, peace were determined through frequency analysis and the findings were presented in tables. In these folk songs, values were processed a total of 102 times and the most used "Love" value was processed in a total of 18 folk songs. On the other hand, values such as "Loyalty", "Honesty-Truthfulness", "Patience", "Modest", "Respect", "Courage", "Trust", "Forgiveness", "Gratitude", "Compassion" are frequently mentioned, and "Justice". " and "Alignment" values were not processed. In addition, it has been seen that 10 different values are processed in the folk song called "Hazin Hazin Esen Seher Yelleri", which is another remarkable result.

Keywords: Ali Ekber ÇİÇEK, Folk Song, Values Education, Music.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar var olan dünya tarihine bakıldığında toplumlar değer yargılarını, kültürlerini ve yaşam anılarını sözlü ya da bir takım sanatsal tutumlarla sözsüz olarak aktarmışlardır. Bu sözlü aktarım ise yazınsal ve meşk aktarımı şeklinde iki türde yapılmıştır. Bireyler yaşadığı topluma ait kültürün evrenine bağlı olarak yaşadığı tüm sosyo-kültürel hadiseleri kendi iç dünyasında özelleştirip şahsına münhasır bir üslup ile ifade etmektedir. Sözlü kültürün bir ürünü olan ve aynı zamanda değer yargılarımızı bünyesinde barındıran yurdumuz türkülerinde de yukarıda bahsedilen evren ve özel üsluba rastlamak mümkündür. Adalet, aşk, özlem, başkaldırı, ağıt, saygı, sevgi, ahlak, kahramanlık, cesurluk, özgürlük, sorumluluk, dürüstlük, savaş, barış gibi birçok değerler türkülerimiz konuları içerisinde rastlanılması mümkün olan değerlerdir.

Kültürel kaynaklardan toplumların yaşantıları ile ilgili temel bilgiler elde edilebilir. Bu kaynaklar maddi ve manevi ortaya çıkmaktadır. Maddi kültür unsurları gündelik hayatta kullandığımız araç-gereçler, giyim kuşamlar ve meskenler olurken, maddi olmayan kültür unsurları ise folklor, halk şarkıları, öyküler, inançlar, atasözleri, örf adet ve toplumsal normlar ile olur. Maddi olmayan kültür unsurları halk kültürü kapsamında genellikle ele alınır. Yazılı ya da sözlü olarak nesilden nesile aktarılırlar (Tümertekin ve Özgüç, 2002: 136). Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi toplumlar için müzik önemli bir aktarım aracıdır.

Müzik terminolojisi eski Yunanca'daki "musike" sözcüğünden ortaya çıkmıştır. İnsan tüm ömrünü sesler arasında geçirmiş ve seslere anlam katarak ifade şekline dönüştürmüştür. Müzik sesleri ilk başlarda sıralanmış daha sonra aralıklar, diziler, tonlar, makamlar ve ardından da zaman öğeleri ile ritim meydana çıkmıştır (Say, 2003: 17). "Müzik, duygu, düşünce, izlenim ve tasarımları başka gereç yardımıyla ya da katkısıyla belli olay, durum ve olguları veya gerçekleri, belirli bir amaç ve yöntemle aynı zamanda belirli bir güzellik kavram ve anlayışına göre oluşturulup birleştirilmiş seslerle işleyip biçimlendiren, yansıtan, anlatan ve etkileyen estetik bir bütündür" (Uçan, 2005). Müzik, genelde tüm bireyler tarafından sevilen ve beğenilen bir sanat alanıdır. Bulduğumuz her ortamda duyduğumuz ve genellikle eşlik ettiğimiz ezgiler, müziğin insan hayatında vazgeçilmez bir yere sahip olduğunu gösterir (Yılmaz ve Şen, 2016).

Toplumlar, geçmişlerinden gelen birikimlerin oluşturduğu sermayeleri ile var olmuş ve varlıklarını devam ettirmiştir. Bu birikimlerin en önemlilerinden birisi de müzik kültürüdür. Ses, söz ve ritmin bir araya gelerek ulusların kendi içinde ve diğer uluslarla iletişimini sağlayan, bir nevi kimlik tarifini yapan müzik kültürü, aslında ezgisel bir nüfus cüzdanıdır. Her darbında, notasında ve ezgisinde geçmişin motiflerini taşıyan bu birikim, var olduğu sürece toplumun varlığını da sürdürecektir (Akarsu ve Yükrük, 2015).

Müzik, insanlara aracısız ulaşma gücüne sahip olan ulusal ve uluslararası bir dildir. Bu dil, dünyadaki insanların huzur ve refah içerisinde yaşaması için kullanılmalıdır. Günümüzde bu konu ile ilgili bazı tereddütler vardır. Ticari kaygıların, tüketim algılarının ve de insanoğlunun bilincinin kontrol edilmesi adına kullanılan müzik, artık neredeyse kulaktan ziyade göze hitap etmekte ve içerdiği sözleri ile sadece sloganlaşan bir yapıya bürünmektedir. Bu durum da tabii ki bizi müzik kültürünün geleceği ile ilgili endişelendirmektedir (Akarsu ve Yılmaz, 2016). Müzik, insan yaşamının farklı boyutlarındaki çok yönlü işlevinden dolayı önemli bir yere sahiptir (Uçan, 2018). "Halkın kolektif bir bilinçle kültürel değerler ve müziği harmanlaması" şeklinde kısaca tanımlayabileceğimiz halk müziği çeşitli kaynaklarda şu şekilde ifade edilmektedir;

Ataman (2009)' a göre halkın yurt ve insan sevgisini, kahramanlığını, sağlam ve güzel karakterini, ince ve derin bir duygu ile ifade edebilen en değerli folklor unsuru (s. 59), Nida Tüfekçi'ye göre; sahibinin bilinmemesi, halk tarafından benimsenmesi, halkın ortak malı olması, gelenek haline gelmesi, zaman içinde derin bir geçmişi olması, mekân içinde yaygın olması, yöresel dil ve müzik özelliklerini bünyesinde taşıması, Veysel Arseven'e göre ise; "bir sanat endişesi olmadan halkın duygu ve düşüncelerini, sevinç ve acılarını, yiğitlik, göç, sevgi, sıla özlemi ve daha nice güncel yaşamın toplumsal olaylarını sade fakat içten ezgilerle anlatabilen ve halkın ortak yaratma gücünün ürünü olan müzik türüdür" (Akt. Büyükyıldız, 2015: 107-108). Farklı bir bakış açısı olarak çeşitli duygu ve durumları ifadenin yanı sıra, tarihsel olaylar, sosyo-ekonomik şartlar, kültürel değişimler ve toplumsal yönelimleri

de yansıtır ve de sosyal işlevleri olduğu bellidir (Göher, 2010). Türküler, psikolojik, estetik, eğlence, eleştiri, söylenemeyeni söyleme, haber verme, eğitici ve ahlaki, milli, geleneksel, dini, ritmik ve ticari olarak ifade edilebilir (Öztürk, 2011). Türkiye sahası geleneksel müzik türleri içerisinde yer alan Türk Halk Müziği'nin sözlü mahsulü olan türküler kısaca tanımlanacak olursa;

Türkülerin ana unsuru söz ve ezgidir. Türkülerin sözlerinde, insanların başlarından geçen olaylar, bu olayların toplum içerisindeki etkileri ve bıraktığı izler dile getirilir. Olayı ya da duyguyu ifade eden sözlerin içeriğine uygun olarak çeşitli ritimler ve ezgi motifleri seçilir. Bu ritimler ve ezgi motifleri giderek türkünün temelini oluşturur. Türkünün teması, sadece birkaç kişiyi ilgilendiren basit bir olay olabileceği gibi toplumun tamamını ilgilendiren büyük bir olay da olabilir. Aşk, seveda, gurbet, ayrılık gibi duygular; seferberlik, tabii afetler, oymak kavgaları, eşkıya baskınları, bir kalenin düşmesi, bir vatan parçasının düşman işgaline uğraması ya da elden çıkması gibi olaylar türkülerin doğuşunu hazırlayan başlıca etkenlerdir. Bu ve benzeri nedenlerle ortaya çıkan türküler, zamanla halkın dilinde ve geniş bir coğrafyada kendilerine yer bulduklarında değişime uğrayabilirler. Hatta ilk söyleyenleri bile unutulmak suretiyle halka mal olurlar (Taş ve Turhan, 2004: 4, Akt. Akpınar, 2012).

Özetle halk müziği tanımında ifade edilen tüm olguların Türk coğrafyası halkı tarafından işlenmesi türkülerini oluşturmaktadır. TDK (2019)'a göre "Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü" olarak tanımlanan değerleri hemen her yöreye ait türkülerimiz sözleri içerisinde görmek mümkündür.

Akarsu ve Yılmaz (2016)'a göre değer; insanlar, diğer canlılar gibi sadece temel ihtiyaçlarını karşılayarak hayatlarını sürdüren varlıklar değildir. Yaşadıkları süre içerisinde bir yandan var olma, hayatta kalma mücadelesi verirken öte yandan belirli duyuşsal hedeflerin ihtiyacına yönelik kazanımlar sağlar. Bunlar insanı insan yapan, onu tanımlayan, diğer insanlarla iletişimini kolaylaştıran ve sağlandığı takdirde bireyi mutlu eden özellikler olduğunu (s.829), Akbalık (2015)' a göre insanlara topluma ayak uydurabilmeleri için yol göstererek onları sosyalleştiren ve böylece toplumla uyumlu kişiler olmalarına katkı sağlamak ve yine kişileri benzer normlarda birleştirerek toplumsal beraberliği oluşturmak ve bu beraberliği koruyarak geleceğe aktarmak gibi işlevlerinin olduğunu, Aktepe (2010)' ye göre değer kişinin ve toplumun yaşama kalitesini ve güdüsünü yükselten, mutluluğunu temel alan kurallar sistematiği olduğunu (s.2), Demirtaş (2009)'a göre değer kavramı eğitimin yanı sıra felsefe ve sosyolojinin önemli konularından biri olmuştur. Değerler, bireyin yaşamını ve dış dünyayla olan ilişkisini belirleyen özelliklerdir. Bireyin bir birey, olay veya nesneyi nitelendirmesi, sahip olduğu değerlere bağlıdır. Değerlerin farkında olmak, serbestçe değer seçmek ve bireyin yaşam kalitesini içselleştirmek olarak tanımlanmışlardır (s.5). Hökelekli (2013a) ifadesine göre ise değerler, insanın kendi yeteneklerini, iyi ve olgun insan olma kapasitesini keşfetmesini sağlayan, hayat kalitesini artıran, kişiliğinin göbek noktasında yer alan duygusal unsurlardır (s.265). Kişiler, değerler eğitim ile istenen duygu ve istekleri aktarabilirler. Sağer ve Karagöz (2011), yaptıkları çalışmalarında değerler eğitiminin, müzik eğitimi aracılığı ile aktarılmasının değerlerin kazanılması açısından önemli bir yöntem olduğunu ifade etmişlerdir.

Değerler eğitiminde temel hedefler karakterli, ahlaklı, kişilik sahibi, otokontrolü olan, dürüst bireylerin yetiştirmesini sağlamaktır. Teorik olarak aktarımların kısa zaman içerisinde unutulacağı hesap edilirse, değer kazanımında rol model olmanın etkisinin daha fazla olacağı muhakkaktır (Bağcı, 2013: 5). Değerler eğitimi insanın hayatını şekillendiren etkenlerdir (Yaman, 2014: 18). Değerler eğitiminde, iyi bireyler yetiştirmek, belli başlı değerleri kuvvetlendirmek, çocukların psikolojik, bilişsel ve sosyal gelişimlerine katkı sağlamak için uygun olarak hazırlanacak değerleri belirlenmek gerekir (Arıcı ve Er, 2017).

Dünyada Değerler Eğitimi Yaşayan Değerler Eğitim Programı (YDEP) adı altında 1995 yılında Birleşmiş Milletlerin 50. yıl dönümü kutlamaları için Brahma Kumar is 'in hazırladığı uluslararası bir proje olarak uygulanmaya başlanmıştır. UNESCO tarafından desteklenen bu eğitim, tüm dünya eğitimcilerinin ortak olduğu Yaşayan Değerler Eğitimi adlı bir eğitimdir. Demokrasi, adalet, özgürlük gibi evrensel değerlerin öğrencilere kazandırılmasında telkin yolu değil, 'etkinlik temelli' yaklaşımlar yaygın olarak kullanılmıştır. Ayrıca değerler eğitimine yönelik farklı yaş grubundaki öğrenci ve öğretmenler için materyaller geliştirilmiştir. "Daha iyi bir dünya için değerlerimizi paylaşalım" isimli bu proje; iş birliği, özgürlük, mutluluk, dürüstlük, sevgi, alçakgönüllülük, barış, saygı, sorumluluk, sadelik, hoşgörü, birlik olarak 12 evrensel değere

odaklanmıştır. YDEP, Mart 2000'de 64 ülkede 1800 okulda uygulanmaktaydı (mebk12.meb.gov.tr, Akt. Arıcı ve Er, 2017).

İnsanların yaşamında davranışlar, değerler ile ifade edilen toplumsal rollerdir. Bu roller aracılığı ile insanlar değerlerine önemli derecede sahip çıkarlar. Değerler bireyselliği ifade etmez fakat bir toplumun kimliği değerleriyle özdeşleşmiştir (Özensel, 2014). Bir toplumun kültürü onu tanıtan geçmişteki yaşamışlıkların değerleridir. Kimi zaman birlik ve beraberlik vurgulanırken kimi zaman da hasreti, sevinci ve vatanseverliği görürsünüz şarkıların sözlerinde (Akarsu ve Yılmaz, 2016).

Türkülerimizin üreticisi olan türkü yakıcıları ve halk ozanları “dinletirken öğreten” bir üslupla adeta türkülerimiz içerisinde değerleri sıkça kullanmışlardır. Bu kültürel bellek taşıyıcıları içerisinde Ali Ekber ÇİÇEK gerek sözlerinde değerler ile öğretici misyonuyla, gerekse müzikalitesi ile gönüllere ilham veren bir üstad olduğu bilinmektedir. Bu düşünceyle üstadın türkülerindeki söz öğeleri değerler açısından incelenmiş ve değerler eğitimi yönünden öğrencilere kazandırılması gerektiği düşünülmüştür.

1.1. Ali Ekber Çiçek

Erzincan doğumlu olan Ali Ekber Çiçek 1935 yılında dünyaya gelmiştir. 1939 Erzincan depreminde ailesin kaybetmiştir. Küçük yaşta bağlamaya ve müziğe başladı. Müziğe olan sevgisinden dolayı İstanbul'a taşındı. Önemli halk müziği sanatçıları ile tanışma fırsatı buldu. TRT' nin açtığı sınavda başarılı oldu, ünlü halk müziği bestecisi Muzaffer Sarısözen zamanında TRT Ankara Radyosunda Yurttan Sesler Korosuna girerek müziklerini icra etmiştir. 400'den fazla türkü derlemiştir. TRT arşivinde 54 adet kaseti bulunmaktadır. Ülkemizde ve tüm dünyada tanınmıştır. Besteci 2006 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Ekber).

1.2. Araştırmanın Amacı ve Problemi

Bu çalışmanın amacı kaynak kişisi Ali Ekber Çiçek olan Erzincan'a ait türkülerde hangi değerlerin kullanıldığı merak konusu olmuş ve değerler eğitimi bakımından ne kadar kullanıldığı şeklinde belirlenmiştir.

Bu amaç çerçevesinde;

- TRT repertuarında bulunan kaynak kişisi Ali Ekber Çiçek olan Erzincan türkülerinin değer vurguları, değerler eğitimi bakımında hangi temaları içermektedir? sorusu oluşturmuştur.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada betimsel içerik analizi ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Nitel çalışmalarda içerik analizi için veriler hazırlanır, kodlama yapılır daha sonra temalar oluşturularak şekiller ve tablolar halinde yorumlanır (Creswell, 2013). İçerik analizi; verilerin sıralanması, bölümlendirilmesi, mukayese edilmesi ve cümlelerden teorik sonuçlar çıkarılmasından oluşur (Cohen, Manion ve Morrison, 2007). “İçerik analizleri; araştırılan bilginin yaygınlaştırılması ve gelecek araştırmaların, politikaların, uygulamaların ve kamu algısının şekillendirilmesinde önemli bir role sahip olan araştırma sentezleridir” (Suri ve Clarke, 2009, Akt. Çalık ve Sözbilir, 2014). Doküman incelemesi veya belgesel tarama modeli ise, mevcut olan belge ve dokümanları inceleyerek yapılan veri toplama yöntemidir (Karasar, 2005).

2.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini ve örneklemini TRT THM repertuarında bulunan kaynak kişisi Ali Ekber ÇİÇEK olan Erzincan'a ait toplam 20 türkü oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama sürecinde belgesel tarama tekniği kullanılmıştır. Ali Ekber ÇİÇEK'e ait türküleri tespit etme adına TRT THM repertuarı taranmıştır. TRT THM repertuarından kaynak kişisi Ali Ekber ÇİÇEK olan toplam 20 Erzincan türküsü tespit edilmiştir. Bu türküler dijital ortamda ilgili kurumdan alınmıştır.

2.3. Veri Analizi

Veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, “verilerin kodlanması, temaların bulunması, verilerin kodlara ve temalara göre organize edilmesi ve tanımlanması, bulguların yorumlanmasıdır” (Staruss ve Corbin, 1990, Akt. Işcan, 2007). Eserlerin sözleri, Hökelekli (2013b) tarafından hazırlanan 'Psikoloji, Din ve Eğitim yönüyle İnsani Değerler' isimli eserde amaçsal olarak belirlenen değerler ile öngörülmüştür. Hökelekli “sevgi, saygı, sorumluluk, adalet, iffet ve namus, cesaret, sabır, şükür, doğruluk, itidal, merhamet, şefkat, güven, vefa, diğerkamlık, cömertlik, kanaatkarlık, tevazu (alçak gönüllülük), affedicilik ve hoşgörü” gibi insan fitratına uygun değerler belirtilmiştir (Hökelekli, 2013b). Veriler analizinde ilk olarak sözler şarkı notalarından çıkarılmış ve kodlama yapılmıştır. Daha sonra şarkı sözlerinde vurgulanan değerler belirlenmiştir. Hazırlanan temaya türkülerin isimleri yerleştirilmiştir. Elde edilen verilerin analiz edilmesinde kaynak kişisi Ali Ekber Çiçek olan Erzincan'a ait türkülerin sözleri, uzmanları tarafından incelenmiştir. Daha sonra uzman görüşleri alındıktan sonra değerlendirmeye ait olan türkülerin değerleri tema tablosunda gösterilmiştir.

Tablo 1. Değerler Eğitimi Amacıyla Toplanan Amaçsal Olarak Belirlenen Belirtke Tablosu

SIRA	DEĞERLER
1	Sevgi
2	Saygı
3	Adalet
4	Vefa
5	Dürüstlük-Doğruluk
6	Sabır
7	Merhamet
8	Şefkat
9	Hoşgörü
10	Güven
11	Sorumluluk
12	Tevazu (Alçak Gönüllük)
13	Affedicilik
14	İffet ve namus
15	Cesaret

16	Şükür
17	İtidal
18	Diğerkâmlık
19	Cömertlik
20	Kanaatkârlık

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmada incelenen TRT Türk Halk Müziği Repertuarındaki kaynak kişisi Ali Ekber Çiçek olan Erzincan türkülerinin değer vurguları ve değerler eğitimi açısından analizlerinin bulguları ve yorumları verilmiştir. Elde edilen bulgular her bir değer temasını gösterecek başlıklar halinde raporlaştırılmıştır. Tespit edilen türkülerin değerlere göre dağılımı aşağıdaki frekans tablosunda gösterilmiştir.

Tablo 2. Değerler Eğitimi Amacıyla Toplanan Amaçsal Olarak Belirlenen Belirtke Tablosundaki Değerler

TRT Rpt. No	Türkünün Adı	Sevgi	Saygı	Adalet	Vefa	Dürüstlük-	Sabır	Merhamet	Şefkat	Hoşgörü	Güven	Sorumluluk	Tevazu(Alçak	Affedicilik	İffet ve Namus	Cesaret	Şükür	İtidal	Diğerkâmlık	Cömertlik	Kanaatkârlık	Toplam
1265	Gül Yüzlü Sevdığım Nemden İncindin	x	x		x	x			x				x					x				7
1466	İsmi Sevdığım Saadetli Dostum	x																				1
1564	Böyle İkrar İlen Böyle Yolunana	x			x		x			x				x				x				6
1585	Gurbet Elde Yadellerin Derdinin	x					x															2
2189	Ey Erenler Akıl Fikir Eyleyin				x	x	x							x			x	x				6
2552	Hazin Hazin Esen Seher Yelleri	x	x		x	x	x	x	x		x				x			x				10

3182	Bunca Olan Emeğimi	x			x	x	x	x									x				6		
3185	Derdim Çoktur Hangisine Yanayım	x	x		x		x	x		x	x						x				9		
3187	Gönül Gel Seninle Muhabbet Edelim	x			x	x				x			x				x				7		
3193	On Dört Bin Yıl Gezdim Pervanelikten	x			x	x				x	x						x				6		
3704	Riyadan Elinin Çek Divane Gönül	x											x								3		
3836	Nasıl Yar Diyeyim Ben Böyle Yâre	x																			1		
4239	Erenler Cemine Her Can Giremez				x	x				x	x						x				5		
4299	Bu Dervişlik Bir Dilektir	x				x					x						x	x			5		
4439	Sabahtan Uğradım Ben Bir Figana	x			x		x				x										4		
4529	Yandı Yürek Yar Elinden	x	x		x	x			x		x	x	x								8		
4530	İlahi Dostun Bağma	x											x								2		
4531	Bende Döndüm Mecnun İle Leylaya	x	x										x				x	x	x		x	x	8
4532	Kırma Gönül Şişesini	x	x										x	x							4		

4533	Bir Yıldız Doğdu Nur İle	x					x														2	
	Toplam	18	6	0	11	9	8	3	3	3	4	5	8	4	1	5	4	8	0	1	1	102

Tablo 2. incelendiğinde toplam 20 adet türkü sözünün frekans analizi yapılmıştır. Tüm türkülerde işlenen “Sevgi” değeri en çok geçen değer olarak toplam 18 kez işlenmiştir. İkinci olarak, “Vefa” değeri 11 türküde işlenmiş; üçüncü olarak ise “Dürüstlük-Doğruluk” 9 türküde işlendiği görülmüştür. “Sabır”, “Tevazu (Alçak Gönüllük)” ve “İtidal”, değerleri toplam 8 türküde işlenmiş. “Saygı” değeri 6 türküde, “Cesaret” değeri 5 türküde, “Güven”, “Affedicilik” ve “Şükür” değeri 4 türküde, “Merhamet”, “Şefkat” ve “Hoşgörü” 3 türküde, “Cömertlik” ve “Kanaatkârlık” ise 1 türküde işlenmiştir. İncelenen türkülerde toplamda 102 tane değer vurgusu yapılmıştır. Yapılan bu inceleme içerisinde türküler içerisinde “Adalet” ve “Diğerkâmlık” değerlerine hiç yer verilmemiştir. Hökelekli (2013b) tarafından hazırlanan, ‘Psikoloji, Din ve Eğitim yönüyle İnsani Değerler’ isimli eserde “sevgi, saygı, sorumluluk, adalet, iffet ve namus, cesaret, sabır, şükür, doğruluk, itidal, merhamet, şefkat, güven, vefa, diğerkâmlık, cömertlik, kanaatkârlık, tevazu (alçak gönüllülük), affedicilik ve hoşgörü” temaları kapsamında dışında ise “Aşk” değeri 14 türküde, “Fedakârlık” değeri 12 türküde, “Tasavvuf” değeri 10 türküde, “Dostluk” değeri 9 türküde, “Sitem(kızgınlık-öfke)” değeri 7 türküde, “Özlem” değeri 4 türküde işlenmiştir. İnat, kıskançlık, tahammül, kahramanlık, karamsarlık, üzüntü, nasihat, keder, vefasızlık, çaresizlik, inanç, ölüm gibi değerlerde türkülerde işlenmiştir.

Tablo 2’ de değerler eğitimi amacıyla toplanan amaçsal olarak belirlenen belirtke tablosunda ki değerlere bakıldığında en çok değer “Hazin Hazin Esen Seher Yelleri” adlı türküde belirlenen 10 değer türküde işlenmiştir. İkinci olarak “Derdim Çoktur Hangisine Yanayım” türküsü yer almış ve 9 tane değer işlenmiş, üçüncü olarak, “Yandı Yürek Yar Elinden” ve “Bende Döndüm Mecnun İle Leylaya” adlı türküde 8 tane değer işlendiği belirlenmiştir. “Gül Yüzlü Sevdiğim Menden İncindin” ve “Gönül Gel Seninle Muhabbet Edelim” isimli türkülerde 7 tane değer, “Böyle İkrar İlen Böyle Yolunana”, “Ey Erenler Akıl Fikir Eyleyin”, “Bunca Olan Emeğimi” ve “On Dört Bin Yıl Gezdim Pervanelikten” isimli türkülerde 6 tane değer, “Erenler Cemine Her Can Giremez” ve “Bu Dervişlik Bir Dilektir” isimli türkülerde 5 tane değer, “Sabahtan Uğradım Ben Bir Figana” ve “Kırma Gönül Şişesini” isimli türkülerde 4 tane değer, “Riyadan Elini Çek Divane Gönül” isimli türküde 3 tane değer, “İlahi Dostun Bağına” “Gurbet Elde Yâd Ellerin” ve “Bir Yıldız Doğdu Nur İle” isimli türkülerde 2 tane değer ve son olarak da “İsmi Sevdığım Saadetli Dostum” ve “Nasıl Yar Diyeyim Ben Böyle Yâre” isimli türküler de ise 1 tane değer işlendiği tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada yorumu yapılan bulguların sonucuna göre Hökelekli tarafından hazırlanan, “Psikoloji, Din ve Eğitim yönüyle İnsani Değerler isimli eserde sevgi, saygı, sorumluluk, adalet, iffet ve namus, cesaret, sabır, şükür, doğruluk, itidal, merhamet, şefkat, güven, vefa, diğerkâmlık, cömertlik, kanaatkârlık, tevazu (alçak gönüllülük), affedicilik ve hoşgörü” temaları kapsamında bulunan değerlerin neredeyse hepsinin, incelenen türkülerde vurgulandığı belirlenmiştir. Var olan değerlerin çoğu birkaç kez kullanılmıştır. Bu türküler içerisinde değerler toplam 102 kez işlenmiştir. Değerler içerisinde en çok “Sevgi (18)”, “Vefa (11)”, “Dürüstlük-Doğruluk (9)”, “Sabır, Tevazu (Alçak Gönüllük), İtidal (8)”, ve “Saygı (6)” değerlerine yer verilmiştir. Ayrıca “Hazin Hazin Esen Seher Yelleri” adlı türküde 10 farklı değer işlendiği de dikkat çekici bir diğer sonuç olduğu görülmüştür. Bu değerler MEB’in Değerler Eğitimi Yönergesindeki değerler ile genel olarak benzerlik gösterildiği söylenebilir. Yapılan çalışmada “Adalet” ve “Diğerkâmlık” değerlerine yer verilmemiştir. Belirlenen belirtke tablosunda yer alan değerler, olumlu olduğu görülmüştür. Bu değerler dışında ise en çok kullanılan “Aşk”, “Fedakârlık” “Tasavvuf” “Dostluk” ve “Sitem (kızgınlık-öfke)” değerine yer verilmiştir. Kova (2014) yaptığı yüksek lisans çalışmasında, neredeyse eserlerin tümü inanç, sevgi, vefa, dostluk, dürüstlük ve tevazu değerlerini vurguladığını belirtmiştir.

Yapılan bu çalışmada olumsuz olarak belirlenen ve belirtke tablosu dışında yer alan, inat, kıskançlık, tahammül, karamsarlık, üzüntü, keder, vefasızlık, çaresizlik, ölüm gibi değerlere yer almıştır. Tüzün (2011) yaptığı çalışmasında, ayrılık, hasret, nefret, kahramanlık, iyimserlik, ölüm, inanç, sevgi, vefa, dostluk, dürüstlük, bağlılık, yardımlaşma ve tevazu gibi değerler olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmanın sonucuna göre TRT repertuarında bulunan kaynak kişisi Ali Ekber Çiçek olan Erzincan türkülerinin değer vurguları çoğunlukla sevgi, vefa, aşk, tasavvuf, fedakârlık ve dostluk üzerinde işlenmiştir. Yapılan bu incelemede türküler genel olarak insanların iç dünyalarının dışa vurumudur. Duyuşsal olarak duygularımızı açığa çıkarırız. Türküler değerler eğitimi yönünden öğrencilere her yönüyle aktarılması gerekmektedir. Arıcı ve er (2017)'de değerler eğitimi olarak türküler çalışmasında, ilgili değerlere ulaşmış, sevgi, saygı, adalet, dürüstlük, hoşgörü, tevazu gibi değerlerine ulaşmış ve öğrencilere bu değerlerin aktarılması gerektiğini vurgulamıştır.

Türküler içerisindeki değerler toplumların yaşamışlıklarının ortak dili olmuştur. Bu sebeple toplumlar yaşamları boyunca kendileri ile var olan acıları, sevinçleri, özlemleri ve mutlulukları türküler ile ortaya çıkmıştır. Bulut (2019), yaptığı yüksek lisans çalışmasında, geçmişten günümüze kadar milletlerin ortak değerleri türküler aracılığıyla günümüze aktarılarak, değerler eğitimi yönünden müzik eğitimi, edebiyat vb. derslerde öğrencilere aktararak, kendi değerlerini yaşamaları ve bilmeleri gerektiği söylenebilir. Türk halk müziği sözlerindeki değerler insanlarda olması gereken ayrılık, hasret, nefret, kahramanlık, iyimserlik, ölüm, inanç, sevgi, vefa, dostluk, dürüstlük, bağlılık, yardımlaşma ve tevazu gibi değerleri aktarır. Bundan dolayı halk müziğimizin değerler eğitimim açısından eğitim ve öğretim de kullanılabilceği söylenilebilir. Turhan ve Kova (2012) yaptığı çalışmada halk müziğinin değerler eğitiminde kullanılabilceği vurgulamışlardır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ATAMAN, A. (2009). *Bu Toprağın Sesi – Halk Musikimiz*. Yayına Hazırlayan: Süleyman Şenel. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- AKARSU, S. ve YÜKRÜK, S. (2015). İlkokul(1-4) Müzik Ders Kitaplarında Yer Alan Şarkıların Değerler Bakımından İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 4/4 2015 s. 1684-1707, Türkiye*.
- AKARSU, S. ve YILMAZ, H. (2016). Geleneksel Müzik ve Popüler Müziğin Sözlerindeki Değer Vurgularının Karşılaştırılması. 1. Erzurum Müzik Bilimleri Sempozyumu 28-29 Nisan 2016 Bildiriler.
- AKBALIK, H. (2015). *Değerler eğitimi bağlamında Hacı Bektâş-ı Veli'nin eserlerinde yer alan eğitsel unsurlar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- AKPINAR, E. (2012). Eğin Türkülerinin Coğrafi Analizi, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 7/4, Fall 2012, p. 253-274, Ankara.
- AKTEPE, V. (2010). “İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde “Yardımseverlik” Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi.” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ARICI, A. F. ve ER, Z. (2017). Değerler Eğitimi Aracı Olarak Türküler: Bir İçerik Analizi, IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu. ISBN: 978-605-66294-6-4, İstanbul.
- BAĞCI, E. (2013). *Çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuklar için yazılmış eserlerin değerler eğitimi bağlamında karşılaştırılması*. Celal Bayar Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- BÜYÜKYILDIZ, H. Z. (2015). *Türk halk müziği-Ulusal Türk müziği*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- BULUT, S. (2019). *TRT Türk Halk Müziği Repertuarındaki Türkülerin Müzik Öğretim Programındaki Değerlere Göre Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi.
- COHEN, L., MANİON, L., & MORRISON, K. (2007). *Research Methods In Education (6th Ed.)*, New York, Ny: Routledge.
- CRESWELL, W., J. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Desenleri* (Çev. Ed. Mesut Bütün Ve Selçuk Beşir Demir), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ÇALIK, M. ve SÖZBİLİR, M.(2014). İçerik Analizinin Parametreleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39, 174, 33-38.
- DEMİRTAŞ, S. (2009). *Çocuk yuvasında kalan korunmaya muhtaç çocukların değer eğitiminde yaratıcı dramının etkililiği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GÖHER, F. (2010) Türkülerde Motifler. *Türk Yurdu Dergisi. Cilt:30 (62) Sayı: 269 (630) ss.173-180*
- HÖKELEKLİ, H. (2013a). *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- HÖKELEKLİ, H. (2013b). *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- ÖZENSEL, E. (2014). B. Dilmaç ve H.H. Bircan (Ed). *Değerler ve değerler psikolojisi*, (s. 63-80). Ankara: Pegem Akademi.
- ÖZTÜRK, A. O. (2020)<http://www.turkuler.com/yazi/konyaturkulerinin.asp>(erişimtarihi:12.02.2020)
- İŞCAN, C. (2007). *İlköğretim düzeyinde değerler eğitimi programının etkililiği*. Hacettepe Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- KARASAR, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- KOVA, Ö. (2014). *Trt Repertuvarında Bulunan Değiş ve Semahların Müzikal Analizi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi.
- SAĞER, T. ve KARAGÖZ, B. (2011). Değerler eğitiminde müzik eğitiminin yeri ve önemi. Değerler Eğitimi Sempozyumu, 26-28 Ekim 2011, Eskişehir. Türkiye.
- SAY, A. (2003). *Müzik Tarihi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- STARUSS, A. L. & CORBİN, J. (1990a). *Basic of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Sage Publications, Newbury Park, CA.
- TAŞ, F. ve TURHAN, S. (2004). *Erzincan'a Girdim Ne Güzel Bağlar: Erzincan Türküleri 1-2*, Ankara.
- TURHAN, M. ve KOVA, Ö. (2012). Değerler Eğitimi Açısından Türk Halk Müziği ve Halk Ozanları: Neşet Ertaş, Âşık Mahsuni Şerif, Âşık Veysel ve Özay Gönülüm Bağlamında Bir İnceleme, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama Cilt (Vol): 3 Sayı (No): 6 Güz (Fall) 2012*, 117-128
- TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N. (2002). *Beşeri Coğrafya (insan- Kültür-Mekân)*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜZÜN, M. (2011). Eskişehir Yöresine Ait Halk Türkülerinde İşlenen Değerler, Değerler Eğitimi Sempozyumu, Osmangazi üniversitesi, Eskişehir.
- UÇAN, A. (2005). *Müzik Eğitimi-Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar*, (3. Basım), Ankara: Evrensel Müzik Evi
- UÇAN, A. (2018). *Müzik eğitimi: Temel kavramlar-ilkeler-yaklaşımlar ve Türkiye'deki durum* (4. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- YAMAN, E. (2014). *Değerler eğitimde yeni ufuklar*. (3. Baskı). Ankara: Akçağ.
- YILMAZ H. ve ŞEN Ü.S. (2016) Gitarın Popülerlik Durumunun İncelenmesi, *İdil Dergisi 25(5) 1491-1521*.

İnternet Kaynakça

TDK. <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 15 Şubat 2020 tarihinde edinilmiştir.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Ekber_%C3%87i%C3%A7ek

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/39/749197/dosyalar/2015_02/09093609_degerleregitimi.pdf

EXTENDED ABSTRACT

When we look at the world history that has existed from the past to the present, societies have conveyed their value judgments, cultures and life memories verbally or non-verbally with some artistic attitudes. This verbal transfer was made in two types as literary and meşk transfer. Individuals privatize all socio-cultural events in their inner world depending on the universe of the culture of the society they live in and express them in a unique style. It is possible to come across the universe and special style mentioned above in the folk songs of our country, which are a product of oral culture and also contain our value judgments.

Music is an acoustic-aesthetic expression, communication, communication and interaction system. Music is part of the human world of symbols. Music is an object of human use. Music is a means of conveying vocal – verbal language (Uçan, 2005: 124-126). Music, in general, is an art field that is loved, admired and interesting by everyone (Yılmaz ve Şen, 2016: 1493). Folk music, which we can briefly define as "the blending of cultural values and music with a collective consciousness of the people", is expressed in various sources as follows; Folk music is the most valuable folklore element that can express the people's love of country and people, their heroism, strong and beautiful character, with a subtle and deep feeling (Ataman, 2009: 59). According to Nida Tüfekçi the owner of folk music is not known, it is adopted by the people, it is the common property of the people, it has become a tradition, it has a deep history in time, it is widespread in the space, it has local language and music characteristics (Act. Büyükyıldız, 2015: 107-108). According to the Turkish Language Institution, "The whole of the material and spiritual elements that cover the social, cultural, economic and scientific values of a nation" (TDK, 2019). It is possible to see the values defined as "in Turkish" in the words of our folk songs that belong to almost every region. According to Aktepe (2010), value is a system of rules that increases the quality of life and motivation of the individual and society and is based on the happiness of the individual and society (p.2). In the study, which is discussed in the triangle of values education, music education and music and value, it has been reported that music education will have an important effect as an alternative method in gaining values (Sager & Karagöz, 2011). Values education "values are the factors that will determine the future personality, perspective, behavior and even life of individuals" (Yaman, 2014: 18).

The culture of a society is the values of past experiences that introduce it. Sometimes unity and solidarity are emphasized, and sometimes you see longing, joy and patriotism in the lyrics of the songs (Akarsu and Yılmaz, 2016: 829). The folk singers and folk poets, who are the producers of our folk songs, have frequently used values in our folk songs with a style that "teach while listening". Among these cultural memory bearers, Ali Ekber ÇİÇEK is known to be a master who inspires hearts with his values in his words, his teaching mission and his musicality. With this thought, the elements of words in the songs of the master were examined in terms of values and it was thought that they should be gained to the students in terms of values education.

The aim of this study was to determine which values were used in the folk songs of Erzincan, whose source person was Ali Ekber Çiçek, and how much they were used in terms of values education.

- What themes do the Erzincan folk songs, whose source person is Ali Ekber Çiçek, in the TRT repertoire, contain in terms of values education? created the question.

In this research, descriptive content analysis and document analysis were used. Qualitative work involves the preparation and organization of data for data analysis, then data coding and bringing together codes to reduce them to themes, and finally presenting the data in figures, tables, or a discussion (Creswell, 2013). In this research, a total of 20 folk songs in the Turkish Folk Music repertoire of Erzincan, whose source person is Ali Ekber Çiçek, in the TRT repertoire constitute the universe of the study. In this research, 20 folk songs of Erzincan, whose source person is Ali Ekber Çiçek, in the TRT Turkish Folk Music Repertoire of Erzincan, were composed through the TRT General Directorate of Music Department as a data collection tool. In the analysis of the data, content analysis was performed. In content analysis, coding the data, finding the themes, organizing and defining the data according to the codes and themes, and interpreting the findings (Strauss & Corbin, 1990, cited in İşcan, 2007).

According to the results of the findings interpreted in this research, love, respect, responsibility, justice, chastity and honor, courage, patience, gratitude, truthfulness, sobriety, compassion, compassion, trust, in the work titled 'Human Values in terms of Psychology, Religion and Education' prepared by Hökelekli It has been determined that almost all of the values within the themes of loyalty, altruism, generosity, frugality, modesty (humility), forgiveness and tolerance are emphasized in the songs examined. Most of the existing value has been used several times. In these folk songs, values were processed 102 times in total. Among the values, "Love (18)", "Loyalty (11)", "Honesty-Truthfulness (9)", "Patience, Humility (Humility), Moderation (8)", and "Respect (6)" are the most common values. place is given. In addition, it has been seen that 10 different values are processed in the folk song called "Hazin Hazin Esen Seher Yelleri", which is another remarkable result. It can be said that these values are generally similar to the values in the Values Education Directive of the Ministry of National Education. In the study, the values of "Justice" and "altruism" were not included at all. The values in the specified specification table were found to be positive. Apart from these values, the most used values such as "Love", "Sacrifice", "Mysticism", "Friendship" and "Resentment (anger-anger)" are included. In her graduate study, Kova (2014) stated that almost all of the works emphasize the values of faith, love, loyalty, friendship, honesty and humility.

According to the results of this study, the value emphases of Erzincan folk songs, whose source person is Ali Ekber Çiçek, in the TRT repertoire are mostly focused on love, fidelity, love, mysticism, self-sacrifice and friendship.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

MU'İNÜ'L MÜRİD'DE "ÖLÜM" VE ÖLÜMÜ ÇAĞRIŞTIRAN KELİMELER ÜZERİNE

On The Death and Words That Evoke Death in Mu'ünü'l Mürîd

MUHAMMED SAMİ ÜNAL

Arş. Gör, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Research Assistant, Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education

sami.unal@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0002-2797-6105

Atf/©: Ünal, Muhammed Sami (2021). Mu'ünü'l Mürîd'de "Ölüm" ve Ölümü Çağrıştıran Kelimeler Üzerine, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 329-341

Citation/©: Ünal, Muhammed Sami (2021). On The Death and Words That Evoke Death in Mu'ünü'l Mürîd, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 329-341

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *24.09.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *25.10.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers : *329-341*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1000332*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

MU'İNÜ'L MÜRİD'DE "ÖLÜM" VE ÖLÜMÜ ÇAĞRIŞTIRAN KELİMELER ÜZERİNE

On The Death and Words That Evoke Death in Mu'înü'l Mürîd

MUHAMMED SAMİ ÜNAL

Öz:

1313 yılında Harezmi Türkçesi ile şair İslâm tarafından kaleme alınan *Mu'înü'l Mürîd*'de, yazılış amacı gereği İslâm'ın temel kuralları ve tasavvufî ilgili bilgiler sunulurken okuyucuların doğru bir hayat sürmesi için çeşitli ibretlik noktalara temas edilmekte ve ibret malzemesi olarak "ölüm" kullanılmaktadır. İslâm'ın Orta Asya'da derin felsefi boyutlarla iyice yayılmaya başladığı bir dönemde muhatabı için bir cep kitabı tarzında hazırlanan bu eser, öleceğini bilen tek varlık olup hayatını sürdüren insanlara ölümü bir ibret olarak sunmasının yanında ölümün tasavvuf boyutu ile de bilgiler barındırmaktadır. Yazıldığı bölgenin karmaşık yapısına bir tertip getirme çabası ile eserin sistemli bir çizgide ilerleyerek okuyucuya ölüm ile ilgili bilgileri hem ibret hem de varlığından geçerek saf ve temiz bir insan olmanın bir yöntemi olarak sunduğu görülmüştür. Yine eserde incelenen dörtlülüklerden fişlenen kısımlar kullanılarak ölümün eserde geçtiği şekliyle hem ibretlik hem de tasavvuf boyutu yorumlanmış ve eserden hareketle eserin mensubu olduğu kültürün ölüme bakışı ile eserle aynı kültürün insanını tertip etme noktasında ölümü yüzyıllardır ibret olarak kullanışı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: ölüm, ibret, inâbe, *Mu'înü'l Mürîd*

Abstract:

In *Mu'înü'l Mürîd*, has written in Harezmi Turkish in 1313 by the poet Islam, information about the basic rules of Islam and Sufism is presented and various exemplary points are touched for correct life; and death is used as a warning material for the readers to lead a correct life. This work, which was prepared in the style of a pocket book for its addressee in a period when Islam started to spread in Central Asia with deep philosophical dimensions; not only presents death as one in the eye to the people who know that they will die, but also contains information about the Sufism dimension of death. With an effort to bring order to the complex structure of the region in which it was written, it has been seen that the work proceeds in a systematic line and presents the information about death to the reader both as a lesson and as a method of being a pure and clean person by passing through its existence. Again, by using the parts filed from the quatrains examined in the work, both the exemplary and mystical aspects of death as mentioned in the work were interpreted, and again based on the work, the perspective of the culture to which the work belongs, and the use of death as an example for centuries in order to organize the people of the same culture as the work has been revealed.

Keywords: death, object lesson, penitence, *Mu'înü'l Mürîd*

1. GİRİŞ

İlk yazılı metinlerinden bu yana Türk dili ile Türk toplumu arasında çoğu eserde göze çaracak şekilde kasıtlı bir “terbiye edilme” bağı söz konusudur. Bu bağ, dili kullananların mensubu oldukları edebiyat aracılığı ile yazılı eserlerde kuvvetlendirilmiş, günümüze kadar ulaşabilmiştir. Türklerin ilk yazılı eserleri ve İslamiyet’in kabulü sonrası ortaya konulan ilk eserler; halkı uyaran, onları doğruya iletme amacı güden bir çizgide karşımıza çıkar. Bu uyarılar, insanların ibret alması için kullanılan kimi kavramlarla somutlaştırılmış; eserlerin maksadına hâsıl olabilmesi için ibretler de daima toplumu derinden etkileyen olaylardan seçilmiştir. İşte bu “terbiye edilme” bağı, dil yadigârlarına “ölüm” gibi derinlikli bir konuyu, ibret alınması için edebiyat malzemesi olarak kullanma olanağı sağlamıştır. Denilebilir ki ölüm, Türklerin ilk yazılı metinlerinden yadigâr bir ibret malzemesidir. Ahiret inancının gereği, ölmek daha iyiye yahut daha kötüye ulaşmakla sonuçlanan bir süreci ifade eder. İnsanı bu kadar derinden etkileyen ölümün acısını hafifletmek maksadı ile daima iyi kısım düşünülmektedir ancak kötü olan kısmı; semavi dinlerin hemen hepsinde ortak olan “ahiret inancı” gereği, bir ibret malzemesi olarak kullanılmaktadır.

Ölümlle ilgili, başta ölenin kıymeti ile yakından alakalı olarak mezarlar da daima kutsal kabul edilmiştir. İslamlaşma ile beraber eski gelenekten getirdikleri mezar kültürlerini Türkler asla kaybetmez. Oysa kimi Müslüman milletlerde mezar Türklerdeki kadar önemli değildir. Örneğin bazı Arap toplumlar mezar yapmazlar, ölüyü gömdükten sonra mezar yerinin belli olmamasına hatta kaybolmasına gayret ederler (Çınar, 2016). Kimi zaman ise ölen kişinin başına sadece bir taş konulması yerinin belirlenmesi için yeterlidir. Ancak Türkler en eski dönemlerinden beri mezara kıymet vermiş ve yazılı eserlerden tutun, en değerli takı ve sanat eserleri, bu mezarlar aracılığıyla bizlere ulaşmıştır. Çin kaynaklarında Göktürk devleti hakkında genel bilgiler verilirken mezarları özellikle belirtmekte ve “Kabir üzerine bina inşa ederler, bunun duvarlarına ölünün şahsını ve hayatta iken katıldığı savaşlardan sahneleri renkli olarak resimlerler. Mezarlara ölünün kimliğini bildiren yazılı işaretler dikerler” denmektedir (Kafesoğlu, 1998, s. 341). Görüldüğü gibi günümüze kadar ulaşan mezar süslemeleri ve türbe anlayışının temeli Türklerde yazılı hâliyle 6. asrın başına kadar belgelenebilmektedir. İslamlaşma ile çoğu şeyini değiştiren bir milletin ölüm ritüellerini değiştirmemiş olmasında ise derin bir bilgelik yatmaktadır. Bu bilgelik ölen kişinin ve ölümün kutsiyeti ile yakından alakalıdır. Yine bu duruma ispat olarak Göktürk Yazıtlarını göstermek mümkündür. Bilinen ilk Türk yazılı eserlerinden belki en kıymetlisini, Bilge Kağan kardeşi Kül Tigin’in ölümü üzerine yazdırmış ve müellifi bizzat kendisi olan eserinde öleni bir anlamda takdis etmiştir. Okuyucuya kardeşi ile ortaya koyduğu icraatlarını sıralayarak düzgün bir insan ve vatandaş olmanın sınırlarını çizmiştir. İnsanın ölümlü olduğunun bilinmesi açısından mühim olan bu mezar anlayışı aslında Hz. Peygamber’in hadislerinde de vurgulanmaktadır.¹ Kabirler, İslam anlayışında ziyaret edilmeleri ile ölümü hatırlatması bakımından insana bir had bildirme aracı olarak kullanılmaktadır. İslamlaşmanın Anadolu’da kuvvetlenmeye başladığı yıllara bakıldığında mezarlar önemini devrin teknolojik imkânlarıyla daha da artırmıştır. Bilindiği gibi Selçukluların Erzincan Emiri Mengücek Gazi’nin naaşı mumyalanarak defnedilmiştir (Karamürsel, 2002, ss. 76-79). Ölüm ve onun kavram alanına giren mezarların bu denli önem arz etmesinin temelinde şüphesiz ölüm sonrası hayat vardır. Düşünce tarihine bakıldığında ise ölüm ötesi tartışmaların büyük ölçüde “ruh” meselesi etrafında yapıldığı görülmektedir (Türkben, 2012, s. 337). Bu noktada, insanın görünen nesnelere ardındaki gerçeklik, sonsuzluk ve birliğe ulaşma yönündeki ruhî tecrübesi ve bu tecrübeyi ifade eden doktrin (Kutluer, 2005, s. 188) olarak tanımlanan, “ruhsal” her noktada var olan mistisizm, temelde barındırdığı “ruhi” yönden “ölüm” ile derin bir ilişki içerisindedir. Bu da *Mu’înü’l Mürîd* gibi temeline zikredilen bu ruhî tecrübeyi alan tüm eserleri, “ölüm” ile bağlantılı kılmaktadır. Özellikle Harezmi döneminde yazılan tüm eserlerin dinî-tasavvufî temele dayanmasındaki sebep, Türk halkının kendini arındırarak istenilen bir hayata ulaştırılması amacını taşımasıdır. Öyle ki Harezmi Türkçesi dönemine ait bir sözlük olan *Mukaddimetü’l Edeb* bile İslam’ı daha iyi anlamak isteyen halkın dil ihtiyacından doğduğu için bu amaç doğrultusunda yazılmış olarak kabul edilebilir. Bu noktada içerik olarak bakıldığında insanı daha iyiye ulaştırma amacındaki dönem eserlerinin özünde “ölüme ve ölüm sonrası hayata” insanı hazırlama söz konusudur. Bu da eserlerde “ölüm” kavramını, öğretilerin temeline alan bir anlayışı doğurur.

Bir ibret malzemesi olan ölümün görünen yüzü, Türkler için mezardır. Şöyle ki Türkler, mezar için kurgan kavramı dışında “sin” kavramını da kullanır. “Sin” Çuvaş ve Tatarlar için “yüz” anlamındadır (Barthold, 1947, s. 519). Türkler için “yüz” yani görülen ilk şey mezardır. Yine bu kelimedede söz başı

s-'nin denkliğine (Arat, 2010, s. 135) bakılarak mezar için "yüz" ile alakalı olarak sin~yin>yön ile de irtibat kurulabilir. Burada ister "sin" in Çuvaş ve Tatarlardaki anlamı düşünülün ister ses denkliği ile "yüz ve yön" ile günümüz Türkçesine yaklaştırılınsın Türklerin "yönünün" mezara dönük olduğu sonucu çıkarılabilir. Yine defin merasiminden önce "ölu konmuş çadırın etrafında yedi defa dönme geleneği" (Ersoy, 2003, s. 97), "gezegenlerle ilgili" (Roux, 1999, s. 246) olabileceği gibi Türklerin yönünü cenazeye dönmesinin temelinde, kendilerini ölen kişinin yerine koyarak ibret alma felsefesinin yattığı söylenebilir.

Türkler için ölüm kaçılacak bir şey değil, ancak insanların yükselebileceği bir makamdır çünkü "Batı Türklerinde de hatta İslamiyet'i kabul ettikten sonra da öldü yerine 'şunkar boldu yani 'şahin oldu' ibaresi kullanılıyordu." (Tuna, 1960, s. 1302). Eski Türkçede ölüm için, "uç bardı" (BK/G10) ifadesi bahsedilen yükselmenin bir kanıtıdır. Uçmak ve yükselmekle ilgili irtibatlı olduğu düşünülen bir diğer kelime ise cennet anlamındaki "uşmah"tır. Gülensoy (2007, s. 956) "uçmak, uşmah" ifadesinin "uç-: ruhun göğe yükselmesi" anlamında fiilden geldiğini söyler ve ifadenin Soğdca'dan geldiği görüşünün tartışılması gerektiğini belirtir. Wilkens (2021, s. 806) ise sözlüğünde "uşmah" kelimesinin Soğdca olarak göstermektedir. Ata (2017, s. 138), Soğdca'dan alınan bu ifadenin zamanla benzer telaffuzda olan uçmak kelimesine yerini bıraktığını söyler ve bu alıntının uç- fiiline yakıştırılmasına saygın kişilerin ölümünde kullanılan "ruhu uçmak" ifadesini sebep olarak görür. Yine ölüm, Türklerde "ölümünden sonraki yazgının gerçekleşmesi için bir gereklilik" (Sümbüllü, 2010, s. 62) olarak görülür. Nitekim Türklerin ölüm için kullandığı deyimlerden biri olan "Kergek boldı, gerekenle buluştu" (Roux, 1999, s. 65) kullanımı bu gerekliliği ortaya koyar. "Ölüm" olgusunu daima insanların gözünde canlı tutan ise mezarlardır. Dilimizde ölümü canlı tutan bu kavram için "kurgan, sin, gür, kabir, mezar" gibi ifadeleri kullanılırken günümüzde "mezar" ifadesinin yerleşmiş olması da basit bir durum değil, kavramın köken itibarıyla ifade ettiği anlam ile alakalıdır. Mezar, Arapça "ziyaret edilen yer" (Bozkurt, 2004, s. 519) anlamından doğar. Yaygın kullanımındaki bu kelimenin seçiminde ölümün kutsiyetini ve ibret verici noktasını Türkler ihmal etmemiştir. Mezara göre daha az kullanılan "kabir" kelimesi, "gömmek"ten (Demirci, 2001, s. 33) gelir ve "mezar" kadar ibretlik noktası mevcut değildir. Aynı şekilde Farsça "gür" ifadesinin de "çukur yer" anlamı mevcut olup "mezar veya sin" gibi derin bir anlam ifade etmez. Uzun yıllar kullanıldığı düşünülen kurgan ifadesinin ise "koru-" fiili ile alakalı olduğu ve yine Türklerde Tanrı'nın isimlendirilmesinde kullanılan bir kavram genişliğine sahip olduğu bilinmektedir.ⁱⁱ Görüldüğü gibi Türklerde "ölüm" daima kutsal bir noktada sistemli isimlendirmelerle toplum hayatında önemli bir noktada yer almaktadır.

Eldeki çalışmaya konu olan ve 1313 yılında şair İslâm tarafından bir cep kitabı tarzında insanlara faydalı olmak, doğru bir hayat tarzı sunmak amacıyla kaleme alınan *Mu'înü'l Mürîd*'de, yazılış amacı gereği İslâm'ın temel kuralları ve tasavvufu ilgili bilgiler sunulurken okuyucuların doğru bir hayat sürmesi için çeşitli ibretlik noktalara temas edilmekte ve ibret malzemesi olarak "ölüm" kullanılmaktadır.

Eser, 14.yy.ın başında kendine "İslâm" adını veren bir Orta Asya ereni tarafından yazılmıştır. Yazar, kendisini "Baba İslâm'ın oğlu İslâm" olarak tanıtır:

*bu kaç söz ayıtgan atı islam ol
tileki ahir vaqt islam ol
atam baba islâm veliyyü'l-verā
özi zikri tilde tümen aslam ol (402)ⁱⁱⁱ*

Bu dörtlükle alakalı olarak adına İslâm diyen müellifin gerçek adını vermesi ihtimaldir; ancak tasavvufi bir yolun yolcusu olan yazarın "ata" diye kastettiği kişinin de kendi öz babası olup olmadığı kesin yargıya varılamayacak bir konudur. Çünkü eserin son dörtlüklerinde ata-baba dediği kişiye övgüler dizmesi ve bu kişinin keramet ehli büyük bir velî olduğunu söylemesi kendisinin de bu kişiye büyük bir bağlılık hissetmesi yazarın bu sevgiden kaynaklanarak şeyhinin adını mahlas alması ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. Bir nevi bu duruma Baba İslâm'ın sadık müridi küçük İslâm şeklinde bakmak da ihtimaldir. Tabii konuyla ilgili araştırmacıların çeşitli yorumları mevcuttur (Ünal, 2019, s. 2).

Eserin Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya çıkışı ile özellikle yazarı ile ilgili çalışmalar yoğunlaşmıştır. Zeki Velidi (1928) baba-ata ifadelerinin yazarın gerçek babası mı yoksa tarikat üstadı mı olduğunu belirtmenin zorluğundan bahseder ve *Mu'înü'l Mürîd*'in müellifinin İslâm "namında" biri olarak kabul etmenin doğru olacağını belirtir. Eckmann (1988), yazarın eserde ismini verdiği dörtlükten hareketle

İslâm adlı kişiyi kesin eser sahibi kabul etmektedir. Ata (2002), Eckmann (1988) gibi 402. dörtlükten hareketle eserin yazarının *İslâm* olduğunu açıkça ifade etmiştir. Köprülü (2003) de tıpkı Zeki Velidi gibi ihtiyatlı yorumlar yapar ve “mürîd, mürşit ve tarikat arkadaşı” ilişkisine işaret ederek yazarını Şeyh Şeref kabul etmenin kesin olamayacağını yanında, Baba İslâm’ın Şeyh Şeref olabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Karamanlıoğlu (2006) ise eserin yazarını, incelemesinin henüz baş kısmında Şeyh Şeref Hâce olarak kabul eder. *Mu’înü’l Mürîd* üzerine detaylı çalışmaları olan Toparlı ve Argunşah (2014) yazar hususunda herhangi bir yorum yapmaz ve araştırmacıların görüşlerini ortaya koyarlar ancak *Mu’înü’l Mürîd* incelemelerinin baş kısmında yazarı *İslâm* olarak belirtirler.

Mu’înü’l Mürîd basit hatlarıyla “Herhangi edebî kaygı gütmeksizin göçebe Türkmenlere günlük hayatta kullanılarak basit dinî bilgiler verilmek için yazılmıştır. Eserde dinî-tasavvufi konular güzel bir Türkçeyle ve devir insanının anlayabileceği sade bir dille anlatılmıştır” (Toparlı ve Argunşah, 2014, s. 30) şeklinde tarif edilmektedir. Eserin yazılış sebebini şair “*eşit bil amel kıl*” (405. dörtlük) diyerek ifade etmektedir. Yazar, tasavvuf arkadaşlarına “dinlemesi-bilmesi-amel kılması” için bir eser oluşturmuş, bu sebeple de adını “Mu’înü’l Mürîd” yani “Mürîdlerin Yardımcısı” koymuştur.

Eserde yer alan bölümler şöyledir: Allah’a yakarış, peygamberlerin selamlanması, namaz, abdest, tesettür, zekât, oruç, av-avlama, alışveriş ve şeriat, tarikat, hakikat, en sonunda ise büyükleri hayırla yâd etme. Bilinen tek yazması Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi Genel no. 1605/18, tasnif no 297.3’te kayıtlı Mecmuatü’r-Resail adlı yazmanın içinde 177a-202b yaprakları arasında bulunmaktadır (Toparlı ve Argunşah, 2014, s. 13). Eser, İslamiyet’i kabul eden bir toplum için halkın günlük Müslüman yaşantısıyla ilgili bir çeşit el kitabı-cep kitabı şeklinde olduğu tasvir edilebilir. 407 dörtlükten oluşan eserde dörtlüklerin tümü aruz vezninin mütekarip bahrinde “feûlün/feûlün/feûlün/feûl” vezni ile dizilmiştir. Dönemin edebiyat tarzı göz önüne alındığında var olan aruz kusurları göze çoğu yerde çarpsa da çok büyük önem arz etmez; eseri, tasavvuf erbabına bir nutuk tarzında olması bakımından Atabetü’l Hakayık çizgisinde görmek mümkündür (Ünal, 2019, s. 4).

Eldeki çalışmada Müslüman bir toplumu eğitmek ve dinî yaşantısını göstermek üzere yazılan bu eserde bir ibret malzemesi ve tasavvufi bir kavram olarak “ölüm” taranmıştır. Eserde ölüm ve onun kavram alanına giren “mezar, kefen, sin, gûr vb.” kelimelerin geçtiği dörtlükler fişlenerek tespit edilmiş ve eserin “ölüm” kavramına bakış açısı üzerine inceleme bölümünde çeşitli yorumlarda bulunularak kimi sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışma, betimsel yöntemin genel tarama modelindedir. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Bailey, 1982). Bu tür modellerde daha çok evreni temsil yeteneğine sahip belirli bir örneklem grubu alınarak, bu örneklem grubu üzerinde çalışır ve sonuçlar evrene genellenir (Kıncal, 2013, s. 112). Bu vesileyle eserden elde edilen veriler, dönem yaşantısı ve eserin muhatabı olan milletin “ölüm” algısı üzerine genellemeler yapmamıza olanak tanıyacaktır.

2. MU’İNÜ’L MÜRİD’DE ÖLÜM VE ÖLÜMÜ ÇAĞRIŞTIRAN İFADELER

Eserde ölüm, anidir ve biriktirilen malın hiçbir faydası olmayacak ve onlar sonrakilere kalacaktır:

“eser bād turur bu ‘ömür terk keçer

tiriglik çerağı yel ara öçer

vücluduñ dirahıt tæg bu cānuñ kuş ol

osal turmağıl kim bu nā-gāh uçar” (47)

“Esen bir yeldir bu ömür, terk edip geçer; gençlik ışığı yel arasında söner. Vücudun ağaç, bu canın kuştur; ilgisiz durma ki bu ansızın uçar.”

Dörtlükte vurgulanan esas ömrün geçici oluşudur ve insanlar gaflet içerisinde oturmasın diye “ölüm” dörtlükte sezdirilmektedir. İnsanın gençliğe güvenmesini ise bir kuşun ağaçtan uçup gitmesi ve ansızın doğacak bir rüzgâr esmesi gibi kısa sürede diriliğin yok olacağını hatırlatarak engellemektedir. Ölüm, bu dörtlükte ilgisiz, tembel ve gaflet içerisinde bir hayat sürmenin önünde bir ibret malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu dörtlüğün bir öncesinde de "ölüm" kelimesi kullanılmadan onu sezdirme söz konusudur. Şair, eserin muhataplarına tefekkürü öğütler. Her işin ömürle bağlantılı olduğu ve ömrün ise bir sonraki dörtlüğe benzer şekilde yel gibi geçici olduğu fikri verilerek ölüm veya onu çağrıştıracak kelimeler verilmeden hatırlatılmaktadır:

*"gel emdi sakıngıl tefekkür bile
inanmak revā mı bu tıngu yele
tiriglik bile bu kamuğdın işlerin
tiriglikniñ aşlu erür yel bile"* (46)

"Gel, şimdi düşün. Kesilecek rüzgâra kapılma. Bütün işlerin (meşguliyetin) hayat ile var, hayat ise bir yeldir (geçer)."

Bir başka dörtlükte ise ölüm, insanı her türlü yanlışa saptırabilen aç gözlülük ve hırsın önünde bir set olarak kullanılmaktadır:

*"kanā'at bu érge tükenmes gınā
hariş hırşı birle yörüyür yana
tükel dünya malı yıgar ne asıg
olar özgelege qalur ol yana"* (56)

"İnsana kanaat, tükenmez fazlalıkta (iken) haris olup hırsı ile yürüyor yine. Hep dünya malı yığıyor ne fayda! Onlar başkalarına kalacaktır yine..."

İnsanı, iyi özelliklerinden alıp ona her türlü kötülüğü yaptırabilecek bir duygu olan aşırı hırs ve dünya malına olan düşkünlüğün sonucu olarak biriktirilen onca malın insana kalmayacağını "ölümü" sezdirerek ortaya koymaktadır. Yine insanı felakete sürükleyecek ve başka insanların da zarar görmesine sebep olabilecek bir başka kötü özellik olan "göründüğü gibi olmama"nın, kibrin ve kinin önüne geçmek için *Mu'înu'l Mürîd*'de "ölüm" hatırlatılmaktadır:

*"hased kibr ü kîne riyā kılsa-sên
öziñni müslüman kişi bilse-sên
zahirde müslüman tirigde kişi
açılğay saña sin kaçan ölse-sên"* (63)

"Haset sahibi olmana, kibirli ve kindarlığına riya yaparak özünü Müslüman zannedersen ancak görünüşte ve canlı iken Müslüman'sın! Ne zaman ölürsen (hak ettiğin) mezar sana açılacak!"

İnsanların aslında olduğu hâlden farklı görünerek elde ettiği faydaların "sin" yani mezar ile son bulacağı, görünüşte Müslüman olan bir kişinin ancak mezara kadar böyle kabul edileceği ve ölümün gizli olanı ortaya çıkaracağı dörtlükteki temel noktadır. Riyakârlığın önünde bir tehdit olarak ölüm kullanılmaktadır. Bu ibret de eldeki araştırmanın giriş bölümünde yorumlanan "sin" kavramı ile verilmektedir. İnsanı yukarıda sıralanan kötü özelliklerden alıkoymak için eserde kullanılan ölüm kavramı, yine sonsuz özgürlüğün ve her istediğini yaparak kendisine ve insanlara zarar verebilecek durumların önünde de bir engeldir:

*"körüp 'ibret eştip öğüt almasan
tirilgil tilekçe soñı ölmesen
sarıp solça destâr kıyınsız kefen
keđip gürnü halvet eğer kılmasan"* (282)

"Görüp ibret, işitip öğüt almayacaksan, bez ile sarılıp köşesiz kefen giyerek mezarda yalnız kalmayacaksan, nihayetinde de ölmeyeceksen dilediğinçe yaşa!"

İnsanın hırsları ve çıkarlarının gücü karşısında ibret olarak yegâne güç dörtlükte “ölüm”dür. Nihayetinde sadece bir bez ile mezarda yalnız kalacak olan insanın ibret ve öğüt alması için “ölüm” ve onu çağrıştıran “kefen, gûr” gibi kavramlar dörtlükte birlikte kullanılmaktadır. Ölümün ne olduğu gösterilerek ibret alınması temel hedefdir. Dünyadan mal ile göçülmeyeceği ve dünyada yapılanların muhakkak karşılık göreceği vurgulanmaktadır. Öncesinde ise bu dörtlükte bahsedilen öğüt yer alır ve daha sakin bir anlatım söz konusudur:

*“bükün yemek içmek tarab ayş sürür
munuñ birle şeytân kılur hoş gurūr
veli bil kıyamet küninde birin
birin cümlesindin sorulğu turur”* (281)

“Bugün yeme, içme, çoşup eğlenme, sevinç... Bunlarla şeytan gururlanır. Bunların tümü kıyamet gününde senden bir bir sorulacaktır.”

Görüldüğü gibi 282. dörtlükte var olan kesin ve keskin uyarıcı dilden önce 281. dörtlükte “ölüm” gibi uyarıcı bir ifade yerine her şeyin hesabının sorulacağı belirtilerek öğüt verilmektedir. Şayet bu öğütler işitilmeyecekse 282. dörtlükte daha sert bir ifade ile ibret malzemesi olarak “ölüm, kefen ve gûr” kavramları yer almaktadır. Peş peşe gelen bu iki uyarıcı dörtlükten sonra ise ibret alacak kişiler için bir yol haritası verilir:

*“munı kël saķınğıl inabet kêtür
İnabetten aşğıl iradet kêtür
İnabet iradet yolın tut yöri
ķamuğ havfdın özün selāmet kôtür”* (283)

“Gel, bunları düşün tövbe et. Tövbeyi aşır irade göster. Bu tövbe ve irade yolunu tutup yürü. Bütün korkulardan kendini selamete götür.”

281 ve 282. dörtlükte ibret olarak “ölüm” kullanılmıştır. Bu dörtlükte ise yazar, kişiye tövbeyi ve iyi insan olma iradesini işaret ederek kurtuluş yolunu göstermektedir. Eserde öğüt olarak iyi insan olma iradesi gösteren kişi için ölüm bu sefer korkulacak bir durum değil, selamet olacaktır. Nitekim eserde “ölüm”ün herkesin başında olduğu belirtilir ve esere göre örnek alınacak kişiler bile ölüm sonunu yaşamaktadır. Eserde muhatabına ibret olarak o dönem özenilen kişilerin sonu hatırlatılır:

*“bu köz körmüşü yok kulak tınlemiş
köñülge keçip bir nişān anlamış
cüneyd şibli dihkān üveys bāyezīd
taķı kim kim anlar soñın soñlamış”* (278)

“Gözüm görmedi kulağım dinledi, gönlüme geçip (hepsinden) bir iz bıraktı. Cüneyd, Şibli, Dihkan, Üveys, Bâyezid ve de kimler kimler sonunu sonladı.”

Nice kişinin ölüme ulaştığı belirtilir ve dörtlükte insanın bu kimseler gibi doğru bir sonla hayatını geçirmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Yine burada tasavvufta büyük isimler olduğu anlaşılan bu kimselerin ölümünü dikkate alarak insanın kendine de ölümün yaklaştığını bilmesi zorunluluğu verilir. Yani eser sahibi tarafından yüce kabul edilen kimselerle ilişkilendirilen ölüm, dörtlükte ibret olarak sunulmaktadır.

Mu’înü’l Mürîd’de ölümün yukarıda geçen ibretlik boyutunun yanında bir ikinci boyutu daha vardır. Bu ise tasavvufta insanın varlığından sıyrılması anlamındadır. Eserde insan, erdemli bir noktaya yalnızca varlığından kurtularak ulaşabilir:

*“beşaret közindin seçig seçmese
hevā nefis murāddın tükel keçmese*

nê bilgey bu yolnu beyânın kişi

bu öz barlıkındın tamâm köçmese" (366)

"Kalp gözünden seçilene seçmeyince, hevesleri ile nefsinin muradından tümünden geçmeyince ve öz varlığından tastamam geçmeyince (tasavvuf) yolunun izahını bir kişi nereden bilecek?"

Mu'înü'l Mürîd, adından da anlaşılacağı gibi bir tasavvuf ereninin yardımcısı konumundadır. Öz varlığından ve nefsinin heveslerinden tamamen geçmeyen bir kişinin ise tasavvuf yolculuğunda mesafe alamayacağı dörtlükte açıkça belirtilmektedir. Bu benlikten vazgeçişin daha detaylı izahı eserde şöyle geçmektedir:

"bu yol içre sên menlik kıyosa-sên

sênin birle anı muhâl bulsa-sên

özündin üzülgün açılsun hayât

tirig êrken evvel kerek ölse-sên" (269)

"Bu yolda sen benliğini koyarsan, senlik (benlik) ile aradığını bulamayacaksın, Kendinden geçmenle aradığın hayat açılacak, (eğer) diri iken gerek ki önceden ölürsen."

Tasavvufun temel felsefelerinden belki en önemlisi "ölmeden önce ölmek"tir.^{iv} Dörtlükte diri iken ölmek olarak belirtilen bu ölüm, gerçek manada ölmek değil; varlığından geçmek ve arzu isteklerini geride tutarak yaratıcıdan, kendi zatı ve elçisi dışında başka arzu ve istek duymamaktır. Eserde konunun izahı şu şekildedir:

"tirig êrken ölmek hevâ yönidin

bu cümle kamuğ nâ-revâ yönidin

könül hakka bağlap resûlğa uyup

kesilmek öñin mâ-sivâ yönidin" (270)

"Diri iken ölmek, heveslerine ve dünyaya ait her türlü nesneyi kendinden uzak tutarak gönlü Allah'a bağlayıp, Peygambere uyararak Allah'tan başka her şeyden kesilmektir."

Mâsivâ, "Sözlükte 'şey' anlamına gelen mâ ile 'başka, gayr' anlamındaki sivâ kelimesinden türetilmiş bir tabir olan mâsivâ mâsivallah, mâsive'l-Hak şeklinde de kullanılır. Tasavvufta yaygınlığı sebebiyle çok defa mâsivâ demekle yetinilir" (Uludağ, 2003, s. 76) şeklinde açıklanmaktadır. Ölmeden önce ölmek, bir noktada "mâsivâ"dan kendini kurtarmaktır. Yani yaratıcıdan kendi zatı dışında başka bir istek duymamaktır. Çünkü tasavvufî yaklaşımlar için gönülde Allah'tan başka neyin sevgisi varsa, onun sevgilisi, hatta ilâhı odur. Bu yüzden, "kalpten mâsivâ putunun değiştirilmesi, sevginin, hep Allah üzerinde yoğunlaşması büyük önem arz eder" (Cebecioğlu, 2005, s. 471) denilerek etki boyutu ortaya konulmuştur. Eserde de tasavvuf yolunun yolcusu, "mâsivâ"dan sıyrılıp ölmeden önce ölmek zorundadır. Esasen ölmeden önce ölmek, bir ölüm kabul edilmez, eserde bu durum "ölümsüzlük" olarak geçer. Tüm heveslerinden sıyrılarak insanlığa kin ve düşmanlıktan vazgeçen bir insanın ölmeyeceği aksine can bulacağı belirtilmektedir:

"ameldin riyâ hem tiliğdin nifâk

könüldin kêter kîne oş buldı cân

bu can birle tirig êren ölmes ol

bu can kadri tegme kişi bilmes ol

nifâk kîne birle 'amel kılguçı

bu candın haber hem eser bulmas ol" (21-22)

“Amelden riyayı, dilinden bozgunculuğu, gönülden kini gider; işte canı buldun. Bu can ile diri eren ölmez, bu canın kıymetini her kişi bilmez! Bozgunculuk ve kin ile amel kılanlar, bu candan (ölümsüzlük) ne haber ne eser bulabilirler!”

Ölmeden evvel ölecek bir insan, benliğinden sıyrılarak yaratıcıdan başka bir arzu duymadığında, dörtlükte bahsedilen kötü özelliklerin hiçbiri aklında, gönlünde ve dilinde olmayacaktır. Dörtlükte de belirtildiği üzere varlığından geçen ve doğruluk yolunda bulunan kişi yepyeni bir can bulur ve kendini ölmeden evvel öldürmesi kişiye ölümsüzlüğü buldurur. Canını terk eden kişi, yeni bir can bulmuştur. Yani *Mu'înü'l Mürîd*'de ölmek, ölen kişi ile alakalı olarak ölümsüzlüğü doğurabilmektedir. Örneklerde geçen kötü özelliklerden sıyrılarak varlığını terk eden bir kişinin eserde yer bulan ve ölümüyle ilgili özelliklerinden bir başkası ise şu şekildedir:

*“münāfîk nişānı ḥased kîne ol
müslümān müvahhîd arıĝ sîne ol
arıĝlık nişānı şehādet bile
idi zikri aytu kirür sine ol”* (64)

“Bozgunculuğun izi çekememezlik ve kindir. Müslüman ve Allah'ın birliğine inanan temiz gönüllüdür. Temizliğin nişanı ise kelime-i şahadet ve İdi yani “Mâlikü'l-Mülk” olan “Allah”ı zikrederek mezara girendedir.”

Ölen bir kişinin mezara girerken zikretmesi görülecek bir şey değildir. Eserde bahsedilen ölümsüzlük işte burada anlamını bulmaktadır. Manevi bakımdan insanın ölmemesi, varlığından geçerek temiz bir gönül ile yaşaması ve öldüğünde “sin”e yani mezara girerken zikrinin devam etmesidir. Bu hâlde ölecek bir kişi, daima yaratıcının yolunu tercih etmesi bakımından eserde “Allah yolunda” kabul edilir. Öldüğünde zikrediyor olmasıyla da “ölmeyip diri olanlar” ayeti kişiye hatırlatılmaktadır.^v “Ölüm” burada esasen “ölümsüzlüğü” hatırlatması bakımından bir öğüt ve ibret aracıdır. Eserde okuyucu için işaret edilen bu yol, şu şekilde verilmektedir:

*“bu yanlıĝ inabet ve iradet bērip
kerek rāst yōriseñ bu yolĝa kirip
zikir ḥaĝ tapa bil kılavuz saña
tirig ērken ölüp yiĝitken ħarıp”* (359)

“(Doğru) yandan doğru yola girerek tövbe edip, irade gösterip uygun şekilde yürürsen Allah yolunda zikir sana kılavuzdur. Diri iken ölsen de genç iken yaşlansan da...”

Her hâl ve şartta eser, ölüm gelmeden önlem almayı ve yalnızca varlıktan vazgeçerek benliği yok etmeyi bunun için de yaratıcının “zatından” başka söz ve istek duymamayı işaret eder. Bu şekilde bir yol tutan kişi için ölüm ibret olarak yetmekte ve öğüt olarak ilerleyen kişi öldüğünde “ölümsüzlüğe” erişmektedir.

3. SONUÇ

Mu'înü'l Mürîd, adından da anlaşılacağı üzere, eserde geçtiği şekliyle “inabet” ve “iradet” gösteren bir kişinin yardımcısıdır. Eser, yazıldığı dönemden çok uzak olmayan bir tarihte İslam'la şereflenmiş bir topluma günlük Müslüman yaşantısıyla ilgili bilgiler sunan bir çeşit el kitabı-cep kitabıdır. 407 dörtlükten oluşan eserin yazılışının altında yatan hikmeti ise eser sahibinin “*ēşit bil 'amel kıl*” (405) ifadesinde açıkça görmekteyiz. Yazar, muhataplarına sesini duyurmak ve onlara doğru bir yolda ilerlemeleri için birçok yerde ibret malzemesi olarak ölümü ve ölümün kavram alanına giren “gûr, sin, kefen” gibi ifadeleri kullanmıştır. Eserde yazarın “ölüm”ü, “ölümsüzlük” olarak nitelendirdiği kısımlarda tasavvufun ince ayrıntılarını belirgin bir Türkçe ile ortaya koyduğu görülür. Gerek andırdığı ayet ve hadislerden gerekse anlaşılması güç çoğu noktaya incelikle temas etmesinden devrin insanına doğru yolda olmayı işaret ederken başarılı bir çizgide ilerlediği açıktır.

Yine felsefi görüş ve düşüncelerin yeni yerleştiği bu dönemde eserdeki tasavvufi anlayışın verildiği kısımlar, aslında eserin derin bir noktada açık bir anlatım ortaya koyduğunu göstermektedir. Şair

İslâm'ın insanları ikaz için kullandığı "ölüm" kavramı, hem görünen ve bilinen şekli ile hem de derin boyutu ile ortaya konmaktadır.

"Ölüm" ve onun kavram alanına giren ifadelerin insanlara ibret olması, yol göstermesi için eserde "öl-" fiilinden 13 kez, cehennem anlamındaki "tamug" ifadesinden 9 kez, cennet anlamındaki "uçtmah~uştmah" kelimesinden 5 kez, mezar anlamına gelen "gûr" ve "sin" ifadelerinden ikişer kez, "kefen" ifadesinden de 1 kez yararlanılmıştır. Dünyanın ve nefsanî isteklerin geçici olduğu öğüdü ile insanların elde edecekleri baki hayatın güzelliği, bu kavramlar kullanılarak verilmiştir. Her işin hesap edilerek görülmesi ve insanın kendine ve başkalarına zarar verebilecek özelliklerinden arınarak temiz kalabilmesi temel felsefe olarak eserde yer bulmaktadır. Doğru çizgide olması gereken insana ise daima "ölüm" hatırlatılarak Orhun Abideleri'nden beri var olan, "ölüm" ile insanları kendine getirme anlayışı sürdürülmüştür. İlk yazılı metinlerde "ölsikig" (KT/G7), "ölteçi-sen" (KT/G8) ile uyarılan insanlar, *Mu'înü'l Mürîd*'de vezinli söyleyiş ile "tirilgil tilekçe soñı ölmesen" (282/2) şeklinde uyarılmaktadır. Türk töresinde en eskiden beri var olan töreye ve devlete bağlılık ve temkinli bir duruşla ölümü düşünüp doğru bir insan olma zorunluluğu 14. yy. başında yazılmış *Mu'înü'l Mürîd*'de de açıkça verilmektedir. İlk yazılı metinlerde ve araştırmaya konu olan bu eserde "ölüm", kendisine çekidüzen vermesi gereken insana hatırlatılan büyük bir ibret malzemesidir.

Son olarak araştırmamıza konu olan şair İslâm'ın bu eserinin din ve tasavvuf açısından "ölüm" gibi derinlikli bir konuyu canlı ve belirgin bir anlatımla ortaya koyduğu görülür. Yine yukarıda bahsi geçen ve birbiri arasında altı asır olan iki farklı eserde ibret denilince "ölüm" akla gelmektedir. İlk yazılı metinlerden beri Türk dili, edebiyatı ve Türk toplumu arasındaki bu "terbiye edilme" bağının görülmesi açısından birçok eser gibi *Mu'înü'l Mürîd* de derin bir boyut taşımaktadır. Şair İslâm'ın "ölüm" ile ilgili kavramları isimlendirmede ve çeşitlendirmede kullandığı keskin zekâsı ve bu kavram alanının edebiyata yansımaları şunu göstermektedir: Türkler, "tertîp etme" noktasında başka coğrafya ve milletleri ihmal etmediği gibi kendi milletinin tertîp edilmesini de incelikle önemser ve kullandığı dil ile oluşturduğu edebiyat, "ibret"lerini ortaya koymada "ölümsüz" ölçüde mahirdir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ATA, A. (2002). *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*. (Yayımlayan Mehmet Ölmez). Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 36.
- ATA, A. (2017). Türk Dilinde Dinî Bir Kavram: Tamu ~ Tamuğ. *Prof. Dr. Talat Tekin Hatıra Kitabı* içinde. (C. 1, 135-139 ss.). Çantay Yayınları.
- ARAT, R. R. (2010). Türk Şivelerinin Tasnifi. *Türkiyat Mecmuası*, 10(0), 59-138.
- BAILEY, K. D. (1982) *Methods of social research*. Free Press.
- BARTHOLD, W. (1947). Türklerde ve Moğollarda defin merasimine dair. (Çev. Abdulkadir İnan). *Bellekten XI* (43), 515-543.
- BOZKURT, N. (2004). Mezarlık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 29, 519-522. ss.). TDV Yay.
- CANAN, İ. (1988). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, (C. I-XVIII)*. Akçağ Yay.
- CEBECİOĞLU, E. (2005). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Anka Yayınları.
- ÇINAR, İ. (2016). Mezarlık Kültürü. *Eğitim Dergisi*, (51). <http://www.egitirim.gen.tr/tr/index.php/arsiv/sayi-51-60/sayi-51-temmuz-2016/959-mezarlik-kulturu> (17.07.2021)
- DEMİRCİ, K. (2001). Kabir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 24, 33-35. ss.). TDV Yay.
- ECKMANN, J. (1988). Harezmi Türkçesi. *Tarihî Türk Şiveleri* içinde. (Çev. Mehmet Akalın). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ERGIN, M. (2012). *Orhun abideleri*. Boğaziçi Yay.
- ERSOY, R. (2003). Türklerde ölüm ve ölü ile ilgili rit ve ritüeller. *Milli Folklor* 14 (54), 86-101.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I (A-N), II (O-Z)*. TDK Yay.
- KAFESOĞLU, İ. (1988). Türk Millî Kültürü. Ötüken Neşriyat.
- KARAMANLIOĞLU, A. F. (2006). *Şeyh Şeref Hacı Mu'înu'l-Mürîd (transkripsiyonlu metin – dizin – tıpkıbasım)*. Beşir Kitabevi.
- KARAMÜRSEL, A. (2002). Türklerde mezar geleneği. *Türkler* içinde (C. 3, 76-79. ss.). Yeni Türkiye Yayınları.
- KINCAL, R. Y. (Ed.). (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (3.bs.). Nobel Yay.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*. (5. bs.). Akçağ Yay.
- KUTLUER, İ. (2005). Mistisizm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 30, 188-190. ss.). TDV Yay.
- ROUX, J. P. (1999) *Altay Türklerinde Ölüm*. (Çev. Aykut Kazancıgil). Kabalcı Yay. (Orijinal yayın tarihi, 1963)
- SÜMBÜLLÜ, Y. Z. (2010). Eski Türklerde defin şekilleri üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 61-72.
- TATCI, M. (Ed.). (2017). Hoca Ahmed Yesevî - *Dîvân-ı Hikmet*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- [TOGAN], A. Z. V. (1928). Harezmi'de yazılmış eski Türkçe eserler. *Türkiyat Mecmuası II*, 315-345.
- TOPARLI, R., ARGUNŞAH, M. (2014). *Mu'înu'l-Mürîd inceleme-metin- çeviri-dizin-tıpkıbasım*, (2. bs.). TDK Yay.

- TUNA, O. N. (1960). "Ölüm" kavramı ile ilgili kelimeler ve "kergek bol-" deyiminin izahı. *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler* içinde (131-148 ss.) TTK Yay.
- TÜRKBEN, Y. (2012). E. M. Hamdi Yazır'ın ölümsüzlüğe dair düşünceleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 335-363.
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI (2010). *Kur'an'ı Kerim ve meali*. TDV Yay.
- ULUDAĞ, S. (2003). Masiva. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 28, 76. ss.). İstanbul: TDV Yay.
- ÜNAL, M. S. (2019). *Mu'înü'l Mürîd'de isim yapma ekleri*. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- WİLKENS, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch*. Universitätsverlag Göttingen.

EXTENDED SUMMARY

In Mu'înü'l Mürîd, has written in Harezmi Turkish in 1313 by the poet Islam, information about the basic rules of Islam and Sufism is presented and various exemplary points are touched for correct life; and death is used as a warning material for the readers to lead a correct life. The work was written by a Central Asian scholar who called himself "Islâm". The author introduces himself as "Islam, the son of ancestor Islâm". Mu'înü'l Mürîd is the assistant of a person who shows "penitence" and "willpower" as it is mentioned in the work. It can be described that the work is in the form of a handbook-pocket book about daily Muslim life for a society that became Islamized at a date not far from the time it was written. In the work, it is seen that the author reveals the fine details of Sufism in a clear Turkish in the parts that he describes as "death" and "immortality". It is seen that he is advancing on a successful line while pointing for to be on the right track to the people of the period, both from the verses and hadiths it references, and from his subtle touch on many difficult-to-understand points.

In this work, which was written to educate a Muslim community and show its religious life, "death" was scanned as an example material and a mystical concept. In the work, the quatrains in which death and the words "mezar (grave), kefen(grave clothes), sin(tomb), gûr(sepulcher) etc", which are in its conceptual field, are recorded, have been identified; some conclusions have been reached by making various comments in the analysis section on the work's perspective and approach to the concept of "death". Our study is in the general screening model of the descriptive method. In such models, a specific sample group that has the ability to represent the universe is taken and this sample group is studied and the results are generalized to the universe. On this occasion, the data obtained from the work allowed us to make generalizations about the life of the period and the perception of "death" of the nation, which is the addressee of the work.

In order for "death" and the expressions that fall within its conceptual field to be a lesson to people and to guide people, in the work the verb "die" is used 13 times, the word "tamug" meaning hell 9 times, the word "uçtmah~uştma" that meaning heaven five times, the word "gûr" and "sin" that meaning grave, were used twice, and the expression "shroud" was used once. The beauty of the eternal life, which they will obtain with the advice that the world and their desires are temporary, are given by using these concepts. The basic philosophy of the literary work is to see every work calculated and to stay clean by getting rid of the features that can harm oneself and others.

Finally, the sharp intelligence he uses in naming and diversifying the concepts related to "death" and the reflection of this concept field in literature show the following: Turks do not neglect other geographies and nations at the point of "arrangement"; and they also care about the organization of their own nation gracefully and the language they use and the literature they create he is "immortally" adept at presenting object lesson.

SONNOTLAR

ⁱ "Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Artık ziyaret edebilirsiniz. Çünkü kabir ziyareti size ahireti hatırlatır." (Tirmizî, Cenâiz, 60; Müslim, Cenâiz, 106)

ⁱⁱ Korug: Tanrı'nın Mu'înu'l Mürîd'de geçen bir adı: Hıfz olan Allah.

ⁱⁱⁱ Dörtlükler, Recep Toparlı ve Mustafa Argunşah'ın (2014) "Mu'înu'l Mürîd" adlı çalışmasından alınmıştır. Parantez içerisindeki rakamlar eserdeki dörtlük bilgisini vermektedir.

^{iv} Ölmeden evvel ölmek: "Mutu kable en temutu," (Hoca Ahmet Yesevî). Bakınız: Tıncı, M. (Ed.). (2017). Hoca Ahmed Yesevî - Dîvân-ı Hikmet. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.

^v "Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz." Geniş bilgi için bakınız: Bakara/154 ve Âl-i İmrân/169.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

**TRT TÜRK HALK MÜZİĞİ REPERTUVARINDA BULUNAN
SİVAS YÖRESİ OYUN HAVALARININ MAKAMSAL VE RİTMİK ANALİZİ**

Maqam and Rhythmic Analysis of the Traditional Dance Music
in the Sivas Region in TRT Turkish Folk Music Repertory

Ferdi KARAÖNÇEL

Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Assist. Prof. Dr., Hakkari University, Department of Fine Arts Education
ferdikaraoncel@gmail.com
Orcid: 0000-0001-9519-1003

Ayşe KARAÖNÇEL

Müzik Öğretmeni
Music Teacher
aysekaraoncel@gmail.com
Orcid: 0000-0001-9519-5397

Ersan ÇİFTÇİ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Prof. Dr., İnönü University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education
ersan.ciftci@inonu.edu.tr
Orcid: 0000-0001-9889-3078

Atf/©: Karaönçel, Ferdi & Karaönçel, Ayşe & Çiftci, Ersan (2021). TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Bulunan Sivas Yöresi Oyun Havalarının Makamsal ve Ritmik Analizi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 342-352

Citation/©: Karaönçel, F. & Karaönçel, A. & Çiftci, E. (2021). Maqam and Rhythmic Analysis of the Traditional Dance Music in the Sivas Region in TRT Turkish Folk Music Repertory, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 342-352

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 09.10.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 14.12.2021
Sayfa Numarası-Page Numbers: 342-352
Doi : 10.46790/erzisosbil.1007552

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by **Turnitin/Ithenticate/Intihal**

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

TRT TÜRK HALK MÜZİĞİ REPERTUVARINDA BULUNAN SİVAS YÖRESİ OYUN HAVALARININ MAKAMSAL VE RİTMİK ANALİZİ

Maqam and Rhythmic Analysis of the Traditional Dance Music
in the Sivas Region in TRT Turkish Folk Music Repertory

FERDİ KARAÖNÇEL-AYŞE KARAÖNÇEL-ERSAN ÇİFTÇİ

Öz:

Sivas yöresi tarihi ve kültürel açıdan incelendiğinde, geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı ve bu medeniyetlere ait kültürel yapıların Sivas yöresi türkülerine ve oyun havalarına yansıdığı görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacını Sivas yöresi oyun havalarının makam ve ritim boyutu açısından incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmada Sivas yöresi oyun havalarının; makam dizileri, usül ve tempoları incelenerek analizleri yapılmış, tasnif edilerek yorumlanmıştır. Araştırmaya ait veriler literatür ve belgesel kaynak tarama yöntemlerinden yararlanılarak elde edilmiştir. Bu bağlamda ilgili oyun havalarının notaları içerik analizi ile incelenmiştir. TRT Türk Halk Müziği Repertuarında yapılan taramalar sonucunda Sivas yöresine ait toplam 43 oyun havası tespit edilmiştir. Tespit edilen oyun havalarının tamamına (%99) yakınının halay ağırlıklı olduğu görülmüştür. Yöreyle ait oyun havalarının ilçelere göre dağılımı incelendiğinde, oyun havalarının Sivas Merkez İlçede yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Makamsal açıdan yapılan incelemelerde; Hüseyini (%45), Uşşâk (%13), Segâh (%11) ve Çargâh (%9) makamlarının ağırlıklı olduğu, ritmik açıdan yapılan analizlerde ise 2/4'lük ve 4/4'lük usüllerin yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Sivas Yöresi Oyun Havaları, Sivas Halk Oyunları, Makamsal ve Ritmik Yapı.

Abstract:

When the Sivas region is examined in terms of history and culture, it is seen that it has hosted many civilizations from the past to the present and the cultural structures of these civilizations are reflected in the folk songs and dances of the Sivas region. The main purpose of the study is to examine the traditional dance music of the Sivas region in terms of maqam serials and rhythm dimensions. In the academic study, the maqam serials, usuls (rhythms), and tempos of traditional dance music of the Sivas region were examined, analyzed, classified, and interpreted. The input of the research was obtained by using literature and documentary source surveying methods. In this relation, the notes of the related traditional dance music were inspected by content analysis. As a result of the checks made in the TRT Turkish Folk Music Repertoire, a total of 43 dance tunes belonging to the Sivas region were determined. It has been observed that almost all (99%) of the determined traditional dance music are mainly "halay". When the distribution of the traditional folk dance by districts is examined, it has been regulated that the traditional dance music is concentrated in Sivas Central District. In the modal (maqam) analysis, it has been determined that Hüseyini (45%), Uşşâk (13%), Segâh (11%) and Çargâh (9%) maqams are predominant, and in the rhythmic analyzes, 2/4 and 4/4 usuls are used intensively.

Keywords: Sivas, Sivas Region Traditional Dance Music, Sivas Folk Dances, Modal (Maqam) and Rhythmic Structure.

1. GİRİŞ

Sivas ili; kuzeyde Kelkit vadisi, doğuda Kuruçay vadisi ve Yaman Dağı, güneyde Kulmaç ve Tahtalı Dağları'nın uzantılarıyla, Hezanlı Dağı, batıda Karababa, Akdağlar ve İncebel Dağları ile çevrilidir. Kuzeyinde Tokat, Ordu, Giresun, Güneyinde; Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Doğusunda; Erzincan, Batısında ise Yozgat ili ile komşudur. Yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük illerinden ikincisi olan Sivas, bir bölümü Kızılırmak olmak üzere, Yeşilirmak ve Fırat havzalarına girer. Sivas yöresi tarihi incelendiğinde, geçmişten günümüze önemli yönetim merkezlerinden biri olarak görülen Sivas, Hititlere ait önemli bir kale, Danişment, Kadı Burhâneddin ve Eretna Beylikleri'nin başkenti, Osmanlı İmparatorluğu'nun eyalet merkezi ve Cumhuriyetimizin temellerinin atılmış olduğu önemli bir ildir. Tarihsel dönemlerde farklı devletlerin yönetiminde olmasından dolayı, şehre kendilerine özgü olan; Megalopolis, Sipas, Sebaste, Kabira, Talaur, Diaspolis, Danişment ili, Eyalet-i Rum, Eyalet-i Sivas ve en son olarak Sivas isminin verildiği görülmektedir (<http://www.sivas.gov.tr/tarihce>).

Tarihsel geçmişi ile birçok medeniyete ev sahipliği yapan Sivas, içerisinde barındırdığı kültürel dokusu ile de geçmişe ışık tutan önemli bir yerleşim merkezidir. Türk Dil Kurumuna göre kültür; “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Nacakcı ise kültürü; “insanlığın yaşam süresince oluşturduğu, aktardığı, maddi manevi olgular ve yaşamını biçimlendiren tüm ürünlerdir” şeklinde tanımlamaktadır (2015:20). Kültür içerisinde yer alan önemli boyutlardan biride müzik kültürüdür. Müzik kültürü; “müziğin bütün alan ve dallarında gelişkin bir kavrayışla belli müzikal ölçütlere göre davranışta bulunma düzeyini temsil etme” şeklinde tanımlanmaktadır (Say, 2005:362). Bir başka tanımda ise müzik kültürü; “insanlığın yaşam süresinde oluşturduğu, maddi manevi olgular üzerine biçimlendirdiği, geliştirdiği ve aktardığı müzikal ürünlerin tümü” şeklindedir (Nacakcı, 2015:28). Her toplumun kendine özgü olan müzik kültürü, kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam eden bir süreci içerisinde barındırmaktadır.

Sivas yöresi müzik kültürü incelendiğinde; TRT Türk Halk Müziği Repertuarının büyük bir bölümünü oluşturan türküler, oyun havaları, aşıkları, herfene geceleri ve düğünlerinden bahsedilebilir. Herfene geceleri genellikle yemekli toplantılar şeklinde yapılan, erkeklerin ve kadınların ayrı ayrı toplandıkları, yöreye ait sorunların konuşulduğu, yardımlaşmaların olduğu, eğlence havasında, fıkraların, hikâyelerin, masalların anlatıldığı, çeşitli oyunların oynandığı, halayların çekildiği, güldürürken düşündürülen mizahi etkinliklerin yer aldığı ve türküler seslendirilerek tamamlanan Sivas yöresine ait önemli sosyal ve kültürel etkinliklerin başında gelmektedir. Herfene geceleri; sorunların tartışıldığı, sosyal yardımlaşma ve dayanışmaların gerçekleştirilerek gece sonunda türkülerin seslendirildiği yöreye ait önemli kültürel bir etkinliktir (Dağdeviren, 2021). Türk Halk Müziği ile özdeşleşen ve aşıklık geleneğinin devam ettiği Sivas yöresinde Türk Halk Müziğinin yanında Türk Sanat Müziği alanında da birçok önemli isim yer almaktadır. Sadece Sivas yöresi türkülerini değil TRT Türk Halk Müziği Repertuarında yer alan farklı yörelere ait türkülerin birçoğunun derlenmesinde önemli rol oynayan Muzaffer Sarısözen, TRT Türk Sanat Müziği Repertuarında birçok eseri bulunan Erol Başara, Ömer Altuğ, Eyyubi Işıksal, Hasan Esen, Arif Şanlı, Bahadır Özüşen ve Kadri Şişman gibi isimlerden bahsetmek mümkündür. Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği alanında hizmet veren Kültür Bakanlığı THM Korosu, Kültür Müdürlüğü Ak Saçlılar Topluluğu, Muzaffer Sarısözen Halk Müziği Topluluğu, Milli Eğitim Müdürlüğü Öğretmenler Korosu, Sivas Kültür ve Sanat Derneği Korosu, Atatürk Kültür Merkezi TSM Korosu ve Sivas Belediyesi THM ve TSM koroları Sivas yöresi müzik kültürü açısından büyük öneme sahiptir. Sivas yöresi müzik kültürünü dinî musiki açısından ele alan Dağdeviren (2021), inanç müziği etnolojisi perspektifinde Sivas müzik kültürü ürünlerinin geçmişten günümüze dergâh ve tekkelerden hafıza aktarımıyla geldiğini ve bu bağlamda cem ayinleri içerisinde yöresel motifleri bulunduran deyiş ve semahların ülkemiz müzik kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Dağdeviren (2021) Sivas yöresi inanç müziği etnolojisindeki en önemli eserin yüzyıllarca ramazan aylarında teravih namazlarında icra edilerek aktarımı sağlanan ve bir şehrin kadim geleneğini oluşturan, sözlerinin Şemsi Sivasî'ye ait olduğu düşünülen “Ya Hannan” ilahisi olduğunu ve sadece Sivas'ta seslendirildiğini belirtmektedir.

Türküler ait oldukları yörelerin coğrafi özelliklerini, tarihi geçmişini, yaşanmışlıklarını, acılarını ve sevinçlerini kuşaktan kuşağa aktaran en önemli öğelerdir. Türkü; “daha çok hece vezni, azda olsa aruz vezni ile yazılmış Geleneksel Türk Halk Edebiyatına ait sözlerin, genel olarak, basit, kolayca anlaşılabilir ve küçük soluklu ezgilendirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2003:161). Türk müziği kendine has müzikal özellikleri içerisinde barındıran geniş bir yapıdan oluşmaktadır. Bu geniş yapı içerisindeki en önemli öğelerin başında makam ve usül gelmektedir. Makam, "Asıl unsurlarıyla işitildiğinde, kendine özgü bir bütünlük, kişilik gösteren ve başka parçalara bölünmesi (başka şeye benzetilmesi) mümkün olmayan ezgidir" şeklinde tanımlanmaktadır (Tura, 2006:35). Akdoğan (2003:12) ise makamı "bir dizide bir ya da birden fazla perdenin güçlendirilmesiyle oluşturulan ezgiler demetinin belirli bir seste bitirilmesiyle var olan işitsel etki" şeklinde tanımlamaktadır. Usül ise "Vuruşlarının kıymetleri birbirine eşit veya eşit olmayan, fakat mutlaka muhtelif kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanların belli bir şekilde sıralanmasıyla meydana gelen belli kalıplar halindeki sayı veya vuruş grupları" şeklinde tanımlanmaktadır (Özkan, 2011:606).

Makam dizileri ve ritmik zenginlikleri açısından türküler içerisinde yer alan oyun havaları ise ait oldukları yörenin eğlence geleneklerini şekillendiren, sözlü veya sözsüz olarak icra edilebilen Türk Halk Müziği içerisinde yer alan bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Oyun havası; “halk danslarımıza eşlik eden müziği nitelikle içinde kullanılmasına karşın, genellikle eğlence amacına yönelik dans müziklerini öne çıkaran terim” şeklinde tanımlanmaktadır (Say, 2005:408). Sivas yöresi oyun havaları incelendiğinde ağırlıklı olarak halayların baskın olduğu görülmektedir. Halay Orta Anadolu’da davul ve zurna eşliğinde halka oluşturularak oynanan bir oyun olarak bilinmektedir. Sivas yöresinde halaylar; yöreye özgü geleneği yaşatan, deme-çevirme tarzındaki oyunlardan başlayarak düğünlerde, asker uğurlamalarında, eğlencelerde ve şenlik gibi faaliyetlerde gerek profesyonel halk oyunları ekiplerinin yöresel kıyafetler giyerek oynadığı, gerekse faaliyetlerin gerçekleştiği alanda bulunan kişilerin davul, zurna veya yörede ince sazlar olarak adlandırılan cümbüş, klarnet, keman ve darbuka eşliğinde birlik ve beraberliklerini simgeleyen önemli kültürel etkinliklerin başında gelmektedir. Bu çalışmada Sivas yöresi oyun havalarının; makam dizileri, usül ve tempoları incelenerek analizleri yapılmış, tasnif edilerek yorumlanmıştır. Araştırmaya ait veriler literatür ve belgesel kaynak tarama yöntemlerinden yararlanılarak elde edilmiştir. Bu bağlamda ilgili oyun havalarının notaları içerik analizi ile incelenmiştir.

2. TRT REPERTUVARINDA TESPİT EDİLEN SİVAS YÖRESİ OYUN HAVALARI

Sivas yöresine ait müzik kültürü içerisinde oyun havaları (halk oyunları) önemli bir yere sahiptir. Halk oyunları kültürel değerleri geçmişten günümüze taşınmayı, kaynaşmayı, icra edilen yöre ile ilgili müzikal ve oyunlara ait olan figürlerin sonraki nesillere aktarması açısından önem arz etmektedir (Çiftci, Ercan ve Karaönel, 2019:352). Halk oyunları, “Dünya üzerindeki halkların kendine özgü ortak duygularını, düşüncelerini ve yaşam tarzını müzik eşliğindeki anlamlı hareketler yoluyla simgesel biçimde yansıtan, çoğunlukla kırsal kökenli olan geleneksel dans türü” olarak bilinmektedir (Say, 2005:237). Türkiye’de her bölgenin kendine özgü halk oyunlarının olmasına rağmen, birçok halk oyununun ise, insanların ortak bir kültüre sahip olmalarından dolayı tüm bölgelerde oynanıldığı görülmektedir. (Nisan, 2016:40).

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Türk Halk Müziği Repertuarında yapılan araştırmalar sonucunda, Sivas yöresine ait 43 oyun havası tespit edilmiştir. Sivas yöresi oyun havalarının isimleri, kaynak kişisi, derleyeni ve notaya alan kişiler aşağıdaki gibidir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Tespit Edilen Sivas Yöresi Oyun Havaları

S.N.	TÜRKÜ ADI	KAYNAK KİŞİ	DERLEYEN	NOTAYA ALAN
1	HANIM ESME	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol
2	AHÇİK HALAYI (Akçiçek Halayı)	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol
3	KABAK HALAYI	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol
4	SALLAN GEL	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol
5	TERS BİÇO	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol
6	BU DUMAN NASIL DUMAN	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol
7	ÇÖKELEK (2)	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol
8	KARMIN HALAYI	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol
9	KARAKOLDA AYNA VAR	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İşık Başel
10	ÖZENTEKİ HALAYI	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İşık Başel
11	KÖY AĞIRLAMASI	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İşık Başel
12	HARAMİ	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol
13	ZARA MARO'SU	Fevzi Ateş/Ahmet Ayık	Enis Gençtürk/Cahit Başalan	İsmet Akyol

14	TOPAL (Halay)	Yolcu Ölçer/Adıgüzel Ölçer	İhsan Öztürk	İhsan Öztürk
15	KIZIK HALAYI	Yolcu Ölçer/Efendi Ölçer	İhsan Öztürk	İhsan Öztürk
16	ARABACI HALAYI	Yolcu Ölçer/Adıgüzel Ölçer	İhsan Öztürk	İhsan Öztürk
17	ŞARKIŞLA DÜZ HALAYI	Yolcu Ölçer/Adıgüzel Ölçer	İhsan Öztürk	İhsan Öztürk
18	TEMİR AĞA	Hacı Avlar/K. Esenkaya	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
19	MARO HALAYI (1)	Kahraman Düzçam	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
20	ELLİK	Yöre Ekibi	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
21	YANLAMA HALAYI	Kahraman Düzçam	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
22	KÖY DÜZ HALAYI	Kahraman Esenaka	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
23	HALAY	Muzaffer Sarısözen	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
24	HAFİK	Cemal Erdoğan	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
25	ABDURRAHMAN HALAYI	Yöre Ekibi	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
26	SAĞMA	Kemal Sarısözen	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
27	SULU SOKAK ZAHMASI	Muzaffer Sarısözen	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
28	OYUN HAVASI	Yöre Ekibi	İhsan Öztürk	Muzaffer Sarısözen
29	HAFİZ AĞIRLAMASI	Bekir Arız	Nida Tüfekçi	Nida Tüfekçi
30	KÖY HALAYI	Zurnacı Hacı Avlar	TRT Müzik Dai.Başk.THM Md.	-
31	SİVAS OYUN HAVASI	Yöre Ekibi	TRT Müzik Dai.Başk.THM Md.	-
32	PINARIN BAŞI	Mehmet Aykut/Alı Ayık	TRT Müzik Dai.Başk.THM Md.	Mehmet Özbek
33	MARO HALAYI (2)	Mehmet Aykut/Alı Ayık	TRT Müzik Dai.Başk.THM Md.	Mehmet Özbek
34	ÇÖKELEK (1)	Mehmet Aykut/Alı Ayık	TRT Müzik Dai.Başk.THM Md.	Mehmet Özbek
35	İŞ HALAYI	Mehmet Aykut/Alı Ayık	TRT Müzik Dai.Başk.THM Md.	Can Etili
36	KOÇHISAR ALTI TARLA	Mehmet Aykut/Alı Ayık	TRT Müzik Dai.Başk.THM Md.	Can Etili
37	SIKSARAY	Şeref İşler	TRT Müzik Dai.Başk.THM Md.	Ahmet Turan Şan
38	TULUM DÜZÜ	Şeref İşler	TRT Müzik Dai.Başk.THM Md.	Ahmet Turan Şan
39	ÜÇ AYAK	Zurnacı Haco	Turgay Özdemir	Tuncer İnan
40	KARGIN HALAY HAVASI	Kamil Akpınar	Turgay Özdemir	Tuncer İnan
41	YANLAMA HALAY HAVASI	Kamil Akpınar	Turgay Özdemir	Tuncer İnan
42	HAFİK AĞIRLAMASI	Mehmet- Hüseyin Asanakut	Uğur Kaya	Uğur Kaya
43	ZARA KARAHİSARI	Mehmet- Hüseyin Asanakut	Uğur Kaya	Uğur Kaya

2.1. Sivas Yöresi Oyun Havalarında Makamlar ve Usüller

TRT Türk Halk Müziği Repertuarında bulunan Sivas yöresi oyun havaları analiz edildiğinde, oyun havaların yoğun olarak halay ağırlıklı olduğu görülmektedir. Sivas yöresi oyun havaları ilçelere göre analiz edildiğinde oyun havalarının Sivas Merkez ilçede yoğunlaştığı, Şarkışla, Gürün, Suşehri ve Zara ilçelerinde de oyun havalarının bulunduğu tespit edilmiştir. Sivas yöresi oyun havalarına makam dizileri açısından bakıldığında; Uşşâk, Hüseyini, Hicaz, Muhayyer Kürdi, Çargâh, Segâh, Karcığar, Basit Suzinak, Buselik, Gülizar ve Sabâ makam dizilerinin kullanıldığı görülürken ağırlıklı olarak Hüseyini (20 oyun havasında) makamı dizisinin kullanıldığı görülmektedir. Yöreyle ait bazı oyun havalarında makamsal geçkiler bulunmaktadır.

Sivas yöresi oyun havalarının ritmik yapılarına bakıldığında; 2/4, 3/8, 4/4, 5/8, 6/8, 7/16, 9/8, 10/8 ve 12/8'lik usüllerin kullanıldığı görülmektedir. Bu usüllerden 2/4'lük (18 oyun havasında), 4/4'lük (17 oyun havasında) ve 6/8'lik (10 oyun havasında) usüller yoğun olarak kullanılmıştır. Yöreyle ait oyun havalarının 14'ünde değişmeli usül kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.2. Sivas Yöresi Oyun Havalarının Makamsal ve Ritmik Analizleri

Çalışmanın bu bölümünde, Sivas yöresine ait oyun havaları makamsal ve ritmik açıdan incelenmiştir. Araştırmaya ait veriler literatür ve belgesel kaynak tarama yöntemlerinden yararlanılarak elde edilmiştir. Sivas yöresine ait oyun havalarının tespiti için TRT Türk Halk Müziği Repertuarı incelenmiş ve yapılan inceleme sonucunda 43 oyun havası tespit edilmiştir. Tespit edilen Sivas yöresi oyun havaları makam dizileri ve ritmik unsurları bakımından analiz edilmiş, ilçelere göre ayrıştırılan oyun havaları frekans ve yüzdeleri belirtilerek tablo aracılığı ile görselleştirilmiştir. TRT Türk Halk Müziği Repertuarında bulunan Sivas yöresi oyun havalarına ait taramalarda her oyun havasına ait nota detaylı bir şekilde incelenerek makam dizileri ve usülleri belirlenmiş, notasında tempo değeri belirtilen oyun havalarının tempo değerleri de tablolara eklenmiştir. Her tabloya ait sayısal verilerin yorumlamaları metin içerisinde verilmiştir.

Tablo 2. Sivas Merkez ve İlçelerine Ait Oyun Havalarının Sayısal Dağılımı

S.N.	İlçe	f	%
1	Sivas Merkez*	33	77
2	Şarkışla	4	9
3	Gürün	3	7
4	Suşehri	2	5
5	Zara	1	2
6	Akıncılar	-	-

7	Altınyayla	-	-
8	Divriği	-	-
9	Doğansar	-	-
10	Gemerek	-	-
11	Gölova	-	-
12	Hafik	-	-
13	İmranlı	-	-
14	Kangal	-	-
15	Koyulhisar	-	-
16	Ulaş	-	-
17	Yıldızeli	-	-
TOPLAM		43	100

*TRT Türk Halk Müziği Repertuarında bulunan iki oyun havası Sivas-Tokat olarak belirtilmiştir.

Sivas yöresi oyun havalarının ilçelere göre dağılımları incelendiğinde; 33 oyun havası ve %77 oranı ile Sivas Merkez İlçe oyun havalarının ilk sırada yer aldığı, Şarkışla ilçesinin 4 oyun havası ve %9 oran ile ikinci sırada, Gürün ilçesinin 3 oyun havası ve %7 oran ile üçüncü sırada, Suşehri ilçesinin 2 oyun havası ve %5 oranla dördüncü ve Zara ilçesinin 1 oyun havası ve %2 oranla beşinci sırada yer aldığı görülmektedir. TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Sivas yöresi oyun havaları açısından yapılan tarama sonucunda Sivas Merkez ilçe ve 4 ilçesinde oyun havalarının bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer ilçelere ait oyun havasına rastlanılmamıştır.

Tablo 3. Sivas Merkez İlçeye Ait Oyun Havalarındaki Makam Dizisi Çeşitliliği

Makam	f	%
Hüseyni	15	40,54
Segâh	5	13,51
Buselik	4	10,81
Uşşâk	3	8,10
Çargâh	3	8,10
Hicaz	2	5,40
Karçiğâr	2	5,40
Muhayyer Kürdi	1	2,70
Bayati Şiraz	1	2,70
Basit Suzinak	1	2,70
TOPLAM	37	100

Sivas Merkez İlçeye ait TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunan toplam 33 oyun havasında makam dizisi açısından yapılan analizlerde; 10 farklı makam dizisinin toplam 37 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla kullanılan makam dizisinin Hüseyni makamı dizisi ve %40,54 orana sahip olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise %13,51 oranla Segâh makamı dizisi, üçüncü sırada ise %10,81 oran ile Buselik makamı dizisi gelmektedir. Ayrıca Sivas merkez ilçe oyun havalarında makam dizisi açısından yapılan incelemelerde altı kez 1 geçkili (Hüseyni-Karçiğâr (2), Çargâh-Bayatişiraz, Muhayyerkürdi-Çargâh, Uşşâk-Hicaz, Segâh-Çargâh) bir kez 2 geçkili (Hicaz-Buselik-Segâh) makam dizisi kullanımı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Sivas Merkez İlçeye Ait Oyun Havalarındaki Usül ve Tempo Çeşitliliği

Usül	f	%	Tempo Çeşitliliği
2/4	16	36	42-52-56-60-66-72-75-76-80-85-100-112-120
4/4	12	27	56-60-62-66-72-75-76-80-85-100-108
6/8	9	20	52-56-68-80-112
5/8	2	4	42-56
9/8	2	4	42
10/8	2	4	40-56-112
3/8	1	2	60-120
12/8	1	2	40

Sivas merkez ilçesine ait TRT Türk Halk Müziği Repertuarında tespit edilen toplam 33 oyun havası ritmik açıdan incelendiğinde; en fazla kullanılan usülün 2/4'lük usül olduğu ve oranının %36 olduğu tespit edilmiştir. 2/4'lük usülde kullanılan tempo çeşitliliğine bakıldığında ise 13 farklı temponun kullanıldığı görülmektedir. İkinci sırada 4/4'lük usülün %27 oranı ve 11 farklı tempo ile kullanıldığı, üçüncü sırada ise 6/8'lik usülün %20 oranı ve 5 farklı tempo ile kullanıldığı görülmektedir. Diğer usüller ve tempoları ise düşük oranlarla dağılımda yer almaktadır.

Tablo 5. Şarkışla İlçesine Ait Oyun Havalarındaki Makam Dizisi Çeşitliliği

Makam	f	%
Hüseyini	4	80
Hicaz	1	20
TOPLAM	5	100

Şarkışla ilçesine ait TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunan toplam 4 oyun havasında makam dizisi açısından yapılan analizlerde; 2 farklı makam dizisinin toplam 5 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. En fazla kullanılan makam dizisinin Hüseyini makamı dizisi ve %80 orana sahip olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise %20 oranla Hicaz makamı dizisi gelmektedir. Ayrıca Şarkışla İlçesine ait oyun havalarda makamsal diziler açısından yapılan incelemelerde bir oyun havasında 1 geçkili (Hüseyini-Hicaz) makam dizisi kullanımı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Şarkışla İlçesine Ait Oyun Havalarındaki Usül ve Tempo Çeşitliliği

Usül	f	%	Tempo Çeşitliliği
4/4	3	60	68-72-80-106-108-112
2/4	1	20	70-110
12/8	1	20	72-108

Şarkışla ilçesine ait TRT Türk Halk Müziği Repertuarında tespit edilen toplam 4 oyun havası ritmik açıdan incelendiğinde; en fazla kullanılan usülün 4/4'lük usül olduğu ve oranının %60 olduğu tespit edilmiştir. 4/4'lük usülde kullanılan tempo çeşitliliğine bakıldığında ise 6 farklı temponun kullanıldığı görülmektedir. İkinci sırada 2/4'lük ve 12/8'lik usüllerin %20 oran ve 2 farklı tempo ile kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 7. Gürün İlçesine Ait Oyun Havalarındaki Makam Dizisi Çeşitliliği

Makam	f	%
Uşşak	1	33,33
Çargâh	1	33,33
Sabâ	1	33,33
TOPLAM	3	100

Gürün ilçesine ait TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunan toplam 3 oyun havasında makam dizisi açısından yapılan analizlerde; 3 farklı makam dizisinin toplam 3 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Uşşak, Çargâh ve Sabâ makam dizilerinin %33,33 oranla bir kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 8. Gürün İlçesine Ait Oyun Havalarındaki Usül ve Tempo Çeşitliliği

Usül	f	%	Tempo Çeşitliliği
4/4	2	75	80
2/4	1	25	80

Gürün ilçesine ait TRT Türk Halk Müziği Repertuarında tespit edilen toplam 3 oyun havası ritmik açıdan incelendiğinde; en fazla kullanılan usülün 4/4'lük usül olduğu ve oranının %75 olduğu tespit edilmiştir. 4/4'lük usülde kullanılan tempo çeşitliliğine bakıldığında ise 1 tempo çeşidinin kullanıldığı görülmektedir. İkinci sırada 2/4'lük usülün %25 oranı ve 1 tempo ile kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 9. Suşehri İlçesine Ait Oyun Havalarındaki Makam Dizisi Çeşitliliği

Makam	f	%
Uşşak	2	66,66
Karciğâr	1	33,33
TOPLAM	3	100

Suşehri ilçesine ait TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunan toplam 2 oyun havasında makam dizisi açısından yapılan analizlerde; 3 farklı makam dizisinin toplam 3 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Uşşâk makamı dizisi %66,66 oranla birinci sırada, Karcığâr makamı dizisi ise %33,33 oranla ikinci sırada yer almaktadır. Ayrıca Suşehri İlçesine ait oyun havalarında makam dizisi açıdan yapılan incelemelerde bir oyun havasında 1 geçkili (Uşşâk-Karcığâr) makam dizisi kullanımı tespit edilmiştir.

Tablo 10. Suşehri İlçesine Ait Oyun Havalarındaki Usül ve Tempo Çeşitliliği

Usül	f	%	Tempo Çeşitliliği
3/8	1	25	40
5/8	1	25	40
7/16	1	25	40
9/8	1	25	184

Suşehri ilçesine ait TRT Türk Halk Müziği Repertuarında tespit edilen toplam 2 oyun havası ritmik açıdan incelendiğinde; 3/8'lik, 5/8'lik, 7/16'lık ve 9/8'lik usüllerin 1 kez kullanıldığı, oranlarının %25 olduğu ve 1 tempo çeşidi ile kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 11. Zara İlçesi Ait Oyun Havalarındaki Makam Dizisi Çeşitliliği

Makam	f	%
Hüseyni	1	100
TOPLAM	1	100

Zara ilçesine ait TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunan toplam 1 oyun havasında makam dizisi açısından yapılan analizlerde; Hüseyni makamı dizisinin %100 oranla 1 kez kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 12. Zara İlçesine Ait Oyun Havalarındaki Usül ve Tempo Çeşitliliği

Usül	f	%	Tempo Çeşitliliği
5/8	1	50	56
6/8	1	50	56

Zara ilçesine ait TRT Türk Halk Müziği Repertuarında tespit edilen toplam 1 oyun havası ritmik açıdan incelendiğinde; 5/8'lik ve 6/8'lik usüllerin 1 kez kullanıldığı, oranlarının ise %50 olduğu ve 1 tempo çeşidi ile kullanıldığı tespit edilmiştir.

3. OYUN HAVALARININ GENEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

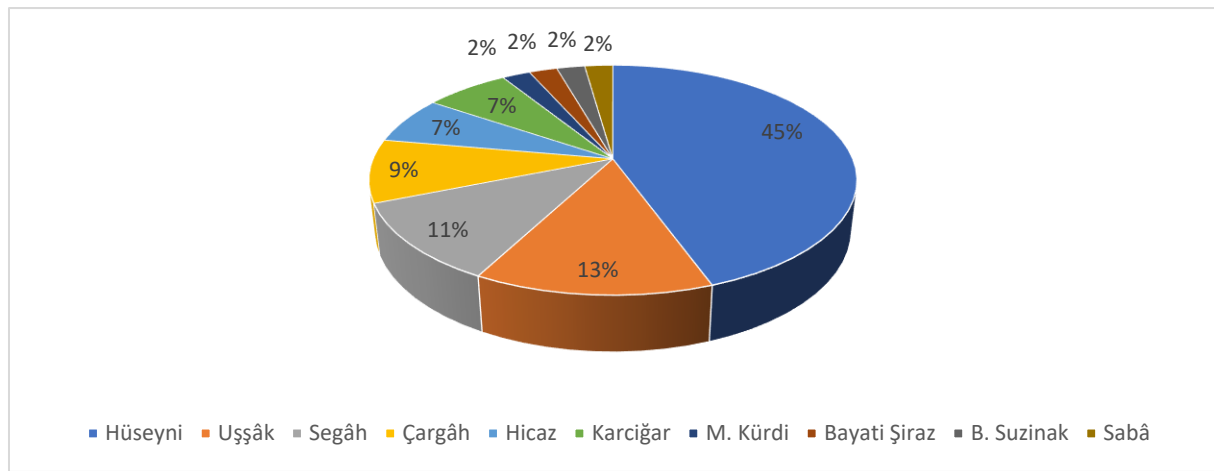
Tablo 13. İlçelere Göre Oyun Havalarının Makam Dizisi Açısından Genel Olarak Dağılımı

		İLÇELER																	
		Sivas Merkez	Akncılar	Altınyayla	Divriği	Doğuşar	Generek	Gölova	Gürün	Hafik	İmranlı	Kangal	Koyulhisar	Suşehri	Şarkışla	Ulaş	Yıldızeli	Zara	Toplam
MAKAMLAR	Hüseyni	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	1	20
	Uşşâk	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	6
	Segâh	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
	Buselik	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
	Çargâh	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
	Hicaz	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	3
	Karcığâr	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	3
	M.Kürdi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	B.Şiraz	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	B. Suzinak	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Sabâ	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
TOPLAM	37	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	3	5	-	-	-	1	49

TRT Türk Halk Müziği Repertuarında tespit edilen 43 Oyun Havası makam dizisi açısından analiz edildiğinde Sivas Merkez ve 16 ilçeye ait 11 farklı makam dizisinin toplamda 49 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen oyun havalarının 8'inde 1 geçkili (Hüseyini-Karcıgar (2), Çargâh-Bayati Şiraz, Muhayyerkürdi-Çargâh, Uşşâk-Hicaz, Segâh-Çargâh, Hüseyini-Hicaz, Uşşâk-Karcıgar), 1'inde ise 2 geçkili (Hicaz-Buselik-Segâh) makam dizisi kullanımı görülmüştür.

Oyun Havalarında kullanılan makam dizileri yoğunluk açısından incelendiğinde, en fazla kullanılan makam dizisinin Hüseyini makamı dizisi olduğu ve 20 oyun havasında kullanılarak ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada 6 oyun havasında kullanılarak Uşşâk, üçüncü sırada 5 oyun havasında kullanılarak Segâh, dördüncü sırada ise 4'er oyun havasında kullanılarak Buselik ve Çargâh makamlarının geldiği görülmektedir. Oyun Havalarında kullanılan diğer makam dizileri ise, kullanım sayısının az olmasından dolayı daha düşük oranlar ile dağılımda yer almaktadır (Bkz. Tablo 13). Oyun Havalarında kullanılan makam dizilerinin yüzdelerle dağılımları kullanım sayılarına göre Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 1. Sivas Merkez ve İlçelerine Ait Oyun Havalarında Kullanılan Makam Dizilerinin Yüzdelerle Dağılımları

Tablo 14. İlçelere Göre Oyun Havalarının Usül Açısından Genel Olarak Dağılımı

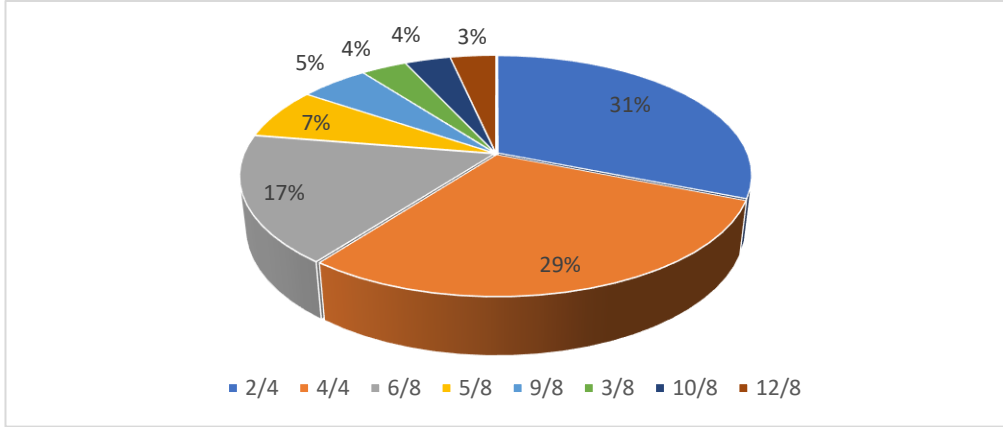
İLÇELER	USÜLLER									
	2/4	3/8	4/4	5/8	6/8	7/16	9/8	10/8	12/8	Toplam
Sivas Merkez	16	1	12	2	9	-	2	2	1	45
Akıncılar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Altınyayla	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Divriği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Doğansar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gemerek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gölova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gürün	1	-	2	-	-	-	-	-	-	3
Hafik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İmranlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kangal	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Koyulhisar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Suşehri	-	1	-	1	-	1	1	-	-	4
Şarkışla	1	-	3	-	-	-	-	-	1	5
Ulaş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yıldızeli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zara	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2
TOPLAM	18	2	17	4	10	1	3	2	2	59

TRT Türk Halk Müziği Repertuarı üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, Sivas Merkez ve 16 ilçeye ait toplam 43 oyun havası tespit edilmiştir. Yöreye ait oyun havalarının Sivas Merkez ilçede yoğunlaştığı, Şarkışla, Gürün, Suşehri ve Zara ilçelerinde de oyun havalarının olduğu görülmekle

beraber diğer ilçelerde oyun havasına rastlanılmamıştır. Tespit edilen oyun havalarının bazılarında 3 değişmeli (3 oyun havası) bazılarında ise 2 değişmeli (11 oyun havası) usül kullanımı görülmektedir.

Sivas yöresine ait oyun havaları usül yoğunluğu açısından analiz edildiğinde, ilk sırada 2/4'lük usül (18 oyun havası), ikinci sırada 4/4'lük usül (17 oyun havası), üçüncü sırada 6/8'lik usül (10 oyun havası), dördüncü sırada 5/8'lik usül (4 oyun havası), beşinci sırada 9/8'lik usül (3 oyun havası), altıncı sırada 3/8, 10/8 ve 12/8'lik usüller (2 oyun havası), yedinci sırada ise 7/16'lık usülün (1 oyun havası) geldiği görülmektedir. Oyun havalarında kullanılan usüllerin yüzdelik dağılımları kullanım sayılarına göre Grafik 2'de gösterilmiştir.

Grafik 2. Sivas Merkez ve İlçelerine Ait Oyun Havalarında Kullanılan Usüllerin Yüzdelik Dağılımları

4. SONUÇ

Sivas yöresi oyun havalarının; yoğun olarak halay ağırlıklı olduğu, yöreye özgü eğlence geleneğini yaşattığı, düğünlerde, asker uğurlamalarında, eğlencelerde ve şenlik gibi faaliyetlerde kişilerin davul, zurna veya yörede ince sazlar olarak adlandırılan cümbüş, klarnet, keman ve darbuka eşliğinde birlik ve beraberliklerini simgeleyen önemli kültürel etkinliklerin başında geldiği görülmektedir.

Sivas ve ilçelerine ait oyun havaları makam dizisi açısından incelendiğinde; Hüseyini, Segâh, Buselik, Uşşâk, Çargâh, Hicaz, Karcığar, Muhayyer Kürdi, Bayati Şiraz, Basit Suzinak ve Sabâ makam dizileri görülmekle beraber, Hüseyini (20 oyun havası), Uşşâk (6 oyun havası), Segâh (5 oyun havası), Buselik ve Çargâh (4 oyun havası) makam dizilerinin yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Yöreye ait oyun havaları ilçelere göre makam dizisi çeşitliliği açısından incelendiğinde en fazla makam dizisi çeşitliliğinin; merkez ilçede olduğu tespit edilirken bazı oyun havalarında makam dizisi geçkilerinin kullanıldığı görülmektedir.

Yöreye ait oyun havalarında usül açısından yapılan incelemelerde ise; 2/4, 3/8, 4/4, 5/8, 6/8, 7/16, 9/8, 10/8, 12/8'lik usüller kullanılırken, 2/4'lük (18 oyun havası) ve 4/4'lük (17 oyun havası) usüllerin yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Yöre oyun havalarındaki tempo çeşitliliğine bakıldığında ise 2/4, 4/4 ve 6/8'lik usüllerde tempo çeşitliliğinin fazla olduğu görülmüştür.

Sivas yöresi oyun havalarına ait bu ve benzeri çalışmaların, farklı yöre oyun havalarına uygulanarak il il veya bölge bölge şeklinde yapılmasının; müzik kültürümüz içerisinde yer alan değerlerimizin bilimsel veriler ışığında tasnif edilmesi, tanıtılması ve ulaşılabilirliğini kolaylaştırabilme açısından alana katkı sağlayacağı ve etnomüzikolojik açıdan araştırmacılara kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKDOĞU, O. (2003). *Türk Müziğinde Türler ve Biçimler*. 3. Baskı, İzmir: Meta Basımevi.
- ÇİFTÇİ, E., ERCAN, M. ve KARAÖNÇEL, F. (2019). *Refahiye Halk Oyunları Üzerine Bir İnceleme*. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2, s.351-367.
- DAĞDEVİREN, M. (2021). *Sivas Yöresi Müzik Kültürü*. Sivas Kent Müzesi Video Arşivi, Sivas.
- NACAĞCI, Z. vd. (2015). *Müzik Kültürü*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- NİSAN, F. (2016). *Erzincan Yöresi Halk Oyunlarında Kullanılan Figürlerin İletişimsel Çözümlemesi*. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-1 Ekim 2016) Cilt 2*, s.40.
- ÖZKAN, İ. H. (2011). *Türk Musiki Nazariyatı ve Usûlleri-Kudüm Velveleleri*. 11. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- SAY, A. (2005). *Müzik Sözlüğü*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Sivas Valiliği Web Sitesi, <http://www.sivas.gov.tr/tarihce> (Erişim Tarihi 30.07.2021).
- Sivas Belediyesi Web Sitesi, <http://www.sivas.bel.tr/içerik/38/12/sivasimiz.aspx> (Erişim Tarihi 30.07.2021).
- TURA, Y. (2006). *Tedkik ü Tahkik (İnceleme ve Gerçeği Araştırma-Nâsır Abdülbâkî Dede)*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu Elektronik Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 30.07.2021).
- TRT Türk Halk Müziği Elektronik Nota Arşivi.

EXTENDED SUMMARY

Most of the province of Sivas, which is located in the Central Anatolia Region, enters the Kızılırmak, and a part of it enters the Yeşilirmak and Fırat basins. When the Sivas region is examined in terms of history and culture, it is seen that it has hosted many civilizations from the past to the present and the cultural structures of these civilizations are reflected in the local folk songs and ballads.

In the research, the traditional dance music of the Sivas region, the maqams, usuls, and tempos were analyzed, classified, and interpreted. The data of the inquiry were obtained by using literature and documentary source scanning methods. In this context, the notes related the traditional dance music were resolved by content analysis. The tables created were interpreted by giving frequency and percentage values.

The traditional dance music of the Sivas region; It is seen that it is one of the most important cultural activities that symbolize the unity and barbering of people, accompanied by drums, clarinet, violin, and darbuka, which are called fine instruments in the region, at weddings, military farewells, entertainments, and festivities.

When the play tunes of Sivas and its districts are examined in terms of mode, Although Hüseyini, Segâh, Buselik, Uşşâk, Çargâh, Hicaz, Karcığar, Muhayyer Kürdi, Bayati Şiraz, Basit Suzinak and Sabâ maqams can be seen, it is observed that Hüseyini (20 folk dances), Uşşâk (6 folk dances), Segâh (5 folk dances), Buselik and Çargâh (4 folk dances) maqams are used intensively. As the regional dance tunes are examined in terms of modal diversity, it has been determined that the most modal manifoldness is in the central district and some modal transitions are used in some of the traditional dance music.

Since the traditional dance music of the Sivas Region is examined in terms of usul, it is an insight that they are rich in terms and commutative styles are used intensively, and when the tempo multiplicity is inspected, it is that the tempo variety is high in the 2/4, 4/4 and 6/8 tempos. In the traditional dance music of the region. It is seen that the techniques of 2/4, 3/8, 4/4, 5/8, 6/8, 7/16, 9/8, 10/8, 12/8 are used. In the interrogations made in terms of the approaches used on a vast scale. It has been observed that 2/4 (18 folk dances) and 4/4 (17 folk dances) methods are used effectively.

Conducting these and similar studies on the traditional dance music of the Sivas region in the form of the province to the province or the region to the region by applying to different regional dance tunes will contribute to the field in terms of facilitating the classification, promotion, and accessibility of our values in our music culture in light of scientific data and is believed to further assist researchers in terms of ethnomusicology.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DESTEKLERİ İLE STRESLE BAŞA ÇIKMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Investigation of the Relationship between Social Support and Coping with Stress of High School Students

MERVE YILDIZ

Çocuk Gelişimi Uzmanı, My Hero Gelişimsel ve Pedagojik Danışmanlık
Child Development Specialist, My Hero Developmental and Pedagogical Counseling
mrvyldzcg@gmail.com

Orcid: 0000-0001-8246-5693

OĞUZ EMRE

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Inonu University Department of Child Development
oguz.emre@inonu.edu.tr

Orcid: 0000-0001-6810-3151

Atıf/©: Yıldız Merve, Emre Oğuz (2021). Lise Öğrencilerinin Sosyal Destekleri İle stresle Başa Çıkmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 353-364

Citation/©: Yıldız Merve, Emre Oğuz (2021). Investigation Of The Relationship Between Social Support And Coping With Stress Of High School Students, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 353-364

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *01.11.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *13.12.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *353-364*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1017201*

Notlar/Notes

Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DESTEKLERİ İLE STRESLE BAŞA ÇIKMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Investigation of the Relationship between Social Support and Coping with Stress of High School Students

MERVE YILDIZ-OĞUZ EMRE

Öz:

Bu araştırma lise öğrencilerinin sosyal destekleri ile stresle başa çıkmaları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Eskişehir ilinde lise öğrenimine devam eden 423 öğrenci (%69.3 (n=293) kız; %30.7 (n=130) erkek) ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Ölçeği(ÇESDÖ) ve Stresle Başa Çıkma Ölçeği kullanılmıştır. Nicel bir araştırma tekniği olan tarama modeli kullanılarak yapılan çalışmanın istatistiksel analizinde SPSS 26.0 programı kullanılmıştır. Öğrencilerin Stresle Başa Çıkma Ölçeği ve Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği (ÇESDÖ) alt boyutları ve toplam puanları arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile test edilmiştir. Araştırmanın sonucunda stresle başa çıkma ölçeği toplam puanları ile ölçeğin alt boyutları arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler meydana geldiği tespit edilirken diğer değişkenler ve puanlar arasında pozitif yönlü zayıf ve orta düzeyde anlamlı ilişkiler meydana geldiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lise öğrencileri, sosyal destek, stres, stresle başa çıkma

Abstract:

This study was conducted to examine the relationship between high school students' social support and coping with stress. The research was carried out with 423 students (69.3% (n = 293) girls; 30.7% (n = 130) boys) who continue their high school education in Eskişehir in the 2020-2021 academic year. Personal Information Form, Social Support Scale for Children and Adolescents (CESDÖ) and Stress Coping Scale were used as data collection tools. The SPSS 26.0 program was used in the statistical analysis of the research conducted with the scanning model, which is a quantitative research technique. The relationships between the students' coping with stress scale and the sub-dimensions of the Child Adolescent Social Support Scale (CESDÖ) and their total scores were tested with correlation analysis. As a result of the study, it was determined that there were highly significant positive relationships between the total scores of the stress coping scale and the sub-dimensions of the scale, while it was observed that there were weakly and moderately significant positive relationships among other variables and scores.

Keywords: High school students, social support, stress, coping stress, coping stress strategies.

1. GİRİŞ

Modern toplumun hastalığı olarak ifade edilen ve günlük yaşamımızın bir parçası haline gelen stres; hayatımızdaki değişiklikler, anlaşmazlıklar ve çatışmalar sonucunda meydana gelmektedir (Güçlü, 2001). Bireyler sürekli bir değişim içinde olan bu yaşam koşullarına uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Çünkü kişi meydana gelen bu değişikliklere uyum sağladığı sürece dengesini ve sağlığını koruyabilmektedir. Yani stres tepkisinin özünde bireyin sağlığını korumak için değişime uyum sağlama çabası vardır. Bu çaba ne kadar çoksa stres tepkisi de o oranda yüksek olacaktır (Gök, 1995; Bozkurt, 2004).

Stres bu zamana kadar birçok kişi tarafından farklı şekillerde tanımlansa da en genel anlamıyla organizmanın üstünden gelmesi gereken koşullar karşısında verdiği tepki durumudur (Erkuş,1994). Stres alanındaki çalışmalarıyla tanınan Hans Selye'ye göre ise stres, insan bünyesinin baskı ve isteklere karşı gösterdiği belirgin olmayan tepkilerdir. İnsan olumlu ya da olumsuz olması fark etmeksizin dış etkilere mutlaka bir tepki göstermektedir (Gök,1995). Stres sonucunda meydana gelen bu tepkiler her bireyde farklılık gösterse de kan basıncının artması, solunumun hızlanması ve terleme gibi fiziksel belirtiler benzerdir. Psikolojik yönüne bakıldığında ise stres; kaygı, depresyon, endişe, anksiyete gibi tepkilere sebep olmaktadır (Köksal,1999).

Bireyi strese sokan koşul ve faktörlerin tümüne ise stresör denir (Baltaş,1984). Stresörler kişiden kişiye göre farklı etkiler gösterdiği gibi, çok çeşitli de olabilir. Sevilen kişinin kaybı, işle alakalı problemler, okul hayatıyla alakalı problemler stresörler arasında sayılabilir. Bireyin cinsiyeti, toplumsal çevresi, yaşadığı zaman dilimi, içinde bulunduğu gelişim dönemi gibi pek çok faktörde bireyin farklı stres verici yaşam olaylarıyla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır (Köknel,1988). Örneğin lise öğrencileri içinde bulunduğu gelişim evresi olan ergenlik döneminin özellikleri açısından bu dönemde birçok stresörle karşı karşıya kalmaktadır. Elkind'e göre ergenlerin karşı karşıya kaldığı üç çeşit stresör vardır. Bunlar; madde kullanımı ve kuralların çiğnenmesi gibi görülebilir ve önenebilir stresörler; bireyin yaşamında büyük değişikliklere sebebiyet verecek, birinin kaybedilmesi, kaza ve yaralanma olayları, doğal afetler gibi görülemez ve önlenemez stresörler; sınavlar gibi görülebilir fakat önlenemez stresörlerdir (Cicchetti ve Toth,1997).

Bunlara ek olarak ergenlerin hayatında ergenlik döneminin gelişimsel özellikleri açısından da birçok stresör bulunmaktadır. Bunlar; erkek ve kadın cinsiyetinin ayırımına vararak toplumsal rolünü başarmak, her iki cinsten yaşlılarıyla kurulan yeni ve daha olgun ilişkiler, değişen fiziksel görünüşünü kabul etmek, ana babadan ve diğer yetişkinlerden ayrılarak duygusal bağımsızlığını kazanma çabaları, ekonomik bağımsızlığını kazanma, bir meslek seçmek ve ona hazırlanmaktır (Hamachek,1995).

Yukarıda sayılan stresörlerden dolayı ergenlik dönemi birçok açıdan stresli bir dönem olarak geçmektedir. Stresörlere karşı uyum sağlama süreci için önemli olan nokta ise stresin yaşanmasını önlemek değil, yaşanan stresle nasıl başa çıkıldığıdır. Çünkü bu süreçte yaşadığı stresle başa çıkmakta zorlanan ve başa çıkamayan bireylerde stresin geçici ya da uzun süreli depresyon, anksiyete, fiziksel rahatsızlık, hatta aşırı durumlarda ölüme sebebiyet verebilecek birçok olumsuz sonuçla ilişkili olduğu görülmüştür (Folkman ve Moskowitz, 2000; Aldwin, 2000). Bu yüzden bireylerin hayatlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için stresle başa çıkmayı öğrenmeleri gerekmektedir.

Stresle başa çıkma kişinin stres yaratan durumlara karşı sergilediği bilişsel, davranışsal ve duygusal tepkilerdir (Ağargün vd., 2005). Stresle başa çıkma durumu kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Ergenlerin stresle başa çıkma süreçleri incelendiğinde olgunlaşma arttıkça daha geniş çeşitlilikte başa çıkma stratejileri kullandıkları fark edilmiştir. Farklı yaşlardaki ergenlerin başa çıkmalarının incelendiği araştırmalarda ergenliğin ilk yıllarında duygu odaklı stresle başa çıkma stratejilerinin kullanıldığı görülürken, yaşı daha büyük olan ergenlerin daha çok bilişsel başa çıkma stratejilerini kullandıkları görülmüştür (Fields ve Prinz,1997). Cinsiyet faktörüne bakıldığında ise; üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre öğrencilerin stres ve stresle başa çıkma tarzlarında cinsiyet ve sınıf düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır(Hancıoğlu 2017). Bir diğer araştırmanın sonuçlarına göre ise erkek öğrencilerin kadınlara göre stresle başa çıkma stratejilerinden problem odaklı başa çıkmayı daha çok kullandıkları görülmüştür(Baştemur(2011). Stresle başa çıkma durumunda önemli olan nokta stresin temelinde bireyin bunu nasıl algıladığı ve nasıl yorumlayıp değerlendirdiği

yatmaktadır. Bu değerlendirme durumu stresi azaltma veya arttırmada temel faktördür. Bireyin bu değerlendirmeyi yapmasında etkili olan etkenlerden biri de sosyal destek düzeyleridir. Ergen bu dönemde bir yandan bireyselliğini ve özerkliğini kazanmaya çalışırken diğer yandan stresle karşılaştığında sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Johnson ve Saranson' a (1979) göre sosyal destek bireyin güven duyarak kurduğu ilişkiler sayesinde maddi, manevi ve duygusal olarak ihtiyacı olan destekten yararlanmasıdır. Sosyal destek genel olarak aileden, arkadaşlardan, uzmanlardan alınan desteklerdir. Sosyal destek ve stresle alakalı yapılan çalışmalara bakıldığı zaman sosyal desteğin stresin oluşumunu önlemede ve stresi azaltmada etkili olduğu görülmüştür (Ardahan, 2006). Değişen koşullarında etkisiyle aile dinamikleri ve sosyal çevre zamanla değişiklik göstermektedir. Bu yüzden bu dönemdeki lise öğrencilerinin sosyal destek düzeylerine göre stresle başa çıkma stratejilerinin öğrenilmesi ergenleri desteklemek açısından önem arz etmektedir.

Bundan dolayı bu çalışmada lise öğrencilerinin sosyal destekleri ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki soruya cevap aranmaktadır.

- Lise öğrencilerinin sosyal destekleri ile stresle başa çıkmaları arasında nasıl bir ilişki vardır?

2. GEREÇ VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli genellikle iki veya daha çok değişken arasındaki etkileşimi belirlemeyi amaçlayan çalışmalarda kullanılan bir yöntemdir (Karataş, 2012).

2.1.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı lise öğrenimine devam eden, amaçlı örnekleme göre Eskişehir il merkezinde geneli yansıtabilecek birkaç okuldaki 9,10, 11 ve 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem büyüklüğü G Power 3,1 programı ile yapılmıştır. Hata payı 0,1; etki gücü 0,3; orta test gücü 0,99 olarak bulunmuştur. Bu verilere göre araştırmanın güvenilirliği açısından en az 373 kişi ile çalışılması gerektiği hesaplanmıştır.

Çalışmada kullanılan kişisel bilgi formu ve ölçekler 2020 yılının Eylül ayı içerisinde Google Forms aracılığı ile online olarak uygulanmıştır. Çalışmaya 459 öğrenci katılmıştır. 36 ölçek hatalı doldurulduğundan dolayı çalışmaya dâhil edilmemiştir. Geriye kalan 423 veri SPSS programıyla analiz edilmiştir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan 423 lise öğrencisine ait demografik bilgiler Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Bilgileri

Değişkenler		n	%
Yaş	14	112	26.5
	15	88	20.8
	16	115	27.2
	17	68	16.1
	18	40	9.5
Cinsiyet	Kız	293	69.3
	Erkek	130	30.7
Kardeş Sayısı	1	36	8.5
	2	246	58.2

	3	91	21.5
	4	39	9.2
	5 ve üzeri	11	2.6
Anne Eğitim Düzeyi	Okur yazar değil	12	2.8
	İlkokul	153	36.2
	Ortaokul	78	18.4
	Lise	123	29.1
	Önlisans	34	8.0
	Lisans	23	5.4
	Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	71
Ortaokul		98	23.2
Lise		168	39.7
Önlisans		30	7.1
Lisans		40	9.5
Lisansüstü		16	3.8
Toplam	423	100.0	

Araştırma değişkenlerinin yüzde ve frekans dağılımları incelendiğinde yaş değişkeni bakımından %26.5'inin (n=112) 14, %20.8'inin (n=88) 15, %27.2'sinin (n=115) 16, %16.1'inin (n=68) 17, %9.5'inin (n=40) 18 yaşında olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkeni bakımından %69.3'ünün (n=293) kız, %30.7'sinin (n=130) erkek olduğu görülmektedir. Kardeş sayısı değişkeni bakımından %8.5'inin (n=36) 1, %58.2'sinin (n=246) 2, %21.5'inin (n=91) 3, %9.2'sinin (n=39) 4, %2.6'sının (n=11) 5 ve üzeri kardeşe sahip oldukları görülmektedir. Anne eğitim düzeyi değişkeni bakımından %2.8'inin (n=12) okur yazar değil, %36.8'inin (n=153) ilkököl, %18.4'ünün (n=78) ortaokul, %29.1'inin (n=123) lise, %8'inin (n=34) ön lisans ve %5.4'ünün (n=23) lisans eğitim düzeyinde olduğu görülmektedir. Baba eğitim düzeyi değişkeni bakımından %16.8'inin (n=71) ilkököl, %23.2'sinin (n=98) ortaokul, %39.7'sinin (n=168) lise, %7.1'inin (n=30) ön lisans, %9.5'inin (n=40) lisans ve %3.8'inin (n=16) lisansüstü eğitim düzeyinde olduğu görülmektedir.

2.1.3. Verilerin Toplanması

Veriler 2020-2021 Eğitim Öğretim yılında Eskişehir ilinde öğrenimine devam eden lise öğrencilerinden toplanmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilere "Kişisel Bilgi Formu", "Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği (ÇESDÖ)" ve "Stresle Başa Çıkma Ölçeği" verilerle bireysel olarak doldurmaları istenmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Bu formda araştırmada ele alınan bağımlı değişkenlere etki edebileceği düşünülen bağımsız değişkenlere yer verilmiştir. Bu değişkenler; öğrencinin yaşı, cinsiyeti, kardeş sayısı, kaçınıcı kardeş olduğu, lise türü, kimle yaşadığı, anne eğitim düzeyi, anne mesleği, baba eğitim düzeyi, baba mesleği, anne-baba durumu ve ailesinin aylık toplam gelirdir. Bu form sayesinde lise öğrencilerinin sosyal destekleri ile stresle başa çıkma arasındaki ilişkinin yukarıda verilen bağımsız değişkenlerden etkilenip etkilenmediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği (ÇESDÖ): Çocuk ve ergenlerin algıladıkları sosyal desteklerini ölçmek amacıyla Yardımcı ve Başbakkal (2009) tarafından hazırlanan bu ölçek faktör analizine göre, annem, babam, öğretmenlerim, sınıf arkadaşları ve yakın arkadaşım olmak üzere 5 alt ölçekten ve 60 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin ilk 12 sorusu anneye, 13 ile 24 arası babaya, 25 ile 36 arası öğretmenlere, 37 ile 48 arası sınıf arkadaşlarıma, 49 ile 60 arası ise yakın arkadaşlarıma yöneliktir. Ölçek sıklık olarak 6'lı likert; ((1)hiçbir zaman, (2) nadiren, (3) bazen, (4) çoğunlukla, (5) hemen her zaman, (6)

daima), önem olarak da 3 lü likert ((1)önemli değil, (2) önemli, (3) çok önemli) şeklinde derecelendirilip puanlanmıştır. Alt ölçekler için Cronbach Alpha katsayıları 0.87 ile 0.95 arasında bulunmuştur. Tüm ölçek için Cronbach Alpha katsayısı, sıklık bölümünde 0.96, önem bölümünde 0.95 bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test katsayısı sıklık bölümü için 0.80, önem bölümü için 0.72 bulunmuştur. Sonuçlar “ÇESDÖ” nin Türk toplumu için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir. Yaptığımız araştırmanın analiz sonuçlarına göre ise ÇESDÖ’ nün güvenilirlik katsayısı 0,979 olarak bulunmuştur.

Stresle Başa Çıkma Ölçeği: Gökler-Danışman vd. (2017) tarafından geliştirilen ölçek 10 alt boyut (problem çözme, agresyon yoluyla başa çıkma, sosyal destek arama, mizah, dini başa çıkma, kendini soyutlama, kendini suçlama, profesyonel destek arama, pozitif yeniden yorumlama, kaçınma) ve 61 sorudan oluşmaktadır. Ölçek 5 li likert olarak derecelendirilmiştir.(1) bana hiç uymuyor,(2) bana pek uymuyor, (3) emin değilim, (4) bana biraz uyuyor,(5) bana tamamen uyuyor olarak puanlanmıştır. Ölçeğin alt boyutları ve sayı numaraları aşağıda verilmiştir. Problem-çözme: 12, 19, 24, 26, 32, 34, 40, 43, 45, 47, 53, 54, 57, 60. Agresyon yoluyla başa çıkma:2, 6, 9, 13,17, 22, 27, 37, 38, 42. Sosyal destek arama:8, 10,15, 18, 21, 30, 36, 51, 59. Mizah:5, 25, 41, 48, 58. Dini başa çıkma: 4, 16, 29, 49. Kendini soyutlama:11,23, 35, 56, 61. Kendini suçlama:31, 44, 46, 50. Profesyonel destek arama:28, 52, 55. Pozitif yeniden yorumlama:3, 7, 14, 39. Kaçınma: 1, 20, 33. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı toplam 0.957 olarak bulunmuştur. Alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları ise; anne sıklık 0.959, baba sıklık 0.968, öğretmen sıklık 0.971, sınıf arkadaşlarım sıklık 0.964, yakın arkadaşlarım sıklık 0.986, anne önem 0.923, baba önem 0.953, öğretmen önem 0.951, sınıf arkadaşlarım önem 0.953, yakın arkadaşlarım önem 0.960 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ölçek güveniliridir.

2.1.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın istatistiksel analizi SPSS 26.0 programıyla yapılmıştır. Stresle Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği (SBÇSÖ) ve Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği (ÇESDÖ) alt boyutları ile toplam puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri incelenmiştir. Stresle Başa Çıkma Ölçeği ve Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği (ÇESDÖ) alt boyutları ile toplam puanlarının normallik dağılımları Kolmogorov Simirnov testi ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda puanların normal dağılım göstermediği ($p \leq 0.05$) görülmektedir. Dolayısıyla verilerin analizinde parametrik olmayan (nonparametrik) veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Ölçekler arası ilişkiyi belirlemek amacıyla Spearman Korelasyon analizi uygulanmıştır. Analizlerin tamamında $p < 0,05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

2.1.5. Araştırmanın Etik Yönü

Çalışmanın uygulanabilmesi için İnönü Üniversitesinden 02.06.2020 tarihinde 2020/761 protokol numarası ile Etik Kurul onayı alınmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

Tablo 2’de stresle başa çıkma ölçeği ve çocuk ergen sosyal destek ölçeği alt boyutları puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur.

Stresle Başa Çıkma Ölçeği’ nin alt boyutları ile toplam puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde Stresle Başa Çıkma toplam (X: 201,86; SS: 39,44), Problem Çözme (X: 46,36; SS: 10,13), Agresyon (X: 31,74; SS: 6,57), Sosyal Destek (X: 30,93; SS: 6,37), Mizah (X: 14,74; SS: 3,70), Dini Başa Çıkma (X: 13,00; SS: 3,31), Kendini Soyutlama (X: 16,95; SS: 4,12), Kendini Suçlama (X:

13,73; SS: 3,62), Profesyonel Destek Arama (X: 10,94; SS: 2,90), Pozitif Yeniden Yorumlama (X: 12,97; SS: 2,90), Kaçınma (X: 10,51; SS: 2,87) olarak görülmektedir (Tablo 2).

Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği'nin alt boyutları ile toplam puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde; Anne sıklık (X: 44,87; SS: 11,49), Baba sıklık (X: 41,41; SS: 13,33), Öğretmen sıklık (X: 47,88; SS: 13,93), Sınıf arkadaşlarım sıklık (X: 42,78; SS: 13,66), Yakın arkadaşlarım sıklık (X: 50,63; SS: 14,28), Anne önem (X: 29,52; SS: 5,24), Baba önem (X: 28,76; SS: 6,59), Öğretmen önem (X: 30,14; SS: 5,67), Sınıf arkadaşlarım önem (X: 26,87; SS: 6,68), Yakın arkadaşlarım önem (X: 31,97; SS: 5,26), ÇESDÖ toplam (X: 374,83; SS: 65,25) olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Stresle Başa Çıkma Ölçeği ve Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği (ÇESDÖ) Alt Boyutları Puanlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Puanlar	N	Minimum	Maksimum	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
SBC Toplam	423	92	282	201,86	39,44
Problem Çözme	423	18	69	46,36	10,13
Agresyon Yoluyla Başa Çıkma	423	11	48	31,74	6,57
Sosyal Destek Arama	423	14	41	30,93	6,37
Mizah	423	6	25	14,74	3,70
Dini Başa Çıkma	423	4	20	13,00	3,31
Kendini Soyutlama	423	5	25	16,95	4,12
Kendini Suçlama	423	4	20	13,73	3,62
Profesyonel Destek Arama	423	3	15	10,94	2,90
Pozitif Yeniden Yorumlama	423	5	20	12,97	2,90
Kaçınma	423	3	15	10,51	2,87
Anne sıklık	423	12	70	44,87	11,49
Baba sıklık	423	12	62	41,41	13,33
Öğretmen sıklık	423	12	72	47,88	13,93
Sınıf arkadaşlarım sıklık	423	12	72	42,78	13,66
Yakın arkadaşlarım sıklık	423	11	66	50,63	14,28
Anne önem	423	12	36	29,52	5,24
Baba önem	423	12	36	28,76	6,59
Öğretmen önem	423	12	36	30,14	5,67
Sınıf arkadaşlarım önem	423	12	36	26,87	6,68
Yakın arkadaşlarım önem	423	12	36	31,97	5,26
ÇESDÖ	423	119	514	374,83	65,25

Tablo 3'te stresle başa çıkma ölçeği ve çocuk ergen sosyal destek ölçeği alt boyutları arasındaki korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Öğrencilerin Stresle Başa Çıkma Ölçeği ve Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği (ÇESDÖ) alt boyutları ve toplam puanları arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda stresle başa çıkma stratejilerinin alt boyutlarından olan agresyon yoluyla başa çıkma stratejisinde baba önem, öğretmen önem, sınıf arkadaşlarım önem boyutlarında; mizah yoluyla başa çıkma stratejisinde; anne önem, baba önem, öğretmen önem, sınıf arkadaşlarım önem, yakın arkadaşlarım önem boyutlarında; kendini suçlama stratejisinde baba önem boyutunda; pozitif yeniden yorumlama stratejisinde ise anne önem, baba önem, öğretmen önem, sınıf arkadaşlarım önem, yakın arkadaşlarım önem boyutlarında anlamlı ilişkiler meydana gelmediği ($p > .05$) tespit edilmiştir (Tablo 3).

Buna karşılık Stresle Başa Çıkma Ölçeği alt boyutlarından olan problem çözme, sosyal destek arama, dini başa çıkma, kendini soyutlama, profesyonel destek arama ve kaçınma stratejilerinde olduğu gibi stresle başa çıkma stratejileri toplam puanında da çocuk ergen sosyal destek ölçeğinin tüm alt boyutlarıyla anlamlı ilişkide olduğu görülmektedir. Ayrıca agresyon ile problem çözme arasında, sosyal destek ile problem çözme ve agresyon arasında, mizah ile problem çözme arasında, dini başa çıkma ile problem çözme ve sosyal destek arasında, kendini soyutlama ile problem çözme sosyal destek ve dini

başta çıkma arasında, kendini suçlama ile problem çözme arasında, profesyonel destek arama ile problem çözme dini başta çıkma kendini soyutlama arasında, kaçınma ile problem çözme ve profesyonel destek arama, Stresle Başta Çıkma ölçeği toplam puanları ile ölçeğin alt boyutları arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler meydana geldiği tespit edilmiştir ($p \leq .05$) (Tablo 3).

Tablo 3. Stresle Başta Çıkma Ölçeği ve Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği (ÇESDÖ) Alt Boyutları Arasındaki İlişki

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
1	1																					
2	.720*	1																				
3	.777*	.774*	1																			
4	.724*	.659*	.634*	1																		
5	.701*	.628*	.740*	.626*	1																	
6	.836*	.685*	.732*	.678*	.744*	1																
7	.735*	.667*	.660*	.539*	.560*	.635*	1															
8	.758*	.567*	.690*	.571*	.757*	.791*	.608*	1														
9	.575*	.629*	.620*	.511*	.589*	.544*	.486*	.479*	1													
10	.702*	.527*	.691*	.547*	.678*	.670*	.564*	.716*	.505*	1												
11	.933*	.850*	.895*	.784*	.824*	.883*	.784*	.817*	.697*	.772*	1											
12	.227*	.154*	.288*	.205*	.248*	.297*	.109*	.290*	.139*	.286*	.264*	1										
13	.224*	.117*	.234*	.138*	.248*	.282*	.094	.287*	.090	.269*	.234*	.631*	1									
14	.257*	.190*	.350*	.192*	.264*	.296*	.175*	.343*	.146*	.320*	.301*	.503*	.467*	1								
15	.196*	.125*	.269*	.170*	.282*	.276*	.121*	.325*	.110*	.290*	.247*	.456*	.455*	.581*	1							
16	.268*	.278*	.366*	.167*	.312*	.335*	.212*	.336*	.241*	.238*	.330*	.536*	.434*	.546*	.557*	1						
17	.189	.337	.153*	.049	.160*	.103*	.254	.159*	.003	.185*	.113*	.436*	.310*	.269*	.266*	.192*	1					
18	.112*	.018	.150*	.026	.226*	.145*	.035	.186*	-.007	.176*	.122*	.322*	.592*	.240*	.286*	.178*	.617*	1				
19	.140*	.035	.163*	.022	.177*	.139*	.150*	.236*	-.048	.201*	.142*	.140*	.207*	.389*	.216*	.200*	.550*	.484*	1			
20	.113*	-.008	.091	.024	.139*	.106*	.117*	.165*	-.045	.166*	.099*	.050	.200*	.198*	.467*	.124*	.435*	.417*	.504*	1		
21	.161*	.116*	.198*	.013	.213*	.157*	.142*	.174*	.088	.155*	.172*	.159*	.184*	.176*	.244*	.481*	.407*	.364*	.501*	.459*	1	
22	.295*	.195*	.376*	.189*	.361*	.363*	.192*	.407*	.148*	.366*	.340*	.723*	.744*	.753*	.765*	.737*	.563*	.592*	.511*	.477*	.500*	1

*. $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı

1. Problem Çözme	7. Kendini Suçlama	13. Baba sıklık	19. Öğretmen önem
2. Agresyon Yol. Başta Çıkma	8. Profesyonel destek arama	14. Öğretmen sıklık	20. Sınıf arkadaşlarım önem
3. Sosyal Destek Arama	9. Pozitif yenden yorumlama	15. Sınıf arkadaşlarım sıklık	21. Yakın arkadaşlarım önem
4. Mizah	10. Kaçınma	16. Yakın arkadaşlarım sıklık	22. ÇESDÖ Toplam
5. Dini Başta Çıkma	11. SBÇ Toplam	17. Anne önem	
6. Kendini Soyutlama	12. Anne sıklık	18. Bana önem	

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma bulguları incelendiğinde öğrencilerin Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği puanları ile Stresle Başta Çıkma Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Öğrencilerin anneden, babadan, öğretmenlerinden, sınıf arkadaşlarından ve yakın arkadaşlarından aldıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça stresle başta çıkma düzeyleri de artmaktadır.

Öğrencilerin Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği'nden aldıkları puanlar ile Stresle Başta Çıkma Ölçeği "Problem Çözme" alt boyutu arasında yüksek düzeyde anlamlı ilişki çıkmıştır. Öğrencilerin annesinden, babasından, öğretmeninden, yakın arkadaşlarından ve sınıf arkadaşlarından aldıkları sosyal destek arttıkça daha çok problem çözme eğilimine girdikleri sonucuna varılmıştır. Literatürdeki bazı araştırma sonuçlarının da bunu desteklediğini görmekteyiz (Korkut, 2002; Bedel ve Kutlu, 2018).

Stresle Başta Çıkma Ölçeği "Sosyal Destek Arama" boyutuyla, Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği puanları arasındaki ilişki yüksek düzeyde anlamlı çıkarken sınıf arkadaşlarından aldıkları sosyal desteğe verdikleri önemin bunu etkilemediği görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin aldıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça, stres yaratan durum ya da olayla karşılaşma sonucunda daha çok sosyal destek aradıkları görülmüştür. Bu sosyal destek arama kendini anlayabilecek birine derdini anlatma,

çözüm üretmek için başkalarıyla konuşarak duygularını anlatma, benzer sorunları yaşamış kişileri örnek alma ve onlardan yardım, tavsiye isteme şeklinde olabilir. Yaptığımız araştırmanın sonuçlarını destekleyecek nitelikte olarak Odacı'nın yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre de öğrencilerin yalnızlık düzeyleri yükseldikçe sosyal destek arama düzeylerinin düştüğü tespit edilmiştir (Odacı, 2004). Panahi ve diğerlerinin yaptığı araştırmanın sonucuna göre ise arkadaş ve önemli olan diğer kişilerden alınan sosyal desteğin bireyin stresle başa çıkmasını olumlu olarak etkileyerek psikolojik iyi oluşu anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür (Panahi, 2016). Yamaç'ın tarafından yapılan araştırma sonucuna göre ise üniversite öğrencilerinin algılanan özel arkadaş desteği ile stresle başa çıkma yaklaşımlarından olan sosyal destek arama alt boyutuyla negatif ilişkili olduğu bulunmuştur (Yamaç, 2009).

Stresle Başa Çıkma Ölçeği "Mizah" alt boyutu puanları ile Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği puanları arasında pozitif yönde anlamlı istatistiksel sonuçlara ulaşılmıştır. Öğrencilerin stres anında mizahı kullanmalarında, aldıkları sosyal destek önemli bir yordayıcı olurken aldıkları sosyal desteklere verdikleri önemin bir anlamı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Stresle başa çıkmada önemli ve etkili bir yöntem olan mizaha stresle başa çıkma stratejisi olarak başvurmanın sosyal destek düzeyiyle anlamlı bir ilişki içinde bulunduğu görülmektedir. Öğrencilerin sosyal destek düzeyleri arttıkça daha çok olayları şakaya vurma ya da aklına komik şeyler getirerek stres yaratan durumdan uzaklaştıkları görülmektedir. Bu durum da kişinin stresten kurtulması açısından olumlu bir başa çıkma yöntemidir. Çünkü, literatürde mizahın bireyin ruh sağlığı açısından yararlı etkilerinin olduğu bazı bulgular vardır. Bu bulgulara göre mizah, gerginliği azaltarak bireyin yaşam kalitesine katkı sağlamaktadır (Bennett ve Lengacher, 2006).

Lise öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Ölçeği "Dini Başa Çıkma" alt boyutu puanlarıyla, Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği'nin her alt boyutu puanları arasındaki ilişki pozitif yönlü anlamlı çıkmıştır. Öğrencilerin sosyal destek düzeyleri arttıkça stresle başa çıkma stratejilerinden dini başa çıkma stratejisine daha çok yöneldikleri görülmektedir. Ayrıca literatür incelendiğinde dini başa çıkma yönteminin bireyler tarafından sıkça kullanılan yöntemlerden olduğu bulgusuna rastlanmıştır (Tuncay vd., 2008; Çetinkaya vd., 2008).

Stresle Başa Çıkma Ölçeği "Kendini Soyutlama" alt boyutu ile Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği puanları arasında pozitif yönde anlamlı istatistiksel sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin sosyal destek düzeyleri arttıkça kendini soyutlama stratejilerini kullanma düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Sosyal destek düzeyinin artmasıyla kendini soyutlama stratejisinin kullanımının azalacağı düşünülse de bu araştırmanın sonuçları tam tersini ortaya koymaktadır. Halis ve Demirel'in sosyal desteğin örgütsel soyutlamayla ilgili yaptıkları araştırmanın sonucunda ise bizim araştırmamızın sonucundan farklı olarak çalışanların sosyal destek düzeyleri arttıkça örgütsel soyutlanma algı düzeylerinde azalma olduğu belirlenmiştir (Halis ve Demirel, 2016).

Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği puanları ile Stresle Başa Çıkma Ölçeği "Kendini Suçlama" alt boyutu puanları arasında pozitif yönde anlamlı istatistiksel sonuçlara ulaşılmıştır. Sadece Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği "Baba Önem" alt boyutunda bir anlamlılık görülmemektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrenciler stres yaratan bir olay ya da durumla karşılaştıklarında sosyal destekleri arttıkça daha çok kendinde suç arama eğilimine girmektedirler. Bu durum öğrencilerin aldıkları sosyal desteğin artmasıyla olaylar karşısında suçu başkalarına atma davranışından vazgeçip kendinde suç arama girişimine girmelerine neden olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Stresle Başa Çıkma Ölçeği "Profesyonel Destek Arama" alt boyutuyla Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği puanları arasında pozitif yönde anlamlı istatistiksel sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre öğrencilerin sosyal destek düzeylerinin arttıkça profesyonel destek arama eğilimlerinin de arttığı sonucuna varılmıştır. Yapılan araştırmalarda bireylerin aldıkları sosyal destek karşısında daha çok probleme yönelik yöntemleri kullandıkları görülmektedir (Button, 2008).

Stresle Başa Çıkma Ölçeği "Pozitif Yeniden Yorumlama" alt boyutu ile Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği alt boyutu olan "Baba Sıklık" ve "Baba Önem" alt boyutlarında anlamlı ilişki çıkmamasına rağmen Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği toplam puanlarında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Buna göre öğrenciler stres yaratan durumla karşılaştıklarında, ne kadar çok sosyal destek alıyorsa o kadar çok olayların olumlu tarafını görmeye ve yaşadıklarından ders çıkarmaya meyilli olmaktadır. Bu sonuca rağmen babadan aldıkları sosyal destek ve bu sosyal desteğe verdikleri önem bunu etkilememektedir. Yapılan çalışmalarda aileden alınan sosyal destek arttıkça pozitif yeniden

yorumlamayı da kapsayan etkili başa çıkma yollarının daha sık kullanıldığı sonucuna varılmıştır (Zucca vd., 2010; Parelkar vd.,2013).

Stresle Başa Çıkma Ölçeği "Kaçınma" alt boyutu puanları ile Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği puanları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı ilişki çıkmıştır. Bu analiz sonucuna göre öğrencilerin aldıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça stres yaratan olay ya da durum karşısında kaçınma stratejisini kullanarak olayı unutmaya ya da zihinlerinden uzaklaştırmaya çalıştıkları görülmüştür. Bedel ve Kutlu'nun yaptığı araştırma sonucuna göre ise ergenlerin aldıkları sosyal destek arttıkça kaçınma stratejisi yerine aktif başa çıkma stratejisini kullanmaları da artmaktadır (Bedel ve Kutlu 2018).

Stresle Başa Çıkma Ölçeği toplam puanları ile Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği "Önem" boyutu toplam puanları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki görülmektedir. Bu durum bize öğrencilerin, aldıkları sosyal desteğe verdikleri önemin arttıkça stresle başa çıkmalarının da arttığını düşündürebilir. Bununla birlikte Çocuk Ergen Sosyal Destek Ölçeği "Sınıf Arkadaşlarım Önem" boyutu ile Çocuk ve Ergenler için Stresle Başa Çıkma Ölçeği toplam puanları arasında daha düşük düzeyde anlamlı ilişki çıkmıştır. Buna göre öğrenciler stresle başa çıkmada sınıf arkadaşlarından aldıkları sosyal desteğe diğer destek kaynaklarından aldıkları sosyal desteğe göre daha az önem vermektedir. Bu durum sınıf içerisinde öğrenci sayısının fazla olması ve öğrencinin sınıf arkadaşlarından hepsiyle yakın bir ilişki içerisinde olmamasından kaynaklanıyor olabilir. Genel olarak bakıldığında literatürde sosyal desteğin arttıkça stresle etkili başa çıkma düzeyinin de arttığı görülmüştür (Parelkar vd., 2013; Dedeli vd., 2008).

Araştırmanın sonucunda lise öğrencilerinin sosyal destekleriyle stresle başa çıkmaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Lise öğrencilerinin sosyal destekleriyle stresle başa çıkmaları arasındaki ilişkiyi öğrenmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda Stresle Başa Çıkma Ölçeği "Problem Çözme", "Sosyal Destek Arama", "Dini Başa Çıkma", "Kendini Soyutlama", "Profesyonel Destek Arama" ve "Kaçınma" alt boyutlarında olduğu gibi Stresle Başa Çıkma Ölçeği toplam puanı da Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Ölçeği toplam puanları ve "Annem", "Babam", "Öğretmenlerim", "Yakın Arkadaşlarım" ve "Sınıf Arkadaşlarım" olan tüm alt boyutlarıyla pozitif yönde anlamlı ilişkidir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara dayanarak aşağıdaki öneriler sunulabilir:

-Araştırma bulgularına göre sosyal desteğin stresle başa çıkmada pozitif yönlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yüzden stresin de çokça yer edindiği lise öğrencilerinin, stresle daha kolay başa çıkabilmeleri için sosyal desteğin önemiyle alakalı sosyal desteğin kaynaklarına yönelik bilimsel çalışmalar yapılabilir.

-Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine göre sosyal destek kaynakları değişiklik göstermektedir. Bu değişiklik de öğrencilerin stresle başa çıkmalarını etkilemektedir. Bu yüzden sosyo-demografik özelliklerinin etkisinin iyileştirilmesine yönelik gerekli önlemler alınabilir.

-Araştırma sonuçlarına bakıldığında stresli durum karşısında erkek öğrencilerin kızlara göre daha çok mizahla başa çıkma stratejisini kullandıkları görülmektedir. Bu yüzden mizahın stresle başa çıkmada etkileri araştırılabilir ve kızlar üzerinde olumlu taraflarının olduğu görülürse kız öğrencilere mizahla başa çıkmayla alakalı eğitimler verilebilir.

-Araştırmanın sonucunda kızların erkek öğrencilere göre yakın arkadaşlarından daha çok sosyal destek aldıkları ve buna daha çok önem verdikleri görülmektedir. Bir ergenin hayatında yakın arkadaş önemli bir etkiye sahiptir. Sosyal desteğinde başa çıkmada önemli bir etkiye sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda erkek öğrencilere stresli bir durumla karşılaştıklarında yakın arkadaşlarından destek almanın onları daha iyi hissettirebileceği anlatılabilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AĞARGÜN, M.Y., BEŞİROĞLU, L., KIRAN Ü.K. ve ÖZER, Ö.A. (2005). The psychometric properties of the cope inventory in Turkish sample: a preliminary research. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 221-226.
- ALDWIN, C.M. (2000). *Stres, coping, and development: An integrative perspective*. The Guilford Press, New York.
- ARDAHAN, M. (2006). Social support and the nursing. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(2), 68-75.
- BALTAŞ, Z. (1984). Kavram Olarak Stres. *Pedagoji Dergisi*, 2, 15-27.
- BAŞTEMUR,E.(2011). Yurt dışında eğitime devam eden Türk Öğrencilerin stresle başa çıkma stratejilerinin incelenmesi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- BEDEL, A. ve KUTLU, A. (2018). Başa çıkma stratejilerinin algılanan sosyal desteğe göre incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8(15), 107-122.
- BENNETT, M.P. ve LENGACHER, C. (2006). Humor and laughter may influence health:II. Complementary therapies and humor in a clinical population. *Advance Access Publication* 2006, 3(2), 187-190.
- BOZKURT, N. (2004). İlköğretim Öğretmenlerinde Stres Yaratan Yaşam Olayları ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 3, 467-478.
- BUTTON, L.A. (2008). Effect of social support and coping strategies on the relationship between health care-related occupational stress and health. *Journal of Research in Nursing*, 13, 498-524.
- CİCCHETTI, D. ve TOTH, S. L. (1997). *Developmental Perspectives On Trauma: Theory, Research And Intervention*. Rochester: Rochester University Press.
- ÇETİNKAYA, S., NUR, N., AYVAZ, A. ve ÖZDEMİR, D. (2008). Depression, anxiety levels and coping strategies with stress in continuous ambulatory peritoneal dialysis (CAPD) and hemodialysis (HD) patients in a university hospital. *Arc Neuropsychiatr*, 45, 78-84.
- DEDELİ, Ö., FADİLOĞLU, Ç. ve RÜÇHAN, U. (2008). Kanserli bireylerin fonksiyonel durumları ve algıladıkları sosyal desteğin incelenmesi. *Türk Onkoloji Dergisi*, 23, 132-139.
- ERKUŞ, A. (1994). *Psikolojik Terimler Sözlüğü*. Doruk Yayınları. Ankara.
- FİELDS, L. ve PRİNZ, R.J. (1997). Coping and adjustment during childhood and adolescence. *Clinical Psychology Review* 17, 937-976.
- FOLKMAN, S. ve MOSKOWITZ, J.T. (2000). Stress, positive emotion and coping. *American Psychological Society*, 9, 115-118.
- GÜÇLÜ, N. (2001). Stres Yönetimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 91-109.
- GÖK, Ş. (1995). *Anksiyete ve Depresyonda Stresle Başa Çıkma*. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- HALİS, M. ve DEMİREL, Y. (2016). Sosyal Desteğin Örgütsel Soyutlama Üzerine Etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, 318-336.
- HAMACHEK, D. E. (1995). *Ergen Benliğinin Psikolojisi ve Gelişimi*. In. Onur, B. Ergenliği Anlamak. İmge Kitabevi, Ankara.
- HANCIOĞLU, Y.(2017). Üniversite öğrencilerinin algıladıkları stres düzeyleri ile başa çıkma tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 130-49.

- JOHNSON, J.H. ve SARASON, I.G. (1979). Life Stress, Organizational Stress and Job Satisfaction. *Psychological Reports* 1979, 44, 75-79.
- ILGIN GÖKLER DANIŞMAN, NEJLA YILDIZ & İBRAHİM YİĞİT (2017). Development of a coping with stress scale for a non-western population of children and adolescents. *Anxiety, Stress, & Coping*, 30 (6), 687-701.
- KARATAŞ Z. (2012). Ergenlerin algılanan sosyal destek ve sürekli kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2012, 9(19), 257-271.
- KORKUT F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 177-184.
- KÖKSAL, A.(1999). Üniversite Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Yolları Üzerine Bir Araştırma. *Çağdaş Eğitim*, 24, 252.
- KÖKNEL, Ö. (1988). *Zorlanan İnsan*. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- ODACI, H. (2004). Üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma biçimlerinin yalnızlık düzeyleri ile ilişkisi. *3P Dergisi*, 12, 217-224.
- PANAHI,S.,YUNUS,AS.,ROSLANB,S.,RUSNANI ,RA., JAAFAR, WMW.,PANAHI, MS.(2016). Predictors of psychological well-being among Malaysian graduates. *The European Journal of Social and Behavioural Sciences*, 16, 2067-83.
- PARELKAR, P., THOMPSON, N.J., KAW, C.K., MİNER, K.R. ve STEİN, K.D. (2013). Stress coping and changes in health behavior among cancer survivors: a report from the American Cancer Society's Study of Cancer Survivors-II (SCS-II). *Journal of Psychosocial Oncology*, 31, 136-152.
- TUNCAY, T., MUSABAK, I., GOK, D.E. ve KUTLU, M. (2008). The relationship between anxiety, coping strategies and characteristics of patients with diabetes. *Health Qual of Life Outcomes*, 6, 79-87.
- YAMAÇ, Ö. (2009). Üniversite öğrencilerinin algıladıkları sosyal destek ile stresle başa çıkma stilleri arasındaki ilişki. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- YARDIMCI, F. VE BAŞBAKKAL, Z. (2009). Çocuk-Ergen Sosyal Destek Ölçeği'nin Türkiye'deki geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 12(2), 41-50.
- ZUCCA, A.C., BOYES, A.W., LECATHELİNAİS, C. ve GİRGİS, A. (2010). Life is precious and I'm making the best of it: coping strategies of long-term cancer survivors. *Psycho-Oncology*, 19, 1268-1276.

EXTENDED SUMMARY

Aim and Scope

There are many stressors in adolescent life due to the developmental features of adolescence. In other words, there are many factors and conditions that cause stress in adolescents. Adolescents have to cope with the stressful circumstances encountered during this period. How individuals perceive stress and how they evaluate and interpret this stress is of importance in coping with stress. This evaluation is the main factor in reducing or increasing stress. In line with changing conditions, family dynamics and social environment change over time. Therefore, in terms of supporting adolescents, it is important to reveal stress coping strategies of high school students in the adolescence period according to their social support levels.

This study aims to investigate the relationship between social support and stress coping strategies of high school students.

Methods

The study was conducted with 423 students (69.3% (n=293) female, 30.7% (n=130) male) who attended high schools in Eskişehir Province in the 2020-2021 academic year. The Personal Information Form, the Child and Adolescent Social Support Scale (CASSS), and the Coping with Stress Scale were used as data collection instruments. The SPSS 26.0 program was used in the statistical analysis of the research conducted using the screening model, which is a quantitative research technique. The relationships between the students' Coping with Stress Scale and the Child and Adolescent Social Support Scale (CASSS) total and sub-scale scores were tested by correlation analysis.

Findings

According to the analysis results of the relationship between students' coping with stress and their social support levels, significant differences were found between some sub-scales of coping with stress scale (problem-solving, seeking social support, religious coping, self-abstraction, seeking professional support, and avoidance) and all sub-scales of the social support scale. Moreover, a significant relationship was found between the coping with stress total score and social support total score.

Conclusion

As a result of the research, it was found that there were positive and significant relationships between the coping with stress scale total score and the sub-scales of the scale, while there were weak and moderately significant, positive relationships between other variables and the scores.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

**PERVİN-İ İ'TİSÂMİNİN BİR ŞİİRİNİ MAZMUN VE İMAJLAR YÖNÜNDE
DEĞERLENDİRME**

Evaluating A Poem By Pervin-i İ'tisamı In Terms Of Mazmun And Images

Yasemin YAYLALI

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü

Assoc. Prof. Dr., Ataturk University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature

yyaylali@atauni.edu.tr

Orcid Id: orcid.org/0000-0002-6904-1471

Atf/©: Yaylali, Yasemin (2021). "Pervin-i İ'tisâmînin Bir Şiirini Mazmun Ve İmajlar Yönünden Değerlendirme", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 14, Sayı 2, ss. 365-376

Citation/©: Yaylali, Yasemin (2021). Evaluating A Poem By Pervin-I İ'tisamı In Terms Of Mazmun And Images, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 14, Issue 2, pp. 365-376

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *13.11.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *02.12.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *365-376*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1027639*

Notlar/Notes

Etik Kurul Bilgisi (Varsa)

Daha Önce yapılmış bir çalışma ise detayları buraya yazılacaktır.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

PERVİN-İ İ'TİSÂMİNİN BİR ŞİİRİNİ MAZMUN VE İMAJLAR YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Evaluating A Poem by Pervin-i I'tisami in Terms of Mazmun and Images

YASEMİN YAYLALI

Öz:

Pervin-i İ'tisâmî'nin inceleme konusu olan şiirinde doğanın yeniden dirilmeye başladığı bahar mevsimi anlatılmış; baharın gelişinde önemli bir rol üstlenen bahar rüzgârının özelliklerine yer verilmiştir. Bahar mevsimiyle birlikte tabiatta bulunan çiçek ve ağaçlarda meydana gelen değişim ve gelişimlere değinilmiş; tüm bunlar teşbih, istiare, kinaye gibi edebi sanatların yardımıyla okuyucunun zihninde bir bahar tablosu çizecek şekilde tasvir edilmiştir. Şair nevruz yani baharın gelişini kutlarken bazı sembol ve imajlardan bolca istifade etmiştir. Bu semboller Klasik Fars şiirinin asıl malzemesi olan ve şairlerce çokça kullanılan mazmunlardır. Söz konusu çalışmada tüm bu mazmun ve imajlara, Pervin'in baharı konu alan şiirinde nasıl ve ne şekilde yer verdiği, Klasik şairlerin benzer beyitleri örnek getirilmek suretiyle dikkatlere sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pervîn-i İ'tisâmî, Bahar, Şiir, Gül.

Abstract:

Pervin-i I'tisami's poem, which is the subject of study, describes the spring season when nature begins to revive; the characteristics of the spring wind, which plays an important role in the arrival of spring, are included. Changes and developments occurring in flowers and trees in nature with the spring season have been touched upon; all of these have been depicted in such a way as to draw a spring picture in the reader's mind with the help of literary arts such as identification, inspiration, and allusion. The poet Nowruz, in other words, made a lot of use of some symbols and images when celebrating the arrival of spring. These symbols are mazmuns, which are the main material of Classical Persian poetry and are widely used by poets. In this study, how and in what way all these mazmun and images are included in Pervin's poem about spring, similar couplets of Classical poets will be presented to the attention by providing examples.

Keywords: Pervin-i I'tisami, Spring, Poetry, Rose.

1. GİRİŞ

Pervîn-i İ'tisâmî, Modern Fars edebiyatının önemli kadın şairlerindendir (Yûsufî, 1369 hş: 413). Şiirlerinde Horasan ve Irak üsluplarının her ikisini büyük bir ustalıkla yoğurmuştur (Yâhakkî, 1374 hş: 163-164). Eski büyük şairlerin şiirlerine alaka göstermekle birlikte asla taklit yolunu seçmemiş; kendine has söyleyiş tarzıyla yeni bir üslup yaratmıştır (Âryenpûr, 1374 hş: III, 541). Sade ve açık bir dil kullanan Pervîn, benzetme, hikâye ve öykü tarzını tercih ederek şiirlerinin zihinde hayat bulmasına olanak sağlamıştır (Hakimî, 1373 hş: 37). Pervîn şiirlerinde öğüt vermeyi ihmal etmemiş; ahlaki ve sosyal mevzularla beraber tabiata da yer vermiştir (İnal Savi, 2007: 247).

Pervîn'in incelenen on dört beyitlik şiirinde kış mevsimiyle ölen tabiatın tekrar yeşerip canlanmaya başladığı ilkbahar mevsiminin gelişi tasvir edilmiştir. Şiirde bahar mevsiminin gelişiyle birlikte doğada ve doğada bulunan çiçek ve ağaçlarda meydana gelen değişim ve gelişim anlatılırken -özellikle Klasik Fars şiirinin malzemesi olan- bazı mazmun ve imajlara yer verilmiş; teşbih ve teşhis gibi edebi sanatlardan istifade edilmiştir. Böylece ilbaharda doğanın aldığı hal okuyucunun zihninde bir yağlı boya tablosu imajı oluşturacak şekilde tasvir edilmiştir.

2. ŞİİRİN İNCELENMESİ

Şiirin ismi yani "Nevruz" konusunu açıklayıcı niteliktedir. İran takviminde Ferverdin ayının ilk günü (21 Mart) yılın ilk günü olduğundan yeni gün şeklinde isimlendirilmiş ve Cemşid zamanından beri bayram olarak kutlanmıştır (Yıldırım, 2006: 547-548). Bu günde gece gündüz süreleri eşit olduğundan "nevruz" bahar başlangıcı sayılmıştır (Onay, 2000: 350).

Şiire "nesim (meltem) rüzgârı" ile giriş yapılmıştır. Nesim rüzgârının sabahleyin eserek tüm kâinatı amber kokulu yaptığına dikkat çekilmiştir. Baharın gelişinin anlatıldığı şiirde "nesim" ifadesi seher vakti esen hoş kokulu bir rüzgârı karşılaması yanında kelime anlamı olarak "esinti" anlamına da geldiğinden baharda esen rüzgâr manasında saba rüzgârını ya da bahar rüzgârını da karşılamaktadır.

Nesim (Meltem): Sabah ve seher vakti hafif esen, güzel kokular taşıyan ve sevgiliden haber getiren rüzgâr; esinti, yel (Pala, 2002: 370).

Saba: Baharın başlarında esen bir rüzgârdır bu yüzden hoş kokuludur. Sabahın erken saatlerinde estiğinden seher rüzgârı da denir. Maşukun haberlerini âşığa getiren bir ulaktır (Şemîsâ, 1387 hş: II, 828-829). Nesim rüzgârıyla aynı özelliklere sahiptir (Onay, 2000: 385).

Şiirde bahar teması işlenirken bahar mevsiminin gelişinde önemli rol üstlenen iki faktör olan bahar rüzgârı ile bahar yağmuru ve onların doğadaki çiçekler ve ağaçlar üzerindeki etkileri teşbih, kinaye, istiare ve teşhis gibi edebi sanatlarla anlatılmıştır. Baharın gelişinin tasvir edildiği şiirin ilk beyti şu şekilde başlamaktadır:

NEVRUZ

Sabah vakti ruhu okşayan meltem

Esti ve amber kokusuyla doldurdu evreni (Pervin-i İtisâmî, 2019: 198).

Birinci beyitte bahar rüzgârı/nesim (meltem)/seher rüzgârı/saba rüzgârı: Sabah vakti esen (zaman): Ruh u okşayan (ruhu besleyen): Amber kokulu (koku)

Baharda sabahleyin tabiatta bulunan nebatın ve çimenlerin kokularını bünyesine alarak estiği için rahatlık ve mutluluk veren; hoş rayihalar saçan rüzgâr ile alakalı olarak beyitte sıralanan nitelemeler, Klasik Fars şairlerinin de şiirlerinde sıkça yer verdikleri imajlardır. Birkaç örnek:

معطر جان ز باد نوبهاری	نسیم صبحدم در مشکباری

Sabah vaktinin nesimi misk yüklü, ilkbahar rüzgârından can ıtırlandı (Vahşî, 1388 hş: 395).

جهان از باد نوروزی جوان شد	زهی زیبا که این ساعت جهان شد
شمال صبحدم مشکین نفس گشت	صبای گرم رو عنبرفشان شد

Dünya nevrüz rüzgârından gençleşti, bu ne güzellik ki bu saatte dünyada oldu.

Sabah vaktinin şimali (saba rüzgârı) misk nefesli oldu, sıcak yüzlü saba amber saçan oldu (Attâr, 1391 hş: 212).

Klasik Fars şiirinde kimi zaman baharda sabahın erken vakitlerinde esen bu rüzgâr güzel kokulu olması bakımından sevgilinin amber kokulu saçıyla ilişkilendirilmiştir:

این باد روح پرور از انفاس صبحدم	گوی مگر ز طره عنبرفشان توست

Sabah vaktinin nefeslerinden bu ruhu besleyen rüzgâr

Sanırsın yoksa senin amber saçan zülfündendir (Sadî, 1377 hş: I, 89).

İkinci beyitte baharda esen rüzgâr: Mesaj getiren: (Ulak)

Ferverdin ve Hordad'dan sanırsın sen

Bağ bahçeye, ovaya oydu mesaj getiren (Pervin-i İtisâmî, 2019: 198).

İkinci beyitte ilkbaharın aylarından Ferverdin ve Hordad zikredilerek bahar mevsimine vurgu yapılmaktadır.

Bahar/nesim/saba/seher rüzgârının bağı dolaşarak çiçeklerin açmasını, ağaçların yapraklarla donanmasını, çimenlerin yeşermesini sağladığına (Pala, 2002: 396); böylece esişiyle ovaya baharın geldiği haberini verdiği değinilmiştir:

Ferverdin: Şemsi yılın birinci ayı olan Ferverdin, bahar mevsiminin de ilk ayıdır (Dihhudâ, 1341 hş: XX, 209).

Hordad: Şemsi yılın üçüncü, Baharın son ayıdır (Dihhudâ, 1258-1334 hş: XXXVII, 416).

Baharda esen bu rüzgârın kışın uykuya yatan tabiata ve tabiatta bulunan nebata canlanıp yeşertme zamanının geldiğini bildirmesine yani baharı müjdeleyen bir ulak görevini üstlenmesine Klasik Fars şiirinde bahar tasvirlerinde çokça yer verilmiştir. Birkaç örnek:

نسیم صبح پیغام که می آرد به این گلشن؟	که از هر غنچه شاخ گل گریبان تازه می سازد

Sabah nesimi bu gül bahçesine kimin haberini getiriyor ki

Gül dalı her bir goncadan yeni bir yaka yapıyor? (Sâib-i Tebrîzî, 1371 hş: 1465)

غنچه بشکفت مگر پیک نسیم سحری	برد از آمدن میر به گلزار پیام

Gonca açtı yoksa seher nesiminin ulaşı

Gül bahçesine emirin geleceği haberini mi götürdü! (Vahşî, 1388 hş: 195).

Üçüncü beyitte baharda esen rüzgâr: Gelin süsleyen (süsleyici)

Yüzlerini gözlerini, tenlerini süsleyici gibi

Çimenlikteki gelinlerin bezedi durdu. (Pervin-i İtisâmî, 2019: 199).

Şiirin üçüncü beytinde “çimenlikteki gelinler” den kasıt baharın gelişiyle her yerde çeşit çeşit renklerde açan kokuları ve görünüşleriyle adeta bir gelini andıran çiçekler ya da tomurcuklarla bezenmiş dallardır.

Klasik şiirde de baharda esen ve genellikle saba/seher rüzgârı olarak zikredilen bu rüzgâr, esişiyle bahçede ve bağda bulunan çiçekleri açtırmakta ve ağaçları donatmaktadır. Birkaç örnek:

که به غواصی ابر از دل دریا برخاست	بر عروسان چمن بست صبا هر گهری

Saba çimenin gelinlerine bağladı

Bulutun dalgıçlıkla denizin gönlünden çıkardığı her bir mücevheri (Sadî, 1379 hş: 7).

غرقه اندر گهر الوانست	سعاد شاخ ز مشاطه طبع

Tabiatın gelin süsleyicisinden dalın bileği,

Renk renk cevhere boğulandır (Enverî, 1337 hş: 7).

بر بست مشاطه وار پیرایه گل	در باغ چو شد باد صبا دایه گل

Bahçede güle dadılık edince seher yeli

Gülü süsledi bir gelin süsleyici gibi (Hâfız, 2013: 549).

Dördüncü beyitte bahar (baharda esen rüzgâr): Bağları çözen: Tozu süpüren.

Çözdü bağlarını ayaklarından servi ve şimşirin

Silip götürdü yüzlerinden tozu söğüt ve ardıcın (Pervin-i İtisâmî, 2019: 199).

Dördüncü beyitte kışın son bulması ve bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte yeşeren ve kendine has kokularını etrafa yayan ağaçlara yer verilmiştir. Bu ağaçlar arasında servi olmak üzere, şimşir (şimşad), söğüt ve ardıç zikredilmiştir. Servi ve şimşir (şimşad) su kenarlarında yetişen ağaçlardır; dolayısıyla beyitte “servi ve şimşir (şimşad) ağaçlarının ayaklarındaki bağı çözülmesiyle” kışın bu ağaçların dibinde donan ve bu haliyle adeta bir bağı andıran suların baharla eriyerek çözülmesi ve yeniden akmaya başlayarak bu ağaçları bağdan kurtarması kastedilmiştir.

Servi: Cupressaceae familyasından (Muzafferiyân, 1375 hş: 169), uzun ve dik bir ağaçtır. Yapraklarını dökmeyen ve daima yeşil kalan servi ağacı (Baytop, 2015: 241), kendine has bir kokuya sahip olup genellikle bağda ve ırmak kenarlarında bulunur (Rengçî, 1372 hş: 201-202).

Şimşir (şimşad): Celasteraceae familyasından (Kerîmî, 1374 hş: 97) yapraklarını dökmeyen ve her zaman yeşil olan bir ağaçtır (Baytop, 2015: 258). Kendine has bir kokusu vardır ve çok sert ve sarı renkli bir gövdeye sahiptir (İsmâilpûr, 1381 hş: 1197).

Ardıç (Ar'ar): Juniperus cinsi, bir tür dağ servisidir (Gerâmî, 1389 hş: 485). Hazan rüzgârından etkilenmez ve yapraklarını dökmeyen. Uzun ve dayanıklı bir ağaçtır (Rengçî, 1372 hş: 283).

Söğüt: Salicaceae ailesinden (Kerîmî, 1374 hş: 272), uzun ve ince yapraklı (İsmâilpûr, 1381 hş: 1191), ırmak kenarlarında yetişen bir ağaçtır (Baytop, 2015: 248). Söğütün türlerinden taberî söğüdü/ misk söğüdü/ kedi söğüdünün baharda açan kokulu, yeşile mayil sarı renkli ve tüylü tomurcukları bulunur (Rengçî, 1372 hş: 77).

Beşinci beyitte bahar bulutu: Mücevher: İnci: Yağmur damlaları

Bahar bulutunun saçtığı mücevherlerden

Yeryüzü dolup taşı ıslak incilerle (Pervin-i İtisâmî, 2019: 199)

Şiirin beşinci beytinde ise bahar mevsiminin bir diğer habercisi olan bahar bulutuna ve dolayısıyla bahar yağmurlarına değinilirken; “bahar bulutunun saçtığı mücevherler” ile yağmur damlaları kastedilmiştir. Bahar mevsimde düştüğü her yeri ıslatan ve tabiata can veren yağmur damlaları şekli ve rengiyle inciye benzetilmiştir. Söz konusu benzetme Klasik Fars edebiyatının da sık kullanılan mazmunlarından. Birkaç örnek:

باد گردد مشکبوی و ابر مروارید بار	باغ گردد گلپرست و راغ گردد لالهگون

Bağ güle tapan olur ve ova lale rengi olur

Rüzgâr misk kokulu ve bulut inci yükü (Ferruhî, 1393 hş: 107).

که بیاراست همه روی زمین را به گهر	ماه فروردین از گنج گهر یافت مگر

Ferverdin ayı acaba mücevher hazinesi mi buldu ki

Tüm yeryüzünü inciyle süsledi (Ferruhî, 1393 hş: 171).

که مرصع سنگ کوه از ابر مرواریدبار	که معطر خاک دشت از باد کافوری نسیم

Bazen ovanın toprağı nesimin kâfur esintisinden güzel kokulu,

Bazen dağın taşı inci yüklü buluttan mücevher işlemeli (Enverî, 1337 hş: 130).

Altıncı beyit: Ağaçlar: Yeşil örtü: Yapraklar

Yedinci beyit: Ağaçlar: Rengârenk Elbiseler: Rengârenk açmış çiçek tomurcukları-her tonda yapraklar

Kutlu olsun diyerek örttüler

Ağaçların başlarına yeşil örtüleri

Bir tek ağaç bile kalmadı bahçede

Üzerine rengârenk elbiseler giydirmedikleri! (Pervin-i İtisâmî, 2019: 199).

Altıncı ve yedinci beyitlerde ise baharda yağın yağmurlarla ağaçların yeşeren yaprakları ve dallarında açan rengârenk çiçekleri tasvir edilmiştir:

Beyitte “ağaçların başına örtülen yeşil örtüler” den kasıt yeşil yaprakları; “rengârenk elbiseler” den kasıt ise dallarda açan çiçekler ve yeşeren yapraklardır. Ağaçlar teşhis sanatıyla kişileştirilmiş ve baharda ağaçların üzerinde yeşeren yeşil yapraklar, yeşil örtülere benzetilmiş; bu ağaçların dallarında açan çeşitli renk ve tonlardaki çiçekler ve yapraklar rengârenk elbiselere teşbih edilmiştir.

Klasik Fars edebiyatında da şairler baharla birlikte ağaçların dallarında yeşeren yaprakları yeşil renkte örtülere, elbiselere; yine ağaçların dallarında açan tomurcukları da kırmızı ya da farklı renklerde kıyafetlere, örtülere benzetmişlerdir. Birkaç örnek:

درختان که تادوش بودند عریان	زمررد لباسند یا لعل جامه

Sonunda omuzları çıplak olan ağaçlar

Zümrüt elbiselidirler ya da yakut elbiseli (Vahşi, 1394 hş: 198).

شاخی که بد چو هیکل افعی تهی ز بار	اکنون که پر ز برگ زمررد شد از صبا

Yılan heykeli gibi meyveden boşalan dal

Şimdi saba rüzgârından zümrüt yapraklarla doldu (Senâî, 1388 hş: 229).

راست پنداری درختان گوهر آوردند بار	از فراوان گل که بر شاخ درختان بشکند

Ağaçların dalları üzerinde açan güllerin çokluğundan

Doğrusu sanırsın ağaçlar mücevher getirdiler yine (Ferruhî, 1393 hş: 108).

Sekizinci beyitte Gonca (Gül): Misk ve amber: Güzel koku:

Açınca her tarafta goncalar sayısızca

Doldu hava misk ve amber kokusuyla (Pervin-i İtisâmî, 2019: 199).

Gonca: Çiçeklerin özellikle gülün tomurcuk haline verilen addır (Kam, 2003: 150).

Şiirin sekizinci beytinde ise bahar mevsiminde rüzgârın esişiyile her yana dağılan açılmış goncaların güzel kokuları anlatılmıştır. Havayı dolduran açmış goncaların bu güzel ve etkileyici kokuları, misk ve amber kokusuna benzetilmiştir. Klasik Fars şairleri de baharı vasf ederken bahar rüzgârının esişiyile çimenlikteki goncaları açtırdığı ve her cinsten çiçek kokularının her yana yayıldığını edebi sanatlara başvurarak anlatmışlardır:

در دکان به چه رونق بگشاید عطار؟	باد بوی سمن آورد و گل و نرگس و بید

Rüzgâr yasemin, gül, nergis ve söğüdün kokusunu getirir,

Aktar dükkânın kapısını niye revaç bulsun diye açar? (Sadî, 1389 hş: 663).

Dokuzuncu beyitte Gül: Zümrüt ve Yakut

Nice dalların üzerinde zümrütlerle

Kızıl yakutlar çiftler çiftler eşleşti (Pervin-i İtisâmî, 2019: 199).

Dokuzuncu beyitte ise “dalların üzerinde zümrütlerle kızıl yakutlar eşleşti” ifadesiyile dallardaki kırmızı renkli güller ile onların dış kısmını çevreleyen yeşil kısımlar ve yeşil yapraklar kastedilmiştir:

Klasik Fars edebiyatında da gül kırmızı rengiyile yakuta ve dibindeki yeşil kısmı zümrüde benzetilmiştir. Birkaç örnek:

نهاده‌اند و در او می‌کنند زر کاری	نهاده‌اند گل بین که از زمرد و لعل

Gülün kümbetinin temeline bak ki zümrüt ve yakut koymuşlar

Ve onda kuyumculuk ederler (Selmân-ı Sâvecî, 1376 hş: 202).

نقش‌های تازه از یاقوت و از زر بسته‌اند	نقش‌بندان طبیعت گونیا بر شاخ گل

Sanki tabiat ressamları gülün dalına

Yakut ve altından taze nakışlar resmetmişler (Ubeyd-i Zâkânî, 1343 hş: 53).

Onuncu beyit Kırmızı gül: Kızıl ipek-Nergis: Altın taç

Giyindi üzerine gül, kızıl bir ipek

Başına koydu nergis, altından bir taç (Pervin-i İtisâmî, 2019: 199).

Onuncu beyitte kırmızı gül ve nergis anlatılmıştır. Beyitte “gülün üzerine kırmızı ipek” giymesinden kasıt açmasıdır. Baharla birlikte açan güller renk ve görüntüleriyle kırmızı ipeğe benzetilmiştir. Açan nergis çiçeği de rengi ve şekliyle altın taca teşbih edilmiştir.

Gül: Etkileyici ve hoş kokuya sahip rosaceae familyasına mensup bir çiçektir (Kerîmî, 1374 hş: 266). Beş adet çanak yaprağından ve bir kaç tane parçalı taç yaprağından oluşmaktadır. Pek çok rengi ve sayısız çeşidi bulunmaktadır (Muzafferiyân, 1375 hş: 461).

Nergis: Amaryllidaceae familyasından beyaz ya da sarı renkleri bulunan bir bitkidir (Baytop, 2015: 214). Ortasında sarı daire biçiminde boru ya da çanaksı bir yapı yer almaktadır (Özlük, 2013: 524).

Gül ve nergis bahar ya da sevgili betimlenirken Klasik Fars şiirinde çokça kullanılan çiçek mazmunlarından. Klasik edebiyatta şairler bazen kırmızı rengi ve narin görünümüyle gülü, kırmızı ipeğe; nergisi se sarı rengi ve şekli dolayısıyla altın taca benzetmişlerdir. Birkaç örnek:

گلبن پرند لعل همی برکشد به سر	دامان گل به دشت همی گسترده بهار

Gülfidanı lal renkli ipek çeker başına

Ovada gülün eteği sürekli bahar açar (Ferruhî, 1393 hş: s.108).

گه نهد بر فرق نرگس تاج زر	گه کند در تاجش از شبنم گهر

Bazen nergisin başına altın taç koyar,

Bazen tacına şebnemden inci yapar (Attâr, 1391 hş: 234).

تاج نرگس را بیاراید به زر هر شب، سحاب	آتش گل را بر افروزد به دم هر دم صبا

Her gece nergisin tacını altınla süsler bulut

Her an gülün ateşini arttırır saba (Selmân-ı Sâvecî, 1376 hş: 5).

On birinci beyitte Gül: Bahar sevgilisi: Hoş ve çekici yüzlü güzeller: Keşmirli peri yüzlü güzeller

Bahar sevgilileri, güller bezekli yüzleriyle

Keşmirli peri yüzlüler gibi! (Pervin-i İ'tisâmî, 2019: 199).

On birinci beyitte ise bahar mevsiminde açan güller iç açıcı ve hoş görünüşleri ve alımlı renkleriyle güzel yüzlü sevgililere benzetilmiştir.

Çiçeklerin şahı olarak kabul edilen gül, Klasik Fars şiirinde çoğu kez kırmızı rengi, alımlı görünüşü ve albenisiyle sevgilinin yüzü, yanağı ve dudağına benzetilmiş ve bazen de sevgili ya da dilbere teşbih edilmiştir. Örnek:

نبینی باغ را کز گل چگونه خوب و دلیر شد	نبینی راغ را کز لاله چون زیبا و در خور شد

Görmez misin bağ gülden nasıl güzel ve dilber oldu

Görmez misin çimenlik laleden nasıl güzel ve sarhoş oldu (Ferruhî, 1393 hş: 405).

On ikinci beyitte Reyhan, Süsen: Süs: Bezek-Yeryüzü: Tabiat: Engliyun sayfası

Çimenlik zambakla, reyhanla bezendi

Yeryüzü Engliyun sayfaları gibi resimlerle dolu (Pervin-i İ'tisâmî, 2019: 199).

On ikinci beyitte ise bahar mevsimiyle her tarafta açan zambak (süsen) ve reyhanların hoş kokuları, zarif ve çekici görünüşleriyle çimenliği süslediklerine dikkat çekilmekte; açan rengârenk çiçekler,

yeşilin her tonunda yapraklarla bezenmiş ağaçlar ve yemyeşil çimenlikle yeryüzü, ressam Manî'nin Engelyun diye de bilinen resimlerle dolu kitabına benzetilmiştir.

Zambak (süsen): Liliaceae familyasından (Kerîmî, 1374 hş: s. 207) uzun yapraklı beyaz, mor ve sarı renklerde hoş kokulu bir çiçektir (Yâhakkî, 1386 hş, s. 487).

Reyhan: Beyaz ya da pembe çiçekleri bulunan keskin kokulu (Muîn, 1375 hş: III, 1701), labiatae familyasından bir bitkidir (Kerîmî, 1374 hş: 224). Baharda bahçeye ve çimenliğe canlılık vermesi nedeniyle her cinsten mis kokulu ve güzel renkli bitkiyi ve nebatı ifade etmek içinde kullanılmıştır (Gerâmî, 1389 hş: 671).

Engliyûn/Engelyun: İncil, yedi renkli ipek anlamları yanında ressam Manî'nin resimlerle süslediği *Erjeng* adlı kitabı manasında da kullanılır (Amîd, 1379: 213; Şükûn, 1984:191). İçinde çok güzel ve ilginç resimlerin yer aldığı bu kitap daha çok *Erjeng-i Mani* (*Erteng, Erzeng, Erceng* ya da *Erjeng*) diye bilinir (Yâhakkî, 1386 hş: 742).

Klasik Fars şiirinde de reyhan ve süsen koku ve güzellikleriyle bahar tasvirlerinde zikredilen çiçeklerdendir. Baharda rengârenk görüntüsüyle yeryüzü Klasik Fars şiirinde Manî'nin kitabına benzetilmiş Engliyun ismi nadir kullanılmış genelde “nâme-i Manî” ya da *Erjenj/Erteng-i Manî* şeklinde ismine yer verilmiştir. Birkaç örnek:

بوستان پر لاله و پر سوسن و نسرين شود	تابه فروردين جهان چون حله رنگين شود

Sonunda Ferverdinle dünya renkli ipek gibi olunca,

Bahçe lale, süsen ve nesrinle dolar (Ferruhî, 1393 hş: 432).

بوی ريحان و فروغ قدح و لاله به هم	موسم عيد و لب دجله و بغداد خرم

Bayram mevsimi, Dicle'nin kenarı ve Bağdad hürrem

Reyhan kokusu, kadehin ışığı ve lâle birlikte! (Emîr Mu'izzî, 1362 hş: s. 447)

که گرداند ملون کوه را چون روضه رضوان	که گرداند منقش باغ را چون صحف انگليون

Kim dağı Rıdvân bahçesi gibi boyar

Kim bağı Engliyun sayfaları gibi süsler (Senâî, 1375 hş: 277).

باغ چون مجلس کسری شده پر حور و پری	راغ چون نامه مانى شده پر نقش و صور

Bağ Kisra'nın meclisi gibi huri ve periyle dolmuş,

Çayır Manî'nin kitabı gibi nakış ve şekille dolmuş (Ferruhî, 1393 hş: 171).

On üçüncü ve on dördüncü beyitler:

Güneş ıslıl ıslıl göklerin doruklarında

Bazen gizli saklı yerlerde bazen ortalarda

Felek alçak düşüncelilerden beri

Dünya kötülerden arınmış! (Pervin-i İtisâmî, 2019: 199).

Şair on üçüncü ve on dördüncü beyitlerde gökyüzünde bazen ortada bazen bulutların arkasında duran güneşin her yanı aydınlattığına ve böylece dünyanın karanlık ve kötülüklerden temizlendiğini söylemiştir.

3. SONUÇ

Şiirde ilkbahar mevsimi ve onun tabiatta meydana getirdiği değişimler işlenmiştir. Konuya nevruz yani baharın gelişinin habercisi bahar rüzgârı ile giriş yapılmıştır. Bahar rüzgârının esişiyile tüm nebatı yeşerttiği; açan çiçekler, ağaçlar ve yemyeşil çimenlerin yaydığı hoş kokuları etrafa saçarak her yeri güzel rayihalarla kapladığı ifade edilmiştir. Bahar rüzgârının sabah vakti esmesi, güzel kokular içermesi, buzları eriterek suların yeniden akmasını sağlaması gibi işlevlerine ve özelliklerine değinilmiştir. Daha sonra bahar mevsimin göstergelerinden bahar yağmurlarına ve onların doğada bulunan bitkiler üzerindeki etkilerine yer verilmiştir. Yağan yağmurlarla ağaçların suya doyduğu; yemyeşil yapraklarla donandığı ve tomurcuğa durduğu söylenmiştir. Yeşil yapraklarla kaplanmış ağaçlar yeşil örtü örtmüş ve rengârenk elbiseler giymiş olarak betimlenmiş; yeşil yapraklar zümrüde ve açan tomurcuklar kırmızı yakuta teşbih edilmiştir. Bahar mevsiminin nişanesi bahçenin sultanı olarak kabul gören güller kırmızı renkleri ve çekici görünümüleriyle kızıl ipek giymiş güzellere; nergis çiçekleri ise şekilleri ve renkleriyle altın taca benzetilmiştir. Şair teşbih, istiare, kinaye ve teşhis gibi söz sanatlarını ustalıklı kullanarak bu atmosferi daha etkili ve çekici hale getirmiştir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AMÎD. H. (1379 hş). Ferheng-i Amîd, İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran.
- ARYENPÛR, Y. (1374 hş). Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ, Zevvâr, Tahran.
- ATTÂR, (1391 hş). Dîvân-ı Attâr-i Nîşâbüri, Tahran.
- BAYTOP, T. (2015). Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Ankara.
- DİHHUDÂ, A. E. (1341hş). Lugatnâme, Cilt: 20, Tahran.
- DİHHUDÂ, A. E. (1258-1334 hş). Lugatnâme, Cilt: 37, Tahran.
- EMÎR MU'İZZÎ. (1362 hş). Külliyyât-ı Dîvân-ı Mu'izzî, (Tsh.) Heyyirî, N., Tahran.
- ENVERÎ. (1337 hş). Dîvân-ı Enverî (Tsh.) Saîd-i Nefîsî, Pîrûz, Tahran.
- ENVERÎ, H. (1390 hş). Ferheng-i Kinâyât-i Sohen, İntişârât-i Sohen, Tahran.
- FERRUHÎ-Yİ SÎSTÂNÎ. (1393 hş). Divân-ı Hekîm Ferruhî-yi Sîstânî, (Tsh.) Muhammed Debîr-i Siyâkî, İntişârât-i Zevvâr, Tahran.
- GERÂMÎ, B. (1389 hş). Gul u Giyâh Der Hezâr Sâl-i Şi'r-i Fârsî, İntişârât-i Sohen, Tahran.
- HÂCÛ-Yİ KİRMÂNÎ. (1374 hş). Dîvân-i Kâmil-i Hâcû-yi Kirmânî, (Tsh.) Sa'îd-i Kânî'î, İntişârât-i Behzâd, Tahran.
- HÂFİZ. (2013). Hâfiz Divânı, (Çev.) Kırlangıç, H., Kapı Yayınları, İstanbul.
- HAKİMÎ, İ. (1373 hş). Edebiyyât-i Muâsir-i İrân, Esâtir, Tahran.
- HÂTİF, H. (1390 hş). "Remz-i Gul Der Edebiyyât-i Fârsî", *Kitâb-i Mâh-i Edebiyyât*, Cilt:48. s. 4-12.
- İNAL SAVÎ, S. (2007). "Pervîn-i İ'tisâmî", DİA. İstanbul. XXXIV: 246-247.
- İSMÂİLPÛR, M. (1381 hş). "Giyâhân Der Edeb-i Fârsî", *Dânişnâme-yi Edebî-yi Fârsî*, Cilt: 2. Tahran. s. 1181-1204,
- MUÎN, M. (1375 hş). Ferheng-i Farsî, İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran.
- KAM, Ö. F. (2003). Divan Şiirinin Dünyasına Giriş, (Haz.) Çeltik, Halil., MEB Yayınları, Ankara.
- KERÎMÎ, H. (1374 hş). Esâmî-yi Giyâhân-i İrân, Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, Tahran.
- MUZAFFERİYÂN, V. (1375 hş). Ferheng-i Nâmhâ-yi Giyâhân-i İrân, Ferheng-i Muâsir, Tahran.
- ONAY, A. T. (2000). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- PERVİN-İ İTİSÂMÎ (2019). Pervîn-i İtisâmî Divanı, (Haz. ve Çev.) Yıldırım, N., Dergâh, İstanbul.
- PALA, İ. (2002). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul.
- RENGÇÎ, G. (1372 hş). *Gul u Giyâh Der Edebiyyât-i Manzûm-i Fârsî*, Müessese-i Mutâlaât ve Tahkîkât-i Ferhengî, Tahran.
- SÂİB-İ TEBRİZÎ. (1371 hş). Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî II, (Tsh.) Muhammed-i Kahrâmân, Tahran.
- SA'DÎ-Yİ ŞİRÂZÎ, (1377 hş). Külliyyât-ı Sa'dî, (Tsh.) Bahauddin-i Hurremşâhî, İntişârât-i Dustân, Tahran.
- SA'DÎ-Yİ ŞİRÂZÎ, (1389 hş). Dîvân-ı Gazeliyyât-i Ustâd-i Suhen Sa'dî-yi Şirâzî, (Tsh.) Halil Hatîb-i Rehber, İntişârât-i Mehtâb, Tahran
- SELMÂN-I SÂVECÎ. (1376 hş). Külliyyât-ı Selmân-ı Sâvecî, (Tsh.) Abbâs'ali-yi Vefâyî, Tahran.
- SENÂÎ-Yİ GAZNEVÎ (1388 hş). Divân-ı Senâî-yi Gaznevî, (Tsh.) Muhammed Takî, Tahran.
- ŞEMÎSÂ, S. (1387 hş). Ferheng-i İşârât I-II, Neşr-i Mitrâ, Tahran.
- ŞÜKÛN, Z. (1984). Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya, MEB, İstanbul.

- UBEYD-İ ZÂKÂNÎ. (1343 hş). Külliyyât-i Ubeyd-i Zâkânî (Tsh.) Pervîz-i Atâbekî, Tahran.
- VAHŞÎ-YÎ BÂFKÎ. (1388 hş). Külliyyât-i Dîvân-i Vahşî-yi Bâfkî, (Tsh.) Muhammed Hüseyin-i Mucedem, İntişârât-i Zevvâr, Tahran.
- YÂHAKKÎ, M. C. (1374 hş.). Çûn Sebû-yi Teşne (Edebiyyât-i Muâsir-i Îrân), Câmî, Tahran.
- YÂHAKKÎ, M. C. (1386 hş). Ferheng-i Esâtîr ve Dâstânvârehâ Der Edebiyyât-i Fârsî, Ferheng-i Muâsır, Tahran.
- YILDIRIM, N. (2006). Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- YÛSUFÎ, G. (1369 hş). Çeşme-yi Rûşen, İlmî, Tahran.

EXTENDED SUMMARY

Pervin-i İ'tisami is one of the important female poets of Persian literature. He has created a new style of his own by kneading both the Khorasan and Iraqi styles in his poems with great skill. He took an interest in the poems of the great old poets and avoided imitation by following in their footsteps; he created a new style with his own style of expression. This effect makes itself felt in the symbols and mazmuns that he uses in his poems.

The fourteen couplets of Pervin's poem, in which this symbol and the mazmuns are given an abundance of space, depict the arrival of the spring season, when the nature that died with the winter season begins to flourish and revive again. The poem begins with the spring wind, which is the main factor in the arrival of the spring season, and the characteristics of the spring wind are listed in the first four couplets. It is stated that the spring wind creates a movement in nature and the smells of flowers and grass that open with its blowing are scattered everywhere; with these beautiful smells, the earth is fragrant with amber. It is emphasized that the fragrant blowing of the spring wind gives the message that spring has come to the vineyard and the plain.

Another feature of the spring wind that provides the arrival of the spring season is explained by stating that it decorates them just like a bride by providing the opening of flowers of various colors and shapes found in nature. Then it is emphasized that the ice-holding waters melt in winter with the blowing of this wind again, so that the trees get back to the water and start to grow. It is said that the trees are covered with green leaves and buds with the rains that fall in the spring season; this version of the trees is depicted covered with a green veil and dressed in a colorful dress. Again, the leaves and red buds that bloom on the branches of trees are compared to the red ruby and the green emerald.

The red roses blooming everywhere are depicted dressed in red silk, while the daffodil flowers are similar in shape to the golden crown. In the sequel, roses, which have a separate importance and value in all flowers, are likened to beautiful-faced lovers and it is stated that nature is decorated and colorful with all these different colors and shapes of trees and trees. In the whole poem, the change and development that occurred in flowers and trees with the advent of the spring season was described, while literary arts such as expression, inspiration, allusion were used in abundance; thus, the state of nature in spring was depicted in such a way as to create the image of an oil painting in the reader's mind.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

**1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANININ TÜRKİYE'YE VE DİĞER ÜLKELERE
OLAN ETKİSİNİN İSTATİSTİK ANALİZİ**

Statistical Analysis of the Impact of the 1929 World Economic Depression on Turkey and
Other Countries

ERDEM YAVUZ

Doç. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Assoc. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, Department of Social Studies
Education

erdemyavuz_erb@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-1011-4684

Atf/©: Yavuz, Erdem (2021). 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye'ye ve Diğer Ülkelere Olan Etkisinin İstatistik Analizi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 377-390

Citation/©: Yavuz, Erdem (2021). Statistical Analysis of the Impact of the 1929 World Economic Depression on Turkey and Other Countries, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 377-390

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma / Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *23.11.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *14.12.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *377-390*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1027499*

Notlar/Notes

Bu çalışma 17-21 Ekim 2018 tarihleri arasında düzenlenen 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANININ TÜRKİYE'YE VE DİĞER ÜLKELERE OLAN ETKİSİNİN İSTATİSTİK ANALİZİ

Statistical Analysis of the Impact of the 1929 World Economic Depression on Turkey and Other Countries

ERDEM YAVUZ

Öz:

Birinci Dünya Savaşı, savaşa giren ülkelere çok ağır maliyetler yüklemiş, ülkelerin ekonomik dengeleri değişmiş, sanayideki üretim düşmüş ve işsizlik artmaya başlamıştır. 1929 Buhranı olarak adlandırılan kriz, New York borsasının çöküşüyle başlamış, ABD ve Avrupa merkez olmak üzere diğer ülkeleri de olumsuz olarak etkilemiştir. 1929'da başlayan kriz, özellikle 1930'lu yılların sonuna kadar etkisini artırarak devam ettirmiştir. 1929 Buhranından doğal olarak Türkiye de etkilenmiştir. Bu çalışmada, 1929 Buhranı öncesi ve sonrası Türkiye başta olmak üzere ABD, Avrupa ve Balkan ülkelerinin bütçeleri ve kişi başına düşen millî gelirleri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, 1929 Buhranının Türkiye ve diğer ülkelere olan etkisini irdelemek ve karşılıklı olarak mukayese etmektir. Çalışmada arşiv kayıtlarından elde edilen resmî istatistik yıllıkları kullanılmış, metot olarak veri toplama yöntemi olan doküman incelemesi esas alınmıştır. Çalışmada, buhranın etkilerinin her ülkede aynı olmadığı, Türkiye'nin aldığı tedbirler sayesinde diğer ülkelere nispeten Türkiye'nin millî gelirin az gelemediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Millî Gelir, Türkiye

Abstract:

The First World War imposed heavy costs on the countries that entered the war, the economic balance of the countries changed, the production in the industry decreased and unemployment started to increase. The crisis, called the 1929 Depression, started with the collapse of the New York stock market and negatively affected other countries, including the USA and Europe. The crisis, started in 1929, continued to increase its impact, especially until the end of the 1930s. Turkey was naturally affected by the 1929 Depression. In this study, the budgets and per capita national incomes of the USA, European and Balkan countries and Turkey were discussed. The aim of the study is to examine and compare the effects of the 1929 Depression on Turkey and other countries. In the study, official statistical annuals obtained from archive records were used, and document analysis was taken as the basis. As a result, it was concluded that the effects of the depression were not the same in every country, and that Turkey's national income decreased at a lesser rate compared to other countries thanks to the measures taken.

Keywords: The Great Depression of 1929, World Countries, National Income, Turkey.

1. GİRİŞ

Globalleşme ile birlikte dönüşen dünya ekonomilerinin yaşadığı en önemli sorunlardan biri ekonomik krizlerdir. Kriz kelimesi “birden bire meydana gelen kötüye gidiş”, “büyük sıkıntı”, “buhran” ve “bunalım” gibi kelimelerle eş anlamlı olarak kullanılan bir kelimedir (Çapraz, 2001: 5). Ekonomik kriz ise para, sermaye, işgücü, mal ve hizmet piyasalarında ekonomik göstergelerde sürekli kötüleşme meydana getiren güven sarsılması şeklinde tanımlanmaktadır (Türkkan, 2006: 93). 1876 Sanayi İnkılabından itibaren dünya ekonomisi, sürekli ve dengesiz bir şekilde büyümüş ve Birinci Dünya Savaşı ile beraber ekonomiyle birlikte siyasî ve sosyal dengeler de sarsılmıştır (Bakırtaş ve Tekinşen, 2004: 83-100).

Dünya ekonomisi 1920’li yılların ortalarında, her ne kadar istikrarlı bir görüntü verse de Birinci Dünya Savaşı öncesindeki duruma göre çok daha hassas ve kırılgan bir yapı içerisine girmiştir. Bu dönemin en büyük özelliği, Avrupa ülkelerinin uluslararası borçlarının arttığı ve ABD’nin dünyanın en büyük alacaklı ülkesi haline gelmesidir (Kennedy, 1990: 330). Bu şartlar altında dünya ekonomilerinde meydana gelen ilk büyük kriz olan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı patlak vermiştir. 1929 Buhranı, kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almış, siyasî, sosyal ve ekonomik gibi pek çok alanda etkisini hissetmiştir.

Bilhassa Dünya ekonomisinin ana denklemlerini oluşturan ABD ve İngiltere gibi ülkelerin 1929 öncesinde yaşamış olduğu mevcut mali sıkıntılar, büyük buhranın yaklaştığını anımsatmıştır. Her ne kadar iktisadî politikalar bağlamında birtakım önlemler alınsa da bu tedbirler yeterli olmamıştır. Ayrıca alınan tedbirlerin ulusal düzeyde kalması ve küresel ekonomiyi güçlü tutacak içerikler barındırmaması, buhranın oluşmasında önemli bir rol oynamıştır (Beaud, 2003: 196). Beynelmilel bağlamda birçok ülkeyi doğrudan etkileyen 1929 buhranının Sovyet Rusya’yı etkilememesi ise ayrıca dikkat çeken husus olmuştur.

Zira ekonomik buhran sonrası süreçte Sovyet Rusya’nın sanayi sektöründe yaklaşık üç kat büyüme göstermesi ve bununla birlikte işsizlik oranlarının %1’in dahi altına düşmesi (Gregory ve Stuart, 1995), dünya piyasaları için istisnai bir durum teşkil etmiştir. Ülkenin genel büyüme oranları da diğer ülkelere nazaran daha yüksek neticeler ortaya koymuştur ve söz konusu yıllarda iktisadî yapısı güçlü bir Sovyet Rusya’nın dünya ekonomisindeki etkisi fark edilmeye başlanmıştır.

1929 ekonomi buhranının Türkiye’ye etkisi ise birçok farklı alanda cereyan etmiştir ve özellikle tarım alanındaki yansımaları daha çetin olmuştur. Nitekim buhran sonrasında ziraat sektöründe görev ifa eden çoğu işletmeler kapanmaya başlamıştır ve tarım işiyle uğraşan pek çok aile de bu kaotik durumun neticesinde köylerden kentlere iş bulma beklentisiyle göç etmek durumunda kalmıştır (Metintaş ve Kayıran, 2016: 40).

Nihayetinde mevcut ekonomi buhranının etkileri tarımdan sanayi sektörüne ve hatta ülkelerin dış ticaretine kadar geniş bir alana yansımıştır. Bu çerçevede; nedenleri ve sonuçları bağlamında 1929 buhranını inceleyen ve istatistiki verileri üzerinde duran çalışmada, buhranın genel görünümünden Türkiye’ye yansımalarına kadar kavramsal hususlar detaylı düzeyde ele alınmıştır. Akabinde ise ilgili neticelerin istatistiki analizi yapılarak krizin gerek öncesi gerekse sonrası değerlendirilmiştir ve çalışmanın sonuç bölümünde bu bulguların tartışması yapılmıştır.

2. 1929 EKONOMİK BUHRANI: DÜNYA EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Ekonomik krizlerin dünya genelindeki yansımaları incelendiğinde; Sanayi İnkılabı öncesi yaşanan ekonomik krizler ile Sanayi İnkılabı sonrası yaşanan ekonomik krizler arasında, sebepleri ve sonuçları açısından önemli farklar olduğu görülmüştür. Sanayi İnkılabı öncesi yaşanan krizler daha çok salgın hastalıklar, iklim koşulları, savaşlar, doğal afetler ve teknolojik geri kalmışlık gibi unsurlardan meydana gelmiştir. Sanayileşme çabalarından sonraki dönemlerde ise ekonomilerin en büyük problemleri istihdamın, üretim seviyesinin ve millî gelirin artırılması olmuştur (Küçükcalay, 2014: 545). Bununla birlikte, üretim faktörlerinin etkin kullanılması, para miktarının ayarlanması ve dış ticaret dengesinin sağlanması ekonomi alanının çözmesi gereken sorunların başında gelmiştir.

Sanayi Devrimi sonrası yaşanan küreselleşme olgusu, ekonomik krizlerin yayılması açısından da belirleyici olmuştur. Dış ticaret, döviz transferleri, uluslararası finans hareketleri ve yatırımcıların spekülasyon davranışları nedeniyle birbirine entegre olmuş ülke ekonomilerinde krizler, hızla bir ülkeden başka bir ülkeye yayılabilmektedir (Tunay, 2016: 13). 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyıl boyunca iktisat biliminin tartıştığı temel konu ekonomide yaşanan dengesizliklerin sebepleriydi. İktisatçılar, mümkün olduğu kadar çok üretim yapılmasını ve bu üretimin karşılığında ise aynı miktarda tüketimin kaçınılmaz olacağını savunuyordu. Ayrıca para miktarı ise bu yüksek üretim ve tüketim düzeyini karşılayacak şekilde ayarlanmalıydı. Aksi takdirde talep yetersizliği ortaya çıkacak ve peşinden bütçe ve dış ticaret açıkları gibi yapısal sorunlar takip edecekti (Eğilmez, 2008: 57-62).

Nitekim tahmin edilen gerçekleşmiş; 19. yüzyıl başlarından itibaren uygulanan arz yanlı uygulamalar nedeniyle üretilen mallar satın alınmamış, işsiz sayısı artmış, dış ticaret daralmış ve ülke millî gelirlerinde önemli azalışlar ortaya çıkmıştır. Öte yandan 1920 yılı ve sonrasında ABD'de toprak alım satımlarının hızlanması ve ardından banka kredileriyle New York Borsası'nda hisse senetlerinin hareketlenmesi fiyatlarda ani dalgalanmalara sebebiyet vermiştir (Gözcü, 2013: 94). ABD'de bu gelişmelerin yaşanması diğer ülkeleri de etkilemiş ve zincirleme bir şekilde iflas eden ekonomiler birbiri ardına sıralanmıştır.

Diğer taraftan ülkelerin gelir dağılımlarında öne çıkan adaletsizlikler buhranı tetikleyen faktörler arasında yer almıştır ve bundan ötürü özellikle borsa piyasalarında krizin yaklaşması kaçınılmaz olmuştur. Örneğin ABD'de toplam nüfusun sadece %5'inin ülke gelirlerinin yaklaşık yarısına sahip olması, mevcut iktisadî dengesizliği gösteren bir parametre olarak dikkat çekmiştir. Krizlerle birlikte yüksek meblağlı harcamaların azalması ve yatırımların dibe vurması da ABD borsasını doğrudan etkilemiştir (Galbraith, 2009: 185).

Sanayi Devriminin etkisiyle makineleşmelerin hızlanması ise, üretim alanında büyük artışlara ortam hazırlamıştır. Bu eksende arz yönlü ekonominin toplumsal yapıya egemen olmasıyla birlikte tüketici beklentileri yeterince önemsenmemiştir ve krizin doğmasına neden olan bir muğlak süreç öne çıkmıştır (Yardımcı vd, 2017). Aynı zamanda küresel problem teşkil eden bir başka husus, teknoloji eksenli olarak vuku bulmuştur ve otomobil başta olmak üzere hayatı kolaylaştıran araçlara daha fazla eğilim gösterilmesi arz-talep dengesini doğrudan etkileyen bir süreci meydana getirmiştir. Netice olarak ekonomik buhran öncesi dünyanın geneline sirayet eden pratik yaşam beklentileri, iktisadî yapıları sarsan etkenler olarak hayat geçmiştir (Lange, 2007).

2.1. 1929 Buhranının Nedenleri

Esasen Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlayarak 1929 yılına kadar devam eden gelişmelerin her biri ABD'de başlayıp zamanla dünyaya yayılan ekonomik krizin nedenleri arasında gösterilebilmektedir. Reel ve finansal sektörde yaşanan aksaklıklar, liberal politikalar, dış ticarete korumacı yaklaşımlar ve 1920'lerde ABD borsalarında başlayan spekülasyon atakları krizin en önemli nedenleri olarak sıralanabilir. Birinci Dünya Savaşı Avrupa ekonomileri için yıkıcı bir savaş olmuştur. Avrupa genç ve nitelikli işgücünün büyük bir bölümünü bu savaşta kaybetmiştir. Nüfusun azalması Avrupa ekonomisinin dengelerini bozarken; üretimin azalmasına ve yapısının değişmesine sebep olmuştur. İş gücü bağlamında yaklaşık %40 düşüş yaşanırken üretim yapısı tarım sektöründen demir, çelik sektörlerine ve silah sanayine kaymıştır (Küçükkalay, 2014: 550).

Mezkûr savaş Avrupa ekonomilerini mali ve finansal açıdan da zor durumda bırakmış, borçlanmayı ve bütçe açıklarını artırmıştır. Bu durum, başta ABD olmak üzere savaşa katılmayan ülkelerin tarımsal ürün ihracatının artmasına yol açmıştır. Savaşa katılan ülkelerin gıda, hammadde ihtiyacını karşılayan ABD'nin millî gelirinde iki kattan fazla artış gözlenmiştir. Aynı zamanda savaşan ülkelere borç vererek savaşın finansmanını da üstlenmiştir ABD ekonomisinde görülen olumlu şartlar, aşırı tüketimi (tüketim yarışı, tüketim çılgınlığı) ve bu ekonomik zenginlikten pay alma mücadelesini körüklemiştir. Tüketim artışına paralel üretimde de artışlar yaşanmış; bu malları üreten firmaların hisse senetleri değer kazanmıştır.

Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle Avrupa ülkeleri, ekonomide serbestliğe dayanan liberal politikaları terk ederek özellikle dış ticarete korumacı politikalara yönelmişlerdir. Savaştan çıkan

devletler gerek kendileri gerekse birlikler kurarak gümrük tarifeleri, kotalar ve döviz kısıtlamaları uygulayarak ekonomilerini canlandırmaya çalışmışlardır. Bunun yanında Avrupalı devletlerin tarımsal üretime yeniden katılmaları dünya piyasalarında tarımsal üretimin fazlaşmasına yol açmıştır. Böylece, tarım ürünleri fiyatlarında yüksek oranlarda düşüşler gözlenmiştir. Avrupa’da yaşanan bu gelişmelerin ardında ABD de hem dış ticarete hem de finans sektöründe korumacı politikalara başvurmuştur (Eğilmez, 2013: 58).

ABD’nin bu hamlesi dünya ticaretinde daralmaya yol açmıştır. Amerikan ekonomisi ürettiği malları, gelir dağılımının bozulması sebebiyle ortaya çıkan efektif talep yetersizliği nedeniyle, satamamaya başlamış, yurtiçi ve yurtdışı yatırımlarını düşürmek zorunda kalmıştır. Bu durum ülkedeki işsiz sayısının giderek artmasına yol açmıştır (Yardımcı vd, 2017: 251-254). Bu süreç, 1929 yılında gerçekleşen borsa spekülasyonu ile ekonomik yapının parçalanması ile sonuçlanmıştır. 1929 yılında patlayan bu ekonomik kriz dış ticaret politikaları ve finans piyasaları vasıtası ile tüm dünyaya yayılmıştır. Dünya ticaretinin daralması kıta Avrupası devletlerinin ve İngiltere’nin millî gelirlerinde ciddi azalmalar olmasına yol açmıştır. Ayrıca, ABD’nin savaştan çıkmış Avrupa devletlerine verilen kredileri kesmesi ve borçlarını geri istemesi Almanya, Avusturya ve Polonya gibi ülkelerde sermaye ve mevduat kayıplarına dolayısıyla bankacılık ve finans sektörünün çökmesine yol açmıştır (Küçükkalay, 2014: 557).

2.2. 1929 Buhranının Sonuçları

Yalnızca iktisadî değil sosyolojik bağlamda da dünya genelinde kalıcı etkiler bırakan 1929 krizi, ekonomik anlamda üretim düşüşü, şirket ve banka iflasları, işsizlik, millî gelir azalması gibi birtakım sonuçlarının yanında açlık yaşanması, intihar olaylarının artması, hırsızlığın yaygınlaşması gibi sosyal refahı bozucu olayların da sıklıkla görülmesine neden olmuştur. Bunalım yılları olarak adlandırılan 1929-1933 yılları arasında ABD millî geliri yüzde elliden fazla oranda azalmış, işsiz sayısı ise yaklaşık üç kat artmıştır. İşlerini elinde tutmaya başaran vatandaşların ise ücretlerinde ortalamada %40’ a yakın düşüşler görülmüştür (Buluş ve Kabaklarlı, 2010: 11).

Yaşanan kriz sürecinin en önemli etkileri ABD’ de görülmesine rağmen Avrupa da bu krizin olumsuz etkilerini doğrudan tecrübe edinmiştir. Aynı bunalım yıllarında Avrupa’da endüstriyel üretim, ülkelere ve sektörler göre farklılık gösterse de %30 ile %60 arasında gerileme göstermiş; dış ticaret hacmi 58 milyon dolardan 21 milyon dolara kadar düşmüş ve neredeyse 20 milyon kişinin işine son verilmiştir. Avrupa ülkeleri yaşadıkları bu krizi aşmak için tarımsal ürünler öncelikli olmak üzere gümrük vergilerini artırmak suretiyle korumacı ekonomik bir yapıyı tercih etmek durumunda kalmıştır.

Buhran sonrasında Avrupa ülkelerinde yabancı sermaye ile başa çıkabilmek için ise gümrük tarifelerinde değişimler yapılarak fiyatlarda artışlara gidilmiştir (Thurow, 1995: 26). Böylece ekonomi girdilerinin dengelenmesi için bir atılım gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Küresel doğrultuda ticaret sektörünü ve politika denklemlerini de etkileyen büyük buhran, diğer taraftan dünya genelinde bariz bir belirsizliğin egemen olmasına yol açmıştır. Buna karşın ülkelerin devreye koyduğu yapıcı politikalar sayesinde buhran sürecinin daha şiddetli neticeler ortaya koymasının önüne geçilmiştir ve ulusal sınırlar dâhilinde mücadeleler yürütülmeye başlanmıştır (Davis, 1975).

Üretim faaliyetlerinden fiyat dengelerine ve işgücü probleminde ticari açıklara kadar malî anlamda birçok sorunsal da doğuran 1929 Ekonomik Buhranı, Sovyet Rusya gibi istisnai durumlar dışında genel olarak birçok ülkede zorlu ekonomik koşullar meydana getirmiştir. Zira aşağı yönlü ticari eğilimin gerçekleşmesi ve bu doğrultuda hükümetlerin halklar karşısında giderek çaresiz duruma düşmesi, buhran sonrası yaşanan hadiseler arasında dikkat çekmiştir. Her ne kadar bazı hükümetler mevcut politikaları minvalinde işsizlik fonlarıyla geçici çözümler üretmeye çalışsa da uzun vadede sonuç alınamayacağı öngörülen bu girişimler karşılıksız kalmıştır (Heaton, 2005).

Büyük Buhran sonrasında ideolojik dönüşümler de yaşanmıştır ve özellikle dönemin Avrupa ülkeleri özelinde güçlü ekonomisiyle öne çıkan Almanya’da, faşizm hareketi hızlanmaya başlamıştır. Öyle ki kriz sonrasında işsizliğin yoğun bir şekilde artış göstermesi, özellikle işçi sınıfların komünizm hareketine geçmesine zemin hazırladığı için politikaya yön veren aktörler tarafından karşı hamlede bulunularak faşizm etkisi yaygınlaşmıştır (Tanilli, 2002). Bu sürecin ideolojik yansımaları ayrıca İtalya ve İspanya gibi ülkelere de sıçramıştır ve dolayısıyla faşizmin hareket alanını genişlemiştir. Ekonomik

buhranın elle tutulabilecek ve uzun vadede olumlu olarak değerlendirilebilecek neticesi ise merkez bankalarına yönelik alınan kararlar bağlamında olmuştur. Zira birçok ülkenin mevcut merkez bankalarına değer atfetmesi ve bu kurumların daha da güçlenmesiyle yeni bir süreç başlamıştır (Paya, 2013).

2.3. 1929 Buhranının Türkiye'ye Etkileri

Türkiye özelinde tarihsel süreç irdelendiğinde Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomi politikalarının millileştirme hedefiyle ve sermaye birikimini artırma amacıyla bir yol izlediği anlaşılmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda var olan demiryollarının millileştirilmesine, yeni demiryollarının yapımına, altyapının kurulmasına ve sanayinin gelişmesi için adımlar atılmasına öncelik verilmiştir (Kazgan, 2013: 50). Fakat 1929 yılı itibarıyla Türkiye'yi de etkileyen küresel iktisadi kriz, ülke içi ekonomik sorunlarla birlikte durgunluk sürecini ortaya çıkartmıştır. Nitekim 1929 Buhranının Türkiye'ye üzerindeki etkileri, diğer Avrupa ülkelerine olan etkileriyle benzer çizgide seyretmiş, en üretken sektörü tarım sektörü olan Türkiye'de tarımsal ürün fiyatlarında görülen düşüşler, dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine dönmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu durum, ülke ekonomisinin reel gelir kaybına uğramasına yol açmıştır.

Dünya genelinde fiyatların düşmesi ise, ülke içinde spekülative alım-satım yapan firmaların kapanmasına yol açmıştır. Üstelik kısa vadeli kredilerin kesilmesi borçların finansmanı konusunda firmaları zor duruma sokmuştur (Işık ve Duman, 2012: 85). Öyle ki fiyatların genel seviyesindeki yaşanan mevcut azalmalar, paranın piyasada dolaşma hızının yavaşlamasına yol açmıştır ve önceleri bu firmalarda ticarî sonrasında ise tüm ekonomiye yayılan genel bir durgunluğa sebebiyet vermiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra dış ticarete korumacı politikaların yaygınlaşması, ülkelerin dış ticaret rejimlerinin değişmesine de sebep olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, 1932 yılından itibaren mal takasına dayalı ikili ticaret anlaşmaları yapmaya başlamıştır.

Kliring sistemi denilen bu dış ticaret yönteminin ilk uygulaması Fransa ile olmasına rağmen en kapsamlı ticaret Almanya ile yapılmıştır. Bu durum, ticarete konu mallar açısından ihracatın yapısının değişmesine neden olmuştur (Kazgan, 2013: 57). 1930'dan itibaren TL'nin değerinin artırması, özellikle deflasyonist süreci hızlandırmıştır. TL'nin değerlendirilmesine rağmen, kliring anlaşması gereği karşılıklı mal ihracı-ithali yaptığımız Almanya'da ulusal paramız dünya ortalama değerinden daha düşüktür işlem görmek durumunda kalmıştır. Bu durum ihracatın da olması gerektiğinden daha düşük gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. TL'nin değerinin yükselmesinin avantajı ise yabancı para dış borç miktarında reel olarak azalışlara sebep olmaya başlamıştır.

Diğer taraftan tarım ürünlerinden alınan Aşar Vergisi, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ışığında 1925 yılında kaldırılmıştır ve sonrasında yani 1926 ve 1927 yıllarında vergi reformu adı altında çoğunluğu spesifik vergilerdenⁱⁱ oluşan bir dizi vergi uygulamasıⁱⁱⁱ yürürlüğe konulmuştur. Kriz öncesi başlanan vergi uygulaması ise ekonomide daraltıcı etkiye yol açmıştır ve 1929 Buhranının ortaya çıkardığı durgunluğu derinleştirmiştir. Bunalım yıllarında ise sırasıyla Buhran vergisi, Muvazene vergisi ve Hava Kuvvetlerine Yardım vergisi konulmuştur (Saraçoğlu, 2009: 138). Bu vergilerin konulmasındaki amaç olarak krizin devlet gelirlerini azaltmasını önlemek söz konusu olmuştur.

Bu durum, kişi başına düşen vergi yükünün artmasına sebep olduğu gibi geliri ve tüketimi azaltıcı etkilere olanak tanımıştır. Hükümet, konulan yeni vergiler ile bütçe gelirlerini arttırmış olmasına rağmen aynı zamanda durgunluğun derinleşerek sürmesine neden olmuştur. Ayrıca bunalım yıllarında konulan bu üç vergi, her ne kadar kriz yılları geride kalmış olsa da uzun bir süre daha devam etmiştir ve 1950 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Nitekim Demokrat Parti hükümetiyle başlayan tek partili dönemle birlikte, Türkiye'deki vergi sisteminde yeni bir sürece girilmeye başlanmıştır.

1929 krizinin Türkiye'ye olan politik etkileri ise özellikle ilkesel bağlamda olmuştur ve devletçilik prensibinin güçlü bir biçimde benimsenmesine olanak tanımıştır. Zira özel sektör yatırımcılarının gerek bilgi birikimi gerekse sermaye anlamında henüz yeterli yetkinlik elde edememesi, muhalif söylemlere rağmen devletin kontrol mekanizması altında yürütülen bir ekonomi sistemi oluşturmuştur (Işık ve Duman, 2012: 88). Belirli bir süre devam eden bu sistem nedeniyle hem iç piyasada hem de yabancı sermayenin ülkeye girişinde bürokratik birtakım problemler meydana gelmiştir.

Her ne kadar 1929 Buhranının ülke ekonomisine etkileri ağır tahribatlar oluşturmuş olsa da bu kriz öncesinde güdülen politikaların değişmeye başlaması Türkiye ekonomisi için bir ayağa kalkış dönemini teşkil etmiştir. Özgür ve etkin sayılabilecek ekonomi dış politikasının güçlü bir biçimde uygulamaya konulması ve ayrıca bu politikalara dair korumacı bir yaklaşımın benimsenmesi, dış ticarete emin adımlarla ilerleyen bir Türkiye modelini öne çıkarmıştır (Özkardeş, 2016: 25). Söz konusu yıllarda dış ticaret açığı fazla olsa da diğer yandan ekonomik büyümenin hızla devam etmesi uzun vadede toparlanabileceği öngörülen bir iktisadî yapı izlenimi oluşturmuştur.

Bu duruma binaen Mustafa Kemal Atatürk'ün buhran sonrasında meclis kürsüsünden beyan ettiği ifadeler önemlidir. Nitekim 1930 yılında gerçekleşen bu konuşmanın da ortaya koyduğu gibi buhran sonrası alınan önlemler kalıcı tahribatların yaşanmaması için devreye girmiştir. Aynı zamanda hem tarım alanında hem de ekonominin diğer kalemlerinde dikkat çeken dünya buhranının yansımalarını bertaraf edebilmek için Gazi'nin tespit ve değerlendirmeleri yerinde olmuştur. Nitekim meclis konuşmasında yapılan uyarılardan da anlaşıldığı gibi uzun vadeli bir ekonomi politikasıyla krizlerin bir daha yaşanmaması adına harekete geçilmiştir. İlgili konuşmanın dikkat çeken içeriği ise şu şekildedir (Şahinkaya, 2005: 12):

“Değerli arkadaşlar, geçen yıl içinde karşı durmak zorunda kaldığımız büyük olay aynı zamanda bir millî para buhranıdır. Bu buhranı karşılamak için alınan önlemlerin olumlu olduğu görülmüştür. En önemli konu da ekonomik görüşe göre milletin uyanıklığı ve kendi yasama hakkına olan güvenidir. Meclis ve hükümet tarafından alınan önlemler, özellikle bu konuda birleşir. Bugün içinde bulunduğumuz durum mali ve ekonomik önlemlerin ve ölçülü davranmanın özenle sürdürülmesini gerektirmektedir. Özellikle tarım ile ilgili ülkelerde dünya çapında bir ekonomik buhran vardır. Bu buhran doğal olarak bizim ülkemizi de etkilemiş ve ağırlığını hissettirmiştir. Bu sıkıntı karşısında eşi görülmemiş çöküntü ve kurak yıllardan sonra, vatanımızın gösterdiği yaşam ve dayanma gücü ancak Türk Milletinin yapısındaki güç ve Büyük Millet Meclisi'nin önlemlerindeki uygunlukla açıklanabilir. Yıllardan beri alınan önlemlere önümüzdeki yıl daha geniş oranda ihtiyaç olacaktır. Çok tutumlu bir yönetim şeklinin ve özel bütün işlemlerimize etkinliği olması gerekmektedir.”

3. İSTATİSTİKİ VERİLERLE TÜRKİYE VE DÜNYA EKONOMİSİNİN KRİZ ÖNCESİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Bazı ülkelerin Dünya Ekonomi Buhranı öncesi, 1927-28 yıllarına ait olan ve Türk Lirası olarak kişi başına düşen millî gelirlerini gösterir mevcut tablo aşağıda yansıtıldığı gibidir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 30.10.24.137.4.1):

Tablo 1. 1927-28 yılına ait Türk Lirası bazında ülkelerin kişi başına düşen millî gelirleri

ÜLKE	YIL	K. B. M. G
Belçika	1927-28	442
Fransa	1927-28	480
Almanya	1927-28	574
İngiltere	1927-28	784
Hollanda	1927-28	792
İsviçre	1927-28	737
Norveç	1927-28	669
İsveç	1927-28	554
Danimarka	1927-28	572
Litvanya	1926	152
Estonya	1927-28	202

ÜLKE	YIL	K. B. M. G
Letonya	1926	198
Finlandiya	1927-28	221
SSCB	1927-28	163
Polonya	1927-28	159
Çekoslovakya	1927-28	315
Avusturya	1927-28	297
Macaristan	1927-28	215
Bulgaristan	1926	101
Yugoslavya	1926	172
Romanya	1927-28	197
Türkiye^{iv}	1927-28	117
Japonya	1926	187
Cenubi Afrika İt.	1926	206
Brezilya	1927-28	90
Kanada	1927-28	1261
USA (ABD)	1927-28	1557
Avusturalya	1926	101

Yukarıdaki rakamlar ülkelerin kendileri tarafından tespit edilmiş rakamlardır. Bundan dolayı muhtelif ülkelerde tatbik edilmiş olan hesaplama usullerinin ne dereceye kadar birbirine benzediklerinin tespitine imkân olmamıştır. Netice olarak dünya buhranı ve fiyat düşüşünün, farklı ülkeler üzerinden millî geliri üzerine nasıl tesir ettiğini hesaplamak mümkün olamamıştır. Buna rağmen yukarıdaki tablo incelendiğinde kriz öncesi yıllarda ABD ekonomisinin genişlemesi, kişi başı millî gelirin dünya ekonomileri arasında birinci sırada olmasıyla anlaşılabilir. Özellikle Birinci Dünya Savaşına katılan ülkeler baz alındığında ABD hariç bir ülkenin kişi başına gelirin yüksek seviyelerde olmadığı görülmektedir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere buhranın tesirleri farklı ülkelerde birbirinin aynı olmamıştır. Örneğin Türkiye'deki bütçe gelişimi konjonktür düşüşünü kısmen kapamıştır. Diğer ülkelerle mukayese edildiğinde Türkiye'nin aldığı ekonomik tedbirler sayesinde millî gelirin nispeten az gerilediği görülmektedir. Türkiye Konjonktür Servisine göre, Türkiye'de millî gelirin nominal değer % 28 oranında gerilemesi mukabilinde Almanya'da % 40 oranında bir gerileme görülmektedir. Bazı ülkelerdeki 1929 buhranı öncesi senelere ait bütçeleri ile kişi başına düşen millî gelirlerinin durumu şu şekildedir (BCA, 30.10.24.137.4.2):

Tablo 2. Bazı ülkelerin 1929 Buhranı öncesi yıllara ait bütçeleri ve kişi başına düşen millî gelirlerinin durumu

ÜLKELER	Millî Gelir Milyon TL	Devlet Masrafları Milyon TL	K.B.M.G. TL	Devlet Masrafları Kişi Başı TL	Masrafların Millî Gelire Oranı %
Almanya	36.500	10.400	574	163	29
Fransa	19.736	5.096	480	122	26
İngiltere	35.752	14.253	784	315	40

İtalya	9.389	3.422	229	81	36
Bulgaristan	576	134	101	23	23
Yunanistan	-	263	-	40	-
Yugoslavya	2.223	528	172	38	24
Romanya	3.500	584	197	31	17
Türkiye	1.600	280	117	20	18

Yukarıdaki tabloda temas edilen ülkelerin vergi sistemleri birbirine benzemediğinden ötürü bütçeye ait mevcut rakamların muhteviyatı başka olmakta ve böylece rakamların verdiği tarhı (eksiltme) noktasından mukayesesi kabil görünmemektedir. Devlet, belediye ve hususi idareler masrafları, hesapları kolaylaştırmak için bir arada gösterilmiştir. Bu noktadan da bir mukayese yapmak zordur. Zira ülkelerin idare-î hususiyeler ve belediyeler masraflarını yukarıda görülen bütçe rakamları aynı şekilde ithal edip etmedikleri belirlenememiştir. Dünya buhranından sonra millî gelir ve bütçelerde ise kuvvetli bağlamda tedenniler olmuştur. Devlet, idare-î hususiye ve belediyeler masraflarını millî gelir nispetinde düşmemiş olmasında bu teşkilatın millî gelirden kendilerine ayırdıkları hisseler, buhrandan önceki senelere kıyasla gittikçe artmıştır.

1926-1934 yılları arası Türkiye'nin de içinde bulunduğu Balkan ülkelerinin ve bazı büyük ülkelerin devlet bütçeleri yıllara göre aşağıda gösterilmiştir (BCA, 30.10.24.137.4.7):

Tablo 2. 1926-1934 yılları arası Türkiye'nin de içinde bulunduğu Balkan ülkelerinin ve bazı büyük ülkelerin devlet bütçeleri

Yıllar	Almanya		Fransa		İngiltere		İtalya		Polonya		ABD	
	Gelir	Gider	Gelir	Gider	Gelir	Gider	Gelir	Gider	Gelir	Gider	Gelir	Gider
	Milyon Mark		Milyon Frank		Bin Sterlin		Milyon Liret		Milyon Zloti		Milyon Dolar	
1926	6037.7	6561.9	41337	41297	805701	842355	21337	20932	2133.1	1971.8	4129.4	3493.6
1927	7113.6	7154.8	43297	42672	842824	838585	19836	19609	2768.5	2554	4042.3	3643.5
1928	7300.3	8375.8	47294	44059	836436	818041	20099	19717	3008.6	2808.4	4033.3	3848.5
1929	7730.4	8043.2	47780	47711	814970	829494	19897	19716	3030.7	3009.9	4117.9	3994.2
1930	8042.1	8162.6	50989	53597	857761	881037	20084	20980	2747.8	2809.7	3317.2	4219.9
1931	6442.3	6624.8	47705	53948	851482	851118	19033	23308	2262.1	2467.5	2121.2	5006.6
1932	5591.9	5735.1	43438	53468	827031	859310	17966	21904	2001.7	2244.1	2238.3	5306.5
1933	6024.3	6210.1	45646	50487	809379	778231	17790	24610	1869	2206.3	3116	7105
1934	6458.3	6458.3	48281	50163	791238	790442	17662	22276	2163.3	2184.6	3974.7	4486.6

Yıllar	Bulgaristan		Yunanistan		Yugoslavya		Romanya		Türkiye	
	Gelir	Gider	Gelir	Gider	Gelir	Gider	Gelir	Gider	Gelir	Gider
	Milyon Leva		Milyon Drahmi		Milyon Dinar		Milyon Ley		Milyon TL	
1926	6594.5	6784.8	-	9031.6	11606.3	11592.6	31224.2	28499.3	180.2	190
1927	6940.1	6695.9	10000.7	8690.5	11319.4	10983.3	36007.5	33136.7	203.5	194.5

1928	8228.5	7726.3	11232	8821.2	13796.3	11146.6	32767.8	35223.6	222	207
1929	10205	10449.2	19808.2	11300	15962.7	11817	36018.4	34607	224.1	220.4
1930	6436	8187.8	12797.9	12180.1	13312.9	12469.6	31155.2	31578.5	217.5	222.6
1931	5622	6567.5	12285.6	11864	10964.6	11529.7	27642.8	29797.2	165.2	186.6
1932	4894.1	5946.9	9974.6	9621.2	11323.2	11323.2	17484.2	18949.1	186.8	169
1933	5221.2	5221.2	7968	8291	10438.3	10438.3	18364	20360.6	170.5	170.5
1934	5649.6	5649.6	8668	9009	10171.2	10171.2	20452	20452	184.1	184.1

Kriz öncesi ve sonrası bütçe gerçekleştirmelerine bakıldığında, 1929 öncesinde İtalya ve ABD hariç genel olarak ülkelerin bütçe gelirlerinde bir artış görülmektedir. 1929-1933 arası bunalım yıllarında ise gelirlerde dalgalı bir seyir görülmekle birlikte trend azalış yönünde olmaktadır. Hatta Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya gibi ülkelerin gelirlerinde %50'ye varan kayıplar göze çarpmaktadır. 1934 senesi tüm dünyada toparlanma yılı kabul olarak görmektedir. Bütçe gelirleri açısından nispeten artışlar bu yıldan itibaren ortaya çıkmıştır.

Bütçe giderleri açısından ise 1929 öncesinde İngiltere ve İtalya hariç bütün ülkelerin giderlerinde farklı oranlarda artış gerçekleşmiştir. 1929-1933 bunalım yıllarında ise İngiltere ve İtalya'nın bütçe giderleri artma yönünde seyretmiştir. Fransa, ABD ve Yugoslavya'da 1929 öncesi başlayan artış eğilimi devam ederken; Almanya, Polonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Türkiye'de bütçe giderleri kısılmıştır. Ülkelerin, bütçe gerçekleştirmelerin kıyaslanmasını daha sağlıklı yapabilmek ve krizin etkisini daha net görebilmek adına bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama oranlarına bakmak gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda ülkeler bazında gelirlerin giderleri karşılama oranı verilmektedir gösterilmiştir (BCA, 30.10.24.137.4.7):

Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir/Bütçe Gider Karşılama Oranı						
Yıllar	Almanya	Fransa	İngiltere	İtalya	Polonya	ABD
1926	92.01	100.10	95.65	101.93	108.18	118.20
1927	99.42	101.46	100.51	101.16	108.40	110.95
1928	87.16	107.34	102.25	101.94	107.13	104.80
1929	96.11	100.14	98.25	100.92	100.69	103.10
1930	98.52	95.13	97.36	95.73	97.80	78.61
1931	97.25	88.43	100.04	81.66	91.68	42.37
1932	97.50	81.24	96.24	82.02	89.20	42.18
1933	97.01	90.41	104.00	72.29	84.71	43.86
1934	100.00	96.25	100.10	79.29	99.02	88.59

Yıllar	Bulgaristan	Yunanistan	Yugoslavya	Romanya	Türkiye
1926	97.20		100.12	109.56	94.84
1927	103.65	115.08	103.06	108.66	104.63
1928	106.50	127.33	123.77	93.03	107.25
1929	97.66	175.29	135.08	104.08	101.68
1930	78.60	105.07	106.76	98.66	97.71

1931	85.60	103.55	95.10	92.77	88.53
1932	82.30	103.67	100.00	92.27	110.53
1933	100.00	96.10	100.00	90.19	100.00
1934	100.00	96.21	100.00	100.00	100.00

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, ABD menşeli 1929 Dünya Buhranının en çok etkilediği ülke yine ABD olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunalım yılları itibariyle incelendiğinde ABD’ de gelirlerin giderleri karşılama oranının %40'lara düştüğü görülmektedir. Diğer ülkelerle kıyaslandığında ABD ekonomisinin yaşadığı çöküntü, savaşın ekonomik etkileri ile uğraşan Avrupa devletlerinde çok daha fazladır. Türkiye açısından 1929 Buhranı mali ve finansal reformların hayata geçirilmesi ile daha az sancılı geçmiştir. Kriz öncesi ve sonrasında konulan vergiler bütçe gelirlerinin artmasına yol açmış; kişi başına düşen vergi yükünün artması pahasına, bütçe nispeten dengede tutulmuştur.

4. SONUÇ

Bilhassa ABD merkezli olarak ortaya çıkan 1929 krizi, tüm dünya ekonomilerine benzer şekilde Türkiye’de de durgunluk sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu süreç, hem tarımsal ürün fiyatlarının düşmesi ve dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi gibi dışsal etkenlerle hem de millileşme ve sanayileşme çabaları, altyapı harcamaları, yeni vergi uygulamaları ve iklim koşulları gibi içsel etkenlerle meydana gelmiştir. Dışsal ve içsel etkenler birleşince bireylerin satın alma güçleri düşerek tüketim de daralmış ve ekonomi kaçınılmaz biçimde durgunluk sürecine girmiştir.

Bu bağlamda 1920’lerden itibaren başlayan süreç Türkiye’de ekonomik dönüşüm yılları olma özelliği taşımıştır. Sanayi, bankacılık, inşaat, altyapı gibi sektörlerde yapılan harcamalar ve yeni kurumları faaliyete geçirme çabaları sermaye birikimini de beraberinde getirmiştir. Ekonomiyi dönüştürme çabalarının yanında uygulanan dış ticaret politikaları, para-kredi politikaları ve maliye politikaları; ayrıca Türkiye’nin dünya ekonomilerine büyük çapta entegre olamaması, 1929 Buhranının etkilerini kısmen de olsa hafifletmiştir.

20. yüzyılın en büyük ekonomik krizi olarak kabul edilen 1929 Buhranının ülkelerde sebebiyet verdiği işsizlik problemi ve üretimle ilgili sıkıntılar, aynı zamanda arz talep dengesizliğine de ortam hazırlamıştır ve bu anlamda uzun vadede güçlü iktisat politikaları belirleyemeyen ülkeler, buhranın etkisini daha fazla hissetmek zorunda kalmıştır. Nitekim Sovyet Rusya dışında neredeyse Avrupa’nın tüm ülkeleri buhrandan etkilenmiştir ve İngiltere, Almanya, Fransa gibi güçlü ekonomiler dahi iktisadî anlamda ciddi problemlerle karşı karşıya kalmıştır.

Sadece sanayi alanında değil tarım ve dış ticaret özelinde de tahribatlar oluşturan mevcut kriz, ideolojik anlamda da komünizm ve faşizmi karşı karşıya getirmiştir. Öyle ki İtalya, Almanya ve İspanya gibi ülkelerde komünizm hareketlerini bastırmak için faşizm eksenli politikalar devreye konulmaya başlanmıştır. Diğer birçok ülkede ise ekonomi alanına yön veren devleti politikalara bağımlı kalınarak özel sermayenin hareket alanı bir süreliğine kısıtlanmıştır ve diğer taraftan yabancı sermayelerin yatırım denetimleri sıklaştırılmıştır.

Türkiye’de ise Mustafa Kemal Atatürk yönetiminde alınmış olan ekonomiye dair tedbirler dâhilinde, 1929 buhranı sonrasında yaşanabilecek ağır yansımalar engellenmiştir. Hatta ülke ekonomisinin güçlü bir şekilde ilerleyiş kaydettiği yıllar da 1930 yılı ve sonrası olmuştur. Her ne kadar cari açık problemi gibi ticari problemler mevcut olsa da bu sıkıntıları bertaraf edecek adımlar da hızla atılmaya başlanmıştır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

a) Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.

BCA, 30.10.24.137.4.7

BCA, 30.10.24.137.4.2

BCA, 30.10.24.137.4.1

b) Araştırma Eserleri ve Makaleler

BAKIRTAŞ, İ. VE TEKİNŞEN, A. (2004). "Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:12, Konya, s. 83-100.

BEAUD, M. (2003). Kapitalizmin Tarihi, Yordam Kitap, Ankara.

BULUŞ, A., KABAĞLARLI, E. (2010). "1929 Ekonomik Buhranı İle Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması". *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, Cilt:10, Sayı: 19, Konya, s. 1-22.

ÇAPRAZ, N. (2001). Ekonomik Bunalımların Dünya'da ve Türkiye'de Yansımaları, Der Yayınları, İstanbul.

DAVIS J. S. (1975). The World Between The Wars 1919-.1939: An Economist's View, John Hopkins, University Press, London.

EĞİLMEZ, M. (2013). Küresel Finans Krizi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

GALBRAITH, J., K. (2009). Büyük Kriz 1929, (Çev. Elif Nihan Akbaş), Pegasus Yayınlar, İstanbul.

GÖZCÜ, A. (2013). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.

GREGORY, P. R., STUART, R. C. (1995). Comparative Economic Systems, Fifth Edition Houghton Mifflin Company, USA.

GÜNAY, T. (2016). İktisat Kriz ve Yenilik, Çizgi Kitabevi, Konya.

HEATON, H., (2005), Avrupa İktisat Tarihi, (Çev. M. Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğmuş), Paragraf Yayınları, Ankara.

IŞIK, N., & DUMAN, E. (2012). "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 1, Çankırı, s.73-100.

İNANCIK, H. (2011). "Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 17, Ankara, s. 9-36.

KAZGAN, G. (2013). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KENNEDY, P. (1990). Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

KÜÇÜKKALAY, A. M. (2014). Dünya İktisat Tarihi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Ankara.

LEWIS, B. (2000). Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Yayınları, Ankara.

LANGE, B. (2007). The Stock Market Crash of 1929: The End of Prosperity (Milestones in American History), Annotated Edition, Chealse.

- METİNTAŞ, M. Y., KAYIRAN, M. (2016). “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:23, Isparta, s. 23-33.
- MÜDERRİSOĞLU, A. (1994). “Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:13, Ankara, s. 27-53.
- ÖZKARDEŞ, L. (2016). “Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi”, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, Sayı:6, s. 25-34.
- PAMUK, Ş. (2008). Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme- II, Türkiye İş Bankası Yayınlar, İstanbul. .
- PAYA, M. M. (2013). Küresel Ortamda İktisat Politikaları, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- REINHART, C. M.,ROGOFF, K. S. (2020). Bu Defa Farklı Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi. (Çevirmen: L. Konyar), NTV Yayınları.
- SARAÇOĞLU, F. (2009). “1930-1939 Döneminde Vergi Politikası”, *Maliye Dergisi*, Sayı:157, Ankara, s. 131-149.
- ŞAHİNKAYA S. (2005). “Mustafa Kemal Atatürk’ün TBMM’nin Açılış Konuşmalarındaki İktisadi Temalar”, *Mülkiyeliler Dergisi*, Sayı. 249, Ankara, s. 9-48.
- TANİLLİ, S. (2002). Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Arayışında. Adam Yayınları, İstanbul.
- TEZEL, Y.,T, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-50) Yurt Yayınevi, Ankara.
- THUROW, L. (1995). A New Economic Game, (eds. C. Roe Goddard, John T. PasseSmith, John Conklin), International Political Economy: State Market Relations in The Global Order, Lynne Rienner Publishers, USA.
- TÜRKKAN, E. (2006). Ekonomik Kriz ve Güven Faktörü. Arıkan Yayım, İstanbul.
- YARDIMCI, M., İNCE, E., MUHAMMET R., EKİZ, R. (2017), 1929 Dünya Ekonomik Krizinin Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, Ed. (Koç et al), in Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları, Küv Yayınları, Kocaeli.

EXTENDED SUMMARY

One of the most important problems experienced by the world economies that have transformed with globalization is the economic crisis. The word crisis is a word used synonymously with words such as “sudden deterioration”, “great distress”, “depression” and “depression” The economic crisis, on the other hand, is defined as the loss of confidence that creates a continuous deterioration in economic indicators in money, capital, labor, goods and service markets. Since the Industrial Revolution of 1876, the world economy has grown continuously and unevenly, and together with the economy, political and social balances have been shaken with the First World War.

The First World War had important political, social and economic effects on the countries that directly entered its sphere of influence. Especially when viewed from the economic perspective; the economic balances of the countries changed, industrial production capacities decreased and unemployment rates started to increase significantly. The crisis, which took place in the aforementioned years and was published in the literature as the 1929 Depression, adversely affected many countries, especially the USA and Europe. One of the countries that fell under the influence of the depression was Turkey, which was in the Alliance bloc of the aforementioned war. So much so that there was a significant decrease in the prices of agricultural products in the country and the already critical conditions began to worsen. However, the new Turkish state, which was established with limited opportunities after long years of wars, sought ways to get out of the crisis with the least damage by taking some precautions in the years following the crisis. The current study created based on this framework; It has been prepared with the aim of reflecting the budgets and per capita national incomes of the USA, European and Balkan countries, mainly Turkey, before and after the 1929 Depression, with official statistical data. On the other hand, examining the effects of the depression on Turkey and other countries and comparing them comparatively constituted another aim of the study. In the data collection process of the study, in which the document analysis method was used, official statistical annuals obtained from archival records, which are primary sources, were applied. As a result, it was concluded that the effects of the depression were not the same in every country, and that Turkey's national income decreased at a lesser rate compared to other countries thanks to the measures taken.

The 1929 crisis, emerged especially in the USA, revealed the stagnation process in Turkey, similar to all world economies. This process had occurred both with external factors such as the decrease in agricultural product prices and the reversal of the terms of trade, and with internal factors such as nationalization and industrialization efforts, infrastructure expenditures, new tax practices and climatic conditions. When external and internal factors combined, the purchasing power of individuals decreased and consumption contracted, and the economy inevitably entered a recession process.

In this context, the process that started from the 1920s had the characteristic of being the years of economic transformation in Turkey. Expenditures made in sectors such as industry, banking, construction and infrastructure and efforts to put new institutions into operation brought along capital accumulation. In addition to the efforts to transform the economy, foreign trade policies, monetary-credit policies and fiscal policies, as well as Turkey's inability to integrate into the world economies on a large scale, alleviated the effects of the 1929 Depression, albeit partially.

The unemployment problem caused by the 1929 depression, considered to be the biggest economic crisis of the 20th century, also created an environment for supply-demand imbalance, and countries that could not determine strong economic policies in the long term had to feel the effects of the depression more. As a matter of fact, almost all European countries except Soviet Russia were affected by the crisis and even strong economies such as England, Germany and France experienced significant shocks.

In Turkey, heavy repercussions that could be experienced after the 1929 depression were prevented, within the scope of the measures regarding the economy taken under the rule of Mustafa Kemal Atatürk. In fact, the years when the country's economy made a strong progress were 1930 and later. Although there were commercial problems such as the current account deficit problem, steps were taken to eliminate these problems. As a result, as if giving advice from a calamity, economic policies were determined with the effect of the economic depression in question. Therefore, a profile of Turkey was formed, which had a strong guard against possible new crises.

SONNOTLAR

ⁱ ABD 1917 yılında savaşa katılmıştır.

ⁱⁱ Malların ağırlığı, sayısı, adedi gibi fiziki ölçüler üzerinden alınan vergileridir.

ⁱⁱⁱ 1926 yılında Bina vergisi, Arazi vergisi, Kazanç vergisi, Maktu vergi, Veraset ve İntikal vergisi, Elektrik ve Gaz vergisi, Eğlence Vergisi yürürlüğe girmiştir. 1927 yılında ise Muamele Vergisi ile ulaştırma sektörü üzerinden vergiler alınmaya başlanmıştır.

^{iv} Sözü edilen 1927-1928 yıllarında 1 Türk Lirası 1,96 - 1,97 ABD Dolarına karşılık gelmektedir (bkz: Yahya Sezai Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-50) Ankara: Yurt Yayınevi, s.149).

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

**A‘CEBÜ’L-‘UCCĀB ADLI ESERDE BAZI BÖCEKLERLE İLGİLİ İLGİNÇ
BİLGİLER**

Interesting Information About Some Insects In A'cebu'l-'Uccāb

EBRU SİLAHŞÖR ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assist. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish
Language and Literature

ebru_silahsor@hotmail.com

Orcid: 0000-0001-6614-5307

Atıf/©: Silahşör Öztürk, E. (2021). A‘Cebü’l-‘Uccāb Adlı Eserde Bazı Böceklerle İlgili İlginç Bilgiler,
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 14, Sayı 2, ss. 391-398.

Citation/©: Silahşör Öztürk, E. (2021). Interesting Information About Some Insects In A'cebu'l-'Uccāb,
Erzincan Binali Yıldırım University Journal of Social Sciences Institute, Year 14, Issue 2, pp. 391-398

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *01.12.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *20.12.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *391-398*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1031004*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

A‘CEBÜ’L-‘UCCĀB ADLI ESERDE BAZI BÖCEKLERLE İLGİLİ İLGİNÇ BİLGİLER

Interesting Information About Some Insects In *A‘cebu’l-‘Uccāb*

EBRU SİLAHŞÖR ÖZTÜRK

Öz:

A‘cebü’l-‘Uccāb, Mahmūd Bin Kādī-i Manyās tarafından Hicri 841 (Miladi 1438)’de kaleme alınmış bir eserdir. Eser dört ana makaleden oluşur. Bu makaleler de kendi aralarında bölümlere ayrılır ve kitap toplamda on bir bölümden oluşur. Bu çalışma, eserin üçüncü ve dördüncü makalelerinde çekirge, sülük, arı, pire, çıyan, güve, karınca, sinek ve sivrisinek gibi bazı böceklerin zararlarından korunmak için çeşitli karışımlar, dualar, bu böceklerle yapılan ilginç deneyler ve bunların bazı tıbbi işlevleri üzerine oluşturulmuştur. Amaç, 15. yüzyılda yazılan *A‘cebü’l-‘Uccāb* adlı eserin, alternatif tıp, halk hekimliği ve folklor-halk bilimi araştırmaları açısından ne tür bilgiler barındırdığını ortaya çıkarmaktır. Metinden alınan ilgili alanlar, metnin yapısını bozmamak amacıyla eserde geçtiği şekliyle günümüz Türkçesine aktarılmış, müstensihin kullandığı anlatım üzerinde değişiklik yapılmamıştır. Eserde yer alan uygulamaların alternatif tıp, halk hekimliği ve folklor-halk bilimi araştırmaları için önemli olduğu kanısındayız.

Anahtar Kelimeler: A‘cebü’l-‘Uccāb, böceklerin tıbbi işlevleri, halk hekimliği.

Abstract:

A‘cebü’l-‘Uccāb is a work written by Mahmūd Bin Kādī-i Manyās in Hijri 841 (1438 A.D). The work consists of four main articles. These articles are also divided into sections among themselves, and the book consists of eleven chapters in total. In the third and fourth articles of the work, various mixtures, prayers, interesting experiments with these insects and some of their medical functions were created to protect against the harms of some insects such as grasshoppers, leeches, bees, fleas, centipedes, moths, ants, flies and mosquitoes. The aim is to reveal what kind of information *A‘cebü’l-‘Uccāb*, written in the 15th century, contains in terms of alternative medicine, folk medicine and folklore-folklore research. The relevant areas taken from the text were transferred to today’s Turkish as they are in the work in order not to disturb the structure of the text, and the narration used by the copyist was not changed. We believe that the applications in the work are important for alternative medicine, folk medicine and folklore-folklore research.

Keywords: A‘cebü’l-‘Uccāb, medicinal functions of insects, folk medicine

1. GİRİŞ

A'cebü'l-'Uccāb, Mahmūd Bin Kādī-i Manyās'ın Hicri 841'de (Miladi 1438) Üsküp'te yazıp II. Murad'a ithaf ettiği bir eserdir. İçerik olarak falcılık, sihir, büyü, matematik, hayvan ve bitkilerle yapılan sırlı karışımlar, Kur'an surelerinin faziletleri, harflerin sırları gibi çeşitli bilgilere yer vermiştir. Eser, telif tarihi itibarıyla Eski Anadolu Türkçesi dönemine tekabül eder. İstinsah tarihleri itibarıyla da Eski Anadolu Türkçesinden Klasik Osmanlı Türkçesi geçiş dönemine denk gelmektedir. Böylelikle hem Eski Anadolu Türkçesi döneminin hem de geçiş döneminin özelliklerini taşımaktadır.

“Şaşılacak derecede tuhaflıklar” anlamına gelen eser, genellikle acayip misalleri konu almıştır. Müstensih, eserini yazarken acayip ve garip önemli kitaplardan yararlandığını ve bu eserleri sıradan kişilerin okumadığını eserinin sonunda dile getirmiştir. Eser, farklı konuları içerdiğinden dolayı söz varlığı açısından zengin bir eserdir. Her türlü bilgiye yer vermesi ve bazı bölümlerde bu bilgileri harf sırasına göre düzenlemesi eserine ansiklopedik bir özellik kazandırmıştır. Özellikle, matematik ve halk hekimliği ile ilgili bölümler eseri ansiklopedik eser olmaya daha çok yaklaştırmaktadır.

Genellikle acayip misalleri konu alan eserin üçüncü ve dördüncü makalelerinde çekirge, sülük, arı, pire, çıyan, güve, karınca, sinek ve sivrisinek gibi bazı böceklerin zararlarından korunmak için çeşitli karışımlar, dualar, bu böceklerle yapılan ilginç deneyler ve bunların bazı tıbbi işlevleri anlatılmıştır. Böcek türleri hakkındaki bu bilgiler, her konuda bilgi veren eser gibi harf sırasına göre anlatılmıştır. Yine böceklerle ilgili acayip sırlı karışımlar, Kur'an surelerinin böceklerle ilgili sırları ve böceklerden korunma dualarına da yer verilmiştir.

2. İNCELEME

Aşağıda metinden alınan ilgili alanlar, eserde geçtiği şekliyle günümüz Türkçesine aktarılmış, müstensihin kullandığı anlatım üzerinde değişiklik yapılmamıştır. “Böceklerin Tıbbi İşlevleri, Böceklerle Yapılan İlginç Karışımlar, Böceklerin Zararlarından Korunmak İçin Dualar, Böceklerin Zararlarından Korunmak İçin Çeşitli Karışımlar” başlıkları altında oluşturulan inceleme bölümünde verilen örnekler, 15. yüzyıl ve öncesinde tıp folkloru bakımından önemli uygulamaların olduğunu ve folklorik değer taşıdıklarını bir kez daha kanıtlamıştır.

2.1. Böceklerin Zararlarından Korunmak İçin Çeşitli Karışımlar

Baykuşun dışkısını ateşte yaksalar o civarda arı kalmaz, kaçır gider. [N29b]

Eğer eşeğin sütünü evde bir yere dökseler bütün pireler oraya toplanır. [N30a]

Pireden uzak kalmak istersen yatağın altına toz serp ya da ebucehil karpuzunu kaynatıp evin içine serp ya da defne ağacını kaynatıp serp. [N53a]

Geyiğin boynuzunu yaksalar kokusundan yılan ve çıyan zarar görür kaçır. [N42a]

Hüthüt kuşunun kemiğini yaksalar o ev içinden yılan çıyan çıkar gider. [N42a]

Cıvayı evde tütsü yapsalar, dumanından yılan ve bütün böcekler kaçır gider. [N33b]

Eğer öküzün dışkısını örümceğin çok olduğu yerde yaksalar dağıla gide ve sivrisinek dahi kaçır kalmaz.. [N29a]

Eğer devenin kuyruğundan birkaç kıl alıp evde bir ağaca bağlasalar sivrisinek o eve girmez. [N29a]

Kurtboğanⁱ otunu zeytinyağıyla macun yapsan yüzüne ve bütün gövdene sürsen sivrisinek sana yaklaşmaz. [T57b]

Eğer bir parça arslan derisini kumaş içine koysalar güve düşmez. [N26a]

Zencefil evde tütsü yapsalar karınca o evden kaçır gider. [N43a]

Saksağanın kanını karınca yuvasına tütsü yapsalar dağılır kaçır. [N37a]

2.2. Böceklerin Zararlarından Korunmak İçin Dualar

Eğer pireler sıkıntı verirse bu duayı oku, üfür: “Bismi’llāhi ve bi’llāhi yā berāğîş demî fî demiküm ve demeküm fî demî lā uzîküm velā tüzünj.”ⁱⁱ [N73a]

Kim ki Sebeⁱⁱⁱ suresini cam şişe içine yazıp ev içinde koysalar bütün böcekler o eve zarar vermez. [N60b]

Kim İnfitar^{iv} suresini okusa bir ambara üflese böcek zararlarından emin ola, kurt düşmez. [N63b]

Kim Naziat^v suresini bir temiz kâğıda yazıp götürse geceleyin böceklerden zarar görmez. [N63a]

2.3. Böceklerle Yapılan İlginç Karışımlar

Arıyı birkaç defa zeytinyağına batırsan ölü gibi durur, üzerine sirke döksen yine dirilir. [N51a]

Eğer yumurtanın beyazını alsan keçi kanıyla karıştırırsan macun yapsan üzerine kuş tüyünü doğrayıp karıştırırsan ve bir toprak bardak içinde üç karış kadar yerin altına gömsen üzerine at ya da eşek dışkısıyla kaplasan orada kanatlı ak kurtlar ortaya çıkar. [N53b]

Eğer sineği birkaç defa su içine batırsan ölü gibi durur sonra çıkarsan üzerine toprak ekser yine dirilir. [N51a]

Baklaçiçeğini keçi kanıyla karıştırıp bir cam şişe içine koyup çöplük yerde koysan pireler ortaya çıkar. [N53b]

Baklaçiçeğiyle yaprağını dövüp bir cam şişe içine koyup eşek dışkısı içinde gömsen yirmi gün dursa sinek ortaya çıkar. [N53b]

2.4. Böceklerin Tıbbi İşlevleri

Çekirgenin ayaklarını dövüp vücuttaki siğillere sürüldüğünde siğiller kaybolur. Ayrıca uzun çekirge sıtma tutan bir kişiye bağlandığında kişi iyileşir. [N29a]

Bir cam şişe içinde ölmüş ve kurumuş sülüşü ezip yarasa kanıyla ya da yılan etiyle karıştırıp bir yerden kıl yolsalar ve bu karışımı oraya sürseler artık kıl bitmez. [N37b]

Karınca yumurtasını saman suyuyla kaynatıp bir kişiye yedirseler karnı şişer, benzi sarı olur. Nebat şekerini hindiba^{vi} suyuyla şerbet yapıp içirseler iyileşirler. [N48b]

Bir kişinin boğazına sülüş yapışsa tuzlu suyla kasnı^{vii} ezip gargara etseler düşer. [N30a]

Boğaza sülüş yapışsa ılgın^{viii} ağacının yaprağını tütüşleseler düşürür. [N36b]

A‘cebü’l-‘Uccāb’da geçen ve makaleye konu olan bitkiler şu şekildedir:

Ebucehil karpuzu: Latince Citrullus colocynthis, Kabakgiller üst sınıfına dahil bir bitkidir.

Kurtboğan: Latince Aconitum, düğün çiçeğigiller familyasından çok zehirli bir bitki cinsidir.

Hindiba: Latince Cichorium Endivia, sert gövdeye sahip, ince tüylerle kaplanmış bir bitkidir.

Kasnı: Latince İntybus, yaban marulu denilen bir bitkidir.

İlgın: Latince Tamarix, pek çok türü bulunan orman ağacıdır.

3. SONUÇ

Eserde verilen bilgilere bakıldığında, hayvanlarla yapılan halk hekimliği, alternatif tıp; akrep-yılan sokması, bit, pire ve sirkele korunma, boğaza sülüş yapışması, örümcek, böcek, sinek, fare ve

karıncalardan korunma ve sıtma hastalığı gibi insanın sağlık durumundaki bozuklukları kapsamaktadır. Hastalıkların tedavisi amacıyla yapılan bu uygulamalar oldukça fazladır.

Metinden alınan ilgili alanlar, metnin yapısını bozmamak amacıyla eserde geçtiği şekliyle günümüz Türkçesine aktarılmış, müstensihin kullandığı anlatım üzerinde değişiklik yapılmamıştır. Bu verilen örnekler, 15. yüzyıl ve öncesinde halk hekimliği ve alternatif tıp, büyü ve çeşitli dualar bakımından önemli uygulamaların olduğunu ve folklorik değer taşıdıklarını göstermiştir.

Her açıdan birçok bilim dalına araştırma sahası olan eser, böceklerin başka böceklerle karıştırılarak veya karıştırılmadan ham olarak kullanıldığı örnekler bulunması bakımından alternatif tıp, ilaç bilimi ve döneminin modern denilebilecek uygulamaları yanında halk hekimliği ve diğer geleneksel uygulamaları içermeleri bakımından da halk biliminin araştırma sahasına girmektedir. Özellikle bazı uygulamaların sonunda kullanılan “mücerrebdır” (tecrübe edilmiştir) ifadesi verilen tariflerin denenip sonuç alındığını kanıtlar niteliktedir. Ayrıca yazar, eserinin sonunda, kitabını başka dillerde yazmayıp Türkçe yazdığı için esere hakaret nazarıyla bakılmamasını ve eserini yazarken acayip-garip önemli kitaplardan yararlandığını ve bunları sıradan kişilerin okumadığını dile getirerek eserinin önemini belirtmiştir.

Müstensihin verdiği bu bilgilerden zirai ilaçlamaların henüz yaygınlaşmadığı dönemlerde insanların günlük yaşamda haşerelerle sorun yaşadığı bunun için de çeşitli karışımlara ve dualara başvurulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yine halk hekimliğinin yaygın olduğu bu dönemlerde bazı hastalıklarda böceklerden de yararlandığı aşikârdır. Müstensih Arapça/Farsça yazdığı kelimeyi hemen karşısına Türkçe olarak yazmış ve devamında ne tür bir sağaltmaya iyi geldiğini veya gelmediğini açıklamıştır. Böylelikle, daha çok Arapça ve Farsça olmak üzere yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarını yazarak Türkçenin kullanımını ön plana çıkarmıştır. Eserin genelinde kullanılan fakat gerek sözlüklerimizde gerekse konuşma ve yazı dilinde kullanılmayan bu Türkçe kelimelerin sözlüklerimizi ve dilimizi daha da zenginleştireceği ve eserde yer alan uygulamaların alternatif tıp, halk hekimliği ve folklor-halk bilimi araştırmaları için önemli olduğu kanısındayız.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- Ahteri Mustafa Efendi (2009). Ahter-i Kebir, (çev. Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AYVERDİ, İ. (2016). Kubbealtı Lugatı, Misalli Türkçe Sözlük, C I-II-III, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- CLAUSON, S. G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford Üniversitesi Yayınları, London.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). Ötüken Türkçe Sözlük, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, F. (2002). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Ankara.
- DİLÇİN, C. (2009). Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DOĞAN, Ş. (2009). “15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akribâdîn’in İstilah Lûgati,” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4 Summer, s. 250-322.
- EREN, H. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- KANAR, M. (2000). Farsça-Türkçe Sözlük, Deniz Kitabevi, İstanbul.
- Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meâli (2003). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- SİLAHŞOR ÖZTÜRK, E. (2017). Mahmūd Bin Kādî-i Manyās A‘cebü’l-‘Uccāb (İnceleme, Tenkitli Metin, Gramatikal Dizin), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.

EXTENDED SUMMARY

Our study was based on "Suleymaniye Library, Nuruosmaniye Collection copy numbered 4975", "Topkapı Palace New Manuscripts copy numbered 705" and "Süleymaniye Library, Hekimoğlu Collection copy numbered 522".

The work usually deals with strange examples. Writer, stated at the end of his work that he made use of strange and strange important books while writing his work and that ordinary people did not read these works. The fact that he included all kinds of information and arranged this information in alphabetical order in some sections gave his work an encyclopedic feature.

The work, which is a research field for many branches of science in terms of form and content, language in terms of vocabulary, alternative medicine in terms of examples in which plants are used raw without mixing, medicine science in terms of blending herbs and medicines made with other substances, as well as folk medicine and other applications that can be called modern of the period. In terms of including traditional practices, they are included in the research field of folklore. Especially at the end of some applications, the expression "exercise" (experienced) proves that the recipes given are tried and the results are obtained.

In the work, Arabic and Turkish words are in the majority. Occasionally, there are Arabic-Persian phrases, Persian couplets, verses from the Qur'an and prayers. Especially in the third article, which forms the basis of our study, the use of Arabic and Persian words is mostly. The Turkish equivalent of the word given in Arabic or Persian is also given in the text. As can be understood from this information, the vocabulary of the work is quite rich.

A'Ŗcebü'l-ŖUccāb is a work written by Mahmūd Bin Kādī-i Manyās in Hijri 841 (1438 Gregorian). The work consists of four main articles. These articles are also divided into sections among themselves, and the book consists of eleven chapters in total.

In the third and fourth articles of the work, various mixtures, prayers, interesting experiments with these insects and some of their medical functions were created to protect against the harms of some insects such as grasshoppers, leeches, bees, fleas, centipedes, moths, ants, flies and mosquitoes.

The subject of the third article is various strange sciences. This article is divided into three parts. In the first chapter, the medical benefits of minerals, plants and animals are explained in alphabetical order, as is the work that gives information on every subject. The second part focuses on the strange glazed mixtures, pastes and the secrets of various inks. In the third chapter, various examples and some calculations with abced calculations are explained. These; It is the calculation of the first day of the month and year, the patient's survival status, whether the lost object will be found, what sign the moon is in, which star any day or night coincides with, and whether a wish will come true.

The subject of the fourth article is the Qur'an, Esmā-i Hüsna and the secrets of the letters. This article consists of four parts. In the first chapter, the secrets and virtues of the Qur'anic chapters are explained. In the second part, various prayers are given. These; prayers of the prophet, tongue-tie prayer, prayer for those who stay at home, prayer for those who want to have a child, prayer not to suffer during childbirth, prayer for increased breast milk, prayer for a child who speaks late, prayer for malaria disease, eye, ear, tooth, abdomen and the prayer for joint pain, the prayer for nosebleeds, the prayer to shoot the arrow well, and the prayers against urinary retention. In the third chapter, the virtues of Esmā-i Hüsna, how many Esmā-i Hüsna are in which sura; In the fourth chapter, the secrets of the letters are explained.

Folk medicine with minerals, plants and animals; mouth sore, scorpion-snake bite, sneezing, increase breast milk, fainting, phlegm, inflammation and body worm removal, headache, protection from lice, fleas and vinegar, leech sticking in the throat, kidney stones, nose bleeding, liver, stomach and intestinal diseases, tuberculosis, skin diseases, spleen enlargement, absent-mindedness, strengthening teeth, toothache and teeth whitening, joint pain, trembling in hands and feet, hair loss in the eyes, falling whites in the eyes, tearing and poor vision, pregnancy and childbirth, menstrual blood retention, indigestion, urinary tract diseases, urinary retention and incontinence, impotence-sexual attachment, diarrhea, constipation, hemorrhoids and flatulence, itching-scabies, baldness-hair loss and hair-beard strengthening, broken-dislocation and crushing, rabies, earache, infestation, cough, spiders, insects,

flies, mice and ants protection, cervical tightening, hair-beard blackening, deafness, epilepsy, jaundice and malaria, acne, sensation, warts and boils, exposure to cold- frost, raisin small adhesion, feathering, nail-arrow-thorn-iron etc. stuck in the body. It covers disorders in human health such as removing things, burns, wounds-cuts and bleeding, weight gain-fatness. These applications for the treatment of diseases are quite numerous. In addition, human inner troubles, forgetfulness, sleep problems, friend-enemy relations, dignity, dignity, magnificence, beauty, friendship, cuteness and calmness and good-bad situations and behaviors that can come from people and all kinds of creatures such as magic, jinn, devil, fairy. includes difficulties.

This information about insect species is explained in alphabetical order like the work giving information on every subject. Again, strange glazed mixtures about insects, the secrets of the Qur'anic chapters about insects and prayers for protection from insects are also included. We believe that the applications in the work are important for alternative medicine, folk medicine and folklore-folklore research.

SONNOTLAR

ⁱ Latince Aconitum, düğün çiçeğigiller familyasından çok zehirli bir bitki cinsidir.

ⁱⁱ Benim kanım sizde, sizin kanınız da bende. Siz bana eziyet etmeyin ben de size eziyet etmeyeyim.

ⁱⁱⁱ *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 34. sure, s. 419, Ankara 2013.

^{iv} Bk. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, 82. sure, s. 598.

^v Bk. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, 79. sure, s. 592.

^{vi} Latince Cichorium Endivia, sert gövdeye sahip, ince tüylerle kaplanmış bir bitkidir.

^{vii} Latince İntybus, yaban marulu denilen bir bitkidir.

^{viii} Latince Tamarix, pek çok türü bulunan orman ağacıdır.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

**YAKIN DÖNEM TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ORTADOĞU İLE TARİHSEL-
JEOPOLİTİK-TEOPOLİTİK BÖLGESEL İLİŞKİLERİ**

Jeo-political-Theo-political Regional Relations of the Republic of Turkey in the Recent Era

GİRAYALP KARAKUŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Assist Prof. Dr. Amasia University, Faculty of Arts and Science Department of History, Institution Information

girayalp71@gmail.com

Orcid: 0000-0001-6240-5490

Atf/©: Karakuş, Girayalp (2021)., Yakın Dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu ile Tarihsel-Jeopolitik-Teopolitik Bölgesel İlişkileri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 399-409.

Citation/©:Karakus, Girayalp (2021). Jeo-political-Theo-political Regional Relations of the Republic of Turkey in the Recent Era, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 399-409.

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *21.05.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *22.12.2021*
Sayfa Numarası/Page Number *399-409*
Doi : *10.46790/erzisosbil.940830*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ORTADOĞU İLE TARİHSEL-JEOPOLİTİK-TEOPOLİTİK BÖLGESEL İLİŞKİLERİ

Historical Geopolitical-Teopolitical Regional Relations Of The State Of The Republic Of Turkey With The Middle East

GİRAYALP KARAKUŞ

Öz:

Türkiye yarım kalan devrimler sonrası dış politikada eğilimini Batı Bloku'ndan yana kullanmış ve bir nevi NATO'nun ileri karakolu vazifesini görmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri de Batılı ülkelerin konsepti çerçevesinde şekillenmiştir. 1960 müdahalesi sonrası Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerde bazı adımlar atılsa da özellikle Kıbrıs sorununda Türkiye Ortadoğu ülkelerinden gerekli desteği görememiştir. Önsel olarak somut durumun somut tahlilini yapmak gerekirse Türkiye'nin Cezayir sorununda ortaya koyduğu ikircikli tavrın bu olumsuz yaklaşımlarda etkili olduğunu söyleyebiliriz. 1970'li yıllarda Türkiye, Ecevit'in Üçüncü Dünyacı dış politika yaklaşımının meyvelerini daha sonra 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nda görecektir. Ancak daha sonra "Arap ülkelerinin sorunlarına karışmamalı yaklaşımı" tekrar Türk dış politikasında hâkim anlayış olacaktır. 1990'lı yıllarda ise özellikle Türk aydınlarının öldürülmesi ve bu cinayetlerin İran ile ilişkilendirilmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açacaktır. Türkiye-Arap ülkeleri arasındaki yakınlaşma AK Parti döneminde artacak ama Arap Baharı'nın başlamasıyla ilişkiler önce durgunluk daha sonra ilişkilerde soğuma prosesine doğru yönelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Atatürk, İran, AKParti

Abstract:

Turkey used its tendency in foreign policy in favor of the Western Bloc and served as a kind of outpost of NATO. After the Second World War, Turkey's relations with the Middle East were also shaped within the framework of the concept of Western countries. Although some steps were taken in relations with Middle Eastern countries after the 1960 intervention, Turkey could not receive the necessary support from the Middle Eastern countries, especially in the Cyprus problem. If we need to make a concrete analysis of the concrete situation a priori, it can be said that Turkey's ambivalent attitude towards the Algerian problem is effective in these negative approaches. Turkey would see the fruits of Ecevit's Third-World foreign policy approach later in the 1970s, in the 1974 Cyprus Peace Operation. But then the "approach not to interfere in the problems of Arab countries" would again become the prevailing understanding in Turkish foreign policy. In particular, the murder of Turkish intellectuals and the Association of these murders with Iran in the 1990s would lead to strained relations between the two countries. The rapprochement between Turkey and Arab countries would increase during the AKParty period, but with the beginning of the Arab Spring, relations first turned towards stagnation and then a process of cooling in relations.

Keywords: Middle East, Atatürk, Iran, AKParty

1.GİRİŞ

1923-1938 arası dönem Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toplumsal ve siyasal yapısında köklü değişimlerin yaşandığı devrimci bir dönemdir. Dönemin Batılılaşma ve modernleşme formülü ile açıklanan iç politikası tarihsel, jeopolitik, stratejik bölgesel ilişkilerde denge politikası üzerine şekillenmesini sağlamıştır. Genç Cumhuriyet iç ve dış politikalarında reformları gerçekleştirmek, tehdit unsurlarını ortadan kaldırmak, devletin devamını sağlayacak asli amaca yönelik çabalar Türk dış politikasına yansımaktadır. Beka sorunu Türk dış politikasının önceliği olarak gündemdeki yerini hep koruyacaktır.

Savaş sonrası özellikle Orta Doğu enerji kaynakları ve Akdeniz ticaret yollarının önemini anlaşılması soft power (sert güç) ile sonuçlandırılmaya çalışılması barışçıl gelişmeleri engelleyici bir durum hâline gelmişti. Yeni kurulmuş güçsüz bir Türkiye'nin bölgesel ilişkilerde denge politikası izlemesi teorik/politik bir zorunluluktu.

Birinci Dünya savaşının mutlak galibi şüphesiz Amerika Birleşik Devletleri idi. Avrupa'dan 10 milyar dolar alacaklı durumdaydı (Longlois, 2000: 31). Üstelik savaştan sonraki konumu hakem pozisyondaydı. ABD savaşa girerken ön koşulları vardı. Avrupa ülkelerine şunları kabul ettirdi: "Denizlerde ticaret özgürlüğü, iktisadi engellerin kaldırılması, halkların kendi geleceklerini belirlemesi, silahsızlanma, devletlerin güvenliği ve barışını sağlayacak bir milletler cemiyetinin kurulması (ABD Başkanı Wilson'un 14.maddelik) (Longlois, 2000: 31). Savaşın ağır koşulları galip ve mağlup devletlerin ekonomik hayatını derinden etkilemiş. Nüfus azalmış, ağır borçlar altına girilmişti. Hammadde tedarikindeki sıkıntılar üretimi durdurma noktasına getirmiş, Avrupa ülkelerinin dünya pazarındaki etkinlikleri azalmış durumdaydı. Birinci Dünya Savaşı'na yol açan sistem bozukluklarının hiçbiri çözülememiş ve yeni bir dünya savaşı çıkmıştı. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa uyumu yıkılmış içine ekonomik koruyuculuk ve pan-milliyetçilik gibi anlayışlar gelmişti.

20. yüzyıldan itibaren ABD dünyanın en büyük tarım ve sanayi ülkesi oldu. Önemli doğal kaynakları, 100 milyonluk iç pazar hacmine sahip olması, pazarın yabancı rekabetten korunması, devletin elindeki teknolojik gelişmeleri özel sektöre açmasıyla makineleşmenin sağladığı etkili üretim tarzının yaygınlaşması gibi nedenler bu büyük ekonominin gelişmesini sağladı (Longlois, 2000: 31). Bu ekonomik gelişmeler paralelinde ABD, Küba'yı İspanyol hakimiyetinden kendi hamiliğine geçirecektir. (1898) Arkasından bu ülke Porto Riko, Honduras, Meksika, Karaip adaları ve diğer Amerikan halklarının ülkelerine yönelecektir (Longlois, 2000: 31). 1894 yılında Birleşik Devletlerin sanayi üretimi bütün Avrupa ülkelerin üretimini toplamının yarısına eşit, İngiltere'nin üretiminden iki kat idi (Yeliseyeva, 2009: 163). ABD'nin hızlı bir şekilde sanayileşmesi ve tarımını makineleştirmesi onu güçlü ve zengin bir ülke konumuna getirecektir. Batılı ülkelerin birbiriyle savaştığı dönemde ABD savaştan sonra hegemonyasını liberal düşünce ve değerler üzerine kuracak ve bu anlayışı Batılı ülkelere ihraç edecektir. Güç dengesi kavramı da belirleyici rol oynamıştır. Ayrıca insan iradesini ve etkinliğini sınırsız kabul eden pragmatist felsefeleri de ABD'nin dış politika anlayışında etkili olmuştur (Bostanoğlu, 1999: 240). ABD liberal egemenliğini kurumsal yapısı ile de güçlendirecek ve dünya ekonomisini ulusal sınırları aşan bir niteliğe kavuşturacaktır. Amerika çıkarlarını "kaçınılmaz yazgı" (Manifest Destiny) ideolojisi ile meşrulaştırmış (Bostanoğlu, 1999: 240) başat bir güç olarak uluslararası ilişkilerde kendini kabul ettirmiştir.

ABD'nin Osmanlı ile ilişkilerinin başlangıç tarihi 1830'da imzalanan Ticaret ve Seyrüsefain Antlaşmasıdır (Erhan, 2004: 140). Bu tarihten itibaren ABD'nin Türkiye'ye siyasi ilgisi ticaret boyutludur. Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasının ilk girişimi ABD'den Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında gündeme gelmiş ve Cumhuriyet'ten sonra tekrar gündeme alınan "Chester Projesi" diye anılan Doğu Anadolu Demiryolu (Armaoğlu, 2017: 29-31) yapımını öngören projedir. (Armaoğlu, 2017: 29-31) İki Dünya savaşı arası dönemde Türkiye-Amerika ilişkileri görece durgunluk yaşamıştır (Sander, 1979: 8). Doğu sorunlarıyla ilgilenmeye başlayan ABD misyonerlerin yansıttığı olumsuz raporlar ve kışkırttığı azınlıkların savaş ortamında şikâyetlerine konu olan abartılı ifadeler ve ABD basınında bilinçli kamuoyu oluşturulması Amerikan kamuoyunun Türk aleyhtarlığına dönüşmesinin nedenleri arasındadır. İkincisi Dünya Savaşı'na neden olacak gelişmelerin hızı uluslararası ilişkilerde yeni gelişmelere yol açacağı beklenen bir sonuçtu. Bu gelişmelere şunları örnek

gösterebiliriz: Nisan 1939'da 1929 Seyrüsefain ve Ticaret Anlaşmasının yenilenmesi, 1941'de "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan" Türkiye'nin de az miktarda da olsa yararlanması, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Ocak 1943'de Churchill ve Roosevelt ile Adana'da, 2 Aralık 1943'de İnönü'nün Churchill ve Roosevelt ile Kahire'de yaptıkları toplantılar sayılabilir. 1939-1949 dönemi Türkiye-ABD ilişkilerinin Türk dış politikasının oluşumunda başrol oynayan paradigmanın temellerinin atıldığı yıllardır (Gözen, 2012: 379). Savaş beklentisi uluslararası ilişkilerde safların belirlenmesine yönelik politikaların uygulamaya sokulması anlamında da anlamak mümkündür. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk dış politikası askeri, siyasi, ekonomik boyutuyla ABD önderliğindeki batıya entegre olurken dünya ekonomisinin başat gücü ABD yanlısı bir tutum sergileyecektir. Türkiye iç politikada da siyasi açıdan önemli kararlar alarak çok partili dönemin kapısını 1946'dan itibaren açacaktır.

Amerikan hegemonyasının savaş sonrasında liberal değerleri reddeden "karşı kamp"ın etkin biçimde çevrelendiği döneme denk düşmektedir (Bostanoğlu, 1999: 222). Liberal sistemin Batı sistemine yerleşmesi uluslararası ticaretin serbestleşmesi, doların konvertibilitesinin artması, Truman doktrini ile Marshall planı ile bütünleşmiştir. (Bostanoğlu, 1999: 223) Amerika'nın liderliğinde güvenlik amaçlı Birleşmiş Milletler, NATO ve bir dizi pakt kurulacak ve Türkiye'nin uluslararası konumunu ve dış politikasının temel yönelimlerini belirleyici nitelikte geliştirecektir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra (1945) Türkiye-Amerika ilişkilerinde gelişmenin belirleyici parametresi Türkiye'nin çoklu partili sisteme geçmesi ve parlamenter demokrasiyi seçmesidir. Henüz savaş bitmeden İnönü'nün 1 Kasım 1944'te yasama yılının ilk açılış nutkunda Türk siyasal sistemin demokratik çoklu partili sisteme geçileceği haberini vermiştir. Nisan 1945'te Türkiye San Francisco Konferansı'na kurucu üye olarak katılıp Birleşmiş Milletler anlaşmasını imzalayarak demokratik idealler için söz vermiş oldu (Zürcher, 2011:306-308). Sovyetlerin "Karşı Kamp Olgusu" ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" içersinde inşa ettiği düzene katılmaya çalışmasına sebep oldu. Ancak Amerikan belgelerine göre o dönemde Sovyetlerin Türkiye'den herhangi bir toprak talep ettiğine dair bir ibare yoktur. Hatta ilişkilerin çok dostane geçtiği iddia edilmektedir. Yine aynı belgelere göre Türkiye'nin Amerikan yardımlarını alabilmek için olayları olduğundan fazla abarttığı iddia edilmektedir (Örnek, 2015: 72).

2. ORTADOĞU VE MEŞRULAŞTIRILAN ŞİDDET

Tarih, geçmişte kaynaklanan sorunların bugünün koşullarıyla farklılık gösterse de geçmişin tekrarı niteliğinde farklı araçlar ve aktörlerle yeniden oynanmasıdır. Bernard Lewis'in deyişiyle "*Türkiye bir sahne ya da perde arkasıydı ve tüm aktörler de Avrupalıydı.*" (Lewis, 2015: 32). Tarih de olmuş ve olacak olayları anlamak onunla yüzleşmeye çalışmak, dün ile bugünü kıyaslamak halkların geleceğine sağlıklı karar vermeyi kolaylaştırır. Devletlerin dış politikalarını, miras aldığı kültür kodlamasını, derin aklın rasyonelleşmesini sağlarken bu bilgilerin hafızalarda depolanması dış politikanın araçları arasındadır. Dış politika uzmanları miras alınan kültürün derinliklerinde yolculuk etmeyi bilmelidir. Birinci Dünya Savaşı sonrası emperyal devletlerin Orta Doğu halklarını Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtması Arap milliyetçiliğinin gelişmesine yol açmıştır. Sonrasında ise emperyalistler bunu kendi lehlerinde kullanmışlardır. Milliyetçilik, Arap entelektüelleri tarafından da şevkle savunulmuş ve savaş sonrası çizilen yapay sınırlar şimdiki sorunların da kaynağını teşkil etmiştir. Emperyalizme ciddi bir direnç gösteremeyen Arap milliyetçileri yönetimlerini oluştururken işbirlikçi aşiretlerin iktidarı ele geçirmeleri petrolün getirdiği zahmetsiz zenginlik abartılı ve amaçsız politik bir figür ortaya çıkarmıştır.

Günümüz koşulları değişse de yöntem ve strateji emperyalistlerce aynı olmuştur. Böl ve yönet. Orta Doğu ulusal çıkarların acımasız yoğunlukta rekabete dönüştüğü bir bölgedir. Türkiye coğrafyasının stratejik konumu bölgesel ve dünya güç eksenini belirlemesi Türk dış politikasını uğraştırır konular arasındadır. Türk dış politikası Osmanlı dış politikasının doğal uzantısı gibidir. Bu nedendir ki yeni bir Devlet kurulurken sıkıntı yaşanmamıştır. Türkiye, Lozan'da "Düvel-i Muazzama" karşısında büyük direnç ve başarı göstermiştir. Hatta 1919-1923 ve 1923-1939 dönemlerini incelerken rastlayacağımız gibi. Türk dış politikasının yürütülmesinde anlamlı bir inatçılık ve hatta bir imparatorluk gururu görmek zor değildir. Nitekim bu gurur bizzat kurtuluş savaşını başlatan bir unsur olacaktır. Osmanlı'nın bir devamı olarak Türkiye'de sadece rejimde değişim olduğunu söyleyebiliriz (Oran, 2001: 19-23).

Uluslararası sistem içinde ülkeler zenginlik ve askeri güç bakımından şöyle tasnif edilir: “Süper devletler, büyük devletler, bölgesel güçler ve küçük devletler (Davutoğlu,2012: 74). Orta Doğu çoğunlukla Şii-Sünni Arapların, Türkmen ve Kürtlerin yoğunluklu yaşadığı bir coğrafyadır. Dini inanış birliğinde homojen olan bu bölge mezhepsel ayrılıklarla rekabetin ortasında kendini bulmuştur. Batı'nın silahlı güçlerinin desteğiyle Filistin topraklarında yaşayan Müslüman Arapların zorla sürülmesi, 1947 yılında İngiltere'nin Filistin'den çekilirken Birleşmiş Milletlere havale ettiği Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında yarı yarıya paylaşılması bölgedeki en büyük sorunlar arasındadır. İlk kez Yahudi bir devleti kurulacak olması ile başlayan süreç hiçbir zaman sonlanmayacak ve düşmanlığın tohumları Orta Doğu'nun kalbine yerleştirilecekti. İsrail Devleti'nin finansal desteğini bizzat ABD üstlenecekti. Öyle ki Altı Gün Savaşları'nda İsrail Devleti ABD gemisindeki askerleri öldürecek ama ABD buna rağmen sessiz kalacaktı. ABD en modern silahları İsrail'e sağlayacaktı (Petras-Eastman, 2007: 8-9). 1948, 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları'nı ABD'nin desteği ile İsrail kazanmış ve bölgenin kontrolü İsrail'in eline geçmişti. Arap ülkelerini destekleyen Sovyetler, Enver Sedat'ın oportünistçe politikaları ile ülke topraklarından çıkarılmıştı. İsrail Devleti'nin diğer ülkelerdeki örgütlenme yeteneği ile ABD dış politikalarında etkili olmuştu. 11 Eylül saldırıları ise İsrail'in yayılcı siyasetine zemin hazırlamış ve Müslüman Arap devletlerine karşı sistemli savaş doktrinini uygulama fırsatı sağlamıştı. İsrail bölge ülkelerinden Lübnan'da Hristiyanları destekleyerek Müslümanları hedef alması Lübnan'ı istikrarsız bir ülke haline getirdi. Ancak İsrail'in askeri gücünü yenilgiye uğratan Hizbullah İsrail için en büyük tehlike haline geldi. Filistin mücadelesinde siyasi güçlerin Hamas ve El-Fetih diye bölünmesi de İsrail'in entrikaları ile oldu. El-Fetih'in de kendi içinde bölünmeleri siyasal İslamcı Hamas'ı Filistin'de tek güç haline getirdi. Son dönemde yapılması planlanan seçimlerin Doğu Kudüs'te Filistin vatandaşlarının güvenliği gerekçesiyle iptal edilmesi sorunları daha da çıkmaz hale getirdi. Türkiye ve İran gibi orta büyüklükte devletler zaman zaman İsrail'in Siyonist emellerine karşı çıkmaya çalışsa da son kertede sesleri zayıf kalmıştır. İsrail'in 8-9 Mayıs'ta Mescid-i Aksa'ya saldırması ve sivillerin öldürülmesi olayında Arap Ligi ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nın herhangi bir yaptırımında bulunamaması İslam dünyasının parçalanmışlığını bir kez daha gözler önüne sermiştir.

3. YAKIN DÖNEM ORTADOĞU SİYASETİ

Ortadoğu coğrafyasına reel-politik açıdan bakıldığında Türkiye'nin küresel aktörler arasında çatışmanın değişkenliğinden etkilenir durumda olması ve bölgenin sayısız iç sorunları Türkiye'ye olumsuz yansımaları kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Enerjiye dayalı ekonomileri bertaraf etmenin birinci yolu enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamaktır. Yani Ortadoğu'ya hâkim olmaktan geçer. 1923'ten beri yüzünü Batı'ya dönen Türkiye Orta Doğuyla ilişkileri alt düzeyde kalmıştır. Ancak bu durumun sebebi Türkiye'nin laik bir ülke olmasından kaynaklanmamaktadır. Türkiye bu ülkelerle ilişki kurmak istediğinde manda devletin yöneticileri olan Batılı emperyalistlerle muhatap olmak zorunda kalıyordu. Genç Cumhuriyet kurulduğunda Atatürk'ün Suriyeli milliyetçilere silah yardımı yaparak Fransa'ya karşı Suriye'nin bağımsızlığını desteklediği bilinmektedir (Hülagü, 2008: 71).

1950-1960'lı yıllar Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönemdir. DP iktidarı Türk dış politikasını “Türkiye'nin çıkarı Batı'nın yani ABD'nin çıkarıyla özdeştir” anlayışına oturtmuştur. Artık NATO çerçevesinde ABD'nin yanında bir politika izlenecektir.1960 müdahalesi ile Ortadoğu'da yeni bir dış politika gayreti olacak fakat etkisiz kalacaktır. 1952 yılında Mısır'da Hür Subaylar darbesiyle iş başına gelen Nasır S.S.C.B ile yakın ilişkiler içine girmiştir. Nasırcılık düşüncesi Mısır'ı Arap ülkelerinde lider konuma getirecektir. Nasır'ın Sosyalist ülkelerle yakın ilişki içinde olması, Bağlantısızlar hareketi girişimi, Süveyş Kanalı'nın millileştirmesi, ABD ve Batı Blok'unun tepkisini çekecek ve 1967 İsrail-Mısır savaşı olacaktı. Ancak Mısır ve Arap ülkeleri küçük düşürücü bir yenilgi alacaktı. Nasır'ın 1970 tarihinde bir kalp krizi sonucu ölümüyle iktidara gelen Enver Sedat, Batı Blok'uyla ilişkilerini düzeltmiş, Sovyet askeri uzmanları ve sivil teknisyenleri sınır dışı ederek ABD'ye sadakatini göstermiştir. Enver Sedat'ın Henry Kissenger aracılığıyla Camp David'de 19 Kasım 1977'de İsrail'le yaptığı barış anlaşması Arap dünyasında büyük bir infiale neden olacaktı. Enver Sedat ise 1981'de bir suikast sonucu öldürülecektir. Yerine gelen Hüsnü Mübarek Mısır'ı otuz yıl yöneterek ABD çıkarlarına yakın politikalar izleyecektir. İsrail ile iyi ilişkilerde bulunmak Hüsnü Mübarek'in temel dış politika paradigmasıydı. Mısır karşılığında yıllık bir milyar dolar ve askeri yardım, Bretton Woods kuruluşlarından kalkınma yardımları adı altında krediler alıyordu. Halkın

sefaletle boğuşması sonucunda Arap Baharı denilen halk ayaklanması ile 11 Şubat 2011'de Hüsnü Mübarek iktidarına son verilmiştir.

Haziran 2012'de Mısır'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Müslüman Kardeşler adayı Muhammed Mursi kazanmıştır. Mısır'ın Orta Doğu'da bağımsız dış politika izlemesinin önemli sonuçların olacaktı. Mursi, ABD ile ilişkilerini koruma gayreti gösterirken İsrail ile ilişkilerin eskisi gibi olmayacağını dış politikada bağımsız politikalar izleyeceğini ifade ederek göstermiştir (Telci, 2012). ABD yönetiminde etki sahibi olan İsrail lobisine yakın isimler, Mısır'daki Müslüman Kardeşler liderliğine yönelik ABD politikalarının sertleştirilmesini istemiştir (Telci 2012: 223). Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi birçok Arap ülkesinde statükonun bozulacağı korkusunu da beraberinde getirmiştir. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri Mursi iktidarını yıpratmak için muhalifleri finanse ettiği bilinmektedir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki Mursi'nin muhafazakâr politikalarının özellikle laik-demokrat çevrelerde tepki çektiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak ise Mursi bir yılını doldurmadan 30 Haziran 2013'te ABD destekli bir darbeye devrilmiştir. Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin finansal desteği, Batı ülkelerinin darbeyi meşrulaştırması, Sisi'nin dış politikasını ABD ve Batı Blok'una yaklaştırması, İsrail ile olan ilişkilerini hızla düzeltmesi dünyanın sessiz kalmasına sebep olmuştur. Darbeye sert tepki gösteren Türk Hükümeti ile Mısır hükümeti arasındaki ilişkiler gerilmiştir. Büyük elçimizi istenmeyen kişi ilan eden Mısır hükümeti akabinde Türkiye'nin Mısır büyükelçisini istenmeyen adam ilan etmesiyle karşılık almıştır. Siyasi ilişkiler maslahatgüzar seviyesine inmiştir. Siyasi gerginliğe rağmen ekonomik ilişkilerde krizin ekonomiye yansımadağı bir durum oluşmuştur. Mısır, Türkiye'nin ihracat yaptığı yirmi ülke arasındadır. Aynı zamanda Türkiye'nin parakende mağazalar zinciri BİM Mısır'da faaliyetlerine devam ederek mağaza sayısını arttırmıştır. BİM toplamda 215 mağazaya çıkmıştır (Mısır Bülteni, 2016). Mısır Devleti'nin baskıları sonucu Türkiye'ye sığınan Mursi kadrolarında görev yapmış milletvekilleri İstanbul'da "Halkın Seçilmiş Temsilcileri" olarak bir araya gelmiştir (Dünya Bülteni, 2014). Ayrıca bu kadrolar Mısır Devleti aleyhine yayınlar yapan televizyon kanalları kurmuştur. Batı ülkeleri ve ABD Mısır askeri müdahalesini "darbe" olarak görmemişlerdir. Ancak son zamanlarda Türkiye ile Mısır arasındaki siyasi ilişkilerde yumuşama olmuş ve karşılıklı dostluk mesajları verilmiştir. İki ülkenin de karşılıklı siyasi ittifaka ihtiyaçları olduğunu söyleyebiliriz.

4. IRAK VE SURİYE'DE BAAS REJİMİNİN KURULUŞU VE AKIL TUTULMA VİRÜSÜ

Saddam henüz 20 yaşındayken Baas Partisine katılmış ve partideki iç çekişmeler sonucunda tutuklanarak hapse atılmıştı. Saddam kısa süre sonra serbest bırakılmış ve tekrardan siyasete dönmüştür. Saddam kendisi gibi asker kökenli kuzeni Ahmet Hasan el Bekr darbeye iktidarı ele geçirir ve devlet başkanlığına seçilir. Saddam kuzeninin yardımcısı olur. Saddam başkan yardımcısı sıfatıyla devlet bürokrasisi ve askeri bürokrasiyi atama yetkisini kullanarak kendine yakın kişileri önemli yerlere getirir. Saddam 16 Temmuz 1979'da kuzeni ve devlet başkanı Ahmet Hasan el Bekri'yi istifaya zorlayarak sessiz bir iç darbe yapar. Saddam ABD'nin 2003'te Irak'ın işgaline kadar Irak Baas partisinin mutlak hâkimi olmuştur.

1963-1966 Suriye Genelkurmay başkanı olan Salah Cedid 1967 Haziran'ında Şii subaylardan oluşan kadro ile iktidarı ele geçirir. Savunma Bakanlığına getirilen Hafız Esad İsrail Savaşı yenilgisinden sorumlu tuttuğu Salah Cedid'i darbeye devirerek iktidara gelir. Hafız Esad devlet başkanı olur olmaz iktidarını kuvvetlendirmek için ilk işi yürütme, yasama ve askeri alanda kendisini yetkilendirdi. Yeni bir anayasa hazırlatarak kişisel iktidarını kuvvetlendirdi ve devletin bütün kurumları üzerinde tartışmasız bir otorite kurdu. Kardeşi Rıfat'ın 1983 yılında kalkıştığı darbe hariç ölümüne kadar Suriye'nin tek hâkimi olmuştur.

Suriye'nin toplumsal yapısı heterojen yapıdadır. Suriye'nin parçalanmışlığı coğrafi özelliklerinden kaynaklanır. Suriye toprakları ticaret yollarının geçiş noktası olması ve dışlanmış halk kesimlerinin sığındığı bir coğrafya olmuştur. Nüfusun %90 Arap, %9 Kürt,%1 Ermeni, Çerkez ve Türkmen'dir. Dili Arapça, Kürtçe, Ermenice, Türkçe, Çerkezcedir. Nüfusun %90 Müslüman, %74-75 Sünni, %12 Nusayri %10-12 Hıristiyan %3 Dürzi (The World Factbook, 2021) topluluklardan oluşmaktadır. Ülkede küçük bir azınlık olan Yahudi ve Yezidilerde yaşamaktadır.

Türkiye Irak ile 400 km sınırı olan bir ülkedir. Irak'taki olumsuz gelişmelerin Suriye de olduğu gibi Türkiye'ye yansması kaçınılmazdır. Irak Suriye iç sorunlarının benzerlik göstermektedir. Mezhepsel

çatışmasının arka planında bölgesel güç paylaşımından kaynaklıdır. İran'ın artan nüfuz alanı, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerin iktidarını sarsacak boyuta ulaşmasından korkulması, mezhep görüntüsünde vekâlet savaşına dönüştürülmüştür. Irak'ın sınırları 1920 yılında İngiltere tarafından çizilmiş. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal kral olarak belirlenmiş, 1932 yılında bağımsızlaştırılan Irak, İngiltere tarafından işbaşına getirilen Sünni yöneticiler 2003 Irak'ın işgaline kadar Irak'ı yönetmiştir. Sünnilerin çoğunlukta olduğu Suriye'de ise nüfus oranları azınlık sayılacak Nusayri mezhebindeki yöneticilerin iktidarı ele geçirmeleri çelişki söz konusudur.

Irak'ın 36 milyon olan nüfusu mezhep esasına göre bölünmüş ve mezhepsel bilinç düzeyi oldukça yüksektir. Ülke nüfusunun %80 Arapça, %17 Kürtçe, %2 Türkçe, %1 diğerleri olarak görülmektedir. %98 Müslüman olan ülke Şii-Sünni mezhepsel ayrışma oranları %60 Şii ve %40 Sünni olarak oluşmaktadır. Kürtlerin tamamı Sünni mezhep içinde görülür, Irak içinde yaşayan Hıristiyan, Yezidiler azınlıkta kalan statüleriyle bir varlık göstermezler. Savaş nedeniyle birçoğu başka ülkelere göç etmişlerdir. Irak-İran savaşında Saddam'ı destekleyen Suudi Arabistan ve Arap körfez ülkeleri savaş sonrası Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile Saddam'ın güvenilmez olduğunu ve sıranın kendilerine gelebilecek olmasına yönelik endişeye kapıldılar. Uluslararası tepkinin büyüklüğü Saddam'ın sonunu getirmiştir. ABD'nin Irak'ı işgal ederek Saddam'ı devirmesi en çok İran'ın fayda sağlamasına sebep olmuştur. Böylece İran'ın bölgesel güç olma yönündeki en büyük engel ortadan kalkmış oldu. İran'ın önu açılmış ve Irak'taki Şiiler üzerinde siyasi ağırlığını hissettirmiştir.

Orta Doğu ve Arap yarımadasındaki siyasi, ekonomik, askeri faaliyetlerin uzun bir tarihçesi vardır. Din genel olarak bireyin hayatını doğrudan etkilediği gibi Orta Doğu politikalarında merkezi bir rol oynar. Suudi Arabistan'da Es-Suud hanedanı siyasi otoritesini arttırmak ve iktidarını meşrulaştırmak için Vahhabi ideolojisini sahiplenmesi bir ittifakın neticesidir. Kamu idaresinin Suud aşiretine ve din işlerinin Abdül-Vahhab aşireti tarafından temsil edilmesiyle ortaya çıkan ittifak diğer irili ufaklı aşiretlerin aldıkları paydan fazlaydı. Petrolden gelen zenginlik ile Vahhabiler dini ideolojisini ihraç etmeye çalıştı. EL-KAİDE ve IŞİD gibi radikal örgütlerin ortaya çıkmasıyla birçok yabancı ülke istihbaratı bunları kullandı. Bu durum da İslam'ın terörle anılmasına neden oldu. Bush hükümetinin Irak'ı işgal kararı mevcut Saddam rejimini devirmekle sınırlı değildi. Aynı zamanda neo-liberal politikaları Ortadoğu'ya ihraç etme asıl sebebi. Liberal demokrasinin Ortadoğu'da yeşermesi ise daha filizlenmeden soldu. Bu proste Suudi Arabistan Devleti ABD'ye yardımcı olmaya çalıştı ancak bu girişimler sonuçlanmadı zira bu devletin kendisinin daha demokratik kurumsallaşmayı tamamlamaması bölge için ideal devlet olma rolünü sekteye uğrattı.

5. ORTADOĞU GENELİNDE BAAS REJİMİ

Mısır ve Tunus gibi ülkeler de Baas rejimi olarak nitelendirilir. Buradaki rejimleri liberal Baasçılık olarak çözümleyebiliriz. Baasçı partiler sosyalist, laik, milliyetçi bir zihniyeti temsil eder. Irak'ın devrik lideri Saddam, Suriye'de Hafız Esad, Libya'da Kaddafi Mısır eski devlet başkanı Nasır, Baas (Diriliş) ideolojisinin uygulayıcısıdır. Baas fikri, 1930 yıllarda Fransa'da öğrenim gören Arap öğrencilerin arasında ortaya çıkmıştır. Baasçılık da Arap milliyetçiliği, Ortadoğu tarzı sosyalizm ve dönemin moda siyasi fikir akımların etkisi görülür. Ortadoğu Arap dünyasında uygulanabilir ortamı bulması daha farklı bir sisteme dönüşerek gerçekleştirilecektir. Fikrin kurucuları arasında Hıristiyan dini inancının temsilcileri ile Sünni İslam dinin temsilcilerinin ortak bir düşüncede birleştiğini görürüz. Arapların dağınıklığını toparlamak ve birlik oluşturma fikri, Arap milliyetçiliği ve bu birliğin sosyalist bir çatı altında toparlanacağı fikri Mişel Eflak ve Selahaddin el Biter kurduğu Diriliş (Baas) Partisi tarafından gerçekleştirilmek istendi. Bu parti 1953'te Ekrem Havran'ın kurduğu Arap Sosyalist partisiyle birleşerek Arap Sosyalist Diriliş Partisi adını aldı ve bu hareket daha da popülerleştirdi. Ama hiçbir zaman gerçekleşme imkânı bulamayan bu fikir şahsi iktidarını kuvvetlendirmek üzerine kurulu bir sisteme dönüşmüştür. Suriye ve Irak'ta etnik ve mezhepsel ayrışma neticesinde uluslaşma bilincinin gelişmemesinde Baas rejiminin sorumluluğu vardır. ABD ve Sovyetlerin oluşturduğu iki kutuplu dünyada kendine yer bulan Suriye Baas rejimi Arap Baharı adı altında başlayan toplumsal hareketlenmeye dağılma sürecine girmiştir.

Suriye'nin devlet olarak bağımsızlığından itibaren gelişen iç çekişmeler, 21 hükümet değişikliği ve 1970 sonrası darbe ile Hafız Esad'ın iktidara gelmesi ile sonuçlandı. Sovyet güvenlik danışmanları istikrarın sağlanmasında yardım etti. Suriye toplumu üç farklı kesimden oluşur. Birincisi, ekonomik,

siyasi, kültürel ve toplumsal gücün merkezleri olan şehirlerde oturan kesim. İkincisi, Bedeviler, geleneksel Arap değerlerini gerçek taşıyıcısı olarak kendilerini görürler. Üçüncüsü, Köylülerdir. Belirli bir toprak parçasından dahi mahrum toprak ağaların kontrolünde sömürülen kesim. Ordu da Özel Akdeniz birliklerinin çoğu Nusayri ve Dürzi askerlerden oluşur. Azınlıklardan Çerkez, Kürt, Ermeni az miktarda vardır (İnce, 2017: 261-280). Ordu önemli bir güç olduğundan Orduyu eline geçiren iktidarı eline geçirir demektir. Esad rejiminin mezhep ve etnisiteye dayalı olması aynı zamanda Nusayri rejimi olarak nitelendirilmesine yol açtı. Özellikle ordu ve istihbarat kurumlarına hâkim olan kesim Nusayriyledir (Weisman, 2005: 52-58). Bu mezhepçi dalga ülkenin daha sonra kaosa sürüklenmesine neden oldu. Esad rejiminde kabile ve aile bağları ön plana çıkar. Esad ailesinin mensubu olduğu “Kelbiye” kabilesi Suriye’deki dört Nusayri aşiretinde birisidir. Bu aşiretin özellikle Esad-Mahluf aileleri devletin temel kurumlarını elinde bulundurmaktadır.

Baas rejimi ve Nusayri iktidarına pragmatik nedenlerle destek veren Dürziler, Hıristiyanlar ve dinsel azınlıklar olmuştur. Dürziler Baas döneminde ticaretle ve siyasetle söz sahibi oldular Hıristiyanlar ise Rum Ortodoks, Rum Katolik, Suriye Ortodoks, Suriyeli Katolikler ve Maruniler dini cemaatler halinde rahatça yaşadı. Zaten Arap milliyetçiliğinin ideolojik hareket olarak gelişmesinde Suriye Hıristiyan aydınlarının payı büyüktür. Sünni Kürtler çoğunlukla kuzeydeki Türkiye sınırına yakın bölgelerinde yaşarlar. Şam’ın belirli semtlerinde geleneksel yapılarını bozmadan köylerde ve kasabalarda kantonlar hâlinde konumlanırlar. Dürziler nüfusun %88’i El-Süveyde yaşar. Lazkiye’de %75 Nusayri nüfusun yaşadığı bölgeyi oluşturur. Nüfusun sadece %3 oluşturan İsmaililerin %80 Hama Vilayetinde yaşarlar. Bu heterdoks inanç grubu Hz Ali’nin ölmediğine, onun Tanrı veya tanrıya benzer biri olduğuna inanır. Şiiler Nusayriyi kendilerinden saymazlar. Onların sentez sonucunda gelişen bir inanç olarak görürler. Arap Aleviliği olarak da nitelendirilen (Türkçede) Nusayrilik Esad’ın dayandığı mezhepsel bir azınlıktır.

6. YAKIN DÖNEM ORTADOĞU’DA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ FIRSAT VE İMKÂNLAR

ABD Ortadoğu savunması için Kasım 1955’de İran’ı Bağdat Paketi’ne dâhil etti. Sonradan CENTO (Merkezi Anlaşma Merkezi Teşkilatı) adıyla kurulan örgütlenme bekleneni verememiş ancak CENTO aracılığıyla İran-Türkiye arasında ticaret, ulaşım, iletişim alanlarında işbirliği geliştirilmiştir. ABD, Türkiye’nin Batı Blok’u içinde konumunu güçlendirmeden önce Ortadoğu’daki komşularıyla işbirliği yapmasını uygun görmüştür (Sever, 1997: 88). İran Şahı’nın Irak’taki ayrılıkçı Kürt hareketine destek vermesi, Türkiye tarafından kaygı verici olarak değerlendirilmiş, 1975 Cezayir Anlaşması Irak-İran arasında imzalanarak bu sorun ortadan kalkmıştır. Türkiye’nin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtında ABD ve Batı’dan destek görmemesi, İran’ın petrolünü Türkiye’ye vermemesi Türkiye ile bu ülkeler arasında soğuk rüzgârların esmesine yol açmıştı (Tuncel, 2008: 148-149). Türkiye’nin Şah rejimine soğuk bakması İran İslam Devrimi’ne Türkiye’nin ilk başta olumlu yaklaşmasına sebep olmuştu. Ancak ABD ve İran arasındaki sert ilişkiler Türkiye’nin de İran’a mesafe koymasına yol açtı. Ancak İran-İrak Savaşı’nda Türkiye İran ile ticari ilişkilerini geliştirme fırsatı elde etti. 1985’te İran-Pakistan-Türkiye arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) kuruldu (Özar, 1997: 15-25). Türkiye-İran ilişkileri jeopolitik kaygılar ve ticari bağımlılıklardan dolayı etkilenmiştir. 1996 yılına gelindiğinde Türk basınında İran’la ilişkilendirilen suikast ve terör suçlamaları yer aldı. İran-Türk ilişkileri gerilmiş arkasından İsrail ile Türkiye arasında imzalanan askeri eğitim ve işbirliği anlaşması ve aynı yıl (1996) İsrail’in Lübnan’daki İran yanlısı Hizbullah örgütüne karşı başlattığı Gazap Üzümleri harekâtını başlatması iki ülkenin ilişkilerine zarar verecek nitelikteydi. Türkiye İran ilişkilerini ekonomik işbirliğine dönüştürmek isterken Türk basını İsrail ve ABD yanlısı yayımlarla Türkiye’yi baskılamaya çalışıyordu. (Özcan, 1998: 159-177) Çetin Emeç, Ahmet Taner Kışlalı, Uğur Mumcu cinayetlerinin İran rejimi ile anılması ikili ilişkilerin geliştirilmesini sora soktu. Ardından 28 Şubat 1997 Post Modern Darbesinin gelmesi Türkiye-İran ilişkilerinin zarar görmesine yol açtı. Mesut Yılmaz başbakanlığındaki Ansol koalisyonu ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem çabalarıyla Türkiye-İran ilişkileri tekrar rayına oturtulmaya çalışıldı. (Altınışık, 1998: 347) Türkiye’de bu olayların gerçekleşmesinin en önemli nedeni İsrail ve ABD’nin İran’ı yalnızlaştırma politikalarıydı. Söz gelimi ABD Dışişleri Bakanı Rice, İran için “Terörizmin Merkez Bankası” (Bacık, 2008: 96) ifadesini kullanmıştır.

Ortadoğu coğrafyasının kadim iki büyük devleti olan Türkiye ve İran önünde bölgesel- küresel güç oluşturma fırsat ve imkânları vardır. Bu iki bölgesel güç ilişkilerini rasyonel zemine

konumlandırabildiği takdirde bölge denklemlerine etkide bulunabilir. Batılı güçler bu iki ülkenin bunu başarabilmesinden çekindiği için Türk-Fars, Türk-Arap ve Fars-Arap yakınlaşmasını teo-politik nedenlere dayandırarak engel olmaya çalışmaktadır. Böyle bir birliktelik Batı'nın Ortadoğu'daki egemenliğini bitirebilir.

Türkiye-İran Devletleri bölgesel, küresel gelişmeler doğrultusunda yeni politikalar üretmeye çalışmaktadır. “2017 Astana Süreci'nde” Türkiye İran ve Rusya Suriye'deki soruna barışçıl çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Ancak bölgesel sorunlarda Türkiye ve İran arasında politika farklılıkları mevcuttur. Örneğin; İran, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ sorununda Ermenistan'ın yanında yer almıştır. İran'ın Türkiye'ye karşı uyguladığı “güç dengeleme politikası” İran'da yaşayan akraba Türk nüfusun harekete geçebilme ihtimalinden kaynaklanmaktadır (Hale, 2003: 335). Buna rağmen Türkiye öncülüğündeki D-8 uluslararası örgüte İran dâhil edilmiştir. Ayrıca Suriye'de Türkiye ve İran farklı konumları temsil etmektedir. Türkiye, Suriye'de Esad'ın iktidardan uzaklaştırılmasını, demokratik bir anayasayla seçime gidilmesini savunurken İran, Akdeniz'deki geleceği ve güvenliği için Esad rejiminin devam etmesinden yana tavır sergilemektedir.

Ancak Astana Süreci'nin Türkiye ve İran ilişkilerinde oynadığı olumlu rolü yok sayamayız. Örneğin; 2017'de Kürt Bölgesel Yönetimi'nin bağımsızlık referandumunda iki ülke işbirliği yapmış ve referandumun askıya alınmasını sağlamışlardır. Astana Sürecinden çok daha önce 2010 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İran'a uygulanacak yaptırım tasarısını Türkiye “hayır” oyu vererek emperyalizme gerekli yanıtı vermiştir. Ayrıca nükleer anlaşma konusunda da Brezilya ile birlikte Türkiye İran'a destek ermiştir. Ancak Trump daha sonra bu anlaşmadan geri çekilmiştir. Son dönemde ise ABD Başkanı Biden bu anlaşmaya tekrar dönme isteğini belirtmiştir. Türkiye'nin S-400 füze sistemini Rusya'dan almasıyla başlayan ve CAATSA yaptırımlarıyla sonuçlanan sorun İran'ın yaşadığı sıkıntıların benzerini Türkiye'nin de yaşadığını düşünmemize sebep olmaktadır. Sonuç olarak İran ve Türkiye'nin tam bağımsız politikalar üretmeleri iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştıracak ve Ortadoğu'daki sorunlara çözüm üretmede ortak akılda buluşacaklarını düşünmekteyim.

7. SONUÇ

İsrail'in güvenliği üzerine kurulu her planın içinde yer alan ABD, İsrail'in etrafındaki düşman Arap ülkelerine karşı İsrail'in politikalarını destekler politikalar üretmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın Suriye'de takip ettiği politikalar bu ülkenin reel politika (ulusal çıkarlar) kontekstinde hareket ettiğini göstermektedir. Rusya'nın Suriye'ye müdahale ettikten sonra saha avantajını bırakmasının zor olduğu görülmektedir. ABD ile her konuda anlaşması halinde ise Türkiye ve İran aleyhine tavır alacağı muhtemeldir. İran ise Suriye'yi güvenliği açısından önemli görürken enerji kaynaklarını Akdeniz üzerinden pazara sunma düşüncesinde hareket etmektedir ve aksi bir durum Lübnan ile bağlantısının lojistik-stratejik anlamda kopması demektir. Türkiye açısından Suriye'nin önemi Kürt kartının emperyalistlerce kullanılarak ülkenin geleceğini etkileyecek bir soruna dönüşecek boyuta evrilmesidir. Suriye ve Irak'ın parçalanmasıyla oluşturulacak küçük ve zayıf devletçikler ne İran ne de Türkiye'nin dost ve müttefiki olmayacağı olası görülmektedir. İsrail'in müttefiki olacağı olasılıklar arasında olan küçük devletçikler bölge huzuru açısından da Türkiye ve İran tarafından hoş karşılanmamaktadır. Yani bu planlar ABD Başkanı Trump'ın “Yüzyılın Projesi” dediği İsrail yanlısı planın pratiğe sokulacağını göstermektedir. Trump sonrası iktidara gelen Biden ise İran ile ilişkilerin düzeltilmesinden, ambargoların yumuşatılmasından ve Ortadoğu'da yumuşak güç kullanarak velayet savaşlarından yana tavır sergilemektedir. Afganistan'dan 11 Eylül'de çekileceğini açıklayan ABD aslında Ortadoğu'da yenildiğini de açıklamış oldu. BOP projesinin şimdilik başarısız olduğu söylense de yeni bir izolasyon sürecinin başlamayacağını teminatı verilemeyebilir. İran'ın çevrenmesi ABD-Rus devletlerinin Ortadoğu üzerinde yapılacak pazarlığa bağlıdır. Böyle bir anlaşma ise her an mümkün gözükmektedir. Türkiye ise bu durumda Suriye'nin içine çekilmiş durumdadır. Bölgede Suriye'nin toprak bütünlüğünün sağlanması hem İran hem de Türkiye'nin faydasına olacaktır. Şu an ki konjonktürde Esad'ın Rusya'nın müdahalesiyle yerini sağlamlaştırdığı görülmektedir. Gelecekte Esad'ın durumu da büyük emperyalist güçlerin kendi aralarındaki anlaşmalarına bağlı olarak şekillenecektir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ALTINIŞIK, Meliha B. (1998). Güvenlik Kısılcacında Türkiye-Orta Doğu İlişkileri, (Ed) Gencer Özcan ve Şule Kut, Der yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU, F. (2017). 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi.1914-1995, Timaş Yayınları, İstanbul.
- BERNARD, L. (2015). Tarih Notları, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- BOSTANOĞLU, B. (1999). Türkiye-ABD İlişkilerin Politikası, İmge Kitapevi, İstanbul.
- DAVUTOĞLU, A.(2012). Stratejik Derinlik, İstanbul: Küre Yayınları.
- Dünya Bülteni,"Müslüman Kardeşler Sürgünde Meclis Kurdu" 20.12. 2014
- ERHAN, Ç.(2004). Türk Dış Politikası, Ed: İdris Bal, Nobel Yayın, Ankara.
- ERİK Jan, Z. (2011). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev:Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GEORGES, L. (2000). 20.Yüzyıl Tarihi, Nehir Yayınları, İstanbul.
- HALE, W. (2003). Türk Dış Politikası:1774-2000, Çev: Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul:
- "Explore All Countries Syria Middle East" <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/> Erişim Tarihi: 13.05.2021.
- HÜLAGÜ, M. (2008). İslam Birliği ve Mustafa Kemal, Timaş Yayınları, İstanbul.
- İNCE, E.(2017). "Suriye'de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye, Tarih ve Günce , Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic, 1 (1). Mısır Bülteni, 22.06.2016-05.09.2016- 09.10.2016.
- ORAN, B. (2001). Türk Dış Politikası 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖRNEK, C. (2015). Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı Antikomünizm ve Amerikan Etkisi, Can İnceleme, İstanbul.
- ÖZAR, E. (1997). Economic Co-Operation Organization:A promising Future, Writer Club Press, USA.
- ÖZCAN, G. (1998). Türkiye-İsrail İlişkileri 50.Yıla Girerken Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları, İstanbul.
- PETRAS, J- ABAYA EASTMAN, R. (2007). İsrail Siyonizm ve Orta Doğu, Çev: Ezgi Korkmaz, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- RAMAZAN, G. (2012). Türk Dış politikası,1919-2012, Ed: Haydar Çakmak, Barış Kitap, Ankara.
- SANDER. O. (1979). Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, A.Ü.SB.F.Yayınları, Ankara.
- SEVER, A. (1997). Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu(1954-1958), Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- TELCİ İsmail, N. (2012). Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası, Açılım Kitap, İstanbul.
- TUNCEL, M.(2008). Hedef İran, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- WEİSMAN,I. (2005). "The politics of.Popular Religion;Sufis,Salafis,and Müslim Brothers in 20th Century Hamah" International Journal of Middle Eastern Studies, 37(1). doi: <https://doi.org/10.1017/S002074380505004X>
- YELİSEYEVA, N.V.(2009). Yakın Çağ Tarihi, Çev: Özdemir İnce, Yordam Kitap, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

When the Republic of Turkey was founded, it was dealing with many socio-economic problems. In addition to being accepted in the international arena, it was not able to solve problems related with its borders such as Mosul, Kirkuk, and Straits. But despite all these problems, Mustafa Kemal Atatürk did not want to attract the reaction of his enemies by acting in a geo-political understanding and tried to produce a policy with a peaceful security understanding; because Atatürk's understanding of security depended on his neighbor living in peace. Geo-political understanding is the opposite of this understanding. Geo-politics is the manifestation of an expansionist understanding. If we want to give an example of this understanding, we can say that Russia's security starts from Central and Eastern Europe. Such understanding can develop in direct proportion to political, economic and military power. However, when Turkey was established, such a power was not in question. Atatürk preferred to pursue pro-active politics and mediate with organizations such as Sadabad and the Balkan Pact, and succeeded in becoming a self-sufficient but prestigious state in the world public opinion. The invitation of Turkey to the League of Nations may show that this thesis is not hypothetical. However, we see that Turkey rapidly approached the American-led Western Bloc in the post-Atatürk period. The troubles caused by the Cold War had a negative impact on relations between the Soviet Union and Turkey. The state of the Republic of Turkey, which remained under the influence of America's anti-communist propaganda after the Second World War, thought that America was the power to ensure its security, and quickly began to adjust its policies according to America. Many of the Arab states did not support the Baghdad Pact, which was tried to be created under the leadership of the United States during the Democratic Party period, and the organization ended in failure. America's efforts to establish Arab NATO with the Baghdad Pact and Turkey's support have shaken the prestige of Turkey in the eyes of Arab countries. In the Palestinian issue, Turkey's inability to fully support Palestine, and even being one of the first Muslim countries to recognize Israel, caused Arab countries to see Turkey as the outpost of the West. Acting under the influence of American policies in the events that took place in Lebanon in the same process, the Democrat Party government was far from being a reliable country for Arab countries. In addition, the Democratic Party's support of unpopular Arab dictators in their countries has also created a dichotomic situation between the Arab peoples and Turkey. Turkey understood the importance of relations with Arab countries when it failed to see the necessary support from these countries in the 1964 Johnson letter and the Cyprus issue. Turkey has tried to improve its relations with Arab countries by changing the paradigm in foreign policy in the future process. Bilateral relations began to develop, especially with the coming to power of the Ak Party. However, the discovery of sections claiming that the principle of secularism in Turkey's Constitution is contrary to the existence of the Organization of Islamic Cooperation has led to a diplomatic crisis. Turkey should not have joined the organization that refers to a religious name. According to these groups. Although this problem will be resolved later, we can say that it is difficult for Arab nationalists to change their perspective towards Turkey. It can be stated that with Ecevit's establishment of a coalition government with the National Salvation Party in 1973, Third Worldist approaches were adopted in foreign policy. In particular, Gaddafi's assistance in the 1974 Cyprus peace operation to supply and refuel Turkish jets with spare tires is actually the achievements of the paradigm shift in foreign policy after Turkey's 1960 intervention. After the 1980 coup, there was a period of relative stagnation in Arab and Turkish relations. The event that marked this period was the "Iraq-Iran War". Turkey, which was not a party to this war, had improved its trade relations with both countries. Although it is not the winner of this war, we can say that Turkey emerged victorious from the war. Although Turkey tried to

act according to American policies in the Gulf War, it was one of the countries that suffered the most from the war. Millions of refugees and the Provide Comfort at the border caused Turkey to suffer politically and economically. Turkey, dealing with cross-border operations and domestic assassinations of Turkish intellectuals, had troubled times in the 1990s. During this process, relations between Turkey and Iran were also disrupted, but after the February 28 post-Modern coup, bilateral relations were restored through the efforts of Ismail Cem and Mesut Yilmaz, the leader of the main-left government. The AK Party, which came to power in 2002 and describes itself as a conservative democratic party, has turned to the Middle East more than in any other period of power. AK Party power, which followed a pro-active policy rather than a reactionary policy understanding, mediated disputes between Arab countries and even tried to reconcile the two sides in the Palestinian issue. The Ak Party established good relations with countries such as Syria, Libya and Tunisia in political and economic context. However, the tension between Israel and Davos, the Lower Chair Crisis and the Mavi Marmara Incident caused the relations between the two countries to deteriorate. With the start of the Arab Spring in 2011, a wave of democracy revolution emerged in Arab countries. The Turkish State, which chose to be a party to these events, claimed that the legitimate demands of the people be taken into account. The events that started in Tunisia spread to almost all Arab countries. Civil war broke out in countries such as Syria, Libya, and Yemen. The people in Egypt overthrew Hosni Mubarak. Turkey, on the other hand, pursued an anti-Assad and anti-Mubarak policy in Syria. However, Morsi was removed from power after a short time in Egypt and Assad administration in Syria still continues with the support of Russia. Turkey, on the other hand, is trying to produce new policies in the new era and is trying to restore its relations with Egypt on a priori basis. We can say that Turkey, which needs Egypt's support in the Eastern Mediterranean, is also in a paradigm shift in Syria. Turkey, which can cooperate with Russia and Iran on certain issues, has not encountered Russian obstacles in operations in Syria. The Turkish state follows a balancing policy in the Russian-American rivalry in the region. We can enter a process in which Turkey's cooperation with Arab countries is extremely strategic in the new process.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

ÖDÜL VE CEZA OLMADAN ÇOCUK DİSİPLİNİ MÜMKÜN MÜ?

Is Child Discipline Possible Without Reward and Punishment?

GÜLHAN KÖÇER

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi

Asist. Prof., Süleyman Demirel University

gulhankocer@sdu.edu.tr

Orcid: 0000-0003-2943-8260

FATİH ÇINAR

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi

Assoc. Prof., Süleyman Demirel University

fatihcinar@sdu.edu.tr

Orcid: 0000-0002-0216-3714

Atf/©: Köçer, G.- Çınar F. (2021). Ödül ve Ceza Olmadan Çocuk Disiplini Mümkün Mü?, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 410-429

Citation/©: Köçer, G.- Çınar F. (2021) Is Child Discipline Possible Without Reward and Punishment?, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp.410-429

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *06.03.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *22.12.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *410-429*
Doi : *10.46790/erzisosbil.885803*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

ÖDÜL VE CEZA OLMADAN ÇOCUK DİSİPLİNİ MÜMKÜN MÜ?

Is Child Discipline Possible Without Reward and Punishment?

GÜLHAN KÖÇER- FATİH ÇINAR

Öz:

Sağlıklı iletişim ve güvenli öğrenme ortamı için sınırların olması bir gerekliliktir. Fakat hiçbir çocuk sınırları bilerek doğmaz. Anne-babanın görevi de çocuğun bu sınırları öğrenmesine ve zamanla öz-disiplin edinmesine yardımcı olmaktır. Disiplinde önemli olan öz denetimin çocukta oluşmasıdır. Bu da, disiplin sürecinde ödül, ceza ya da itaat eğitiminin kullanılmaması anlamına gelmektedir. Çünkü ödül ve ceza, dış denetimli davranış yönetimi tekniklerindedir ve çocuklar dıştan gelen yönlendirmelerle denetlendiğinde özdenetim becerisi geliştiremezler. Bu düşünceden hareketle doküman tarama deseninin kullanıldığı bu çalışmada ödül ve ceza stratejileri kullanılmadan çocukları disipline etmenin mümkün olup olmadığı araştırılmıştır. Alan yazın incelendiğinde ödül ve ceza kullanmayı gerektirmeyen, otoriter olmayan disiplin şekilleri olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlardan hareketle çalışmada da çocukları disipline etmede kullanılabilecek stratejiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ödül, Ceza, Disiplin, Çocuk.

Abstract:

Boundaries are essential for a healthy communication and a safe learning environment. But no child is born knowing the boundaries. The duty of the parents is to help the child learn these boundaries and gain self-discipline depending on the child's development. The important thing in discipline is the formation of self-control in the child. This means not using reward, punishment or obedience training in the disciplinary process. Because reward and punishment are externally controlled behavior management techniques and when children are supervised by external directions, they cannot develop self-control skills. When the literature is examined, it is seen that there are forms of discipline that do not require reward and punishment and are not authoritarian. Based on these approaches, strategies that can be used to discipline children in the research were tried to be determined.

Keywords: Reward, Punishment, Discipline, Child.

1. GİRİŞ

Çocukların sosyal ve duygusal yönden sağlıklı bireyler olarak yetişmelerinde en büyük görev ebeveynlere düşmektedir. Ebeveynlerin doğumdan itibaren çocuklarının duygusal ihtiyaçlarını karşılaması çok önemlidir. Çocukların duygusal ihtiyaçları karşılanmadığında yani çocuk ebeveynlerden yeteri kadar ilgi ve şefkat görmediğinde ya da ihtiyacı olan sevgi, koşullara bağlı olarak karşılandığında çocuk kendini değerli hissedemez. Bu durum kişilik gelişimini olumsuz etkiler. Ancak duygusal ihtiyaçların karşılanması da tek başına yeterli değildir. Çocuğun hayatı öğrenmesi, güvenli bir şekilde dünyayı keşfetmesi ve sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi için duygusal ihtiyaçların karşılanması kadar önemli olan bir diğer unsur disiplindir. Doğduğu andan itibaren çevresinin farkında olan ve onu keşfetmek isteyen bebeğin, bu keşfi güvenli bir şekilde gerçekleştirebilmesi için kendisini güvende hissedebileceği sınırlara ihtiyacı vardır. Ebeveynlerin görevi bebeği için güvenli alanı oluşturacak sınırları belirlemektir. Bebekler güvenli sınırlar içinde keşif davranışlarında bulunurken zamanla öz disiplin kazanırlar.

Ancak disiplin kavramı bazı anne babalar ve öğretmenler tarafından katı ve sert olmayı gerektiren bir tutum olarak algılanmakta; ödül ve ceza bir disiplin aracı olarak görülebilmektedir. Oysa disiplinde *bağırma*, azarlama, yargılama, küçümseme, suçlama gibi çocuklara kendini kötü hissettirecek tutum ve davranışların yeri yoktur. Disiplinin amacı; çocukları korumak, hayatta mantıklı seçimler yapabilmeleri için bilgilendirmek ve onların davranışlarının uzun vadeli sonuçları üzerinde düşünmelerini sağlamaktır (Solter, 2017).

Bazı ebeveynler ödülün olumlu etkilerinin olduğunu (Kohn, 2019a), ödüllendirmenin cezalandırmaktan daha insanca olduğunu, çocuklara temiz ve tertipli olmanın, onlarla işbirliği yapmanın ödüllerle öğretilebileceğini düşünmektedirler. Ancak ödüller cezalardan pek farklı değildir (Kohn, 2019a; Solter, 2020c). Ödül bir koşula bağlı olarak verilen ve kişi tarafından cazip görülen bir obje ya da etkinliktir. Bir objeyi ödül yapan onun “koşul” olarak verilmesidir. Koşul olarak verilmeyen bir obje ödül olmaz. Emek karşılığında verilen obje ya da para ödül değildir (Bolat, 2020). Ceza ise davranışı değiştirmek amacıyla çocuğa karşı takınılan acı verici ya da saldırgan tutumlardır (Solter, 2020c). Ödül ve ceza davranışsal psikolojide hem tanım hem de uygulama olarak farklı kabul edilse de, her ikisi de özünde aynıdır. Hem ödül hem de ceza, aynı psikolojik modelden doğmuştur ve her ikisi de hemen hemen aynı mekanizma ile çalışmaktadır. Sadece biri olumlu, diğeri olumsuz olarak ifade edilmektedir. “Bunu yaparsan şunu alırsın” diyen kişi ile bunu yapmazsan başına şu gelir” diyen kişinin uyguladığı öğrenme kuramı birbirinden pek farklı değildir (Jakešovaa ve Slezákováb, 2016; Kohn, 2019a; Bolat, 2020). Her ne kadar ödüller, cezalardan çok daha yumuşak görünse de, gerçekte ödül vermek de çok sayıda görünmez tehlike barındırır. Ödülün yokluğu, cezaya eşdeğer olduğu için ödül kullanımı aslında ceza kullanımına benzer (Solter, 2020c). Aileler çocuklara ödül vaat ettiği an, aslında onları gizliden gizliye cezalandırmış olurlar. Çocuk o an cezalandırılmış hissetmeyebilir fakat ödül, içinde barındırdığı cezalandırılma ihtimalinden dolayı ödüllendirilen çocuk ceza endişesini içinde yaşar (Kohn, 2019a; Bolat, 2020). Örneğin bir ebeveyn, çocuğuna uslu durmayı sürdürmesi halinde pazar günü sinemaya götüreceğini söyler, çocuk ebeveynini kızdırır. Çocuk herkesin aşına olduğu bir tepki alır “Bu şekilde davranmaya devam edersen yarınki sirki unutabilirsin.” Ödülü bu şekilde ortadan kaldırmanın cezayla tehdit etmekten pek bir farkı yoktur (Kohn, 2019a). Bu nedenle “iyi” davranışları için sıklıkla ödüllendirilen çocuklar sık cezalandırılan çocuklar gibi güvensiz ve kaygılı olabilmektedir (Solter, 2020a). Özen-Altınkaynak vd. (2018) çocukların ödül ve ceza algıları ile öğretmenlerin disiplin hakkındaki görüşlerini ortaya koydukları araştırmada çocuklardan biri ödülü “ceza almamaktır” şeklinde tanımlamıştır. Araştırmaya katılan başka bir çocuğun “madalya alamamayı” ceza olarak ifade etmesi, ödüle ulaşamamanın da çocuk için ceza olabileceğini göstermektedir.

Alan yazın incelendiğinde disiplin ile ceza kavramlarının genellikle karıştırıldığı, doğru davranış kazandırma veya istenmeyen davranışları ortadan kaldırmaya yönelik sıklıkla ödül-ceza stratejilerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada ödül ve cezanın çocuk disiplinindeki etkisi nedir ve bu yöntemlere ihtiyaç duyulmadan çocuklara disiplin kazandırmak mümkün müdür? sorularına alan yazın doğrultusunda cevap aranmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nitel desenli araştırmalarda verilerin toplanmasında kullanılan teknikler vardır. Bunlar gözlem, görüşme ve dokümanlardır (Kıral, 2020). Bu araştırmada verilerin toplanmasında ise doküman tarama deseni tercih edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Ödül ve Cezanın Çocuk Disiplinindeki Etkisi Nedir?

3.1.1. Ödül ve Cezalar Davranışı Değiştirir mi?

Ödül ve onaylama aslında güdüleyici öğelerdir. Ancak bir davranışın kazanılması için kullanıldıklarında etkisiz kalırlar (Marshall, 2009). Çünkü doğru bir davranışın ebeveyn tarafından ödüllendirildiğini gören çocuk, bu davranışı ya ödülü elde etmek ya da ebeveynlerini memnun etmek için yapmaya devam edecektir. Aynı şekilde kendisine ödül verecek herhangi bir mekanizmanın olmadığını öğrenen çocuk, hâlihazırda kazanmış olduğu davranışı sürdürmeyi bırakacaktır; yani çocuğun davranışında bir sönme meydana gelecektir. Çünkü çocuk, gerçekte o davranışı yapmanın gerekli olduğuna veya kendisi için faydalı olduğuna inanmamış, sadece koşullanmıştır (Saban, 2002). Kohn (2019a) çocukların söylenileni o gün için yapması amaçlanıyorsa ödül ya da cezanın işe yarayabileceğini ancak ödüllerin beklenen değişimleri mümkün kılmayacağını ifade etmektedir. Marshall (2009) kişinin sorumluluk alması için onu istemesi gerektiğini, zorlamanın bu isteği uyandırmayacağını savunmaktadır. Ona göre istek, kişinin içinden gelen kendi seçimidir. Bu da ödül ve cezanın iç disiplini yerleştirmede etkisiz kalacağını gösterir (Marshall, 2009). Ebeveynlerin amacı çocuklarının sorgulamadan istenilenlere boyun eğmesi, söylenilenleri o an için yapması ise ödül ve ceza mantıklı stratejiler olarak kabul edilebilir. Ancak amaç çocukların doğru davranış kazanması ve iyi değerleri içselleştirmesi ise ödüller ve cezalar işe yaramaz; hatta tam tersi sonuçlar verebilir (Kohn, 2019a).

Bir işi yapmaları için çocuklara ödül vaat etmek çocukların o işe daha çok ilgi göstermesini sağlayabilir ve çocuklar o işle daha çok zaman harcayabilirler. Hatta ödüllendirilmek çocuklardaki heyecanı da üst seviyeye çıkarabilir. Fakat ödül ortadan kalkınca, çocuklar genellikle o işi yapmayı bırakırlar. Çünkü o işi ödül için yapmışlardır ve ödül ortadan kalkınca o işi yapmalarına gerek kalmayacaktır (Bolat, 2020). Ödüllerin uzun vadeye yayılan bir performans artışı sağlamaları için onların ya sürekli verilmesi ya da ödüllendirilme olasılığının sürekli canlı tutulması ve zaman içinde dozlarının artırılması gereklidir. Ödüller ne kadar sık kullanılırsa, onlara o kadar çok ihtiyaç duyulur. Çocuklara ne kadar sık ödül verilirse, o kadar sık ödül talep etmelerine yol açılır. Ödül uygulaması kısa zamanda alışkanlığa dönüşür (Marshall, 2009; Aypay, 2015; Kohn, 2019a). Çocuklara sürekli ödül (dış motivasyon) verilmesi, isteği (iç motivasyon) azaltır. Bir süre sonra kendi başına karar verme ve harekete geçme (motive etme) becerisi de kaybolur (Bolat, 2020).

Ceza için de durum pek farklı değildir. Ebeveynler kısa vadede çocuklara istediklerini ceza ile yaptırabilirler (Mackenzie, 2014; Kohn, 2019a); ancak çocukların istenmeyen davranışlarını uzun vadede değiştirmek istediklerinde cezalar etkisiz kalır (Yiğit, 2011). Cezanın etkisi çok kısa süreli ve geçicidir. Korku ve baskı sonucu değişim kısa süreli olur. Cezası biten “cezasını çekmiş”tir, ödemiş ve artık “özgür”dür. Cezalandırılmakla tehdit edilen çocuk, tehdit sürdüğü sürece söz dinlemeye veya kurallara uymaya zorlanabilir. Tehdit ortadan kalkınca davranış tekrarlanır. Ceza işe yaramayınca, daha fazlası uygulanır ve döngü sürer (Marshall, 2009). Özdemir ve Yılmaz (2019) yaptıkları araştırmada ödül ve ceza uygulamalarının kısa vadede çözüm getirirse de; uzun vadede kalıcı olması beklenen ve içselleştirilmeye ihtiyaç duyulan kazanımlarda yetersiz kaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Mackenzie (2014) yanlış davranışın anında durdurulmasında ceza yaklaşımının çok etkili olduğunu ancak uzun vadede yaralanmış duygulara, hasar görmüş ilişkilere ve öfkeli güç savaşlarına neden olacağını ifade etmektedir. Sege vd. (2018) de benzer şekilde cezaya bağlı olarak çocukta kısa süreli bir bastırma ve itaat gerçekleşse de cezanın zaman içinde çocuklar için yıkıcı etkiler bırakabileceğini; hatta cezayı uygulayan kişiye karşı nefret, öfke ve intikam duyguları besleyebileceklerini ifade etmektedirler. Holden vd. (2014) tarafından günlük aktiviteler sırasında ebeveyn-çocuk etkileşimlerini keşfetmek amacıyla yapılan bir çalışmada; 10 dakika içinde çocukların çoğunun (%73)

cezalandırıldıkları aynı davranışı sürdürdüğü belirlenmiştir. Gündüz ve Balyer (2011) tarafından yapılan araştırmada ödülün, dışsal bir güdüleyici olarak öğrencinin olumlu davranışlarının sıklığını arttırsa da, uzun vadede öğrenmeye dair merak, ilgi, içsel motivasyon ve sebatı olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca araştırmada istenmeyen davranışların gerçekleşme sıklığını azaltmak amacıyla kullanılan ceza yönteminin, davranış değiştirme ve oluşturma sürecinde uzun vadede olumlu bir sonuç vermediği görülmüştür. Sonuç olarak denilebilir ki cezanın beklenen davranışın kazanılmasına veya istenmeyen davranışın tekrar etmemesine etkisi sınırlıdır ve potansiyel olarak zararlı yan etkileri daha fazladır (Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health[CPACFH], 1998).

3.1.2. Ödül ve Ceza Özdenetim Sağlar mı?

Disiplinin temel amaçlarından birisi de özdenetim kazandırmasıdır. Çocuk denetim altında değilken de öğrendiklerini uygulayabiliyor, yalnız başına kaldığı zaman kurallara uyuyor, davranışlarını kendi düzenleyebiliyor, isteklerini erteleyebiliyor, vizyonuna ulaşmak için disiplinli çalışıyorsa, özdenetim becerisi kazanmıştır. Öz denetim becerisi kazanmış bir çocuğun sürekli dışarıdan kontrol edilmesine gerek yoktur (Yörükoğlu, 2011; Bolat, 2020). Ancak ebeveynler ve öğretmenler tarafından çocuğa sürekli ödül ve ceza verilmesi çocuğun özdenetim gelişimini büyük oranda engellemektedir. Çünkü ödül ve ceza, dış denetimli davranış yönetimi tekniğidir. Çocuklar dıştan gelen yönlendirmelerle denetlendiğinde özdenetim becerisi geliştiremezler (Marshall, 2009; Gordon, 2015; Bolat, 2020). Çünkü dış denetim mekanizmasıyla sürekli kontrol edilen çocuklar, bir süre sonra kendini kontrol etmeyi bırakır ve kendi öz denetim mekanizmasını geliştirme ihtiyacı duymazlar. İç denetim gelişmedikçe de aileler daha çok dış denetim mekanizması kullanma yoluna giderler. Böylece kısır bir döngü başlar ve sürekli birbirini beslemeye devam eder. Bu da çocuğun disiplin gelişimiyle beraber hem başarısını hem de mutluluğunu olumsuz etkiler (Bolat, 2020).

Övgü için de durum pek farklı değildir. Gordon'a (2015) göre sık övgü alan çocuklar ebeveynlerini mutlu edebilecek davranışları yapmayı, mutsuz edebilecek davranışlardan kaçınmayı öğrenirler. Bazı ebeveynler için bu çok istenen bir davranıştır; ancak böyle çocuklar yeniliğe kapalı, kendi kendini yönetemeyen, yaratıcılığı gelişmemiş kişiler olmaya adaydırlar (Gordon, 2015). Reeve'e (2014) göre ödüllendirme davranışı öğrencinin kendini düzenleme (öz denetim) yeteneğini zayıflatmaktadır (Akt. Özdemir ve Yılmaz, 2019). Özdemir ve Yılmaz (2019) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin çoğunluğu, ödül ve ceza doğru kullanılsa da uzun süreli kullanımının, öğrencilerin öz denetim becerilerinin gelişimine ciddi zararlar verdiği yönünde görüş belirtmişlerdir.

3.1.3. Ödül ve Ceza Ebeveyn-Çocuk İlişisini Nasıl Etkiler?

Her çocuk, ne yaparsa yapsın, koşulsuz ve derin bir sevgiyle sevildiğini bilmeye ihtiyaç duyar. Ancak ödül, övgü ve ceza gibi kontrol mekanizmaları kullanılarak sevginin ifade edilmesi pek mümkün değildir (Solter, 2020a; 2020c). Gerçek sevgide koşul yoktur ancak ödülde koşul vardır. Bu nedenle ödülün bir "yapay sevgi" aracı olduğu söylenebilir; çünkü ödüllerin ya da diğer kontrol yöntemlerinin çocuğa verdiği mesaj, ancak ebeveynlerini memnun etmesi veya beklentilerini karşılması koşuluyla sevgi göreceğidir. Aslında pek çok ebeveyn bu mesajı gönderme niyetinde değildir; ama çocuğun zihninde oluşan izlenim bu şekildedir (Kohn, 2019a; 2019c; Solter, 2020a). Aslında pek çok ebeveyn çocuğunu koşulsuz sever; ancak önemli olan ebeveynin çocuk için beslediği duygular değil, çocuğun bu duyguları nasıl deneyimlediği ve ebeveynlerinin kendisine olan tutumlarını nasıl değerlendirdiğidir (Kohn, 2019c).

Ebeveynlerinin sevgisinin okul başarısı, doğru davranış veya olumsuz duyguları bastırma gibi koşullara bağlı olduğunu düşünen çocuklarda zamanla değersizlik duygusu oluşabilir. Başarılı olan çocuk başarısıyla kabul gördüğünü düşündüğü için kendisini değersiz hissedebilir. Kabulünü sürdürmek için kendini sürekli başarılı olmak zorunda hissedebilir (Bolat, 2020). Bazı ebeveynler çocuklarının istedikleri gibi davranması için sevgiyi geri çekme yöntemini kullanmaktadırlar. Sevgiyi geri çekmek, çocuğun davranışını değiştirmemesi hâlinde ebeveynin ona duygusal acı çektireceği mesajını iletir. Çocuk, ebeveynin sevgisini yitirme olasılığından dolayı, geçici olarak ebeveynin istediği gibi davranır.

Hoffman'a göre, sevginin geri çekilmesi, bazı durumlarda sert cezalardan daha da yıkıcı olabilmektedir. Ebeveyn, sevgisini ne kadar süreyle geri çekeceğini bilse bile çocuk bunu bilmeyebilir. Çünkü çocuk tümüyle ebeveynine bağımlıdır ve ebeveynin davranışının geçici doğasını idrak edecek deneyimden ve zaman kavramından yoksundur (Kohn, 2019c).

Cezalar şiddet içersin ya da içermesin çoğunlukla ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin zedelenmesine neden olur (Gordon, 2015; Solter, 2020c). Özellikle fiziksel cezalar aile bireyleri arasında sosyal mesafe oluşmasına neden olabilir. Dayak yiyen çocuklar, kendilerini ebeveynlerinden daha uzak hissedebilir, onlar tarafından anlaşılmadıklarını düşünebilir ve kafalarını kurcalayan sorunlar hakkında onlarla daha az iletişim kurabilir (Solter, 2020c).

3.1.4. Ebeveynler Neden Ödül ve Ceza Kullanmaktadır?

Ödül ve ceza kullanmanın çocuklar için bir yararı olmamasına rağmen ebeveynler neden bu yaklaşımları kullanmakta ısrar etmektedirler? Bunun pek çok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri, ödül ve cezanın genellikle istenmeyen davranışı o an için durdurması; kısa vadede işe yarıyor olmasıdır. Bir davranışın neden yapılmaması gerektiğini çocuklara açıklamak çaba ve sabır ister. Çocuklara öz denetim becerisi kazandırmak ve çocukların sorumluluk duygusuyla hareket etmelerini sağlamak için zamana ve yeteneğe ihtiyaç vardır. Ancak çocuklara ödül veya ceza vermek için çabaya, ince düşünmeye, sabra veya zamana gerek yoktur (Kohn, 2019a).

Uzun vadede etkili olmamasına rağmen yetişkinlerin cezaya başvurmalarının bir başka sebebi de geçmiş deneyimlerinin bireylerin ileriki hayatlarında disiplin stratejisi geliştirmek için kullandıkları bir döngüdür (Saban, 2002; Nelsen, 2019). Bazı ebeveynler çocukluklarında öyle gördükleri (ceza alarak büyüdükleri ve başka ne yapacaklarını bilmedikleri) için bunun doğal bir şey olduğunu düşünür; bunun etkili olup olmadığını sorgulamazlar. Başarısız olduklarında sorunun, yöntemlerinde değil çocuklarında olduğunu düşünürler (Mackenzie, 2014). Bilir vd. (1991) Türkiye'nin 16 ilinden 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuğun katılımıyla gerçekleştirdikleri araştırmada ebeveynlerinin ceza geçmişinin çocuklarına uyguladıkları cezalarda etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Bütün anne babalar ebeveyn olarak görevlerini hakkıyla yapmak ve böylelikle kendilerini iyi hissetmek isterler. Bazı ebeveynler görevlerinin kurallar koymak ve çocuklarının bu kurallara uymasını, uymazlarsa da sonuçlarına katlanmalarını sağlamak olduğunu düşünürler (Bolat, 2020; Solter, 2020c). Bazı ebeveynler kontrolü yitireceklerinden ve ebeveyn olarak işlerini yapamaz hâle geleceklerinden korktukları için ödül ve ceza yöntemini kullanırlar (Nelsen, 2019; Faber ve Mazlish, 2020). Çocuklarına ceza verdiklerinde çocukların yaptıkları yaramazlığın "sonucundan kaçmalarına" izin vermemek için "bir şey yapmış" olduklarına ve bunun da işe yaradığına inanırlar. Durumu yeniden kontrol altına aldıklarını zannettikleri için kendilerini de rahatlamış hissederler (Nelsen vd., 2007; Filliozat, 2020). Ailelerin cezayı tercih etme nedenlerinin araştırıldığı bir çalışmada aileler çocuklarına eğitim, otorite, disiplin, saygı ve sorumluluğu öğretmek için ceza verdiklerini ve onlardan saygılı, çalışkan, itaatkar, yardımsever ve dürüst olmalarını beklediklerini ifade etmişlerdir (Kutlu vd., 2007).

3.2. Ödül ve Ceza Kullanmadan Çocukları Disipline Etmek Mümkün müdür?

Her çocuk birbirinden farklıdır ve hiçbir ebeveynlik yaklaşımı ya da stratejisi her zaman, her durumda işe yaramayacaktır. Çocukların büyüme sürecinde sürekli değişim gösterdikleri de göz önünde bulundurulduğunda özdenetim becerileri yüksek, sorumluluk sahibi, başarılı ve mutlu çocuklar yetiştirmenin tek bir yolu, yöntemi olmadığı açıkça görülmektedir. Ancak şu bilinen bir gerçektir ki her çocuğun sevgiye, ihtiyaçlarının karşılanmasına ve disipline ihtiyacı vardır. Disiplin denilince gerek yetiştirilme tarzından gerek eğitim sisteminden kaynaklı olarak ilk akla gelen ödül ve ceza olsa da alan yazın incelendiğinde; ödül ve ceza kullanmayı gerektirmeyen, otoriter olmayan disiplin şekillerinin de olduğu rahatlıkla görülebilir. Araştırmanın bu kısmında da söz konusu disiplin yaklaşımlarına değinilmiştir.

Çocuk psikolojisi üzerine çalışmalar yapan Amerikalı Psikolog Aletha Solter, ödül ve ceza içermeyen, sert ve baskıcı olmayı gerektirmeyen bir disiplin yaklaşımını savunmakta ve bu yaklaşımı “demokratik ebeveynlik” olarak ifade etmektedir. Solter’a (2020a) göre etkin disiplin güçlü ebeveyn-çocuk bağı ve çocuğun doğasında var olan ait olma, katkıda bulunma ve öğrenme arzusu üzerine inşa edilmelidir. Disiplinin amacı, çocukları doğal iş birliği eğilimini geliştirebilecekleri şekilde yetiştirebilmektir. Bu da cezanın, ödülün ya da “itaat eğitiminin” kullanılmaması anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, çoğu kişinin korktuğu gibi bencil ve talepkâr çocuklar yaratmaz. Tam tersine, bu şekilde büyütülen çocuklar, sevecen, işbirlikçi ve fedakâr olurlar. Böylece hem çocukla yakın ve karşılıklı saygıyı içeren ilişki kurulur hem de sonraki yıllarda daha az disiplin sorunu ve güç kavgası ile karşılaşılır (Solter, 2020b).

Nelsen vd. (2007) çocuklara davranışlarının başkalarını da etkilediğini ve eğer başkalarına zarar verirlerse bir yetişkinin onlara bu davranışı durdurmalarında yardım edeceğini öğreten bir disiplin yaklaşımını savunmakta ve bu yaklaşımı “demokratik disiplin” olarak ifade etmektedir. Nelsen’a göre birçok ebeveyn ya çok kontrolcü ya da aşırı hoşgörülüdür; bu nedenle sürekli suçluluk hisseder ve iki uçta tereddütle gidip gelirken tutarlı olmayı başaramaz. Pozitif disiplini tercih eden ebeveynler ise hoşgörülü bir kararlılık uygularlar. Kriz durumlarında bile çocuklarına ve kendilerine saygılarını kaybetmeden, bağırmadan, baskılamadan, tehdide başvurmadan sakin ve arkadaş canlısı bir tavırla çocuklarına olayları nasıl daha doğru bir biçimde yönlendirebileceklerini öğretmede aktif rol alırlar. Bu disiplin şeklini kullanan ebeveynler, çocuklarını kontrol ederek değiştirme yerine ihtiyaç hâlinde kendilerini değiştirirler. Kendilerine ve çocuklarına hata yapma, mükemmel olmama ve tekrar tekrar deneme şansı verirler. Çünkü bu yaklaşıma göre hatalar, insan olmanın gereği ve öğrenmenin iyi bir yoludur (Nelsen vd., 2007; Oskay, 2020).

Klinik psikiyatri profesörü Dr. Daniel J. Siegel ile çocuk ve ergen psikoterapisti Dr. Tina Payne Bryson tarafından kaleme alınan “Dramsız Disiplin” adlı kitapta bütün beyin disiplin yaklaşımından bahsedilmektedir. Siegel ve Bryson’a göre etkili disiplinin iki temel hedefi vardır. Bunlardan ilki çocukların iş birliği ve doğru olan şeyi yapmalarını sağlamaktır. İş birliği kısa vadeli hedefken, ikinci hedef daha uzun vadeli. Bu hedef, çocukların zor durumlar, engeller ve kontrolü kaybetmelerine neden olabilen duygusal fırtınalarla dirençli bir şekilde baş etme kapasitesi geliştirecek şekilde eğitilmesine odaklanır. Bunlar o andaki anlık davranışın ötesinde genellenebilen ve yalnızca şu an için değil, daha sonraki çeşitli durumlarda da kullanılabilen içsel becerilerdir. Disiplinin bu içsel ikinci hedefi, çocukların irade gücü ve vicdan geliştirmelerini sağlamaktır. Böylece otorite figürleri etrafta değilken bile çocukların dikkatli ve özenli olmaları, başarılı ilişkiler kuran nazik ve sorumluluk sahibi insanlar olmaları sağlanır (Siegel ve Bryson, 2020a).

Alfi Kohn “Koşulsuz Ebeveynlik” ve “Ödüllerle cezalandırılmak” adlı kitaplarında disiplin ve öz disiplin kavramlarına farklı bir perspektiften bakmaktadır. Kohn’a göre disiplin, çocuğun öz disipline sahip olacağına güvencesini vermemektedir. Çocuğun yetişkinlerin isteklerini ve değerlerini “içselleştirmesini” beklemek; yetişkinler yakınlarda olmadığı zamanlarda bile beklentiler doğrultusunda hareket etmesini sağlamak, daha iyi bir yöntem değildir. Öz disiplini destekleme inancı zamanla çocuğun davranışlarını uzaktan kumandayla yönetme şekline dönüşebilir. Bu da yalnızca daha güçlü bir itaati doğurur. Çocuğun ebeveynlerine ait değerleri içselleştirmesi ile kendi değerlerini oluşturmasını sağlamak aynı şey değildir (Deci ve Ryan, 1995 akt., Kohn, 2019c). Kohn çocuklarda itaat sağlamak için ödül, övgü, ceza, tehdit gibi tekniklerin kullanılmasını “koşullu ebeveynlik” olarak ifade etmektedir. “Koşulsuz ebeveynlik”i ise çocukların sorumluluk sahibi olmasını, kendi kararlarını alabilen bireyler olarak yetişmeleri için çocuklarla birlikte çalışmayı mümkün kılan tekniklerin kullanıldığı bir yaklaşım olarak tanımlar. Ayrıca yaklaşımında ebeveynlerin kısa vadeli itaat sağlamaya odaklanmalarındansa uzun vadeli hedeflere yönelmeleri, kendi taleplerini dikkate almak yerine çocuğun neye gereksinim duyduğuna odaklanmaları ve bir tek davranışı görmek yerine çocuğu bir bütün olarak görmeleri gerektiği üzerinde durur (Kohn, 2019c).

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde söz konusu yaklaşımlardan hareketle araştırmanın ikinci temel sorusu bağlamında çocukların disipline edilmesinde kullanılabilecek çeşitli stratejiler açıklanmaya çalışılacaktır. Bu stratejilerin hem çocuğun gelişimini hem de ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiyi destekleyeceği düşünülmektedir.

3.2.1. Koşulsuz Sevgi

Her çocuğun koşulsuz olarak sevildiğini, yetersiz kalsa veya başarısızlığa uğrasa bile olduğu gibi kabul edileceğini bilmeye ihtiyacı vardır (Kohn, 2019c). Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarına verebilecekleri en büyük hediye koşulsuz sevgidir (Nelsen vd., 2007). Ancak alışılmış ebeveynlik yaklaşımlarının, yani ödül, övgü, ceza ve diğer kontrol yöntemlerinin çocuğa verdiği mesaj, ebeveynlerin istediği gibi davranmaları koşuluyla sevgi göreceklere şeklindedir ve koşullara bağlanmış sevgi çocuğun ihtiyacını karşılamaz (Kohn, 2019c). Bazı ebeveynler, çocuklar doğru davranışlar gösterdiklerinde ya da başarılı olduklarında onlara sevgilerini gösterirler. Oysaki çocukların yaramazlık yaptıkları ya da başarısız oldukları zamanlar ebeveynlerine en çok ihtiyaç duydukları anlardır (Siegel ve Bryson, 2020a).

Disiplin eğitiminin etkili olabilmesi için öncelikle çocukların kendilerinin sevildiğini ve güvende olduğunu hissetmesi gerekir. Çünkü sevgi ya da çocuk açısından kabul edilme/parçası hissetme duygusu çocuğa sunulabilecek en etkili stratejidir. Çocuk sevgi ve güven temelli ilişkiler kurarak kendini değerli hisseder. Çocuğa değerli olduğunu hissettirmek de onun disiplin eğitimi ve karar alma süreçlerini olumlu yönde etkiler (CPACFH, 1998). Özetle ebeveynlerinin sevgisine güvenen çocuklar, ebeveynlerinin isteklerine uymaya daha istekli olurlar. Ancak ebeveynin istekleri mantıklı, çocukların anlayabileceği gibiyse ve onları gerçek ihtiyaçlarından mahrum bırakmıyorsa çocuklar işbirlikçi bir tavır sergilerler (Solter, 2020c). Ayrıca çocuklar sevildiklerini, aileye ait olduklarını ve önemsendiklerini hissettiklerinde, toplumun mutlu bir üyesi olarak potansiyellerini gerçekleştirme fırsatını yakalarlar (Nelsen vd., 2007).

3.2.2. Çocuğun Duyguları ile Bağlantı Kurma

Her çocuk her ebeveynlik durumu gibi farklıdır. Fakat neredeyse her durumda geçerli ve doğru olan, etkili disiplinin ilk adımı olan, ebeveynlerin çocuklarıyla duygusal olarak bağlantı kurmalarıdır. Bağlantı ebeveynlerin, tüm dikkatlerini çocuklarına vererek onları dinlemeleri onların sorun çözmeye yönelik girişimlerine değer vermeleri ve kabul edilmeyen davranışlarda bulduklarında onların yanında olmaları anlamına gelmektedir (Siegel ve Bryson, 2020a). Çocukla bağlantı kurmada fiziksel temas, empati gösteren yüz ifadeleri, şefkatli bir ses tonu ve yargılayıcı olmayan dinleme ve çocukların duygularını kabul etme önemlidir (Siegel ve Bryson, 2019). Disiplin sırasında çocuklarla bağlantı kurmak, çocukların her istediğini yapmalarına izin vermek anlamına gelmez. Aslında bunun tam tersidir. Çocukları gerçekten sevmenin ve onlara ihtiyacı olanı vermenin bir yolu da açık ve tutarlı sınırlar sunmak, hayatlarında tahmin edilebilir bir yapı kurmaktır (Siegel ve Bryson, 2020a). Grusec (2020) ebeveynlerin çocukla kurduğu duygusal bağın, disiplinin çocuk tarafından algılanmasında farklılık oluşturabileceğini ifade etmektedir. Örneğin çocukla kurulan bağ kuvvetli ise kurallara uymada ve uygulanacak stratejilerde çocuklar çok daha uyumlu olabilir.

3.2.3. Çocukla Gerçek İlişki Kurma

Çocukla gerçek bir ilişki kurabilmek çocuğa kendini değerli hissettirir. Gerçek bir ilişkinin temelinde güven, saygı ve anlayış vardır. Çocuğuyla gerçek bir ilişki kurmak isteyen ebeveynler ‘*çocuğumu nasıl anlayabilirim ona nasıl yardımcı olabilirim*’e odaklanır. Anlaşılan, fikirlerine saygı duyulan çocuklar ve gençler de kendilerini değerli ve önemli hisseder. Anlaşılmanın ve kabul görmenin verdiği doyum çocukların ebeveynlerine karşı olumlu duygular beslemelerini sağlar. Ebeveynlerin iletişim becerilerini kullanarak çocuklar üzerindeki etkileri arttıkça, onlara istenilen bir davranışı kazandırmak veya çocukların istenmeyen davranışlarını değiştirmek için güce dayalı yöntemler kullanmaya ihtiyaç duymazlar. Anne, çocuğuna “dişlerini fırçala” dediğinde çocuğuyla ilişki kurmuş olmaz; sadece talimat vermiş olur. Bunun yerine “haydi dişlerimizi fırçalayalım” derse ve o işi birlikte yaparsa onunla ilişki kurmuş olur (Gordon, 2015; Bolat, 2020). Böylece ebeveynler çocukların karşı koymaları (mücadele tepkileri) veya içe kapanmalarıyla (kaçış tepkileri) uğraşmak durumunda kalmazlar. Çocuklarının kendilerini denetleyebilen, disipline edebilen, sorumlu kişiler olmalarına yardımcı olmuş

olurlar (Gordon, 2015). Ebeveynlerin çocukları disipline ederken dikkat etmeleri gereken önemli bir nokta da sakin ve sevecen olmaları; sevecen bir empatiyle açık ve tutarlı sınırları birleştirmeleridir. Bir başka önemli nokta ise ebeveynlerin çocuklarında değiştirmek istedikleri davranışlarıyla ilgili konuşurken ses tonlarını doğru kullanmalarındır. Ebeveynlerin ses tonlarını yükseltmeleri çocukların iş birliği yapmak yerine direnç göstermelerine neden olabilir. Özetle ebeveynler çocuklarına sevgi, saygı, sıcaklık ve şefkat iletecek şekilde etkileşim kurdukları, disiplinde açık ve tutarlı davrandıkları sürece (Sigel ve Bryson, 2020a) ödül ve ceza gibi kontrol mekanizmalarına ihtiyaç duymazlar.

3.2.4. Çocukların Ağlamasını Kabul Etme

Çocuklar koşulsuz sevildiklerini ve kabul edildiklerini bilmeye ihtiyaç duyar. Çocukların sadece keyifli olduklarında ve gülümsediklerinde onaylanmaları ve sevimliliği, büyükleri memnun etmek için acı veren duygularını bastırmalarına yol açar. Çocukların acı veren duygularını kabul etmek onlarla sağlıklı bağ kurulmasını sağlar. Ebeveynlerinin kucaklarında ağlamalarına izin verilen çocuklar anlaşıldıklarını ve kabul edildiklerini hissederler. Ebeveynlerin açık bir şekilde çocuğun ağlamasına karşı çıkmaya da onun dikkatini dağıtmaya yönelik girişimde bulunmaları çocuklar tarafından duygusal bir terk ediliş olarak algılanabilir. Çünkü çocuklar öfke, acı ve korkularını dinleyebilen ve kendileriyle empati kuran ebeveynlere ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle ağlayan çocuğu cezalandırmak ya da reddetmek yerine duygularını kabul edip ona uygun yanıt vermek çok önemlidir (Solter, 2020b). Çocukların ihtiyaç duyduğunda ağlaması için duygusal güvenlik sağlanmadığında parmak emme ya da aşırı yemek yeme gibi kontrol kalıpları edinebilirler. Ağlayarak streslerini boşaltan çocuklar genellikle keyifli, dingin, rahat, işbirliğine açık, şiddetten uzak ve kendi kendine yeten bir ruh hâli içinde olurlar (Solter 2020a; 2020b).

3.2.5. Çocukların Gelişimsel Özelliklerini Dikkate Alma

Gelişim sürecinde her dönemin kendine has bazı özellikleri vardır. Bir dönemde çok uyumlu olan ve yetişkinleri memnun etmek için uğraşan çocuklar, başka bir dönemde işbirliğine karşı direnç gösterebilirler.

Çocuklar özellikle 2 yaşına geldiklerinde, hayatının kontrolünü mümkün olduğunca ellerine almaya can attıkları bir gelişim aşamasına girerler. Bu dönemde karşı çıkma eğilimleri çok güçlü olur. Ayrıca bu dönemde görülen güçlü özerklik isteği her türlü doğal işbirliği eğilimini gölgede bırakıyor gibi görünebilir. Yine de bu dönemde, çocuklara anlayış, sabır ve saygı gösterilirse çocuklar işbirliği göstermeye devam ederler. 3-4 yaşındaki çocukların beyinleri hazzı erteleme, duygusal durumlarını düzenleme, dürtülerini kontrol etme ve öfkeyi uygun şekilde yönetme yetileri, kendi duygularını anlayıp sakince ifade edecek kadar gelişmemiştir (Oskay, 2020; Solter, 2020c; Sigel ve Bryson, 2020a). Bu yaşta çocuklar için beklemek zordur ve yüzeye çıkmış şiddetli duygular bu işi daha da zorlaştırır (Sigel ve Bryson, 2020a). Bu nedenle üç yaşın altındaki bir çocuğun ihtiyacını ya da yapmak istemediği bir davranışı bağırarak ifade etmesi kabul edilebilir. Ebeveynlerin yapacağı en iyi şey, olabildiğince sakin kalarak çocuğun sakinleşebilmesi için onun yanında olduklarını ve onu koşulsuz kabul ettiklerini hissettirmeleridir. Çocuk sakinleştikten sonra çocuğun davranışı hakkında konuşulmalıdır. Ebeveynlerin sakin yaklaşması çocuk için de bir model olur. Çocuk zamanla duygularını ve isteklerini sakin bir şekilde ifade etmeyi öğrenir. Özetle ebeveynlerin çocukların gelişim özelliklerini göz önünde bulundurması ve onlardan beklentilerinin gerçekçi olması onların olumsuz duygularını kabul etmelerini kolaylaştırır. Ebeveynleri tarafından duyguları kabul edilen ve anlaşılan çocuklar genelde kısa sürede sakinleşebilir ve ebeveynleri ile iş birliği yapmaya açık hale gelebilirler.

3.2.6. Sınırları Belirleme

Çocukları sevip onlara ihtiyaç duydukları şeyleri vermek açık ve tutarlı sınırlar gerektirir (Sigel ve Bryson, 2020a). Çocuklara konulan doğru sınırlar; çocukta olumlu hisleri, huzuru ve dengeyi artırır. Sınırlar bazı ebeveynlerin korktuğu gibi çocukta bedensel ya da ruhsal kısıtlanma, olumsuz his,

mutsuzluk duygusu oluşturmaz (Oskay, 2020). Çünkü sınır koymak, katı kurallar koymak demek değildir; kurallara uyan çocuk da itaat eden çocuk anlamına gelmez. Sınırlandırılmış alan, çocuklar açısından güvenlik alanıdır. Sınırlar çocuğun kendini güvende hissetmesini sağlamakla birlikte sorumluluk bilincine sahip, özgüveni yüksek bireyler olmalarını da sağlar (Yavuz, 2016; Eriş, 2019; Nelsen vd., 2019; Oskay, 2020). Tam tersine sınırların yokluğu çocuklarda stres yaratır. Stresli çocuklar daha tepkilidir (Sigel ve Bryson, 2020a) ve sınırları olmadan büyütülen çocuklar, kendilerini güvende hissetmez (Oskay, 2020). Bu nedenle her ailenin belirli kuralları ve kolay anlaşılabilir politikaları olmalıdır. Çocuklar kendilerine fırsat verilirse, davranışlarını belirleyecek kuralları ebeveynleriyle birlikte koyabilecek yetenektedir (Gordon, 2015). Küçük çocuklar için sınırların ebeveynler tarafından belirlenmesi doğru bir yaklaşım olsa da daha büyük çocuklar kuralları ve sınırları belirleme sürecine mutlaka dahil edilmeli; eğer sınırlar ebeveynler tarafından konulacaksa çocukların beklentileri, gereksinimleri ve istekleri dikkate alınmalıdır. Böylece çocuklar kuralları daha çok benimserler. Çocuklar daha küçükken sınırlar daha dar iken çocuk büyüdükçe sınırlar genişletilmelidir (Nelsen vd., 2007; Döğüşgen, 2010; Eriş, 2019). Fazlasına kaçmadan, gerçekçi sınırlar içinde olmaya dikkat edilerek ama çocuğun mutlaka yaşına göre bir merak ve keşif alanı da tanınarak sağlıklı bir güvenlik alanı yaratılmalıdır (Döğüşgen, 2010; Oskay, 2020). Çocukların kontrolden çıktıkları, öfkeli ya da yorgun oldukları anlarda ebeveynlerin kural koymaya veya kuralları kabul ettirmeye çalışmaları doğru değildir. Kurallar çocukların sakin oldukları bir zamanda konuşulmalıdır (Sigel ve Bryson, 2020a). Küçük çocuklar kuralları unutabilir. Ebeveynlerin bunu bilmesi çocuklarına karşı daha hoşgörülü olmalarını sağlayacaktır. Kurallar mümkün olduğunca çocuğa kimsenin olmadığı bir ortamda sakin bir ses tonuyla ve onun göz hizasına inilerek hatırlatılmalıdır. Böylelikle çocukların sınırlara direnç gösterme olasılığı azaltılmış olur.

3.2.7. Sınırlı Seçenekler Sunma

Kendilerine emir ve komut verilen küçük çocuklar, ne yapacaklarına ilişkin kendi seçme haklarının ellerinden alındığını düşündükleri için genellikle işbirliğine karşı şiddetli bir direnç gösterirler. Üstelik çocuğun istekleriyle çelişen bir komutun yerine getirilmesini sağlamanın tek yolu ödül ya da ceza kullanmaktır (Holt, 1984 akt. Solter, 2020c). Emir vermenin bir alternatifi de çocuklara seçenekler sunmaktır. Seçme hakkı verilen çocukların, ebeveynleriyle işbirliği yapma olasılığı daha yüksektir (Karp, 2006; Solter, 2020c). Bu nedenle çocuklara mümkün olduğunca en az iki makul seçenek arasından seçim yapma fırsatı sunulmalıdır. Seçeneklerin de uygun ve kabul edilebilir olmasına özen gösterilmelidir. Küçük çocuklar genellikle sınırlı seçeneklere karşı olumlu karşılık verir. “Karşıdan karşıya geçerken sağ elimi mi sol elimi mi tutmak istersin? Sen karar ver!” denildiğinde çocuk kendinde bir otorite ve güç hissederken ebeveynleri hâlâ ona bir şey öğretiyor ve onu koruyor olacaktır. Özellikle çocuklara “sen karar ver” diye eklemek onlara kendilerini güçlü hissettirecektir. Çocuklar büyüdükçe sunulan seçimlerin daha geniş olması gerekir, yoksa ebeveyn ve çocuk arasında güç mücadelesi yaşanabilir (Nelsen vd., 2007).

3.2.8. Rutinler oluşturma

Çocuklara sınır konulurken kullanabilecek en güçlü yöntemlerden biri de rutinler oluşturmaktır. Çocuklar rutinleri sever; bu onlar için bir o kadar rahatlatıcıdır. Çocuklar rutinelere ilk aylardan itibaren ihtiyaç duyar, rutinlerin varlığıyla kendilerini güvende hissederler. Uyku saati, beslenme saati, banyo saati, ödev saati... Her şey bir düzen ve tekrar içindeyse çocuklar kendilerini güvende hisseder ve her şey onlar açısından kolaylıkla işler. İyi rutinler belirlemek, hem ebeveynlere hem de çocuklara uzun vadede yararlar sağlayacaktır. Bunlar daha sakin bir atmosfer, güven ve çocuklar için hayat tecrübesidir. Çocuklar durumun gerektirdiklerine odaklanmayı, yapılması gereken şeyi yapılması gerektiği için yapmayı öğrenir. Çocuklar kendi davranışlarının sorumluluklarını almayı, becerikli olduklarını ve aileye katkı sağlayacaklarını öğrenir (Nelsen vd., 2007; Oskay, 2020).

3.2.9. Davranışın Nedenine Odaklanma

Davranışlar, duygularla düşüncelerin, gereksinimlerle isteklerin dışarıdaki ifadeleridir. Önemli olan salt davranış değil, o davranışta bulunan çocuktur. Çocuk veri girdisini nasıl işleyeceği bilinen, öngörülebilir bir bilgisayar değildir. Öyle ya da böyle davranmasının pek çok nedeni vardır. Çocuklar bazen ebeveynleri ile iş birliği yapmaz ya da davranışları rahatsız edici, acı verici, yıkıcı ve tehlikeli olabilir. Çocuğun böyle davranması yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunun göstergesidir. Ebeveynler tarafından yaramazlık olarak nitelendirilen bu davranışlar genellikle çocukların duygusal olarak aşırı yüklenmesinin sonucudur. Böyle durumlarda bir ihtiyacın ya da şiddetli bir duygunun dışı vurumu saldırganlık, saygısızlık veya iş birliğine karşı olmak şeklinde ortaya çıkabilir (Gordon, 2015; Kohn, 2019c; Solter, 2020c). Solter (2020c) çocukların kabul edilemez davranışlarının üç temel nedeni olabileceğini ifade etmektedir. Bunlar: çocukların karşılanmamış ihtiyaçları, birikmiş acı veren duygularının olması ya da yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. Kabul edilemez davranışlar çoğunlukla bir yardım çığılığı olarak değerlendirilebilir. Bazen çocukların o sırada kendilerini boğan duyguları arasında yardım istemek için düşünebildikleri tek yöntem bu olabilir. Bu şekilde davranmayı bilinçli seçmeseler de davranışlarının amacı genellikle birilerinin kendilerini fark etmesini, ne kadar kötü hissettiklerini anlamasını ve birikmiş duygularını boşaltmak için ihtiyaç duydukları güvenli ortamı oluşturacak adımları atmasını sağlamaktır (Solter, 2020c). Yeni bir kardeşi olan çocuğun problemleri davranışları anne babasının kardeşiyle daha çok ilgilendiklerini düşünmesinden, anne babasının sevgisi kaybetme korkusundan kaynaklı olabilir. O zaman anne babaların yapması gereken bu korkuyu gidermeye çalışmak, çocuğun sevgi ihtiyacını karşılamak olmalı; çocuklarının korkusunu ifade etme biçimlerini bastırmaya çalışmak olmamalıdır (Kohn, 2019c). Ödül ve ceza tam da bunu yapar. Ebeveynler çocuğun gereksinimini ortaya çıkarmaya odaklanmak yerine davranışı cezalandırılacak bir yaramazlık olarak gördüklerinde, davranışın nedenini anlama ya da çocuğun kendi kendine karşılayamadığı gereksinimini karşılama fırsatını kaçırmış olurlar (Gordon, 2015; Kohn, 2019c). Ödül ve ceza yöntemiyle ebeveynler çocuğun görünen problemleri davranışını geçici olarak ortadan kaldırırsalar da zamanla problemin daha da artmasına neden olurlar. Davranışların nedenlerini anlamaya ve sorun gidermeye çalışılırken asla göz ardı edilmemesi gereken şey, ne olursa olsun çocuğun sevildiğini ve anlaşıldığını bilmesidir. Özellikle çocuklar zor dönemlerden geçerken anne babasının sevgisine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyar (Kohn, 2019c). Heron'a (1977) göre ebeveynlerin böyle durumlarda yapmaları gereken şey kararlı ama sevgi dolu bir yaklaşımla müdahale etmeleridir. Böylelikle çocuklar duygusal bir boşalma yaşayarak rahatlayabilirler (Akt. Solter, 2020c).

3.2.10. Model olma

Erken yaşlarda soyut düşünme gelişmediğinden çocuklar, mantık yürüterek değil çevresindeki kişileri izleyerek; yani model alarak öğrenirler. Bu nedenle küçük çocuklara bir şeyi açıklayarak anlatmak çoğu zaman işe yaramaz. Beyinde model alma sürecini yöneten ayna nöronlar vardır. Ayna nöronlar özellikle küçük çocuklarda daha fazladır. Ayna nöronlar sayesinde çocuklar model alarak öğrenirler (Bolat, 2020). Çocuk henüz soyut düşünemediği için ne gözlemlerse onu yapar. Bulduğu ortamda gözlemlendiği davranışları doğru kabul eder. Onun için çocuğa doğru davranış kazandırmanın en iyi yolu çocuktan beklenen davranışı ilk olarak ebeveynlerin kendilerinin yapmasıdır. Çünkü ebeveynler kendilerinde olmayan bir değeri ya da kendilerinin yapmadığı bir davranışı çocuklarına kazandıramazlar. Ebeveynler bir şey söylüyor ama kendileri yapmıyorsa çocuk söyleneni değil davranışı örnek alır. Ebeveynler yapılmasını istedikleri davranışı kendileri yapmıyor ama çocuklarının yapmasını istiyorlarsa, çocuk bu söz üzerine o davranışı yapabilir. Ama çocuk davranışı içselleştirdiği için değil, korktuğu ya da suçluluk duygusunu yaşamak istemediği için yapar (Bolat, 2020).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde sadece ceza ve ödül üzerine kurgulanmış disiplin yöntemleri, çocuklar ve gelişimleri üzerindeki etkisi/zlığı nedeniyle çok fazla eleştirilmekte ve alternatif çözüm yolları aranmaktadır. Ödül ve cezanın çocuk disiplinindeki etkisi ve bu stratejilere ihtiyaç duyulmadan çocuklara disiplin kazandırmanın mümkün olup olmadığının tespit edilmesinin amaçlandığı bu araştırma, bu çözüm

arayışının sonucu olarak ortaya çıkmış ve problem, niçin ve nasıl sorusu bağlamında alan yazın ile birlikte tartışılmıştır.

Disiplin, topluma uyum sürecine ve öz benlik gelişimine katkı sağlamak amacıyla, sosyal olarak kabul edilebilir davranışları öğretmek ve pekiştirmek için modeller, tutumlar, ödüller, cezalar veya alternatif stratejilerden yararlanan çok faktörlü bir yaklaşımı içermektedir. Bu süreçte amaçlanan, çocuklara kendi kendini kontrol etme, kendi yönünü belirleme ve şefkat duygusu kazandırabilmektir (Banks, 2002). Fakat çocuk disiplininde geçmişten bugüne kullanılagelen ve en çok tercih edilen yöntem ödül ve ceza olmuştur. Nitekim Gültekin-Akduman (2010) yaptığı çalışmada çocukların olumlu davranışlarını artırmak, olumsuz davranışlarını azaltmak için annelerin hem sözel, hem de fiziksel cezalara başvurduklarını ortaya koymuştur. Kartal ve Bilgin (2009) yaptıkları çalışmada anne ve babaların en sık kullandığı psikolojik saldırganlık yönteminin “bağırma ve azarlama” olduğunu ortaya koymuşlardır. Dobbs vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada ebeveyn disiplininin bir tür fiziksel cezadan ibaret olduğu ve çalışmaya katılan çocukların yüzde 92’sinin fiziksel olarak cezalandırıldıkları ortaya konulmuştur. Başka bir çalışmada da çocukların aile ortamında fiziksel cezaya maruz kalmaya 2-4 yaşlarından itibaren başladığı (%48) tespit edilmiştir (Bilir vd., 1991).

Çocukların mutlu ve başarılı bireyler olmalarında sevgi, şefkat ve ilgi gibi duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasının çok önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak çocukların ihtiyaç duydukları bir diğer unsur disiplindir. Fakat disiplin asla tehdit, aşağılama, fiziksel acıya neden olma gibi bir yöntem olmamalı, çocukları korkutmaya yol açmamalıdır. Disiplin, paydaşı olan herkesi güvende hissettirmelidir (Siegel ve Bryson, 2020a). Nitekim araştırmalar ceza sonucunda çocuklarda fiziksel acı ile birlikte duygusal acının yoğun bir şekilde yaşandığına dikkat çekmektedir. Örneğin bir çalışmada cezayı fiziksel ve duygusal acı ile ilişkilendirdikleri; şiddetin çocukları üzgün, mutsuz, sevilmemiş, kalbi kırık veya berbat hissettirdiği, ebeveynlere yönelik öfke, intikam duyma, çok fazla sevmeme ve daha fazla suç işleme gibi birçok olumsuz ilişkili etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Çalışmada çocukların yaşadıkları acılarla birlikte cezayı zaman içerisinde yaşamın bir gerçeği, ebeveyn hakkı olarak kabul etmeye başladıkları görülmüştür (Dobbs vd., 2006). Her ne kadar güce dayalı disiplin yanlıları cezanın ebeveynlerin çocuklarını sevdiklerini kanıtladığını ve çocukların iyiliği gereği yapılması gerektiğini savunsalar da hiçbir çocuk bunu istemez ve buna gereksinim duymaz (Gordon, 2015). Çünkü çocukların ihtiyaç duydukları koşulsuz sevgi, açık ve tutarlı sınırlardır. Bunun içinde ödül ve cezaya ihtiyaç yoktur. Etkili bir disiplin ebeveyn ve çocuk arasındaki sıcak, samimi ve saygılı bir ilişkiye dayanır. Bu çalışmanın önemli bulgularından birisi de ödül ve ceza yöntemlerinin ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiyi zedeleyebileceği ve aile içi ilişkinin ne kadar sağlıklı ise ödül ve cezaya duyulan ihtiyacın o kadar azalacağıdır. Ergenler ile yapılmış bir çalışmanın sonuçları cezanın ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiye nasıl zarar verebileceğini göstermektedir. Çalışmada ergenlerin büyük çoğunluğunun cezayı bireyin davranışını disipline etme amacı gütmeyen, bireyi incitmeye kasteden bir uygulama olarak tanımladığı; bu nedenle yetişkinliklerin ceza vererek davranışı iyileştirme niyetinden yoksun oldukları, çok büyük oranda bedel ödetmek ve acı çektirmek amaçlarıyla cezaya başvurdukları şeklinde bir düşünceye sahip oldukları tespit edilmiştir (Aypay, 2017). Araştırmalarda çocukların düşmanca ruh hâline dönüşmesine katkıda bulunabilecek olası faktörler olarak, mizaç ve aile ilişkilerine, özellikle çocuk tarafından haksız olarak algılanabilecek ebeveynlik uygulamalarına işaret edilmiştir (Evans vd., 2002).

Etkili bir disiplin için sürecin tutarlı bir şekilde yönetilmesi oldukça önemlidir. Literatürde erken yaşta tutarsız disiplinin daha sonraki bir zamanda davranış sorunlarını öngördüğüne dair boylamsal çalışma sonuçları mevcuttur (Loeber vd., 1995; Manongdo ve Ramirez Garda, 2011; Tildesley ve Andrevvs, 2008; akt: Grusec vd., 2017). Halgunseth vd. (2013) tarafından yapılmış bir çalışmada da çocukların antisosyal davranışları ve suçlu davranışa yönelik olumlu tutumlarının tutarsız disiplin ile ilişkili olduğu bildirilmiştir (Akt. Grusec vd., 2017). Yine bir çalışmada çocuklar, tutarsız ebeveyn davranışlarının yaşamlarında ve ebeveynleriyle olan ilişkilerinde olumsuz etki oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle kardeşler arasında yaşa ve cinsiyete bağlı olarak ödül ve ceza kullanımında yapılan haksızlıkların çocuklarda kafa karışıklığına, güçsüzlük ve ebeveynlerin tutarsızlıklarını kabul etme çaresizliğine neden olduğu tespit edilmiştir (Dobbs vd., 2006).

Hak edilmemiş ödül ve cezaya maruz kalmak da çocuklarda adalet/sizlik ile ilgili bakış açısının/algının gelişimini destekleyebilmektedir. Alan yazında çocukların haksız ödül ve

cezalandırma bağlamında oluşan bilişsel yargı ve duygularının (adalet algıları) toplum yanlısı davranışların şekillenmesine ilişkin içgörü oluşturabileceği vurgulanmaktadır. Evans vd., (2002) tarafından yapılmış bir çalışmada da çocukların adalet algılarına göre sosyal ödül ve cezanın alınmasını aktif olarak izlediklerine dair bulgular tespit edilmiştir.

Çocuk, disiplin sürecinin en temel ögesi olmasına rağmen yetişkinler, bu süreci genelde kendi geçmiş deneyimleri ve kararları üzerinden yürütür ve sürecin yönetilmesinde tercih edilen stratejilerin, çocuklar üzerinde sürdürülebilirliğini ve onları nasıl etkilediğini anlamaya çok fazla çalışmazlar. Oysa çocukların kabulü ve dahil olmadan gerçekleştirilen herhangi bir faaliyet etkili olmayacağı gibi bekleneben düzeyde çözüm de sağlamayacaktır. Dolayısıyla uygulanan stratejilerin etkililiğinin en önemli bileşeni çocuklar ve onların tepkileridir. Maalesef alan yazın incelendiğinde ödül ve ceza stratejileri ile ilgili çocukların görüşlerini inceleyen çalışmaların, yetişkinlerin uyguladığı stratejileri tespit eden araştırmalara kıyasla oldukça az olduğu dikkat çekmektedir.

Siegel ve Bryson (2020a) davranışın arkasındaki duygusal deneyimlere dikkat etmenin davranışın kendisi kadar önemli olduğunu ifade etmektedir. Ne yazık ki pek çok ebeveyn çocukların yaptıkları eylemin sonucuna odaklanır. Aslında burada önemli olan davranışın kendisinden ziyade hangi duygunun bu davranışa neden olduğudur. Sonuca odaklanan ebeveynler, o an için problemi çözmeye çalışmakta ve genellikle ödül ve ceza yöntemini kullanmaktadır. Oysa kök problem çözülmediğinde uzun vadede daha büyük problemlere neden olabilmektedir. Örneğin 5 ile 14 yaş aralığındaki çocuklar üzerinde yapılmış bir araştırmada çocukların yarısı ebeveynlerin disiplin mesajlarını her zaman anlamadıklarını ve ebeveynlerin çocuklara davranışın gerekçelerini açıklamayı ihmal ettiğini belirtmişlerdir. Araştırmada çocuklar ebeveynlerinin disiplin mesajını anlarsa ve süreç adil olursa, ihlal etmeye devam etmeyeceklerini bildirmişlerdir (Dobbs vd., 2006). Araştırmalar çocukların disiplin eğitiminde ebeveynlerin çoğunlukla güç odaklı disiplini tercih ettiğini göstermektedir. Güç iddiası disiplini, fiziksel cezalandırma, psikolojik saldırganlık, ayrıcalıklardan mahrum bırakma ve ceza görevlerine dayanırken (an disiplini); tümevarımsal disiplin çocukların davranışlarını anlamalarına yardımcı olmak için akıl yürütme ve açıklama gibi temel stratejilerin kullanılmasından oluşmaktadır. Bu nedenle güç odaklı disiplin tümevarımsal disiplin temelli ebeveynlik stratejisine kıyasla daha çok olumsuz sonuçlarla bağlantılıdır (Carvalho vd., 2018). Benzer şekilde Bilgin ve Kartal (2009) tarafından yapılan araştırmada ebeveynlerin yarısına yakınının açıklama stratejisini kullanmadığı ortaya konulmuştur.

Çocuk disiplininde oldukça fazla yer verilen ceza, çocuklar üzerinde yıkıcı etkiler bırakır. Bununla birlikte uygulanmasının en önemli amacı olan çocuklarda istenmeyen davranışın tekrarını da engelleyemez. Örneğin 2014'te günlük aktiviteler sırasında ebeveyn-çocuk etkileşimlerini keşfetmek için yapılan bir çalışmada, araştırmaya katılan 33 aileden 15'inin (% 45) fiziksel cezaya başvurduğu; çoğu ebeveynin, sözlü bir disiplin stratejisinden hemen sonra (30 saniye) fiziksel ceza kullandığı tespit edilmiştir. Araştırmanın en önemli bulgusu ise uygulanan fiziksel cezanın etkilerinin geçici olduğunu göstermesidir. Araştırmada 10 dakika içinde çocukların çoğunun (%73) cezalandırıldıkları aynı davranışı sürdürdüğü belirlenmiştir (Sege vd., 2018). Yine bir araştırmada çocukların bir kısmının uygulanan cezalara rağmen aynı davranışı sergilediği görülmüştür (Bilir, 1991).

Sonuç olarak denilebilir ki cezanın beklenen davranışın kazanılmasına veya istenmeyen davranışın tekrar etmemesine etkisi sınırlıdır ve potansiyel olarak zararlı yan etkileri daha fazladır (CPACFH, 1998). Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde annelerin çocuk disiplininde olumlu pekiştirmeye (ödül), olumsuz pekiştirmeden (ceza) daha fazla yer verme tutumunda oldukları saptanmıştır. Ebeveynler, gerek istenmeyen davranışı yok etmek gerekse istenilen bir davranışı pekiştirmek için zaman zaman ödülü cezaya alternatif bir strateji olarak kullanırlar. Örneğin Bahar ve Bayık (1985) yaptıkları araştırmada annelerin çocuk disiplininde olumlu pekiştirmeye (ödül), olumsuz pekiştirmeden (ceza) daha fazla yer verme tutumunda olduklarını bulmuşlardır. Tahiroğlu vd. tarafından yapılan araştırmada da "istediği bir şeyi alma"; "sevip okşama, beğenisini belirtme" daha az da olsa "para verme" gibi ödüllerin ailede kullanılan ödül stratejileri olduğu saptanmıştır (Tahiroğlu vd., 2009). Cezaya göre daha yumuşak bir strateji olarak görülse de disiplin eğitiminde ödüle yer vermek, çocuklarda bazen ceza kadar olumsuz etki oluşturabilmektedir. Ceza ve ödüller aslında zıt değil, aynı madalyonun iki yüzü gibidir. Her iki yöntem de çocuğun davranışını manipüle etmeye çalışmanın yollarını ifade eder. Çünkü ceza durumunda çocuk "Ne yapmamı istiyorlar ve yapmazsam

bana ne olur?" sorusunu; ödül durumunda da "Ne yapmamı istiyorlar ve bunu yaptığım için ne elde ederim?" sorusunu sorar. Her iki yöntem de çocukların "Nasıl bir insan olmak istiyorum?" sorusuna içsel olarak katkıda bulunmadığı gibi ödüller sona erdiğinde, bireyler genellikle süreç başlamadan önceki davranışlarına geri dönerler (Kohn, 1994). Örneğin Birch vd. (1984) tarafından araçsal yemek yemenin okulöncesi çocuklarının gıda alımı tercihleri üzerindeki etkilerini araştırmak üzere deneysel bir çalışma yapılmıştır. Araştırmada çocukların içecek içme tercihleri incelenmiştir. Değişken olarak deney grubundakilere dışsal motivasyon sağlayan övgü ve somut ödül sözü verilmiştir. Kontrol grubundakilere herhangi bir araçsal koşul sunulmamıştır. Araştırma sonunda dışsal motivasyonla ilgili faktörlere rağmen deney grubunun tercihlerinde düşüşler görülmüştür.

Övgü de sözlü ödülle eşdeğerdir. Övgü, arzu edilen davranış için çocukların kendi kriterlerini geliştirmelerine yardımcı olmadığı gibi çocuklarda başkasının onayını alma konusunda giderek artan bir bağımlılık oluşturabilir. Artan bu bağımlılık, görülmeye başlandığı ölçüde öğrenmeyi de değersizleştirir. Çünkü övgü çocuğun o göreve olan ilgisini arttırmadığı gibi onu yetişkinin talep ettiği şeyi yapmaya koşullandırır (Kohn, 1994). Günümüzde artık sadece cezaların değil ödüllerin de çocuğun kişilik gelişimine zarar verdiği bazı ebeveynler tarafından kabul edilse de hâlâ daha ödül ve ceza yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Çocuklar büyüdükçe ve daha geniş, daha karmaşık fiziksel ve sosyal çevrelerle etkileşime girdikçe, onlarla ilgilenen yetişkinler, onları korumak ve onlara düzenli olan ve istenen davranış kalıplarını öğretmek için giderek daha yaratıcı stratejiler geliştirmelidirler. Çünkü uygulanan sağlıklı ve tutarlı öğretimin (disiplin) bir sonucu olarak çocuklar, yetişkinlerin tutum ve beklentilerini davranışlarına entegre ederler. Özellikle kural anlayışı ile ilgili gelişim gösterdikleri okul öncesi dönem ve kuralların içselleştirilmesine eşlik eden sorumluluk ve özdenetim ile birlikte bağımsızlığın ve kapasitesinin artması yetişkinleri farklı stratejiler içeren disiplin yaklaşımlarını kullanmaya zorlar (CPACFH, 1998). Nitekim bir araştırmada çocukların büyük çoğunluğu cezanın çocukları disipline etmenin bir yolu olarak görülmesinin uygunsuz olduğunu ve ebeveynlerin bu süreçte açıklama, konuşma, öfke eksikliği, tutarlılık ve adalet gibi alternatif stratejiler kullanmalarının gerekli olduğunu belirtmişlerdir (Dobbs vd., 2006). Literatürde alternatif yaklaşımlar pozitif disiplin, dramsız disiplin, demokratik ebeveynlik, koşulsuz ebeveynlik gibi farklı isimlerle ifade edilse de bu yaklaşımların pek çok ortak özelliğinin olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımların ortak amaçları çocukların içinde buldukları toplumlarda görev ve sorumluklarını bilen, özgüveni yüksek, diğerlerine saygısı olan başarılı ve mutlu bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamaktır. Bunu yaparken da ödül ve ceza stratejilerinin aksine çocukların ihtiyaçları olan sevgi şefkat gibi duygulardan yoksun bırakmadan, aile içi ilişkilere en önemlisi de kişilik gelişimine zarar vermeden yapmayı amaçlamaktadırlar. Söz konusu yaklaşımlarda önerilen stratejilerin, çocuk yetiştirirken karşılaşılan tüm problemleri çözeceği anlamına gelmez. Ancak uzun vadede çocuğun kişilik gelişimine katkı sağladığı gibi çocukla güçlü bir bağ ve ilişki kurulmasını garantileyecektir. Sparrow (2008) etkili disiplin yaklaşımlarında önerilen stratejilerin çocukların olumlu davranışını ve kendini kontrol etme becerisini arttırdığını, sorumluluk alma yetisini geliştirdiğini, çocuğun kendine güvenini koruyup geliştirdiğini, çocukların ebeveynleriyle ilişkisini güçlendirdiğini ve gelişimini desteklediğini ifade eder. Bu araştırmada da söz konusu yaklaşımlardan hareketle disiplinde kullanılabilecek stratejiler geliştirilmiştir. Bunlar: koşulsuz sevgi, çocuğun duyguları ile bağlantı kurma, çocukla gerçek ilişki kurma, çocukların ağlamasını kabul etme, çocukların gelişimsel özelliklerini dikkate alma, sınırları belirleme, sınırlı seçenekler sunma, rutinler oluşturma, davranışın nedenine odaklanma ve model olmadır. Şahin (2002) yaptığı araştırmada etkili sınıf yönetimi için kurallar oluşturmada pozitif disipline dayalı bazı öneriler ortaya koymuştur. Bunlar; sevgiyi ifade etme ve koşulsuz sevmek, tutarlı olma, iletişimde açık olma, problem davranışı anlama, çocukların kendilerini iyi hissetmelerini sağlama, çocuklara seçim hakkı verme, sınırlar koyma, fazla müdahale etmeme ve problem çözme becerilerini kazandırma. Dinçer (2000) pozitif ve etkili bir disiplinin temel ilkelerinin sevgiyi ifade etmek ve koşulsuz sevmek, tutarlı olmak, iletişimde açık olmak, problem davranışı anlamak, çocukların kendilerini iyi hissetmelerini sağlamak, sınırlar koymak, fazla müdahale etmemek, problem çözme becerisi kazandırmak olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak American Academy of Pediatrics (AAP)'nin önerdiği pozitif disiplin stratejileri; iyi bir model olarak, sakın bir şekilde çocuklara doğruyu öğretme, açık ve tutarlı sınırlar belirleme, sonuç verme yani çocuklar uygun olmayan davranış sergilediklerinde sonuçlarını sakın ve kesin olarak ifade etme, onları dinleme, çocuklara dikkati verme, iyi davranışları fark edip ve bunu gösterme

(övgü), doğal sonuçları görebilmeleri için bazen olumsuz davranışların görmezden gelinmesi, Onları gelecekteki aktivitelere ve nasıl davranmaları gerektiğine hazırlama, davranışın nedeninin tespit edilip uygun yönlendirmenin yapılması, uygun faaliyete mola verme şeklindedir (What's the Best, t.y).

Alternatif stratejiler ödül ve ceza gibi anında problemi çözmez, sabır ve zaman ister. Ancak ebeveynler çocuklarına açıklamalar yapma, onların doğru kararı vermeleri için düşünmelerini beklemenin çok fazla zaman alacağını düşünür; istenmeyen bir davranış ile karşılaştığında genellikle aceleci davranır ve çocuklar üzerinde otorite kurma telaşına düşerler. Bu nedenle problemin çözümüne odaklanır ve çözümü de kendi beklentisine uygun oluştururlar. Genellikle en kolay çözüme ulaştıran ödül veya ceza yöntemine başvururlar. Bu da çocuk ve yetişkin arasında çatışmayı kaçınılmaz kılar. İki taraf için özellikle çocuklar için yıpratıcı sonuçlar doğurur. Bu şekilde bir durumla karşılaşmamak ve süreci öğretici bir faaliyete dönüştürmek için öncelikle davranışın neden kaynaklanabileceğine odaklanmanın ve çözüm sürecine çocuğu dahil etmenin doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Ebeveynlerin pek çoğu da ödül ve cezanın aslında çözüm olmadığını hatta uzun vadede işleri daha zorlaştırdığını, çocuklarıyla ilişkilerine zarar verebileceğini bilir. Nitekim Dobbs vd. (2006) tarafından yapılan araştırmada birçok ebeveynin fiziksel cezanın etkili bir disiplin tekniği olmadığı şeklinde düşünceye sahip oldukları ve cezayı uyguladıktan sonra sıklıkla kendilerini suçlu hissettikleri görülmüştür. Ebeveynlerin içinde bulunduğu bu ruh hali, alternatif yöntemler hakkında bilgi almaya açık olduklarının bir göstergesi olarak da kabul edilebilir.

Her çocuk benzersizdir ve her duruma uygulanabilecek tek bir yöntem yoktur. Önemli olan çocuğun gelişim düzeyi, o anki duygu durumu ve yoğunluğu, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki tarzı gibi faktörlerin karşılaşılan problem durumlarının çözümünü farklı şekillerde etkileyebileceğinin bilinmesi ve ebeveyn-çocuk etkileşiminin çocuğun kendini güvende hissedeceği bir modelde sunulmasıdır. Çocukların disiplin sürecinde birçok alternatif yaklaşımın öncüsü olan Siegel ve Bryson dikkatini çocuklarının içsel deneyimine odaklayan ve bu zihinsel yaşamı algılayan, anlamlandıran ve ona saygılı yanıt veren ebeveynlerin, çocuklarına güvenli bağlanma fırsatı sunacağını; böylece çocukların hem güven duygusu hem de zihinsel bir güvenlik modeli geliştireceklerini ifade etmektedir. Yazarlar, sağlıklı ve güçlendirici bir ilişkiyi destekleyen ebeveyn-çocuk etkileşiminin dört "S" (Four S) üzerine kurulması gerektiğini dile getirmişler ve sundukları alternatif stratejiler ile çocukların duygusal, bilişsel gelişimlerini desteklemeyi hedeflemişlerdir. Bunlar (Siegel ve Bryson, 2020b):

1. Safe (Güvenli): Çocukları güvende tutmak ve onları güvende hissettirmek yani onları zarardan korumak ve onlar için korku ve tehdit kaynağı olmaktan kaçınmak.
2. Seen (Görülme): Çocukların ebeveynlerinin değer verdiğini ve kendilerine dikkat ettiğini bilmeleri. Çocukları gerçek anlamda görmek üç aşamalı süreçten oluşur ve bu süreç ebeveynlerin çocukların "hissettiklerini" hissetmelerine yardımcı olur. Bunlar: (1) içsel zihinsel durumlarına derin ve anlamlı bir düzeyde uyum sağlamak; (2) iç yaşamlarını anlamaya çalışmak ve (3) gördüklerine zamanında ve etkili bir şekilde yanıt vermek.
3. Soothed (Sakinleştirilmiş/Rahatlatılmış): Bir çocuk iç sıkıntısı içindeyken, bu olumsuz deneyim, ona uyum sağlayan ve onunla ilgilenen bir yetişkinle kurduğu etkileşimle değiştirilebilir. Bu süreçte hâlâ acı çekebilir, ama en azından acısında yalnız olmayacaktır. Çünkü çocuk ebeveynlerin yönlendirdiği bu "yatıştırıcı etkiye" dayanarak, kendisi için "içsel yatıştırıcı" sağlamayı öğrenecek ve rahatlayacaktır. Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarda duygusal durum ortaya çıkmadan önce çocukların kendilerini sakinleştirmesine yardımcı olacak basit araçlar ve stratejiler geliştirmeleri; çocuklar üzgün olduklarında da sakinliklerini korumaları ve empati ile yaklaşarak onlara varlıklarını, bağlılıklarını, şefkatlerini hissettirmeleri oldukça önemlidir.
4. Secure (Güvende): Dördüncü "S", ilk üçün sonucu olarak ortaya çıkar; çünkü çocuklara güvende oldukları hissettirildiğinde, onları gören ve onlarla yakından ilgilenen biri olduğunu ve sıkıntı içindeyken onlar tarafından yatıştırılabileceklerini gördüklerinde güvenli bir temel sağlanmış olur. Daha sonra da kendilerini güvende tutmayı, değerli görmeyi ve işler ters gittiğinde rahatlatmayı öğrenirler.

Çocuklarının bakış açısını fark edebilen ve onların penceresinden bakmayı benimseyen ebeveynlerin, yanlış anlamaların farkına varma, yanlış davranışların nedenlerini tespit etme ve uyumu

kolaylaştıracak müdahalelerde bulunma şansı daha yüksektir. Grusec ve diğerlerinin çalışmasında belirtildiği üzere araştırmalar, yetişkinlerin sahip olduğu empatik bakış açısının, disipline yönelik sosyalleşmede daha olumlu bir iklimin gerçekleşmesine ve aile içi çatışmaların yoğunluğunun azalmasına neden olduğunu bildirir (Grusec vd., 2017). Ebeveynlerin yaptığı önemli hatalardan biri, sadece çocukları doğru davrandıklarında veya başarılı olduklarında sevgilerini göstermeleridir. Oysa çocuklar yanlış yaptıklarında, başarısız olduklarında, öfkeli ya da üzgün olduklarında desteğe daha çok ihtiyaç duyarlar. Ancak toplumun büyük bir çoğunluğu böyle zamanlarda çocuklara ilgi gösterildiğinde bu davranışın pekiştirileceğini, çocukların daha fazla bu şekilde davranacağını düşünür. Sigel ve Bryson (2020a) böyle zamanlarda ebeveynlerin çocuklarının yanlarında olduğunu ve en kötü zamanlarda yanlarında olacaklarını onlara göstermeleri gerektiğini; böylelikle ebeveyn ve çocuk arasında güven ve güvenlik duygusunun oluşacağını savunmaktadır.

Deneyimler, çocukların düşünce, duygu ve davranışlarının temelini oluşturur. Bu nedenle yetişkinlerin çocuklara sunabileceği en güzel deneyim, onlarla konuşmak ve mümkün olduğunca onları dinlemektir. Yaşadıkları etkileşimler sayesinde çocuklar, hem kabul edildiğini, değerli olduğunu hissedecek hem de öğrenmelerini destekleyici ilişkiler kurmayı öğreneceklerdir. Bu sürecin ve ilişkilerin sağlanmasından sorumlu olan öncelikle ebeveynler ve diğer yetişkinlerdir. Bunu sağlamanın en pratik ve karşılıklı ödüllendirici yollarından biri ise olumlu iletişimidir. Olumlu iletişim de etkili bir disiplinin niteliğinin en önemli belirleyicilerindendir. Nitekim araştırmalar da ebeveyn-çocuk ilişkilerinin iyi olmasının olumlu iletişim ve etkileşim ile karakterize olduğunu göstermektedir. Nitekim ebeveyn-çocuk uyumu ve olumlu duygu paylaşımının, erken yaşlarda bile çocukların iletişim yeterliği ve özenetim kazanmasında katkı sağladığını ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Lindsey vd., 2009).

Sonuç olarak ödül ve cezanın çocuk disiplini üzerinde olumsuz etkisi oldukça fazladır ve sağlıklı bir gelişim üzerine yapılmış araştırma bulguları bu yöntemlere ihtiyaç duyulmadan alternatif stratejilerle çocuklara disiplin kazandırmanın mümkün olduğunu ve bunların uzun vadede daha etkili olduğunu ortaya koymuştur.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AYPAY, A. (2017). Ergen gözüyle ceza ve etkileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 249-268.
- AYPAY, A. (2015). Ödül bir ceza mı? Ödül bağımlılığından ceza hassasiyetine. *II. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Ankara, Turkey.
- BAHAR, Z. & BAYIK, A. (1985). Çocuk eğitiminde annelerin ödül ve ceza'ya ilişkin tutumları. *E.Ü. Hemşirelik Yüksek Okul Dergisi*, 1 (3), 31-42
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/837393>.
- BANKS, J. B. (2002). Childhood discipline: Challenges for clinicians and parents. *American Family Physician*, 66 (8), 1447-1453.
- BİLİR, Ş., ARI, M., DÖNMEZ, N., ATİK, B. & SAN, P. (1991). Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuğa fiziksel ceza verme sıklığı ve buna ilişkin problem durumlarının incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 1-14.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198055>
- BIRCH, L. L., MARLIN, D. W. & ROTTER, J. (1984). Eating as the "means" activity in a contingency: Effects on young children's food preference. *Child development*, 431-439.
- BOLAT, Ö. (2020). *Beni ödülle cezalandırma*. İstanbul: Doğan Kitap.
- CARVALHO, J., FERNANDES, O. M. & RELVA, I. C. (2018). Family functioning and its relation to parental discipline. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 35 (1), 31-44.
- COMMITTEE ON PSYCHOSOCIAL ASPECTS OF CHILD AND FAMILY HEALTH [CPACFH]. (1998). Guidance for effective discipline. *Pediatrics*, 101 (4), 723-728.
- DİNÇER, Ç. (2000). Pozitif disiplin tekniği ve çocuklarda öz denetimi sağlama yolları. *Milli Eğitim, Eğitim – Sanat – Kültür*, 147. Erişim Adresi: http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/147/dincer.htm.
- DOBBS, T., SMITH, A. B. & TAYLOR, N. (2006). "No, we don't get a say, children just suffer the consequences": Children talk about family discipline" *International Journal of Children's Rights*, 14, 137-156.
- DÖĞÜŞGEN, M. M. (2010). *Çocuklarda eğitim ve disiplin*. İstanbul: Ekinoks Yayınları.
- ERİŞ, B. (2019). *Anne beynim aç*. İstanbul: Alfa.
- EVANS, I. M., HERIOT, S. A. & FRIEDMAN, A. G. (2002). A Behavioural pattern of irritability, hostility and inhibited empathy in children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 7 (2), 211-224. <https://doi.org/10.1177/1359104502007002008>
- FABER, A. & MAZLISH, E. (2020). *Konuş ki dinlesin dinle ki konuşsun*. (T. Üze Çev.). İstanbul: Doğan.
- FİLLİOZAT, İ. (2020). *Denemediğim yol kalmadı!* İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- GORDON, T. (2015). *Çocukta dış disiplin mi? iç disiplin mi?* (E. Aksay Çev.). İstanbul: Aura.
- GÜLTEKİN-AKDUMAN, G. (2010). Okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin uyguladıkları disiplin yöntemlerinin çocuk istismarı açısından değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 38-39.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235013>

- GRUSEC, J. E. (2020). Discipline and compliance, J. B. Benson (Ed). *Encyclopedia of infant and early childhood development (Second Edition)*, Elsevier, 469-479.
- GRUSEC, J. E., DANYLIUK, T., KİL, H. & O'NEILL, D. (2017). Perspectives on parent discipline and child outcomes. *International Journal of Behavioral Development*, 41 (4), 465-471.
- GÜNDÜZ, Y. & BALLYER, A. (2011). Eğitimde ödül ile cezanın yeri ve buna ilişkin alternatif yaklaşımlar. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 40 (2), 10-23. <http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423874838.pdf>
- HOLDEN, G.W., WILLIAMSON, P. A. & HOLLAND, G. W. (2014). Eavesdropping on the family: a pilot investigation of corporal punishment in the home. *Journal of Family Psychology*. 28 (3), 401-406.
- JAKEŠOVÁ, J. & SLEZÁKOVÁ, S. (2016). Rewards and punishments in the education of preschool children. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 217, 322–328.
- KARP, H. (2006). *Mahallenin en mutlu yumurcağı*. (Çev.: P. Ersoy) İstanbul: Yakamoz Yayınları
- KARTAL, H., & BİLGİN A. (2009). Anne-babaların kız ve erkek çocuklarına uyguladıkları psikolojik saldırganlık davranışları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (8), 230-241.
- KIRAL, B . (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 170-189. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/susbid/issue/54983/727462>
- KOHN, A. (1994). The risk of rewards. *ERIC/EECE Publications*. <http://www.alfiekohn.org/teaching/pdf/The%20Risks%20of%20Rewards.pdf>
- KOHN, A. (2019c). *Koşulsuz ebeveynlik*. (Çev.: Y. Ataman.). Ankara: Görünmez Adam Yayıncılık
- KOHN, A. (2019a). *Ödüllerle cezalandırılmak yirmi beşinci yıl dönümü baskısı* (Y. Ataman Çev.) Ankara: Görünmez Adam Yayıncılık.
- KOHN, A. (2019b). *Şımarık çocuk: bir şehir efsanesi* (Çev.: Y. Ataman). Ankara: Görünmez Adam Yayıncılık.
- KUTLU, L., BATMAZ, M., BOZKURT, G., GENCTÜRK, N. & GÜL, A. (2007). Annelere çocukluklarında uygulanan ceza yöntemleri ile çocuklarına uyguladıkları ceza yöntemleri arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8 (1), 22.
- LİNDSEY, E. W., CREMEENS, P. R., COLWELL, M. J., & CALDERA, Y. M. (2009). The structure of parent–child dyadic synchrony in toddlerhood and children's communication competence and self control. *Social Development*, 18 (2), 375-396.
- MACKENZIE, R. J. (2014). *Çocuğunuza sınır koyma* (M. Gün Çev.). İstanbul: Yakamoz Yayınları
- MARSHALL, M. (2009). *Ödül yok ceza yok bu nasıl disiplin?* (E. Aksay Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- NELSEN, J. (2019). *Pozitif disiplin* (Çev.: R. N. Ercan) İstanbul: Pegasus Yayınları.
- NELSEN, J. LOTT, L. & GLENN, S. (2007). *Çocuk eğitiminde pozitif disiplin* (S. Güler Çev.). İstanbul: Yakamoz Kitap.

- NELSEN, J., ESCOBAR, L. ORTOLONO, K. DUFFY, R. & OWEN- SOCKI, D. (2019). *Olumlu disiplin* (Çev.: E. Davutoğlu). Ankara: Akılçelen.
- OSKAY, T. (2020). *Pozitif Ebeveynlik*. İstanbul: Destek Yayınları.
- ÖZEN-ALTINKAYNAK, Ş., UYSAL-BAYRAK, H., TAŞKIN, N. & AKMAN, B. (2018). Çocukların ödül ve ceza algıları ile öğretmenlerin disiplin hakkındaki görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 1-12. DOI: <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.735>
- ÖZDEMİR, A. & YILMAZ, A. (2019). Eğitimde kullanılan ödül ceza uygulamalarının, öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin duyuşsal alanları açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14 (3), 773-799 DOI:<http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.22754>.
- SABAN, A. (2002). *Öğrenme öğretme süreci yeni teori ve yaklaşımlar 2*. Baskı Ankara: Nobel Yayın.
- SEGE, R. D., SIEGEL, B. S., ABUSE, C. O. C. & COMMITTEE ON PSYCHOSOCIAL ASPECTS OF CHILD AND FAMILY HEALTH (2018). Effective discipline to raise healthy children. *Pediatrics*, 142 (6), 2018-3112.
- SIEGEL, D. J. & BRYSON, T. P. (2020b). *The power of showing up: How parental presence shapes who our kids become and how their brains get wired*. Ballantine Books.
- SIEGEL, D. J. & BRYSON, T. P. (2019). *Bütün beyinli çocuk* (Çev.: H. Ünlü Haktanır). İstanbul: Diyojen Yayıncılık.
- SIEGEL, D. J. & BRYSON, T. P. (2020a). *Dramsız disiplin* (Çev.: B. Çetiner). İstanbul: Pegasus Yayınları
- SOLTER, A. J. (2020a). *Bilinçli bebek* (Çev.: A. Cebenoyon). İstanbul: Doğan Kitap.
- SOLTER, A. J. (2020b). *Ağlamalar ve öfke nöbetleri* (Çev.: D. Dalgakıran). İstanbul: Doğan Kitap
- SOLTER, A. J. (2020c). *Çocuğunuza kulak verin*. (Çev.: A. Cebeneyon). İstanbul: Doğan Kitap.
- SOLTER, A. J. (2017). *Oyun oynama sanatı* (Çev.: T. Özer). İstanbul: Doğan Kitap.
- ŞAHİN, E. (2002). Etkili sınıf yönetimi için kurallar oluşturmada pozitif disipline dayalı bazı öneriler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV (1), 341-353 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153209>.
- TAHİROĞLU, Y. A., BAHALI, M. K., AVCI, A., ŞEYDAOĞLU, G. & UZEL, M. (2009). Ailedeki disiplin yöntemleri, demografik özellikler ve çocuklardaki davranış sorunları arasındaki ilişki. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16 (2), 67-82.
- What's the best way to discipline my child? (t.y.). Erişim adresi: <https://www.healthychildren.org/English/family-life/family-dynamics/communication-discipline/pages/Disciplining-Your-Child.aspx?trk=tk>
- YAVUZ, S. (2016). *Sihirli öneriler*. İstanbul: Pedagoji Yayınları.
- YİĞİT, B. (2011). Sınıfta disiplin ve öğrenci davranışının yönetimi. M. Şişman, & S. Turan (Ed). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi 77-95.
- YÖRÜKOĞLU, A. (2011). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

1. Introduction

Due to its nature, babies are in an effort to discover and make sense from the moment they are born. In order for this discovery to happen safely, they need boundaries. So that these boundaries both protect them and show them what is safe. Because babies are not born knowing their boundaries. Therefore, parents' task is to help babies learn these limits and gain self-discipline over time. (Eriş, 2019; <https://www.cocukludunya.com>). However, since some parents and teachers perceive the concept of discipline as an attitude that requires being strict and tough; reward and punishment can also be seen as the primary method of discipline. The purpose of the discipline; It should be protecting children, informing them so that they can make the right / sensible choices and making them reflect on the consequences of their behavior. Therefore, discipline should never be seen as intimidating, embarrassing, and humiliating. Although reward and punishment are considered different in behavioral psychology both in terms of definition and in terms of practice; Actually, both are born from the same psychological model and work almost the same. Only one is expressed as positive and the other as negative. The learning practiced by the person who says "if you do this, you get that" or "if you don't do this, this will happen to you" is not much different from each other.

When the literature was examined, it was found that the concepts of discipline and punishment were often confused; it has been observed that reward-punishment methods are frequently used for gaining correct behavior or misbehavior. In addition, both methods were found to have negative effects on children. Based on these findings, the following questions were sought in the study: "What is the effect of reward and punishment on child discipline" and "Is it possible to discipline children without the need for these methods?"

2. Method

In this study, document analysis was preferred as a method.

3. Findings, Discussion and Results

In this study, which aims to determine the effect of reward and punishment on child discipline and whether it is possible to discipline children without the need for these strategies, the problem was discussed together with the literature in the context of why and how. In this context, has been examined the question that "What is the effect of reward and punishment on child discipline?" firstly.

Today, disciplinary methods based solely on punishment and reward are criticized a lot due to their effect / lack on children and their development, and alternative solutions are sought. If parents only want their children to obey what is wanted and said without asking question, reward and punishment can be considered as logical strategies. So these methods can be effective for a short time. But if the aim of parents is for children to acquire correct behavior and internalize good values, rewards and punishments will not be creating long-term effects. In fact, they can create negative consequences, contrary to the expected impact (Kohn, 2019a).

One of the main purposes of the discipline is to teach children self-control skills. So a child who has gained self-control does not need to be constantly checked from outside (Bolat, 2020). However, use of reward and punishment by parents and teachers continuously greatly adversely affects the child's self-control development. Because reward and punishment are externally controlled behavior management techniques, and children cannot develop self-control skills when be controlled by external guidance (Bolat, 2020; Gordon, 1989/2015; Marshall, 2009).

Reward and punishment are not effective in gaining behavior and providing self-control such that they are one of the main goals of the discipline, and they can negatively affect the relationship between parent and child. Unconditional love is one of the basic conditions for a healthy relationship between parent and child. Whatever he or she does, every child needs to know that they are loved unconditionally and with deep affection. However, it is not possible to express love by using control methods such as reward, praise and punishment (Solter, 2020a; 2020c).

Because there is no condition in true love. But rewards also often have a condition, and so it can be said that the reward is a means of "artificial love". Some parents who show their love depending on the

circumstances use the method of withdrawing their love in order for their children to behave as they wish. According to Hoffman, withdrawal of love can be even more destructive in some cases than corporal punishment. On the other hand, punishments (whether they involve violence or not) often damage the relationship between parent and child (Gordon, 1989/2015; Solter, 2020c). Especially corporal punishments can lead to social distancing between family members (Solter, 2020c).

Although the first thing that comes to mind in the discipline is reward and punishment due to the parents' upbringing background and education system, it is seen that there are non-authoritarian disciplinary approaches that do not require using reward and punishment in the literature. American Psychologist Aletha Solter, who studies child psychology, advocates a disciplinary approach that does not involve reward and punishment, does not require being harsh and oppressive, and expresses this approach as democratic parenting. Nelsen et al. (2007) advocates a form of discipline that teaches children that their behavior affects others and that if they harm others, an adult will help them stop that behavior and expresses it as a democratic discipline. Clinical psychiatry professor Dr. Daniel J. Siegel and child and adolescent psychotherapist Dr. The whole-brain discipline approach is mentioned in the book named "Dramatic Discipline" by Tina Payne Bryson.

Alfi Kohn examined the concepts of discipline and self-discipline from a different perspective in his book "Unconditional Parenthood". Kohn expresses the use of techniques such as reward, praise, punishment, and threat in child discipline as conditional parenting. Although they are expressed under different names, the common purpose of these approaches is to contribute to their growth as successful and happy individuals who know their duties and responsibilities have high self-esteem and respect for others. For this reason, approaches aim to focus on feelings such as love and affection that children need, instead of using reward and punishment strategies, and not to harm family relationships and personality development.

Based on the approaches mentioned above are explained various strategies that can be used as an alternative to reward and punishment in child discipline, which is the second basic question of the research. These are unconditional love, connecting with the child's emotions, establishing a real relationship with the child, accepting the children's cry, taking into account children's developmental characteristics, setting boundaries, offering limited options, establishing routines, focusing on the cause of behavior, and modeling. Every child is unique and there is no single strategy that can be applied to every situation. Therefore, it does not mean that the strategies expressed in this research.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDE GİRESUN YERLEŞİMLERİ

Giresun Settlements In Hellenistic And Roman Period

SALİH KAYMAKÇI

*Doç. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Assoc. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History,*

s_kaymakci@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-4544-601X

HARUN TURAK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Erzincan Binali Yıldırım University, Social Sciences Institute

harunturaks04@gmail.com

Orcid: 0000-0002-1348-0889

Atf/©: Kaymakçı, S.-Turak, H. (2021). Hellenistik ve Roma Döneminde Giresun Yerleşimleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 430-447

Citation/©: Kaymakçı, S.-Turak, H. (2021). Giresun Settlements In Hellenistic And Roman Period, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 430-447

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *06.10.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *21.12.2021*
Sayfa Numarası-Page Number : *430-447*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1005605*

Notlar/Notes

Bu makale, Harun Turak'ın Doç. Dr. Salih Kaymakçı danışmanlığında 2019 yılında hazırlamış olan "Hellenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDE GİRESUN YERLEŞİMLERİ

Giresun Settlements In Hellenistic And Roman Period

Harun TURAK - Salih KAYMAKÇI

Öz:

Antik dönemde yerleşim yerlerinin seçiminde belirleyici unsurlar günümüzdeki yerleşim yerlerinin seçiminde de öncülük etmişlerdir. Bunların en başında; su, toprak, coğrafi konum, tarihi doğal yollar ve maden yatakları gelmektedir. Yerleşmelerin seçiminde öncelikli olarak su kaynaklarının olması, verimli ırmak vadileri ve denize sınır olması faktörü öncelikli tercih sebeplerinden olmuştur. Giresun coğrafyası hemen hemen tüm bu özellikleri barındırmaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi önemli akarsu ağlarına ve limanlara sahiptir. Bunun yanında Orta Karadeniz ile Kafkasya Bölgesi arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Bölge en erken devirlerinden itibaren geçiş noktası durumunda olup çevre kültürler ile ilişkidir. Giresun ili kıyı kesimi ile dağlık kesimde yapılan arkeolojik araştırmalar ile elde edilen buluntular sayesinde bölgenin Hellenistik ve Roma Dönemleri kültürlerine ve yerleşim arkeolojisine dayalı önemli bilgilere ulaştık. Bu araştırmada; yerleşim yerlerinde tespit edilen seramiklerin yapısal özellikleri diğer bölgelerle arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkarılmıştır. Giresun ve çevresi erken dönemlerden itibaren iskân edilmesine rağmen, genel anlamda bu bölgedeki araştırmalar daha yeni sayılabilir niteliktedir. Topografya yapısı ve bitki örtüsünde araştırmalardaki bu gecikmenin en önemli nedenlerindedir.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik, Roma, Giresun, Yerleşme, Seramik

Abstract:

The factors in the selection of settlements in the ancient period are also valid in the selection of settlements today. These factors include water, soil, geographical location, historical natural roads and mineral deposits. In the selection of the settlements, having water resources, fertile river valleys and the border factor to the sea were the primary reasons for preference. Giresun geography has almost all these features.

The Eastern Black Sea Region has important river networks and ports. In addition, it served as a bridge between the Central Black Sea and the Caucasus Region. This Region has been a transition point since the earliest periods and is connected with the surrounding cultures. Thanks to the finds obtained from the archaeological researches we carried out in the coastal and mountainous areas of Giresun province, we have reached important information based on the Hellenistic and Roman Period cultures and settlement archeology of the region. In this study; structural features of the ceramics found in the settlements, similarities and differences with other regions were revealed. Although Giresun and its surroundings have been inhabited since early periods, researches in this region are generally more recent. Topography structure and vegetation are the most important reasons for this delay.

Keywords: Hellenistic, Roman, Giresun, Settlement, Ceramics.

1. Giriş

Anadolu coğrafyasının kuzeyinde yer alan Halys (Kızılırmak) ile Kolkhis arasındaki bölge Pontos olarak adlandırılmıştır. Halys ve Iris (Yeşilirmak) nehirlerinin denize ulaştığı alanlarda ise ovalar oluşmuştur (Bahar, 2018: 353). Pontos Bölgesi, genel itibarıyla her mevsim yağış alan ve ılıman bir iklime sahiptir. Verimli bölge olan Pontos’da, hayvancılık ve zeytin, fındık, hububat ekimi de yapılmaktadır. Dağlık sahada demir, bakır, gümüş, tuz ve alüminyum bakımından zengin bir bölgedir. Ormanlık sahada kereste ihtiyaçlarını karşılamışlardır. (Arslan, 2007: 16). Doğu Pontos Bölgesi sınırları içinde yer alan Giresun ili arkeolojik araştırmalar açısından yeterince çalışılmamış ve değerlendirilmemiş bölgelerden biridir. Arkeolojik araştırmaların azlığı hiç şüphesiz iklim şartları, bölgenin tamamına yakınının gür bitki örtüsü ve ağaç ile kaplı olmasıdır. Bu sebeplerden ötürü yapılan kısıtlı araştırmaların daha çok ilin sahil kesimleri ile ilgili olması, nispeten daha elverişli araziye sahip olmasıyla ilişkilendirilebilmektedir.

Antik dönemde yerleşim yerlerinin seçiminde belirleyici unsurlar günümüzdeki yerleşim yerlerinin seçiminde de etkin rol almaktadır. Bunların en başında; su, toprak, coğrafi konum, tarihi doğal yollar ve maden yatakları gelmektedir. Yerleşmelerin seçiminde öncelikli olarak su kaynaklarının olması, verimli ırmak vadileri ve denize sınır faktörü öncelikli tercih sebeplerinden olmuştur. Giresun coğrafyası hemen hemen tüm bu özellikleri barındırmaktadır.

2. HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ YERLEŞİMLERİ

Hellenistik Dönem, İskender’in hükümdarlığından (İÖ 336-323) İÖ 30’da Mısır’ın Romalılarca fethine kadar geçen 300 yıllık zaman dilimine verilen isimdir (Freeman, 2013: 319). Hellenistik terimi, Yunan ve Yakın Doğu tarihinin Büyük İskender’in İÖ 323’deki ölümü ile Mısır’ın son Makedon hükümdarı VII. Kleopatra’nın ölümü arasındaki dönemini tanımlamak için ilk kez 19. yüzyılda kullanıldı (Martin, 2012: 335). Antik dönemde yerleşmeye sahne olmuş tek ada olarak bilinen **Giresun Adası** (Doksanaltı vd., 2011: 117; Doksanaltı ve Ekici, 2017: 390), aynı zamanda Kerasous’u kuran Sinope’den gelen Grekleri ya da başka göçmenleri adada yerleşmek cezp ettiği açıktır. Bu ada, Kerasous (Giresun) şehrinin 1.7 km açığında yer almaktadır. Giresun Adası yüz ölçümü yaklaşık 40.000 m² ve denizden en yüksek noktası 24.5 m rakımındadır (Doksanaltı vd., 2011: 146).

Giresun Adası hakkında Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Klasik ve Hellenistik Dönemde; “Aretias” Roma İmparatorluk Döneminde ise “Khalkeritis Adası” olarak adlandırılmıştır (Emecen, 1996: 78,79; Doksanaltı ve Ekici, 2017: 390). 1833-40 yıllarında Anadolu’yu gezen Ch. Texier, Adayı kısaca tanıtır (Texier, 2002: 205). İÖ 7. yüzyılda Pontos Eukseinos’da (Strabon, VII: 3-6; Bıjişkyan, 1969: 1; Arslan, 2006: 77)ⁱ (Karadeniz) görülmeye başlanan Grek Koloni kentleri, zamanla Doğu Karadeniz’e kadar uzanmıştır.ⁱⁱ İÖ 6. yüzyılda ise tüm Anadolu, Büyük Pers Krallığı’na bağlı hale geldi. Hellenistik Dönemde I. Mithradates’in, Pontos Krallığı’nı kurmasıyla bölgenin tarihsel süreç içerisindeki gelişimine bakıldığında; önce Hellenistik Pontos Krallığına, sonra VI. Mithradates’in Romalılara karşı yaptığı savaşı kaybetmesiyle, Roma İmparatorluğuna; daha sonra Doğu Roma İmparatorluğuna bağlanmıştır (Bahar, 2018: 12, 13; İltar ve Temür, 2018: 12, 13).

Ksenophon’un, Giresun ilini “Sinop’a bağlı bir Yunan kolonisi” olarak belirtmesi, bu şehre yakınlığı nedeniyle Giresun Adası’nın bu dönemde yerleşim merkezi olarak kullanıldığını göstermektedir. Giresun Adası üzerindeki Grek ve Roma kalıntılarının çok az olmasına rağmen, Giresun ili ile aynı dönemde yerleşmeye sahne olduğu da görülmektedir (Doksanaltı vd., 2011: 145, 146). Giresun Adası’nın, kayalık topoğrafyasına bağlı olarak yerleşim alanları oldukça sınırlıdır. Ana kilise (Katholikon), Hellenistik döneme ait bir tapınağın üstüne inşa edilmiştir. Kilise zemin seviyesi ve temelleri altında bulunan Attik Siyah glazürlü, kantharos ve balık tabaklarına ait parçalar Giresun Adası’nın Geç Klasik Dönem’den itibaren yerleşim yeri olarak kullanıldığına dair en önemli kanıttır (Doksanaltı ve Ekici, 2017: 390). Daha sonra Hellenistik dönem iskânını göstermesi bakımından yine kilise zemin seviyesi altında bulunan Hellenistik Attik Siyah glazürlü ve Hellenistik Gri üretimli; kâse, tabak gibi kaplara ait parçalar önemli kanıtlardır (Doksanaltı ve Ekici, 2017: 390).

Giresun Adası’nın doğal bir limanının olmadığı, sahilin büyük bölümünün denize dik bir kayalıktan oluştuğunu, adanın kuzeydoğusu ve güneydoğusunda iki doğal küçük koy olması; teknelerin buradan kıyıya yaklaşarak adaya çıkıldığı bilinmektedir. Antik dönemde güneydoğudaki koyun kullanılarak

adaya ulaşıldığını da vurgulamaktadır. Koyun doğusundaki kayalık alanın da sahile gemi bağlama yeri olarak kullanıldığını belirten Doksanaltı, sahilden doğuya doğru devam eden kayaya oyulmuş halkalar ve dairesel formlu yüksek çıkıntılarının, tekne *palamar bağlama halkası* ya da *babası* olarak kullanıldığını belirtmektedir. Bu koyda ve çevresinde yapılan araştırmalarla; ilk etapta bugün hâlâ iskele olarak kullanılan betonarme platformdan başlayarak, kıyı hattında doğuya doğru ilerleyen ana kayaya işlenmiş değişik ölçütlerde ve iki farklı tipte toplam 17 adet tekne *palamarı bağlama halkası* ve *babası* bulunmuştur (Doksanaltı vd., 2010: 148).

Yine kıyı kesiminde bulunan *Tirebolu Kalesi*'nin, Hellenistik ya da Roma Döneminde inşa edildiği düşünülmektedir. Deniz kıyısında kayalık alana yerleştirilmiş kalede yapılan araştırmalar sonucunda Hellenistik ya da Roma Döneminde inşa edilmiş olduğu, Pontos İmparatorluğu döneminde tamamen yenilenmiştir. Sonraki dönemde Ortaçağ karakterine bürünmüş olduğu görülmüştür (Turak, 2019: 94). A. Bryer tarafından planı yayınlanmış olan kilise kalıntısı yeniden incelenmiş, Tirebolu Kalesi ve Kilise ile ilgili ayrıntılı araştırmalar devam etmektedir (Bryer, Winfield 1985: 133, plan 22; Doksanaltı vd., 2010: 130).

Giresun ilinin dağlık kesimini oluşturan alanlarda yapılan arkeolojik araştırmalarda, Şebinkarahisar ilçesinin merkezinin güneyinde, "Hacı Kayası" olarak bilinen bir kaya kütlesi üzerinde kurulu olan, *Şebinkarahisar Kalesi* incelenmiştir. Araştırmada tespit edilen seramik parçalarından en erken Erken Tunç Çağına tarihlenen kalede (Kaymakçı, 2017a: 106), İÖ 1. yüzyılda Romalılar tarafından genişletme çalışmaları yapıldığı saptanmıştır (Bayhan, 2005: 14). Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, kalenin sahip olduğu doğal savunmaya olanaklı kayalık alanda olması Roma dönemi öncesinde de kalenin bulunduğu alanda aktif olarak yerleşildiğini göstermektedir. Şebinkarahisar Kalesinde Mithradates Hanedanlığı ile ilişkilendirdiğimiz basamaklı tünel mimarisinin bulunması da kalenin tarihlenmesinde önem arz etmektedir (Kaymakçı, 2019a: 4; 2020: 52, 53). Kaleye ulaşımı sağlamak için doğal kayaya oygu basamaklar bulunmaktadır.

Basamaklar hemen kalenin girişinden başlamaktadır ve 60x3 cm derinliği ise 10 cm olarak yapılmıştır. Kalenin kuzeybatı ve güney yamaçlarında güvenlik amacıyla duvarlar yapıldığı görülürken, doğusuna kayalık olduğu için sur duvarları yapılmamıştır. Kale Hellenistik-Roma Dönemi kıyı ve iç kesimlerle olan yol bağlantılarını kontrol eden ana yollar üzerindedir.

Şebinkarahisar Kalesi'nin 30 km güneydoğusunda Çamoluk ilçesi, Kaledere Köyü sınırları içindeki *Kaledere Kalesi* de Şebinkarahisar Kalesi Basamaklı Tünel mimarisinin benzer bir örneği görülmektedir. Kalenin batı kısmında girişi bulunmakta ve yüksekliği 3 m olan 60 derece açıyla eğimli ve üzerinde doğal kayaya inşa edilmiş basamakların olduğu görülmektedir (Kaymakçı, 2017b: 1, 5; 2019b: 172). Basamaklar belli ölçülere göre yapılmıştır (30x25 cm) (Kaymakçı, 2020: 34). Girişin başlangıcında düzleştirilmiş bir alan (2.30x4.10m) mevcuttur. Girişin üst kemer tarafında doğal tahribat görülmekte ve girişin zeminden başlayarak üstte kadar düzleştirilmiş bir alana mevcuttur (Kaymakçı, 2020: 34-36). 42. basamaktan başlayarak toprak akıntısından dolayı diğer basamaklar görülmesini engellemektedir. Kaledere Kalesi'nin batı tarafında, horasan harcı kullanılarak yapılmış duvar örgüsü bulunmaktadır. Bu duvar örgüsünün yapısında; düzensiz kesme taşlardan oluşturulmuş ve arkasında basit kırma taşlarla oluşturulmuş örgü mevcuttur. Kaledere Kalesi üzerine Roma seramikleri tespit edilmiştir (Kaymakçı, 2017: 34-36). Kaledere Kalesi inşasının, muhtemelen Hellenistik Dönem-Mithradates Hanedanlığı döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Roma ile girilen egemenlik mücadelesinde stratejik konumu ile önem arz ettiği düşünülmektedir. VI. Mithradates döneminde yapıldığı düşünülen Ordu ili Kurul Kalesi konumu ile benzerlikler göstermektedir. Melet Havzası'nı kontrol edilebilen bir noktada kurulan Kurul Kalesi gibi Kaledere Kalesi de Kelkit Irmağı boyunca uzanan yol güzergâhı ve sınır güvenliği sağlamak amacıyla yapıldığını düşünmekteyiz.

Yine Çamoluk ilçe merkezi içinde yer alan Roma dönemine ait seramiklerin tespit edildiği *Susuz Mevkii*, Taşdemir Köyü'nün 1,5 km kuzeydoğusunda, Kaynar Köyü'nün 2 km kuzeyinde, Sivas-Erzincan yolunun da 1 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Yerleşimde Roma çatı kiremit parçaları ve seramik parçaları tespit edilmiştir (Kaymakçı, 2019b: 172; 2020: 36).

Çamoluk ilçesine bağlı Karadikmen Köyü'nün 3 km kuzeyinde; Şiran ilçesi (Gümüşhane) İncedere Köyü'nün 2 km güneyinde hâkim bir tepe üstüne kurulan *Karadikmen Kalesinin* etrafı, basit kırma taşlarla oluşturulmuş ve neredeyse tamamı doğal tahribata uğramış bir duvar ile çevrelenmiştir.

Karadikmen Kalesi ile Alucra (Giresun) ilçesi Hönker Kalesi'nin takriben 8 km güneydoğusunda birbirini görür durumdadır. Yüzeyde Geç Demir Çağı, Helenistik-Roma seramikleri tespit ettik. (Kaymakçı, 2019b: 172; 2020: 36-37). Roma Döneminde Karadikmen Kalesi, Alucra-Çamoluk-Şebinkarahisar yol güzergâhını ve havzayı kontrol eden bir yapıya sahip olduğunu düşünmekteyiz (Kaymakçı, 2020: 36).

Kelkit Çayı'nın hemen kuzeydoğusunda başlayan hâkim bir tepe üstünde horasan harcı kullanılarak oluşturulmuş, düzleştirilmiş taşlar ile yapılan **Hacıahmetoğlu Kalesi-Avarak Kalesinin** ana duvarlarından yamacı saran taraçalandırılmış basit duvar örgüsü mevcuttur. Bu duvar örgüsünde kuzeydoğu duvarı sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Yerleşim üzerinde Roma seramikleri tespit edilmiştir. Avarak Kalesi de Kelkit Havzasına hâkim bir noktada inşa edilmiştir (Kaymakçı, 2019b: 172; 2020: 37). Hacıahmetoğlu Kalesinin yaklaşık 4 km kuzeydoğusunda bulunan Koroğlu Kalesi ile birbirini görür şekilde inşa edilmiştir. (Kaymakçı, 2020: 37).

Koroğlu Kalesi, Çamoluk merkezinin 1.5 km doğusunda Kelkit Çayı'nın 200 m güneybatısında Kelkit Havzası'nı ve yol güzergâhının kontrol eden bir tepe üstünde tepe üstü yerleşimi olarak görülmektedir. Duvarları basit kırma taşlarla harç kullanılmadan yapılmıştır. Kaçak kazı tahribat çukurlarında görülen horasan harçlı duvarlar ve çatı kiremitleri tespit edilmiştir (Kaymakçı, 2020: 39). Yerleşme yüzeyinde Roma Dönemi seramikleri ve sapan taneleri olabileceği düşünülen işlenmiş küre biçimli taş yumrular bulunmuştur. Kale Kelkit Havzasının doğal yol güzergâhını ve Alucra-Şebinkarahisar üzerinde sahil şeridine giden yolları kontrol etmektedir (Kaymakçı, 2019b: 173; 2020: 39).

Dağlık kesim içerisindeki önemli Roma yerleşimi olan **Usluca Kale Yerleşmesi**, Usluca Köyünün 300 m güneyinde Kelkit Çayının 100 m güneyinde Çamoluk sınırları içerisinde yer almaktadır. Çay kalenin sınırından itibaren akmaktadır. Usluca Köyü konumu itibariyle; doğu-batı yönündeki güzergâhı kontrol eden ve Kaledere Karadikmen ve Şiran'a (Gümüşhane) bağlı İncedere-Yolbilen- Araköy ve Akyayla köylerinin kurulu olduğu vadi boyunca uzanan yol güzergâhına hâkim olan bir alanda kurulmuştur. Yerleşim yerinde Roma seramikleri tespit edilmiştir (Kaymakçı, 2019b: 173; 2020: 39). Usluca Kalesinin hemen yanında **Sarıtaş Yerleşmesi** bulunmaktadır. Usluca köy merkezinin kuzeybatı-güneydoğu 200 m, kuzeydoğu-güneybatı 100 m uzunluğunda olan yerleşimin Kuzeybatı tarafı Usluca Köyü'nün modern mezarlık alanıdır. Sarıtaş Yerleşmesi ile Usluca Kale Yerleşmesi birbirini görür vaziyette inşa edilmiş ve bu yerleşmeler arasında, Kelkit Çayı akmaktadır. Roma seramikleri ile Roma dönemine tarihlediğimiz cam parçaları da tespit edilmiştir (Kaymakçı, 2019b: 172; 2020: 39).

Giresun ilinin Hellenistik ve Roma dönemlerini açığa çıkaracak araştırmaları daha yeni sayılabilir niteliktedir. Daha önce hiç araştırma yapılmamış bir bölge olan dağlık kesimde yaptığımız çalışmalar dönemin Antik kaynaklardaki durumunu destekler niteliktedir (Strabon, VII: 3-6; Bijişkyan, 1969: 1; Işık, 2001: 1). Yine dağlık kesimde Şebinkarahisar ilçesi sınırları içerisinde bulunan Altıçevre-Balcana Köyü'nün 1 km güneydoğusunda Balcana Irmağı'nın hemen yanında **Kayabaşı Yerleşimi** bulunmaktadır. Şebinkarahisar-Alucra yolunun hemen batısında bulunan yerleşme üzerinde Roma Dönemi seramikleri tespit edilmiştir (Kaymakçı, 2019a: 4; 2020: 50;).

Dağlık kesimin önemli bir bölümünü oluşturan Alucra ilçesi sınırlarındaki **Almoğun Yerleşmesi**, Suyurdu Köyü'nün 500 m güneydoğusunda, Moran deresinin hemen kuzeydoğusunda bir yamaç yerleşimidir. Alucra'yı Suyurdu Köyü'ne bağlayan yolun hemen güney kısmındadır. Bu yerleşim alanında Hellenistik-Roma seramikleri ile insan kemikleri bulunmaktadır. (Kaymakçı, 2020: 47-48). Yine Alucra ilçe merkezinde tespit edilen **Han Tepesi Höyük**, Alucra-Şiran (Gümüşhane) yol güzergâhını kontrol eden hâkim bir tepede yer almaktadır. Höyük, Alucra'nın çıkışında 2. km'de yolun kuzeydoğusundadır. Tepe üstü yerleşmesi olan ve üzerinde tarım yapılmaya devam edilen Han Tepesi höyüğünde çok sayıda amorf seramik parçası bulunmuş; bu seramikler, tarihöncesi dönemden Hellenistik-Roma dönemlerine kadar kesintisiz bir şekilde devam etmektedir (Kaymakçı, 2020: 41).

Alucra ilçesinin Gümüşhane sınırındaki Tepeköy Köyü'nün 8 km kuzeyinde doğal bir tepenin güneybatı yamacında, tepe noktasına yakın yerde kayalık bir alanda **Gavur Kalesi Yerleşimi** bulunmaktadır. Ana kaya ile sınırlanmış 20 x 20 m boyutlarında tepe üstü yerleşimi olan alan kaçak kazılarla tahrip edilmiş ve kaçak kazıdan çıkan molozların içinde bulunan amorf seramik parçaları, tarihöncesi dönemlerden Hellenistik-Roma dönemlerine kadar kesintisiz bir şekilde süreklilik göstermektedir. Gavur Kalesi yerleşiminin de ayrıca iki adet İÖ 2. yüzyıla tarihlediğimiz Amisos sikkesi de bulunmaktadır.

Şebinkarahisar ilçe merkezinin 10 km güneybatısında bulunan **Diler Köyü**'nde ise bir köy evinde devşirme olarak kullanılmış 1 adet yazıt ve 1 adet mezar steli tespit edilmiştir (Gör. 13). Roma Dönemi'ne tarihlediğimiz yazıt ve kitabeler üzerine kapsamlı araştırmalar devam etmektedir (Kaymakçı, 2020: 51). Aynı bölge sınırları içerisinde tespit ettiğimiz **Gevezeli Mevkii**, Boyluca Köyü içinde bulunan başka bir Roma Dönemi tümülüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yamaç üzerinde tespit edilen, etrafı horasan harcı kullanılarak taş örgüyle çevrelenmiş kuzeydoğu-güneybatı uzantısı 50 m, kuzeybatı-güneydoğu uzantısı 30 m olan tümülüsün en üst noktasında bir oyuğu olduğu ve bu oygunun doğal yolla dolduğu gözlemlenmiştir. Tümülüsün üzerinde yakın döneme ait bir kilise yapısının olduğu düşünülmekte, fakat herhangi bir mimari yapıya rastlanmamıştır. Tümülüs çevresinde Hellenistik-Roma seramiği tespit edilmiştir (Kaymakçı, 2020: 46).

Yine Şebinkarahisar ilçe merkezinin 20 km kuzeybatısında bulunan **Kilisetaş Yerleşimi**, Taşçılı Köyü'nün 3.5 km kuzeybatısında hâkim bir tepe üzerinde bir kutsal alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayalık olan tepe noktasında boyutları 2x1 m ölçülerinde kayaya oygu ve 60 cm derinliği olan bir alan tespit edilmiştir. Bu alanın hemen kuzeyinde tahrip olmuş benzer bir alan daha tespit edilmiştir. Kutsal alanları birbirine bağlayan kayada akıtma olukları olduğu görülmüştür. Kutsal alanın doğu yamacında, bu alanla bağlantılı olan Kilisetaş Yerleşimi tespit edilmiştir. Yerleşme üzerinde Geç Demir Çağı, Hellenistik Roma dönemlerine tarihlenen seramikler ele geçmiştir. Kutsal alan ile yerleşim alanı arasında sayılabilen 3 basamaklı bir alan daha tespit edilmiştir. Basamakların yaklaşık uzunlukları; 200 x25 cm, derinliği: 5 cm olarak ölçülmüştür. Tespit edilen seramiklerin büyük bir çoğunluğu bezeksiz olup az sayıda Demir Çağı ve Roma dönemi boyalı kap parçaları olarak görülmüştür (Kaymakçı, 2020: 54). Bu yerleşim alanı İÖ III. binyıldan itibaren hemen hemen kesintisiz bir yerleşim gördüğü, Roma dönemi ile kısmen mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

Şebinkarahisar ilçesi, Yumurcaктаş Köyü'nün hemen 50 m kuzeydoğusunda, hâkim bir tepe üzerinde kayalık bir alanda; **Yumurcaқтаş Kale Yerleşimi** tespit edilmiştir. Kalenin batı terası yerleşmeye müsait bir alan olarak görülmektedir. Kalenin hemen kuzeyinden Kelkit Irmağı akmaktadır. Tepe noktasının hemen altında görünen 4-5 m uzunluğunda duvar sırası vardır ve horasan harçlıdır. Basit kırma taşlardan oluşturulmuş ve kuzey-güney doğrultuludur. Duvar kalınlığı 70 cm'dir. Duvar örgüsü tepe noktasının hemen doğusundadır. Aynı duvar örgüsü yaklaşık 10 m kuzeydoğusunda mevcuttur. Tepe noktasının hemen kuzey yamacında bir sarnıç tespit edilmiştir. Sarnıcın boyutları yaklaşık 1.5x1.5 m olarak görülmektedir. Sarnıç içinde 0.50 mm sıva kalıntısı görülmektedir. Derinlik yaklaşık 2.5x3 m civarındadır. Alanın tepe noktası 50x50 m taraçalandırılmış ve şuan tarım yapılan alan ise 100x100 m ebatlarındadır. Demir Çağı-Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait seramikler yoğun olarak tespit edilmiştir (Kaymakçı, 2020: 57).

Kılıçkaya Barajı yanında tespit ettiğimiz **Gölcük Yerleşimi**, Tepeltepe Köyü'nün 300 m kuzeybatısında bulunan bir yamaç yerleşimidir. Yaklaşık 200x200 m ölçülerindedir. Alan üzerinde tarım yapılmaktadır, bu yüzden tam ölçüleri tespit edilememiştir. Yerleşim üzerinde Hellenistik-Roma seramiği tespit edilmiştir. Ayrıca yerleşim üzerinde 1 adet Roma Dönemi boncuk ve 1 adet aşırı korozyona uğramış sikkeler, deniz kabukluları, cam parçaları tespit edilmiştir (Kaymakçı, 2020: 56).

Şebinkarahisar ilçe sınırları içinde bulunan **Kurbantepe Yerleşimi**, korunaklı ve hâkim bir tepe üzerinde kurulmuştur. Bu yerleşimde Giresun Müzesi kontrolünde 2018 yılında defne kazısı yapılmıştır. Bu yerleşim alanı yaklaşık 6 m seviye kazılmıştır ama herhangi bir mimari ögeye bulunmamıştır. Bu araştırmalar esnasında II. binyıl, Erken Tunç Çağı ve Hellenistik-Roma dönemine ait seramiklere rastlanmıştır (Kaymakçı, 2020: 54). (yerleşimlerin harita üzerinde konumları mevcuttur. Gör. 16)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Giresun ilinde yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılan bulgular, bu bölgede yaşayan halkların yaşam modelleri hakkında önemli veriler edinmemizi sağlamıştır. Bölgede Antik kaynakların kıyı kesimi ile ilgili verdiği bilgiler ile arkeolojik bulguların birlikte değerlendirilmesi de bölgenin kültür ve tarihi açısından önemli bir rol alacağını göstermektedir. Arkeolojik araştırmalarda ortaya çıkarılan seramiklerin, hamur yapısı, pişirme tekniği, kap biçimleri ve yapısal görünüşleri incelendiğinde, o dönemin halklarının; ihtiyaçlarını, beğenilerini, teknolojilerini, farklı coğrafyalarda yaşayan toplumlarla kültürel ve ticari ilişkilerini ve birbirlerine etkilerini, sosyal ve etnik farklılıkları gibi faktörleri ortaya çıkarması da bölgenin bu alandaki eksikliklerini giderecek niteliktedir.

Tespit edilen Hellenistik ve Roma dönemi yerleşmeleri kıyı kesimde, denize yakın alanlarda kurulmuştur. Giresun ilinde tespit edilen yerleşimler büyük oranda, tepe üstü, yamaç yerleşimleri ve tepe üstünde oluşmuş höyüklerdir. Bu yerleşimler çoğunlukla vadi ağzında, dere veya su kaynaklarına hâkim alanlarda kurulmuş güvenli yerleşmelerdir. Bu dönemlere ait dağlık bölgelerde ve yamaçlarda ise Kelkit Irmağı boyunca uzanan doğal yol güzergâhı üzerinde yüksek ve korunaklı alanlarda ve birbirine yakın mesafede olan bazı yerleşmeler ise birbirini görecektirler. Sarıtaş, Usluca, Kaledere, Karadikmen, Avarak Kalesi, yerleşmeleri ırmak boyunca uzanan doğal yol güzergâhı üzerinde, birbirine yakın ve bazıları birbirin görecektirler. Tepeköy köyü sınırları içerisindeki Gavur Kalesi ve Suyurdu köyündeki Almoğun yerleşmeleri kuzey-güney yol bağlantısı için önemli yerleşmelerdir. Yine Han Tepesi Höyük konumu itibariyle hem bölgenin batı ile yol bağlantısını hem de bölgeyi kontrol eden yol güvenliğini sağladığı kanaatindeyiz. Dağlık kesimdeki yerleşmeler ağırlıklı olarak Şebinkarahisar ilçesinde bulunmaktadır. Bu ilçede yer alan, Kurbantepe Yerleşimine 250 m mesafede bulunan Kurban Tepe Tümülüslerinin bölgeden elde edilen mimari elemanlarla Hellenistik Dönem’de yapıldığı düşüncesindeyiz. Bu dağlık kesimdeki yerleşmeler genelde küçük boyutlu olup, kısa süreli yerleşmelerdir. Bu yerleşim yerlerinde elde edilen az sayıda seramiğin yapısal özelliklerine bakıldığında bölgenin yakın bölgeler ile etkileşimde olduğunu görmekteyiz.

Bölgede arkeolojik ve tarihi çalışmalar az olmasına rağmen Çamoluk ve Şebinkarahisar ilçelerinde bulunan Basamaklı Tüneller Hellenistik döneme ait mimari kalıntıları, Giresun için önem arz etmektedir. Giresun’un engebeli arazisi ve iklim şartları bir yandan bölge insanını düşmanlarına karşı koruyan bir yapıya sahipken, diğer yandan da bölge insanının hem kültürel hem de ticari yönden gelişmesinde engel teşkil etmektedir. Bölgedeki çalışmaların sürekliliği, Giresun ve çevresi hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlayacağı düşüncesindeyiz.

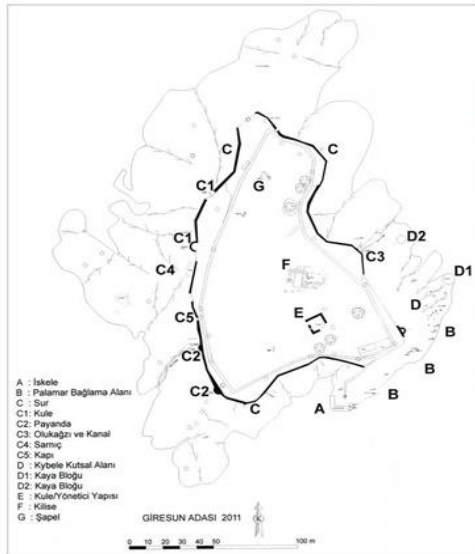
REFERENCES/KAYNAKÇA

- ARSLAN, Murat, (2006), “Pontos’tan Karadeniz’e: Bir Adlandırılmanın Ardındaki Ön Yargılar, Varsayımlar ve Gerçekler” *OLBA XI* (2006), 71-87.
- ARSLAN, Murat (2007), *Mithradates VI Eupator, Roma’nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık İstanbul.
- ASLAN, Erdoğan, DOKSANALTI, Ertekin M, MİMİROĞLU, İ. Mete, (2010) “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüze Araştırmaları 2009”, Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul, 143–162.
- BAHAR, Hasan, (2018), *Eskiçağ Uygarlıkları*, Konya: Kömen Yayınları.
- BAYHAN, Ahmet Ali, (2005), *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar*, Erzurum, Doğan Ofset.
- BRYER, Anthony, WİNFİELD, David, (1985), *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington, 1985.
- BIJİŞKYAN, P. M., (1969), *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, (çev. H.D. Andreasyan), İstanbul.
- DOKSANALTI, Ertekin M, EKİCİ, Makbule, (2017) “Giresun Aretias/Khalkeritis, Adası Kazıları Seramik Buluntuları”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 389-403.
- FREEMAN, Charles, (2013) *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (çev. Suat Kemal Angı) Dost Yayınevi, Ankara.
- EMECEN, Feridun, (1996) “Giresun Karadeniz Bölgesinin”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.14., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 78-84.
- İŞİK, A., (2001), *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK, Ankara.
- İLTAR, Gazanfer, TEMÜR, Akın, (2018), “Doğu Karadeniz’de Antik Bir Yerleşim: Aretias/Khalkeritis Adası (Giresun Adası)” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 24, S.12, Trabzon, 11-30.
- KAYMAKÇI, Salih, (2017) *Kelkit Havzası’nın Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi (Lykos)*, Konya: Kömen Yayınları.
- KAYMAKÇI, Salih, (2019) “Yeni Bulgular Işığında İÖ II. Binyılda Giresun İlinin Dağlık Kesimi-Çamoluk İlçesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 169-180.
- KAYMAKÇI, Salih, (2019), “Yüze Araştırmaları Işığında Şebinkarahisar’ın İÖ II. Binyıl Yerleşmeleri ve Yol Bağlantıları”, XVI/61, *Karadeniz Araştırmaları*, 1-16.
- KAYMAKÇI, Salih, (2020), *Arkeolojik Yüze Araştırmaları Işığında Giresun (Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşim Arkeolojisi 2015-2019)*, Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- MARTİN, Thomas R., (2012), *Eski Yunan Tarihöncesinden Helenistik Çağ’a*, (çev. Ümit Hüsrev Yolsal), İstanbul, 2012.
- MİMİROĞLU, İ. Mete, DOKSANALTI, Ertekin M, ASLAN, Erdoğan, (2011) “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüze Araştırmaları: 2010”, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, Malatya, 117–147.
- STRABON, (1993), *Antik Anadolu Coğrafyası, (Kitap XII, XIII, XIV)*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- TEXİER, C., (2002), *Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Cilt 3, (Çev. Ali Suat), Ankara
- TURAK, Harun, (2019), *Hellenistik ve Roma Dönemi Doğu Karadeniz Bölgesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.

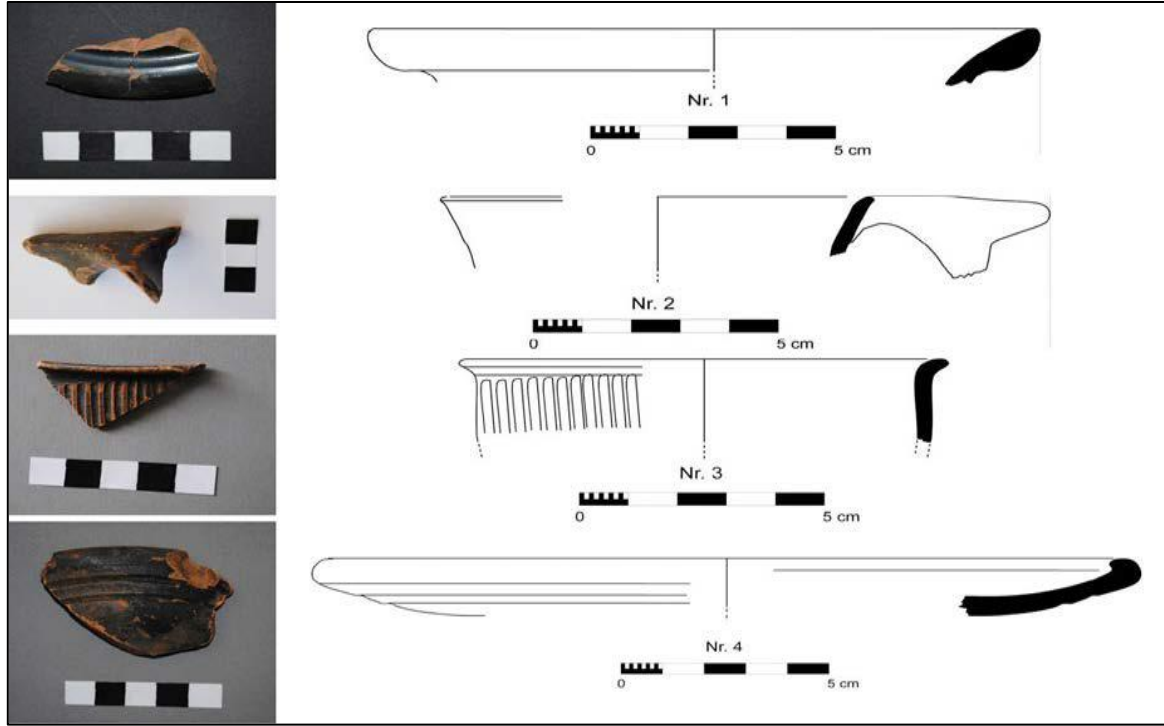
EKLER

Görsel 1: Giresun Adası (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 2: Katolikon Kilisesi Planı (Doksanaltı, Ekici, 2017)

Görsel 3: Attik Siyah Glazürlü (Doksanaltı, Ekici, 2017)

Görsel 4: Plamar bağlama Kalkası ve Halat toplama çukurları (Doksanaltı Ertekin M, Aslan Erdoğan, Mimirolu İ. Mete, 2010, “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009”, Araştırma Sonuçları Toplantısı 2010, İstanbul Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 143-162, s.160)

Görsel 5: Şebinkarahisar Kalesi (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 6: Kaledere Kalesi Basamaklı Tünel girişi (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 7: Kaledere Kalesi yerleşiminde bulunan seramikler (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 8: Karadikmen Kale yerleşimi (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 9: Asarntaş Yerleşimi Hellenistik Döneme ait Seramikler (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 10: Sarıtaş Yerleşimi seramik

Örnekleri (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 11: Sarıtaş Yerleşimi Roma Dönemi Seramik Örnekleri (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 12: Sarıtaş Yerleşimi Roma Dönemi Seramik Örnekleri (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 13: Diler Köyü Yazıtları (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 14: Almoğun Mevkii de Hellenistik Döneme ait seramikler (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 15: Han Tepesi Höyük Seramik Örnekleri (Kaymakçı Arşivi)

Görsel 16: Giresun İli Arkeolojik Yüze Araştırması/ Dağlık Kesim Yerleşme Haritası. (Salih Kaymakçı, (2020), *Arkeolojik Yüze Araştırmaları Işığında Giresun (Giresun İli Dağlık Kesim Yerleşim Arkeolojisi 2015-2019)*, Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları s.233.)

EXTENDED SUMMARY

The findings unearthed as a result of archaeological research in Giresun province have provided us with important data about the life models of the people living in this region. The information given by the ancient sources in the region about the coastal part and the evaluation of archaeological findings together show that the region will play an important role in terms of culture and history.

The identified Hellenistic and Roman settlements were established in the coastal areas, in areas close to the sea. The settlements identified in Giresun province are mostly hilltop, slope settlements and mounds formed on the top of the hill. These settlements are mostly secure settlements established at the mouth of the valley, in areas overlooking streams or water sources. On the mountainous regions and slopes of these periods, on the natural road route along the Kelkit River, some settlements, which are in high and sheltered areas and close to each other, are within sight of each other. This Region has been a transition point since the earliest periods and is connected with the surrounding cultures. Thanks to the finds obtained from the archaeological researches we carried out in the coastal and mountainous areas of Giresun province, we have reached important information based on the Hellenistic and Roman Period cultures and settlement archeology of the region. In this study; structural features of the ceramics found in the settlements, similarities and differences with other regions were revealed.

Although Giresun and its surroundings have been inhabited since early periods, researches in this region are generally more recent. Topography structure and vegetation are the most important reasons for this delay. In addition, Giresun's rough terrain and climatic conditions have a structure that protects the people of the region against their enemies, on the one hand, and on the other hand, they are an obstacle to the development of the people of the region both culturally and commercially. We think that the continuity of the studies in the region will enable us to learn more about Giresun and its surroundings.

SONNOTLAR

ⁱ “Pontus (πόντος) kelimesi ilk olarak Homeros’ta karşımıza çıktığını görmekteyiz. Homeros Pontus kelimesini hem kendi başına deniz anlamında kullandığı gibi, hem de büyük ve geniş deniz anlamında kullanmıştır.” (Arslan, 2006: 77).

ⁱⁱ Prokopios, Pontos-Paphlagonia Bölgelerinin sınırlarını şu şekilde ifade etmekteydi;

“ Bu Pontos, Byzantion ve Kalkhedon’dan başlayıp Kolkhis toprağında biter. Gemi ile içeri doğru gidildiğinde, sağ taraftaki topraklara Bithynialılar yerleşmiştir ve bunlardan hemen sonra ise Honorat ve Paphlagonialılar tarafından yerleşmiş bulunan diğer şehirlerin yanında Herakleia ve Amastris gibi kıyı şehirleri gelmektedir. Bunları geçtikten sonra Trapezos şehrine ve onun sınırlarına kadar olan bölgede Pontiki adlı halk yaşamaktadır. Bu bölgede, aralarında Sinope ve Amisos’un da bulunduğu kıyı şehirleri vardır ve Amisos’a çok yakın yerde Amazon ordularının çıkış yeri olduğu söylenen Themiskyra ve Thermodon Çayı vardır.”

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-14(2)- E-ISSN-2148-9289

**YILDIZ RAMAZANOĞLU'NUN CAM KENARI ADLI HİKÂYE KİTABINDA
MÜLTECİLER**

Refugees in Yıldız Ramazanoğlu's Story Book Titled *Cam Kenarı*

Alpay Doğan YILDIZ

Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

alpaydogan.yildiz@gop.edu.tr

0000-0002-8930-286X

Atıf/©: Yıldız, A. D. (2021). Yıldız Ramazanoğlu'nun Cam Kenarı Adlı Hikâye Kitabında Mülteciler, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, ss. 448-455.

Citation/©: Yıldız, A. D. (2021). Refugees in Yıldız Ramazanoğlu's Story Book Titled Cam Kenarı, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Issue 2, pp. 448-455

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *01.10.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *09.11.2021*
Sayfa Numarası-Page Number: *448-455*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1003399*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

YILDIZ RAMAZANOĞLU'NUN CAM KENARI ADLI HİKÂYE KİTABINDA MÜLTECİLER

Refugees in Yıldız Ramazanoğlu's Story Book Titled *Cam Kenarı*

ALPAY DOĞAN YILDIZ

Öz:

Yıldız Ramazanoğlu, 1958'de Ankara'da dünyaya gelir. Ankara Lisesi ve Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'ni bitirir. Öğrencilik yıllarında yazmaya başlar; süreli yayınlarda deneme ve hikâyeler yazar. Sivil toplum örgütlerinde çalışır. Türkiye, Avrupa, Amerika ve Orta Doğu'da kadın zirvelerine katılır, tebliğler sunar. Roman, gezi, inceleme, deneme türlerinde yayımlanmış kitapları vardır. Sekiz hikâye kitabı yayımlanır. Son hikâye kitabı *Cam Kenarı* 2021'de yayımlanır. Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâye coğrafyası Türkiye dışına da açılır. *Cam Kenarı* adlı hikâye kitabında da farklı ülkelerden Türkiye'ye gelmiş insanların hikâyelerine tanık oluruz. *Cam Kenarı* adlı eseri "Mülteciler" ve "Mülteci Olmayanlar" adlarıyla iki bölüme ayrılır. Bu yazıda önce Yıldız Ramazanoğlu'nun önceki hikâye kitaplarında yer alan, Türkiyeli olmayan hikâye kişilerine değinilmiştir. Bu kişilerin bir kısmı mülteci'dir. Ardından *Cam Kenarı*'nda yer alan "mülteci" konulu hikâyeler yorumlanmıştır. Ramazanoğlu, mültecilerin çoğunun zor şartlarda yaşadıklarını gösterir. Yazarın hikâyeleri okurda mültecilere karşı "empati yeteneğinin gelişmesine yardım etmek ister" diyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Yıldız Ramazanoğlu, Türk hikayesi, göçmenler, mülteciler

Abstract:

Yıldız Ramazanoğlu was born in Ankara in 1958. She graduated from Ankara High School and Hacettepe University Faculty of Pharmacy. She started writing in her student years; she wrote essays and short stories for periodicals. Ramazanoğlu worked in non-governmental organizations, furthermore she attended women's summits in Turkey, Europe, America, and the Middle East and presented declarations. She brings out books in the genres of novels, travel writings, reviews, and essays. Eight of her short story books are published. Her last storybook, *Cam Kenarı*, is published in 2021. Some of her stories take place in other countries than Turkey. In the story book called *Cam Kenarı*, we witness the stories of people who came to Turkey from different countries. *Cam Kenarı* is divided into two sections, namely "Refugees" and "Non-Refugees. Some of the non-refugee Turkish characters in her previous storybooks were mentioned first in this article. Some of these characters are refugees. After this, the stories about "refugees" in *Cam Kenarı* were interpreted. Ramazanoğlu shows us in her stories that most of the refugees live in difficult conditions. We can say that the author's stories "want to help the reader develop empathy skills" towards refugees.

Keywords: Yıldız Ramazanoğlu, Turkish story, immigrants, refugees

1. GİRİŞ

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâyelerinde Türkiye Dışı Coğrafyalardan Hikâye Kişileri

Yıldız Ramazanoğlu, Türkiye'nin, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyanın ve elbette bütün dünyanın meselelerine yakın ilgi duyan, bu ilgisini başta yazıları olmak üzere farklı etkinliklerde eyleme dönüştüren bir isimdir. Kitaplarında yer verdiği kısa biyografisinde “Öğrencilik yıllarından itibaren süreli yayınlarda deneme ve hikâyeler yazdı. Sivil toplum örgütlerinde çalıştı. Türkiye, Avrupa, Amerika ve Orta Doğuda kadın zirvelerine katıldı, tebliğler sundu. Türkiye'nin farklı eğilimlerinden gazeteci, yazar ve sanatçılarla birlikte beş yıl boyunca Doğu Konferansı inisiyatifi çağırıcı üyesi olarak seyahatlere katıldı. Bölgede her türlü işgal ve saldırılara birlikte karşı koymak ve barış içinde bir arada yaşamak için emek verenlere destek oldu. Kitap çalışmalarının yanı sıra çeşitli mecralarda süreli yayınlarını sürdürüyor.” bilgileri yer alır (Ramazanoğlu,2018:120; Yıldız,2019:7). *Gerçek ve Büyü Arasında Sinema* (2018) dışında kalan gezi, inceleme, deneme türündeki kitaplarının [*Bir Dünyanın Kadınları* (1998), *İçimden Geçen Şehirler* (2004), *Bağdat Fragmanı* (2008), *Görme Bahçesi* (2012), *İşgal Kadınları* (2012), *Şehrin Gizli Öznesi* (2014)] söz konusu ilgililiyle yakından ilişkili olduğunu söylenebilir. Sekiz hikâye kitabı yayımlayan [*Derin Siyah* (2002), *Kırmızı* (2006), *Zilha Günü* (2008), *Angelika* (2010), *Çiçekli Bir Boşluk* (2014), *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım* (2016), *Ademin Cevap Vermesi* (2017), *Cam Kenarı* (2021)] Ramazanoğlu'nun hikâyelerinde Türkiye dışından insanlarla da karşılaşırız. Farklı coğrafyalardan farklı kültürlerden olan bu insanların derterine, hayat tecrübelerine tanık oluruz. Ramazanoğlu'nun *Adem'in Cevap Vermesi* öncesinde yayımlanan altı hikâye kitabında yer alan, bazılarını Türkiye'de geçen hikâyelerde, bazılarını Türkiye dışında tanıdığımız Türkiyeli olmayan hikâye kişilerini, yazarın hikâyeleri üzerine yapılmış bir çalışma üzerinden hatırlayalım:

Siirt Marşı (Ramazanoğlu, 2016) ve *Leyla*'da (Ramazanoğlu, 2016) ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan, hayatlarını kaybeden yahut ülkelerinde perişan olan savaş mağduru insanlarla tanışırız. İlk hikâyede bir mülteci kampındaki hayata şahit oluruz. İkinci hikâyede cihat etmek için gittiği bütün ülkelerden döndüğü halde “din kardeşlerinin yardımına koştuğu Felluce'den dönmeyen” Leyla'nın kocası girer dünyamıza. *Bay Köri'nin Tutkusu* (Ramazanoğlu, 2009), Pakistan'daki bir mülteci kampında fotoğrafı çekilen Afgan kızı Şerbet'i tanıtır bize. Fotoğraf etrafında kurgulanan hikâye Afganistan gerçeğine götürür bizi. Bazılarının derdi fotoğraf çekmektir; ama önemli olan fotoğrafı çekilenleri düşünmek, onlar için bir şeyler yapabilmektir. *Afgan Terzi* (Ramazanoğlu, 2014) okuru Afganistan hakkında düşünmeye davet eder.

Zilha'da (Ramazanoğlu, 2008) savaş sonrası hayatın devam ettiğini, düzeldiğini gören ve buna da sevinen, ölenleri de unutmayan yaşlı Zilha, muhtemelen Bosnalı bir kadındır. *Perçem*'de ise (Ramazanoğlu, 2016) Türkiye'de çalışan iki Kırgız kadını; Perçem ve Altınay'ı tanıma imkânı buluruz. Perçem, kocası “Kırgız-Özbek çatışmaları sırasında çeşitli siyasi suçlamalarla” tutuklanınca çocuklarını memleketinde bırakarak Türkiye'ye gelir. *Angelika'nın Unutuşu*'nda (Ramazanoğlu, 2010) Müslüman olan Alman aileden, *Alissa Yolu*'nda (Ramazanoğlu, 2010) Fransalı “yabancı gelin” Alissa'dan haberdar oluruz (Yıldız, 2019:32-33).

Yıldız Ramazanoğlu, 2017'de yayımlanan *Adem'in Cevap Vermesi*'nde de yolları Türkiye'ye düşmüş; kendi ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmış insanların dünyalarına kapı aralamaya devam eder: *Kıyametten Önce Halepli Senem*'de, anlatıcının çocukluğundan tanıdığı, Türkiye'de evlenmiş, kocası öldükten sonra kocasının kabrini terk etmemek için Halep'e dönmemiş, yaşadığı şehir Göksun ile Halep'i birbirine yakınlaştıran Senem Hanım, anlatıcının tanıklığıyla özel bir insandır. Anlatıcı, Suriye savaşı çıkmadan birkaç yıl önce ölen, iki ülke insanının “gönül bağlarına dair ahu gözlü bir hafıza” olarak gördüğü Halepli Senem üzerinden şimdi savaş sahnesi olan coğrafyanın güzelliklerini hatırlar. *Mülteci Odası*'nda Özbekistan'dan Türkiye'ye geldiğini öğrendiği; fakat henüz görmediği amca kızı Meryem'in İstanbul'da kaldığı mülteci evine/odasına giden Müyesser'le bir mülteci evine gideriz. *Tırlar Neden Bu Kadar Yaklaşıyor*'da bir cümlede (“Otobüsleri yıkayan Suriyeli Özbekistanlı gençlerin arasında biraz dolaştı.”) ülkelerinden ayrılanları görürüz. *Veronika*'da ise Romen Veronika ile tanışırız. (Yıldız, 2019: 36-46).

Ramazanoğlu'nun hikâyelerinde başka ülkelerin, başka kültürlerin insanlarını daha çok Türkiye'ye gelenler, bunlardan bir kısmı da “mülteci” olarak bilinenler üzerinden tanırız. Ancak yazarın

hikâyelerinde Türkiye'den çıkarak başka coğrafyalara yolu düşen, bu vesileyle başka kültürlerin tecrübelerine tanık olan insan hikâyelerini de okuma imkânı buluruz. Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâye kitaplarında başka coğrafyalara genişçe açıldığımız hikâye, *Hüküm* (Ramazanoğlu, 2010) adlı uzun hikâyedir. Kurban eti dağıtmak için bir derneğin görevlisi olarak Türkiye'den giden kadın karakterin Afrika'da, "ortalama bir Amerikan artistinin yıllık geliri kadar bile bütçesi olmayan bir ülkede" (Bu ülke büyük ihtimalle Somali'dir) gördüklerinin hikâyesi olan *Hüküm*, başta Hüküm/Mebruka olmak üzere pek çok Afrikalı Müslümanla tanıştırmak okuru. Söz konusu hikâye, Afrika'daki insanların, Müslümanların ne denli mahrumiyet içinde olduklarını anlatan etkileyici bir hikâyedir. Hüküm'ün memleketindekiler de İstanbul uçağının beklendiği Dubai'deki salonda konuşulanlar/görülenler de aynı dünyanın gerçekleridir. *Elektrik*'te (Ramazanoğlu, 2017) "savaş olan ülkelerdeki kadınlarla" yurt dışında yapılacak bir toplantıya gitmek için hazırlanan bir kadın, elektrikler kesilince savaştaki kadınların şartlarını en azından elektriksizlik üzerinden hisseder. *Belfast'ın Geceleyin Dile Gelmesi*'nde (Ramazanoğlu, 2017) İrlanda'ya giden aktivistler, İrlanda - İngiltere arasında yürüyen "barış" sürecinin sahadaki etkilerini görmek istemektedir. Yazarın hikâyelerinde başka coğrafyalardan insanlar daha önceki kitaplarında da görülmekle birlikte "mülteci" genel nitelemesiyle adlandırılan kişilerin daha yakın zamanlarda yayımlanan hikâye kitaplarında yer aldığını görüyoruz. Bu, Türkiye'nin mülteci geçeceğiyle son yıllarda doğrudan ve daha görünür şekilde yüz yüze gelmesiyle de ilgilidir.

2. CAM KENARI VE MÜLTECİLER

Her sanatçı yaptığı işe bir anlam yükler. Yıldız Ramazanoğlu farklı yazılarında ve söyleşilerinde sanata, edebiyata, hikâyeye dair düşüncelerini dile getirir. Bir söyleşide hikâye hakkında şunları söyler:

Hikâye suçun masumiyetle, ışığın karanlıkla, göz önünde sanılanın görünmezlikle karıştığı yerde çıkıyor ortaya, bulanık alanlardan besleniyor oralara ışık düşürüyor. Bir örnek seslerin arzuların hedeflerin bastırıldığı kastettiği iniltilere, fısıltılara kulak kabartan bir tür. Hiçbir somut hedefi olmadan, başöğretmenlik yapmadan sezdiiren yanıyla, hâlâ küçük ama çok etkili aydınlanmaların yurdu (Ramazanoğlu, 2021d).

Yıldız Ramazanoğlu, "Hikâyede neler ararsınız?" sorusuna, "Küçük bir aydınlanma yaşatsın isterim, bir perde aralansın. İçtenlik samimiyet inandırıcılık sahicilik çok önemli. Sadece kelime oyunları ile yetinmemiz mümkün değil. Hikâye oyun değildir zaten, hayat memmat meselesidir benim için." cevabını verir (Ramazanoğlu 2019:10). İnsanları anlamak için "empati"nin önemine vurgu yapan Ramazanoğlu, edebiyatın her insanda var olan empati yeteneğinin gelişmesine katkı yaptığını söyler: "Gerçekten de bir insanı ve birçok insanı sevmekle değer vermekle başlıyor edebiyat. Ele aldığımız meseleye yürekten bağlanmadan, içinizin labirentlerinden geçirmeden yazamazsınız. Çok kitap okuyarak kitabi yazmalarla, çok yaşayarak hayati yazmalar farklıdır, kendini belli eder. Empati hepimizde olan bir yetenek edebiyatla gelişiyor bir de emekle." (Ramazanoğlu 2019:12).

"Yazmak, yaşadığımız dünyanın gerçekliklerinden bağımsız bir eylem değildir" (Ramazanoğlu, 2018a) diyen Ramazanoğlu hemen hepimizin farklı şekillerde günlük hayatımızda karşılaştığımız, yaşadığımız dünyanın gerçeği olan "mülteci"ler konusuna önceki kitaplarında olduğu gibi *Cam Kenarı*'nda da yer verir. *Cam Kenarı*, Yıldız Ramazanoğlu'nun 2021'de yayımlanan son (sekizinci) hikâye kitabıdır. Kitapta on iki hikâye bulunmaktadır. Yazar, kitabını iki bölüme ayırmıştır: "Bölüm I Mülteciler", "Bölüm II Mülteci Olmayanlar". Bölüm I'de yer alan dört hikâyede ülkelerinden Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmış ya da ülkelerindeki savaş nedeniyle farklı zorluklarla mücadele eden insanların hikâyesine tanık oluruz. "Mülteci" denilince daha çok Suriyelilerin akla geldiği, Suriyeli ile mülteci kavramının özdeşleştiği Türkiye'de, hikâyelerinde farklı ülke vatandaşı mültecilere yer verdiğini bildiğimiz Ramazanoğlu'nun söz konusu dört hikâyesindeki "mülteciler" Suriyelidir.

Cam Kenarı kitabında Bölüm I Mülteciler'de yer alan ilk hikâye *Pinokyo'dan Haber Var* adını taşır. Hikâyede, gönüllüler tarafından çocuklar için tabiatla iç içe bir ortamda düzenlenen yazarlık kampına davet edilen yazar Metin'in hikâyesine ve kampa katılan çocuklardan İdris ile Sefa'nın hikâyelerine dahil oluruz. Kampta bulunan Sefa'nın annesi, oğlunun kulağına İdris hakkında şunları fısıldar: "İdris mülteci, konuşmuyor, gülmüyor, ayrılma yanından. Babasını Halep'teki evlerinden alıp götürmüşler, bir daha haber alınmamış. Hep onu bekliyormuş. Ablasıyla teyzesinin öldürüldüğünü görmüş. Annesi ve dayısıyla buralara sığınmış. Ona kardeşlik yap" (s.13). Annesi/Aygül, "kardeş konusunda çok hassas olan" oğluna, İdris hakkında "İki kardeşini de bombalarla kaybetmiş" demez. Çünkü, Erciş depreminde

enkazdan çıkan Sefa'nın babası ve kardeşi aynı depremde ölmüştür. İdris, gece kamptaki çadırda uyurken Halep'ten savaş öncesi mutlu sahneler rüyasına girer. Savaşın ardından Halep'te de geldiği bu şehirde de mutsuzluklar vardır: “Sonra bu şehirde mahalle bakkalının, biraz da başka dükkânlara git, burada artık askıda ekmek yok deyişini. İki yıldır yüzlerce kez yapıp bozduğu Mülteci Derneği'nden gelen legoları. Sonra annesinin iki yılda bembeyaz olan saçları dolandı rüyaya, bütün görüntüler karışıp yumak oldu” (s.16). İdris'in babası ve ağabeyinin de öldüğü haberi kampa gelir. “Bir çocuğun görmemesi gereken her şeyi görmüş, yaşamaması gereken her şeyi yaşamış” (s.18) olan İdris'e bu haber henüz verilmemiştir. Hikâyede iki çocuğun, Suriyeli İdris'in ve Türkiyeli Sefa daha küçük yaşta edindikleri acı tecrübeler şahit oluruz. Bu iki çocuğun, belki başka çocukların da hikâyelerini öğrenen konuk yazar Metin, “yazmak” işini sorgular. Okur, hikâyenin girişindeki birkaç paragrafta çocuk Metin'in yaşadığı acılardan da haberdar edilir.

İkinci hikâye olan *Dördüncü Dünya*, İstanbul'da mülteciler için bir şeyler yapmak için gönüllü olmuş iki kadının (Saliha ve Semiha), okul çağında bir çocuk olan Suriyeli İyad'ın rehberliğinde, mülteci evlerine yardım götürmelerini anlatır. Hikâyede, yardım götürülenlerinkiyle beraber İyad'ın hikâyesini de öğreniriz. Hatta Saliha ve Semiha'nın hikâyelerinden de okurun kalbine kimi tecrübeler düşer. İyad, “günde on iki saat haftada yedi gün bir öğün yemek parasına” çalıştığı “lüks lokanta”da emeğinin karşılığını alamasa da “patronu tokat atmadığı, iyi davrandığı” için mutludur. Yazar, İyad'ın duyguları (ön koltuğa oturduğunda hissettikleri...), mekânla kurduğu ilişkiler (yön tabelalarını adlandırışı, mekanların görünür yanları üzerinden tanımlamalar: “incir ağacının yanı, sıvası olamayan ev...”) üzerinden bir çocuğun; henüz o mekânın, o mekândaki insanların tam bir parçası olamamış bir insan gerçekliğini iyi verir. Hikâyede, her gidilen evde mültecilere ait büyük gerçekliğin bir parçası görülür. Görülen ortak gerçeklik, bu insanların mekâna ait imkanlar yönüyle zor; hatta insani olmayan şartlarda yaşamalarıdır. Onların hayata tutunma çabaları, geride bıraktıkları, bazılarının hâlen devam ettirdikleri töresel eylemlerin bazıları için hayatı çok daha yaşanmaz duruma getirmesi... birkaç satırla anlatılır. *Dördüncü Dünya*'da mülteciler kadar, mülteci olmayanların tecrübeleri de önemlidir. Saliha'ya, “eşten dosttan topladığım paraları sana teslim ettikten sonra arkamı dönüp giderken her seferinde kötü hissediyordum kendimi” (s.22) diyen Semiha, İyad'ı tanımaya başlayınca “İyi ki getirdin beni” der (s.22). Hikâyede Saliha ve Semiha, kimi insanların “çöp”e gitmesi gereken pek çok eşyayı mültecilere ulaştırılmak üzere kendilerine vermesinden mustarıdır. İki arkadaş, mülteci evlerinin bir köşesinde “nankörlükle suçlanmamak için atılamayan” çöp eşyaları atarlar. İyad'ın, tercümanlık yaparken her gidilen yerde “Türkiye'ye teşekkür ettiler” demesi Saliha'nın dikkatini çeker. İyad'ın ağlamaklı bir sesle verdiği cevap, mülteciler ve mülteci olmayanlar arasında tolumda var olan bir bakışı hatırlatır: “Bilin diye. Biz nankör değiliz, kimsenin işini de almadık. Biz buralara isteyerek...” (s. 29).

İkon adlı hikâye, Mülteciler başlıklı bölümün üçüncü hikâyesidir. Hikâyede, bir akşam vakti, iki lisansüstü (muhtemelen doktora) öğrencisinin öğrenci evine gideriz. Ekrem ve hikâyenin anlatıcısı olan arkadaşı tez yazmaktadır. Ekrem, evlilik sürecine kariyer olarak da katkı sağlayacağı için tezine yoğunlaşmıştır. Ancak arkadaşı, danışmanın olumsuz tavırlarının da etkisiyle çalışmasına odaklanamaz. Her iki arkadaş tez yazma sürecine katkısı olacağı düşüncesiyle, hikâye yazma atölyesine başlamış, ancak Ekrem daha sonra ayrılmıştır. Anlatıcı karakterin, atölyenin ikinci dönemine devam edebilmesi için ertesi gün bir hikâye teslim etmesi gerekmektedir. Ne yazacağına karar vermekte zorlanan hikâye karakterinin zihnine gelen konulardan biri Suriye'de bombalanan şehirde ambulansın koltuğuna oturmuş, yaralı başından sızan kanı oturduğu koltuğa silen çocuktur. Savaş, çocuk, çocuğun fotoğrafının basında yer alması, buna dair yorumlar... ile tez, arkadaşı etrafındaki konular gencin zihninde gecenin ilerleyen saatlerine kadar dolaşır.

Yıldız Ramazanoğlu'nun kitabında Bölüm I Mülteciler'de yer alan dördüncü, son hikâye *Kırmızı, Küçük Ve Bıçkın* adını taşır. Oturduğu kafede “okuyup yazıp mutlu kalkmak” isteyen anlatıcı, yakınında oturan iki kişinin telefon uygulamasıyla (siri) yaptıkları ve Suriyelileri de dâhil ettikleri saçma sapan konuşmalardan rahatsız olur. Bu rahatsız edici tanıklık, anlatıcının aklına sokakta gördüğü; “yoldan geçenlerin ayaklarıyla bazen sürttükleri, bazen kenarından dolandıkları kırmızı karaltı”yı, “yakından bakınca büyük bir kapüşonun altında titreyen, bir kiremitin üstünde otururken kirden görünmeyen morarmış küçük ayakları açıkta kalmış” (s. 51) Suriyeli kız çocuğunu getirir. Mazlum-der'de film okuma çalışması yapan anlatıcı, film atölyesine giderken görmüştür kız çocuğunu ve kardeşini. Onları kaldıkları evlerine götürüşünü, evin; yıkılma tehlikesi yüzünden mühürlenmiş fakat mührü sökülerek

yerleşilmiş ahşap binanın perişan durumunu, civardaki diğer mültecileri, aslında “yazdıklarından yaptıklarından hiçbir şey kazanamayan bir işsiz” olduğu halde bir şeyler yapma isteğini hatırlar.

Yıldız Ramazanoğlu, *Cam Kenarı* adlı hikâye kitabını “Mülteciler” ve “Mülteci Olmayanlar” adlı iki bölüme ayırmıştır. “Mülteciler” adlı Bölüm I’de dört hikâye yer alır. Önceki hikâye kitaplarında Suriyeli ve başka ülke vatandaşı mültecileri hikâye dünyasına taşıdığını bildiğimiz yazarın *Cam Kenarı*’nda yer alan hikâyelerindeki mülteciler Suriyelidir. Bu hikâyelerdeki başlıca ortak noktalar nelerdir? *Cam Kenarı*’nda mültecileri konu alan hikâyelerde, (özellikle birinci, ikinci ve dördüncü hikâyede) hikâyeleri daha ön planda olan karakterler çocuklardır. Aslında ikinci hikâyede de bir çocuğun hikâyesinin önlerde olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız bu hikâyede, kısa bir aralıktan da olsa başka mültecilerin hikâyelerine temas etmemize vesile olan mülteci bir çocuğun hikâyesi diğer mültecilerin hikâyeleri arasında ilerler. Üç hikâyede (*Pinokyo’dan Haber Var, Dördüncü Dünya, Kırmızı, Küçük ve Bıçkın*) mültecilerin Türkiye’de devam eden hikâyeleri anlatılır. Bir hikâyede (*İkon*), Türkiye’den Suriye’deki savaş mağduru bir çocuğun hikâyesine bakılır. Yıldız Ramazanoğlu, mülteci gerçeğini ortaya çıkaran şartlarda çocukların zor durumda oldukları gerçeğine dikkat çeker: “Çocuklar çatışmaların en zayıf halkası ve en çok acı çekenleri. Aileler ve öğretmenler çocukları birbiriyle kardeş ilan etmeli, peygamberimiz gibi. Çocuklar ülkelerine gitme ihtimalleri bile olsa, isterlerse burada da istikballeri olabileceğini, onurlu bir yaşam kurabileceklerini bilmeliler. Yerli aileler çocuklarına dayanışmayı, paylaşmayı, dinlemeyi, anlamayı, başkasının hakikatine eğilmeyi öğretmek zorunda” (Ramazanoğlu, 2021c).

Yine bu hikâyelerde mültecilerin/Suriyelilerin onları yurtlarından ayrılmaya iten ve acısı bir ömür devam edecek hikâyelerine ve geldikleri ülkedeki zor hayat şartlarına şahit oluruz. Yıldız Ramazanoğlu, mültecilerle ilişkilerimiz konusunda Suriyeli mülteciler özelinde şunları söyler: “Artık Suriyelilerle acıma ya da hoyratlık üzerinden değil, varlıklarına, mesleklerine sanatlarına ve getirdikleri değerlere sahip çıkarak birlikte yaşayabiliriz. Bu ülkemizi zenginleştireceği gibi, toplumsal olarak da büyük bir rahatlama sağlayacaktır. Bilinç yükselmesinin gerçekleşmesi için yaralara, tıkanan ilişkilerimize, hikâyelerimize, karanlıklarımıza el feneriyle ışık düşüren sanatçıların gözüne ihtiyacımız var.” (Ramazanoğlu, 2021b:123). Ramazanoğlu’nun söz konusu hikâyelerinde mültecilerin zor durumlarıyla birlikte dikkat çeken diğer en önemli husus bu insanlar için mülteci olmayanların, bir şeyler yapmalarıdır.

Birinci ve ikinci hikâyede mülteciler için yapılanlar elle tutulur, maddi şeylerdir. Üçüncü hikâyede onların derdi dert edinilmiştir; genç doktora öğrencisinin onlarca konu arasından yazma konusu olarak zihnine gelen, bombalanan şehirdeki Suriyeli çocuktur. Son hikâyede mülteci çocuklarla konuşan, onların evlerine giden ana karakterin imkânı olmasa da onlar için maddi bir şey yapma niyetine şahit oluruz. Nakdi yardım, eşya yardımı gibi bilinen anlamda maddi bir şey yapmanın yanında mültecilerle konuşmak, hikâyelerini dinlemek, evlerine konuk olmak, onları mülteci olmayanlarla aynı sosyal etkinliklerde bir araya getirmek dört hikâyede görülen ortaklıktır. Mülteciler için bir şey yapmak isteyen hikâye kişilerinin eğitilmiş, okuyan yazan kişiler olması da dikkat çekicidir.

Cam Kenarı’nın Mülteciler adlı bölümünde anlatılan hikâyelerdeki diğer bir ortaklık, mültecilerin hikâyelerinin mülteci olmayanlarla birlikte anlatılmasıdır. Yani söz konusu hikâyeler yalnız mültecilerin olduğu hikâyeler değildir. Hikâyelerde mülteciler kadar, mülteci olmayanların hikâyelerine de (iz bırakan acılara, umutlara, umutsuzluklara, bir şeyler yapma mücadelesine) dahil oluruz. Mültecilerin gözünden mülteci olmayanlar değil (bu da vardır) mülteci olmayanların mültecilere bakışı, onlara dair dikkatleri hikâyelere taşınmıştır. Mültecilere dair olumsuz bakışlara satır aralarında yer verilse de onlara el uzatmaya, onlar için bir şeyler yapmaya çalışan “iyi” insanlar hikâyelerde öndedir. Bu insanlar, kendilerine hayat veren yazarları Ramazanoğlu gibi “Dünyanın kimseye kalmayacağı bilinciyle acıları ortaklaştırma”nın ve “daha paylaşımcı eşitlikçi bir dünya kurmanın” (Ramazanoğlu, 2021a) mümkün olduğuna inanırlar. Bu da elbette yazarın hikâyelerini mayalayan özle ilgilidir. Ramazanoğlu, “Farklılıktan, çatışma, ihtilaf ve düşmanlık üretmek yerine uzlaşma ve zenginlik çıkarmanın daha kolay ve mümkün” olduğuna inanır ve “başkasının hakikatine eğilmeyi, hikâyesine, kendini anlatmasına, arzu ve beklentilerine kulak vermeyi daha olgunlaştırıcı” görür (Ramazanoğlu, 2021a).

4. SONUÇ

Yıldız Ramazanoğlu’nun *Cam Kenarı*’nda mültecileri konu alan bu hikâyelerindeki öz şöyle ifade edilebilir: Mülteci olmayanların günlük hayatta mültecilerle yolları sık sık kesişmekte, bu insanlar

toplumda yan yana yaşamaktadır. Mülteci olmayanlardan çok daha iyi imkâna sahip mülteciler de vardır. Yazar bu bakış açısını öne çıkarmaz. Ramazanoğlu, mültecilerin çoğunun zor şartlarda yaşadıklarını, yurtlarını terk etmelerine yol açan yaraların hâlen kanadığını gösterir. Elinden bir şey gelenleri, ellerinden geldiğince onların yaralarına merhem olmaya davet eder.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- RAMAZANOĞLU, Y. (2009). *Kırmızı*. 2. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2008). *Zilha Günü*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2010). *Angelika*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2014). *Çiçekli Bir Boşluk*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2016). *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2017). *Adem'in Cevap Vermesi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2018). “Yıldız Ramazanoğlu ile Konuşma” (Söyleşen: Alpay Doğan Yıldız), *Yüz Yüze Konuşmalar Yaşayan Edebiyat II* (Editör: İbrahim Çelik v.d.). ss. 120-127, MG Ankara.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2018a), “Nasıl Bir Dünyada Yazıyoruz?”, *Karar Gazetesi*. (www.kararar.com./yazarlar) 18 Nisan.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2019). “Yıldız Ramazanoğlu ile Hasbıhal” (Söyleşi. Söyleşen: Serap Kadioğlu), *Şiar Dergisi*. Eylül-Ekim. S.15, ss.10-12.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2021). *Cam Kenarı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2021a). “Yaşam Büyük Ortak Bir Hikâyedir” (Yıldız Ramazanoğlu ile Söyleşi. Söyleşen: Rabia Bulut), *Litros Sanat*. 17 Mayıs, (<https://www.litrossanat.com/yasam-buyuk-ortak-bir-hikayedir/>), (ET:21.09.2021).
- RAMAZANOĞLU, Y. (2021b). “Sanatın Diliyle Mülteciler ve Toplumsal Barış”, *ZKS Kültür Sanat Yıllığı*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2021c). “Yıldız Ramazanoğlu ile Mülakat”, *İlke Analiz*. (Söyleşen: Enes Batman) (<https://www.ilkeanaliz.net/2021/07/01/yildiz-ramazanoglu-ile-mulakat/>), (ET:08.09.2021).
- RAMAZANOĞLU, Y. (2021d). “Yıldız Ramazanoğlu ile Söyleşi”, *Edebistan*, (Söyleşen: Suavi Kemal Yazgıç), 25 Nisan. (<https://edebistan.com/soylesiler/yildiz-ramazanoglu-ile-soylesi-1>), (ET:08.09.2021).
- YILDIZ, A. D. (2019). *Yıldız Ramazanoğlu Hikâyeciliği*. İstanbul: Kesit Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Yıldız Ramazanoglu is a name that is closely interested in the issues of Turkey, the geography Turkey is in and of course the whole world and has turned this interest into action in different events, especially her writings. The author has eight storybooks. The first published in 2002 and the last storybook *Cam Kenarı*, is published in 2021.

In some of her stories, Ramazanoğlu also mentions people who aren't Turkish citizens. These people are generally those who came to Turkey, some of them leaving their countries forcibly, and known by the community as refugees. The author mentions some non-Turkish story characters in their own country. Almost all these people are people who have faced a challenge, something inhuman. Many non-Turkish people are told in the author's story books published before 2017: For example, in the *Siirt Marşı*, we witness life in a refugee camp. In the second story, Leyla's husband, who doesn't return from Fallujah, enters our world. *Bay Köri'nin Tutkusu* introduces us to the Afghan girl Sherbet. Afghanistan is brought to mind in *Afgan Terzi*. Elderly Zilha in *Zilha* is a Bosnian woman who sees that life continues after the war and doesn't forget the dead. In *Perçem* we meet two Kyrgyz women working in Turkey. *Perçem* comes to Turkey leaving her children in her mother country when her husband gets arrested during the Kyrgyz-Uzbek conflicts. In *Angelika'nın Unutuşu* we read about the German family who converted into İslam, and in *Alissa Yolu* we are introduced to the French Alissa, Yıldız Ramazanoğlu continues to describe people who have had to leave their home country and made their way to Turkey in *Adem'in Cevap Vermesi*, published in 2017. In *Kıyametten Önce Halepli Senem* the reader is introduced to Mrs. Senem. In *Mülteci Odası*, one goes to a house in Turkey where refugees from Uzbekistan stay. And in *Veronika*, we meet the Romanian Veronika. The author's stories also tell the story of people who left Turkey and settled down elsewhere. The author takes the reader to Africa in *Hüküm* and one travels to Ireland with activists in the story *Belfast'in Geceleyin Dile Gelmesi*.

As it can also be seen in the stories of Ramazanoğlu in her previous books, we see that people named with the general characterization of "refugee" appear more in her recently published story books. This is also related to Turkey's direct confrontation with the refugee issues in recent years. Her story book titled *Cam Kenarı* is published in 2021. In the book, we witness the stories of people who have come to Turkey from different countries. *Cam Kenarı* is divided into two sections, "Refugees" and "Non-Refugees". There are four stories in the section called Refugees and in these we witness the stories of refugees in Turkey. In one story, a Turkish story character recalls a boy who witnessed a lot of suffering at a young age in the war in Syria. The stories are about Syrian refugees. Ramazanoğlu shows that most of the refugees live in harsh conditions and that the worries that led them to leave their homeland are continuing. We can say that Yıldız Ramazanoğlu wants her stories about refugees to "give the readers a real insight" and to "help develop empathy skills".